

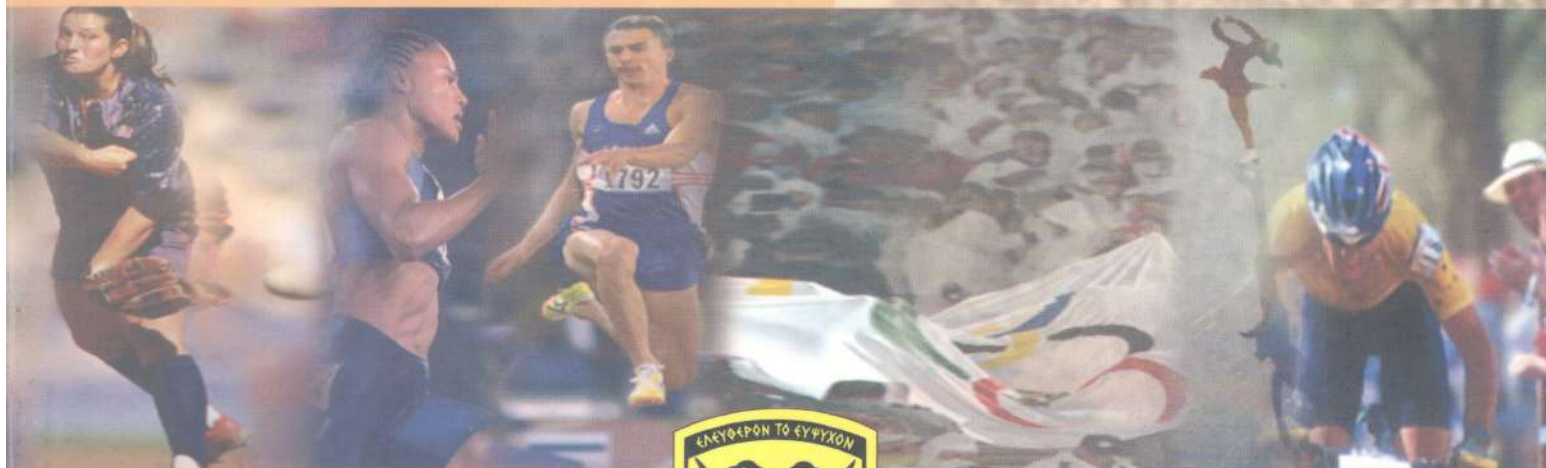

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΜΑΪ. - ΙΟΥΝ. 2004

Επιθεώρηση

- Στη Γη των Αθανάτων
- Η Στάση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών
Χρύσανθου έναντι των
Γερμανιών Κατακτιτών
- Τάσεις και Χαρακτηριστικά
του Διεθνούς Συστήματος
μετά τον Πόλεμο του Ιράκ
- Οι Ταλαζίες και οι Αστέρες στο
Ανοικτό Υπερβολικό Σύμπαν

Ποίημα: Τχης (ΠΖ) Βασ. Χρυσανθακόπουλος
Ποιητής - Στιχουργός
Εικονογράφηση: Στρατιωτική Επιθεώρηση

ΣΤΗ ΓΗ ΤΩΝ ΑΘΑΝΑΤΩΝ

Δεν έχει η δόξα σύνορα κι ο γύρος του θριάμβου
μήτε πατρίδα η αυγή και χρώμα η ειρήνη
δεν έχει σύνορα η τρανή η γη του αθανάτου
που 'χει για ήλιο της και φως μια φλόγα που δε σβήνει

Μακρύς είναι και δύσβατος ο δρόμος για τη νίκη
μακρύ είναι και το όνειρο που κρύβει μια ελπίδα
όμως εσύ το διάλεξες αυτό Ολυμπιονίκη
εσύ που ντύθηκες λαμπρή του ήλιου τη χλαμύδα

Πάρε τη λύρα Υμνωδέ, ξεκρέμνα απ' το καρφί σου
και παίξε όταν οι ήρωες πετάνε το κοντάρι
όταν στο στίβο χύνονται στη πλώρια τη παλαίστρα
για να δοξάσουνε τη γη που γέννησε αντρείους

Όταν ηχήσουν σάλπιγγες οι πόλεμοι σιωπάνε
κι ευγνωμοσύνη των Θεών πάνω στο βάθρο στέκει
τα πιο μεγάλα των τρανών για να γευτούν τα δώρα
χαλκό ασήμι και χρυσό που κέρδισαν οι πρώτοι

Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ

Κείμενο-Φωτογραφίες:
Αρχιμανδρίτης Ιουστίνος Δ. Μαρμαρινός,
Δντης Θρησκευτικού ΓΕΝ

Εξήντα και πλέον χρόνια έχουν παρέλθει από τις τραγικές εκείνες ημέρες της καταλήψεως των Αθηνών και ολόκληρης της Ελλάδας από τα χιτλερικά στρατεύματα κατοχής. Μέσα όμως σε μια ατμόσφαιρα θλίψεως και οδύνης αναδείχθηκαν μορφές ηρωικές που χαλύβδωσαν το φρόνημα των Ελλήνων και ύψωσαν τη σημαία της αντίστασης κατά του κατακτητή. Από τις πρώτες ηρωικές πράξεις αντίστασης είναι η αντιμετώπιση των κατακτητών από τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσάνθο Φιλιππίδη, τον από Τραπεζούντος. Μορφή ηρωική που προσέφερε ανυπολόγιστες υπηρεσίες στο ποίμνιό του στη περιφέρεια Τραπεζούντος, το οποίο κατόρθωσε, με δικές του ενέργειες να διασώσει ακέραιο από τους διωγμούς των Νεοτούρκων και τις σφαγές του ποντιακού Ελληνισμού που ακολούθησαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική καταστροφή. Μετά από έντονο διπλωματικό αγώνα για τα δίκαια του Ποντιακού Ελληνισμού και μεγάλη διεθνή δραστηριότητα ως Αποκρισάριος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Αθήνα, πλήρης σεβασμού και αναγνωρίσεως αναδεικνύεται Αρχιεπίσκοπος Αθηνών το 1939, ακριβώς για να επιτελέσει το χρέος της Εκκλησίας στις δύσκολες αλλά και ηρωικές στιγμές του Ελληνισμού που ακολούθησαν. Απαύγασμα της λάμψης και του μεγαλείου του ανδρός είναι η στάση του απέναντι στους Γερμανούς κατά την είσοδό τους στην Αθήνα και τα δύσκολα χρόνια της κατοχής που ακολούθησαν. Οι ιστορικές αναφορές και λεπτομέρειες που αναφέρονται, εν πολλοίς άγνωστες, φανερώουν την υψηλή προσφορά του κλήρου και της Εκκλησίας μας σε καιρούς κρίσιμους.

Ο Αρχιεπίσκοπος
Αθηνών
Χρυσάνθος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Στις 10 Φεβρουαρίου 1940 η Ακαδημία Αθηνών σε πανηγυρική συνεδρίαση εξέλεξε ως τακτικό μέλος της τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο και στην επίσημη δεξίωση οι καθηγητές Μαρίνος Γερουλάνος και Δημήτριος Μπαλάνος με λαμπρές προσφωνήσεις εξήραν την προσωπικότητα και το έργο του σεβάσμιου ιεράρχη. Ο Χρυσάνθος βρισκόταν στο αποκορύφωμα της κοινωνικής του καταξίωσης και είχε κερδίσει την εκτίμηση και το σεβασμό της Αθηναϊκής κοινωνίας, όπως φάνηκε και με τη βαθιά εντύπωση που προκάλεσε η επίσημη ομιλία του με θέμα «Εκκλησία και πολιτισμός εν τη καθ' ημάς Ανατολή»¹.

Πολύ σύντομα όμως τα σύννεφα του πολέμου που ήδη σκέπαζαν την Ευρώπη δεν άργησαν να βαρύνουν και τον ουρανό της Ελλάδας. Ο Αρχιεπίσκοπος με καλύτερη γνώση των Ευρωπαϊκών πραγμάτων και έχοντας ήδη ζήσει από κοντά τις συνέπειες των τελευταίων πολέμων, ανησυχούσε ακόμα περισσότερο για την τύχη του ορθόδοξου λαού που του εμπιστεύθηκε ο Θεός.

Στις 27 Οκτωβρίου 1940, ημέρα Κυριακή, στα εγκαίνια του μεγαλοπρεπούς Ι. Ναού της Αγίας Φωτεινής Νέας Σμύρνης, ο Χρυσάν-

θος αισθανόταν βαριά την ευθύνη απέναντι σ' αυτό το λαό που πλημμύριζε μέσα και έξω το μεγάλο ναό. Όταν, μετά την κατανυκτική ακολουθία της καθιερώσεως του Ναού, ο Αρχιεπίσκοπος βγήκε στην Ωραία Πύλη για να μιλήσει στους πιστούς, το πρόσωπό του φλογιζόταν απ' όλη την αγωνία που είχε στην ψυχή του για τα γεγονότα που αυτός γνώριζε πως πλησιάζουν. Η συγκίνηση και τα βαθιά πατριωτικά αισθήματα που κατέθλιβαν την ψυχή του, τόσο πολύ τον συγκλόνιζαν, ώστε μόνο λίγες λέξεις κατόρθωσε να προφέρει, χωρίς να μπορέσει να προειδεάσει τον κόσμο για τα γεγονότα που επρόκειτο σε λίγες ώρες να τον αναστατώσουν².

Με την έκρηξη του πολέμου, το πρωί της επομένης, ο Χρυσάνθος, ως πρόεδρος της Ιεράς Συνόδου, απηύθυνε διάγγελμα προς τον Ελληνικό λαό, με το οποίο καλούσε όλους τους Έλληνες να αγωνιστούν υπέρ πίστεως και πατρίδος με την πεποίθηση της συμπαράστασης και της σκέπης του Θεού στο δίκαιο αγώνα του Έθνους³.

Πολύ γρήγορα όμως πέρασε ο Χρυσάνθος από τα λόγια στην πράξη. Όσο ο Ελληνικός λαός αγωνιζόταν στα βουνά της Ηπείρου αυτός στα μετόπισθεν έδινε τη δική του

¹ Π. Στάμου, σ. 38.

² Θ. Στράγκα Δ', σ. 2326.

³ Το κείμενο του διαγγέλματος δημοσιεύεται από τον Θ. Στράγκα Δ' (σ. 2326-27) και έχει ως εξής: «Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά. Η Α.Μ. ο Βασιλεύς και ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως καλούν ημάς πάντας, ίνα αποδυθώμεν εις τον άγιον υπέρ Πίστεως και Πατρίδος αμυντικών αγώνα. Η Εκκλησία ευλογεί όπλα τα ιερά και πέποιθεν ότι τα τέκνα της πατρίδος ευπειθούν εις το κέλευσμα Αυτής και του Θεού και θα σπεύσουν εν μια ψυχή και καρδιά, να αγωνισθούν υπέρ βωμών και εσίων και της ελευθερίας και τιμής και θα συνεχίσουν, ούτω, την απ' αίωνων πολλών αδιάκοπον σειράν των τιμών και ενδόξων αγώνων και θα προτιμήσουν τον ωραίον θάνατον από την άσχημον ζοήν της δουλείας. Και μη φοβώμεθα από των αποκτηνόντων το σώμα την δε ψυχήν μη δυνάμενων αποκτείναι, ας φοβώμεθα δε μάλλον από τον δυνάμενον την ψυχήν και το σώμα απολέσαι. Επιρρόψομαι επί Κύριον την μέριμναν ημών και αυτός θα είναι βοηθός και αντλήπτωρ εν τη αμύνη κατά της αδίκου επιθέσεως των εχθρών. Ούτοι εν άρμασι και ούτοι εν ίπποις, ημείς δε εν ονόματι Κυρίου του Θεού και εν τη γενναιοτήτι και ανδρεία ημών μεγαλυνθησώμεθα. Η χάρις του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και η αγάπη του Θεού και Πατρός είη μετά πάντων ημών».

πολύτιμη μάχη. Όλες οι ώρες, οι σκέψεις και οι ενέργειές του, από την πρώτη ημέρα αφιερώθηκαν στον κοινό αγώνα⁴.

Επιστράτευσε μεγάλον αριθμό εθελοντών κληρικών - εξομολόγων που διακρίνονταν για τον ενθουσιασμό και τη γενναιοψυχία τους και τους έστειλε στην πρώτη γραμμή, για να ενθαρρύνουν και να χαλυβδώνουν το φρόνημα των μαχητών με τα αγιαστικά μέσα της Εκκλησίας μας, με το φλογερό τους λόγο και με το παράδειγμά τους⁵.

Οργάνωσε αστραπιαία την Πρόνοια των στρατευομένων της Αρχιεπισκοπής Αθηνών όπου, υπό την καθοδήγησή του, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους δύο χιλιάδες εθελοντές, άνδρες και γυναίκες, και επιτέλεσαν αξιοθαύμαστο φιλανθρωπικό έργο. Χωρίς να οργανώσει εράνους και να ζητάει δωρεές, διέθεσε πολλά εκατομμύρια δραχμών, υπέρ των ασθενών, των τραυματιών πολέμου και των οικογενειών των στρατευμένων. Διέθεσε ιερείς για τις θρησκευτικές ανάγκες τους και συγκρότησε ομάδα “προνοίας” για πατριωτική αλληλογραφία με το μέτωπο και αποστολή δεμάτων και εντύπων προς τους μαχομένους, για τόνωση του φρονήματός τους⁶.

Τη 16^η Νοεμβρίου 1940 ο Χρυσάνθος και η Εκκλησία της Ελλάδος απευθύνουν έκκληση προς τις απανταχού της οικουμένης χριστιανικές Εκκλησίες. Καταγγέλλει την απρόκλητη επίθεση της φασιστικής Ιταλίας (ανήμερα μάλιστα στην εορτή της Παναγίας), απαριθμεί τις βαρβαρότητες των επιτιθεμένων και τους καλεί «να αναλάβετε ζήλον Χριστού και να διαμαρτυρηθήτε και κινηθήτε και να κινήσετε τους λαούς υμών αξίως του αδικήματος, ίνα μάθωσι πάντες ως κοινόν εχθρόν να νομίζωσι τον άρπαγα...»⁷.

Με την είσοδο της Γερμανίας στον πόλεμο, τον Απρίλιο του 1941, ο ελληνικός λαός

βρίσκεται αντιμέτωπος και με δεύτερη σιδηρόφρακτη αυτοκρατορία ταυτοχρόνως και όμως δεν παραλείπει να κάνει το καθήκον του και να αγωνισθεί έως εσχάτων. Η Εκκλησία βρίσκεται δίπλα του στον αγώνα του απτόν.

Στις 6 Απριλίου 1941 η Ιερά Σύνοδος με πρόεδρο τον Χρυσάνθο απευθύνει διάγγελμα προς τον ηρωικώς μαχόμενο φιλόχριστο Ελληνικό Στρατό. Μεταξύ άλλων το διάγγελμα ανέφερε:

«Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά, από της σήμερον ημέρας και έτερος εχθρός, η Χιτλερική Γερμανία, αδίως και ανάνδρως επιτίθεται κατά της ιεράς ημών Χώρας... Αι δυνάμεις της ύλης και του σκότους συνώμοσαν κατά της δυνάμεως του πνεύματος και του φωτός.

Αλλ’ ο μέγας Θεός, όστις είναι Πνεύμα, Φως και Ζωή, δεν θα επιτρέψη την Βασιλείαν του σκότους... θα συντρίψει και τον εκ Γερμανίας Εκατόχειρα Τυφνέα (sic), και θα ανατείλη και πάλιν... τον ήλιον της Δικαιοσύνης και Αληθείας...»⁸.

Είναι φανερό η ταύτιση των Γερμανών με τις δυνάμεις του σκότους και διάχυτη η αίσθηση της κατάφωρης αδικίας και ανανδρίας, ακόμη και με την ηθική του πολέμου, αφού δε διατάζουν να επιτεθούν πισώπλατα εναντίον ενός μικρού λαού που ήδη αγωνίζεται υπέρ βωμών και εστιών εναντίον μιας μεγάλης και ισχυρής αυτοκρατορίας, όπως ήταν η Ιταλία της εποχής αυτής.

Τα αισθήματα του Χρυσάνθου προφανώς ταυτίζονται με τα αισθήματα ολόκληρου του ελληνικού λαού, έκφραση των οποίων αποτελούν και τα δύο μνημειώδη διαγγέλματα του Χρυσάνθου που εκδόθηκαν αμέσως με την εισβολή των Ιταλών και Γερμανών αντίστοιχα. Την περαιτέρω όμως στάση του Χρυσάνθου έναντι των Γερμανών κατακτητών θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια.

⁴ Στ. Κανονίδη, Χρυσάνθος 2, σ. 759.

⁵ Διονυσίου, Μητροπολίτου Τρίκκης και Σταγών, «Η Αντίστασις του Ελληνικού Κλήρου κατά τον Β’ Παγκόσμιον Πόλεμον και την Κατοχήν», ΘΗΕ 2 (1963), στ. 930.

⁶ Αν. Παπαδοπουλου, σ. 225.

⁷ Γ. Τασούδη Β’, σ. 431-2.

⁸ Γ. Τασούδη Β’, σ. 433.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

Μετά το λαμπρό έπος της Αλβανίας και την ηρωική αντίσταση του Στρατού μας στα μακεδονικά οχυρά, ο ελληνικός λαός, τσακισμένος από το διμέτωπο και άνισο αγώνα με δύο αυτοκρατορίες λυγίζει και νικητής αυτός εξαναγκάζεται σε πικρή τριπλή εχθρική κατοχή.

αυτός άνθρωπος επέδειξε στις δύσκολες για το έθνος εκείνες στιγμές τον ανέδειξαν σε σύμβολο αντίστασης και αξιοπρέπειας ενός ολόκληρου λαού. Αυτό το μικρό διάστημα από την είσοδο των Γερμανών μέχρι την εκθρόνισή του ήταν αρκετό, για να αποκαλύψει το χαλύβδινο χαρακτήρα του και την

Δύο στελέχη των
Γερμανικών αρχών
Κατοχής καταθέτουν
στέφανο στο Μνημείο
του Αγνώστου
Στρατιώτη, στην
Πλατεία Συντάγματος.
Αριστερά, ο
Στρατιωτικός
Διοικητής Νοτίου
Ελλάδος, στρατηγός
Χέλμου Φέλμου και
δεξιά ο πληρεξού-
σιος του Ράιχ στην
Ελλάδα Γκύντερ
Άλιενμπουργκ
(Συλλογή Χάγκεν
Φλάισερ).

Η Ελληνική Κυβέρνηση και ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄ αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την πρωτεύουσα και να συνεχίσουν τον αγώνα στην Κρήτη, αρχικά, και στην Αίγυπτο στη συνέχεια. Παρ' όλο που ο βασιλιάς πρότεινε στο Χρυσάνθο να ακολουθήσει την Κυβέρνηση στην εξορία, αυτός αρνήθηκε και παρέμεινε, ως πραγματικός πατέρας και ποιμένας, κοντά στο ποίμνιό του που διέτρεχε τον έσχατο κίνδυνο.

Το θάρρος και η τόλμη που ο ειρηνικός

άκαμπτη προσηλωσή του στην εκπλήρωση του καθήκοντος που προέκυπτε εκ της θέσεώς του. Τούτο τονίζει και ο αρχιμανδρίτης Άνθιμος Παπαδόπουλος: «Ο ελάχιστος χρόνος της παραμονής του εις τον θρόνον μετά την υποδούλωσιν της πατρίδος υπήρξε η λαμπροτέρα φάσις της ζωής του»⁹.

Με τη λήξη της μάχης των οχυρών και τη συνθηκολόγηση του ελληνικού Στρατού της Ηπείρου, οι Γερμανοί, χωρίς ουσιαστική αντίσταση, κατευθύνονται ταχύτατα προς

⁹ Αν. Παπαδοπούλου, σ. 225.

την Αθήνα. Η είσοδός τους αναμενόταν για τις 27 Απριλίου, ήδη όμως από τις 24 Απριλίου είχαν αρχίσει οι προετοιμασίες για την υποδοχή τους.

Ο ίδιος ο Χρυσάνθος σημειώνει στο ημερολόγιό του εκείνη την ημέρα: «Έρχονται εις επίσκεψίν μου ο Νομάρχης Αττικοβοιωτίας κ. Πεζόπουλος και ο Δήμαρχος κ. Πλυτάς κατ' εντολήν του Υφυπουργού Ασφαλείας κ. Μανιαδάκη δια να μοι ειπούν ότι μετά των ανωτέρω δύο και του Φρουράρχου Αθηνών Στρατηγού Καβράκου θα παραδώσωμεν την πόλιν εις τους Γερμανούς. Απήντησα ότι εις το έργον τούτο ουδεμίαν θέσιν έχει ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών... έργον του Αρχιεπισκόπου είναι όχι να υποδουλώνη αλλά να ελευθερώνη»¹⁰.

Ο Χρυσάνθος θεωρούσε εξευτελιστικό για το αξίωμα του Αρχιεπισκόπου την πιθανότητα να αντιμετωπιστεί με περιφρόνηση από κάποιον κατώτερο χιτλερικό αξιωματούχο η τόσο επίσημη ελληνική αντιπροσωπεία, και γι' αυτό, παρ' όλη την επιμονή του Μανιαδάκη δεν συμμετείχε στην επιτροπή υποδοχής. Η δικαιολογία του ήταν

πως «Εγώ είμαι πνευματικός αρχηγός της Πρωτευούσης· οι επερχόμενοι Γερμανοί και οι σύμμαχοι αυτών είναι ετεροδόξοι. Πως είναι δυνατόν να παραδώσω την πνευματικήν διοίκησιν της Ορθοδόξου πρωτευούσης εις ετεροδόξους;»¹¹.

Την 27^η Απριλίου, Κυριακή των Βαΐων, μετά από μία νύχτα γεμάτη αγωνία ο Χρυσάνθος μαθαίνει πως οι Γερμανοί πλησιάζουν στους Αμπελοκήπους. Οι τρεις αντιπρόσωποι συναντούν ένα Γερμανό «ανθυπολοχαγίσκο» και οι λοιποί μοτοσικλετιστές συνεχίζουν το δρόμο τους για την Ακρόπολη όπου σε λίγο θα υψώσουν τη χιτλερική σημαία. Ο πόνος και η θλίψη του Χρυσάνθου όταν την αντικρίζει από το παράθυρο της Αρχιεπισκοπής είναι αβάστακτη, «είμαι περιλύπος μέχρι θανάτου», σημειώνει στο ημερολόγιό του.

Στην κατάσταση αυτή δέχεται την πρόσκληση του Δημάρχου Πλυτά, δια μέσου κάποιου κλητήρα, ότι οι Γερμανοί στρατηγοί θέλουν να μεταβεί ο Αρχιεπίσκοπος στη Μητρόπολη, για να τελέσουν δοξολογία επί

Γερμανοί στρατιώτες υψώνουν τη σημαία με τη σβάστικα στην Ακρόπολη των Αθηνών (φωτ.: Κ. Μεγαλοκονόμου).

¹⁰ Γ. Τασούδη Β', σ. 375.

¹¹ Γ. Παρασκευοπούλου, σ. 328.

τη αφίξει τους στην Αθήνα. «Ο πάντοτε ειρηνικός και γαλήνιος Αρχιεπίσκοπος», σημειώνει ο πρωτοσύγκελλος της Αρχιεπισκοπής αρχιμανδρίτης Γερβάσιος Παρασκευόπουλος, «αποτόμως συνωφρυνώθη, ηγέρθη και εν θυμώ και οργή, με τόνο φωνής, ον αδυνατώ να αποδώσω, απάντησε:

- Ποιος είσαι συ; Πήγαινε, φύγε αμέσως...»¹², και στην ερώτησή του: τι να απαντήσω στον κ. Δήμαρχο; του απαντά «να ειπής ότι σε έδιωξα»¹³.

τους έξω από την Αρχιεπισκοπή.

Ο Χρύσανθος τους δέχεται στην αίθουσα του Αρχιεπισκοπικού θρόνου με «αθυμίες και κατήφειαν»¹⁴. Ο Γερμανός χαϊρετάει «μειδιών» και κάθονται όλοι εκτός από το προσωπικό της Αρχιεπισκοπής. Ο στρατηγός προσφέρθηκε να μιλήσουν γαλλικά αλλά ο Χρύσανθος απάντησε πως προτιμάει γερμανικά.

- Φαίνεσθε κουρασμένους, είτε.

- Ναι, απάντησε ο Γερμανός, βρήκαμε γέφυρες και δρόμους κατεστραμμένους από

Ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος μετά των Ακαδημαϊκών Γερουλάνου και Οικονόμου κατά την ιελετή της δεξιώσεως του στην Ακαδημία Αθηνών (1940).

Μετά από λίγη ώρα έρχεται νέος απεσταλμένος από το Δήμαρχο με νέο αίτημα αυτή τη φορά. Ρωτάει εκ μέρους του Γερμανού στρατηγού, πότε μπορεί να τον επισκεφθεί στη Μητρόπολη. «Φαίνεται, σημειώνει ο Χρύσανθος, πως η απάντησή μου τον ευνέτισε». Στις τέσσερις το απόγευμα ορίστηκε η συνάντηση και ο Γερμανός Στρατηγός του Β' Σώματος Στράτου Stumme, που μόλις είχε φτάσει στην Αθήνα, συνοδευόμενος από τον Klemm, στρατιωτικό ακόλουθο της Γερμανίας στην Αθήνα, και από το νέο Φρούραρχο Αθηνών έφτασαν στην ώρα

τους Άγγλους. Ποίος θα τους επιδιορθώσει; Οι Άγγλοι πρέπει να πληρώσουν.

- Θα πληρώσει οποιός νικηθεί, απαντά ο Χρύσανθος.

- Κατά τη διαδρομή μας στην Ελλάδα με χαρά παρατήρησα πως πολλοί Έλληνες μιλούν γερμανικά.

- Ναι, απάντησε, υπήρχαν πολλοί θανμαστές του γερμανικού πολιτισμού πριν τον πόλεμο αλλά τώρα θα έμειναν πολύ ολίγοι, αφού η Γερμανία κήρυξε τον πόλεμο στην Ελλάδα, η μάλλον δε θα έμεινε κανένας αλήθεια γιατί τον εκήρυξε;

¹² Γ. Παρασκευόπουλος, σ. 328.

¹³ Γ. Τασούδη Β', σ. 377.

¹⁴ Δεν κατέβηκε στην είσοδο της Αρχιεπισκοπής, αλλά είχε δώσει εντολή στον Αρχιδιάκονο να τους αναμένει και να τους συνοδεύσει επάνω. Βλ. μαρτυρία του τότε Αρχιδιακόνου(και νυν Μητροπολίτη Πατρών) Νικοδήμου Βαλληνδρά, στα Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999, σ. ιγ'.

- Αυτά είναι ζητήματα πολιτικής, αλλά στο δρόμο πολλοί μας έρριαναν με λουλούδια.

- Αυτοί δεν θα ήταν προφανώς Έλληνες, άπαντα ο Χρυσάνθος, και προσέθεσε:

- Επείγει, Στρατηγέ, το ζήτημα του επισιτισμού του τόπου.

- Θα έλθει προσεχώς ιδιαίτερα επιτροπή επισιτισμού, απάντησε αυτός¹⁵.

Ο Γερβάσιος Παρασκευόπουλος, αυτήκοος μάρτυς της συναντήσεως, προσθέτει στον παραπάνω διάλογο τα λόγια του Χρυσάνθου: «Οι Έλληνες πάντοτε ηγάπησαν την Γερμανία και κατά προτίμηση οι Έλληνες των γραμμάτων εις Γερμανία συνεπλήρουν τας σπουδάς των και μετέδιδον εις τους συμπολίτας των επανερχόμενοι τας Αρετάς του Γερμανικού λαού. Ποτέ όμως δεν εμφανίζοντο ότι οι Γερμανοί, τους οποίους τόσο ηγάπων, θα έπληττον αυτούς εκ των νότων καθ' ην στιγμήν επάλαιον δια την ελευθερίαν των με μίαν μεγάλην αυτοκρατορίαν!» Στην απάντηση του στρατηγού ότι: «Δεν πταίωμεν ημεῖς ἀλλὰ οἱ Ἀγγλοὶ ποὺ ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα», ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνταπάντησε: «Στρατηγέ μου, ἐγὼ δὲν πολιτικολογῶ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκφράζω τὸ παρόν παντὸς Ἑλλήνου, καὶ μάλιστα τῶν σπουδασάντων ἐν Γερμανίᾳ»¹⁶.

Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ παρόντος Ἀρχιεπισκόπου ἡ συνομιλία ολοκληρώθηκε μετὰ τὴν ἐκκλήση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πρὸς τὸν Γερμανὸν στρατηγὸν: «Σας συμβουλεύω καὶ σας παρακαλῶ νὰ μὴ θίξετε τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ», υπονοῶν ὅτι ὁ λαὸς θὰ ἀντιδράσει γενναίως¹⁷.

Ἡ τρίτη μεγάλη πρόκληση γιὰ τὸν Χρυσάνθου ἦταν στὶς 29 Ἀπριλίου, ὅταν προσκλήθηκε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα Χατζημιχάλη (Υπουργὸς Ἐθν. Οἰκονομίας τῆς κατοχικῆς Κυβέρνησης) νὰ ὁρκίσει τὴν ἐπομένη τὴν δοτὴ στους Γερμανοὺς Κυ-

βέρνηση Τσολάκογλου. Τὸν ἀπάντησε: «Λυπούμαι πολὺ διότι δια συμβολαίου καὶ ἐντολὴ τῶν Γερμανῶν σχηματίζεται Κυβέρνησις καὶ ἰδίως διότι μετέχει αὐτῆς ὁ κ. Χατζημιχάλης (σ.σ. ἐπίτροπος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Μεταμορφώσεως Πλάκας), τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν τίμιον Ἕλληνα. Καὶ τι ἠθέλατε νὰ κάμωμεν; λέγει ὁ κ. Χατζημιχάλης, νὰ ἀφήσωμεν νὰ μας κυβερνήσουν οἱ Γκαουλάιτερ; Τῷ ἀπαντῶ ναι, διότι μετὰ τὸν Γκαουλάιτερ οἱ Γερμανοὶ θὰ κάνουν μικρότερον κακὸν παρ' ὅσον θὰ κάμουν δι' ὑμῶν διότι θὰ φέρετε μόνον τὰς ευθύναις χωρὶς νὰ ἠμπορέσητε νὰ κάμῃτε τὸ ελάχιστον καλὸν εἰς τὸν λαόν»¹⁸.

Σε νέα πίεση τῆς Κυβερνήσεως νὰ προσέλθῃ στὴν ὁρκωμοσίαν, ὁ Χρυσάνθος ἀπάντησε:

«Ἡ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις, τὴν ὁποίαν ὠρκίσαι, ἐξακολουθεῖ νὰ υφίσταται καὶ νὰ συνεχίζει τὸν πόλεμον. Ἄλλην Κυβέρνησιν δὲν δύναμαι νὰ ὁρκίσω, ...εἰς τοιαύτας ὑπόπτους καὶ ἀντεθνικὰς ἐνεργείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ ἡ Ἐκκλησία τὸν ὅρκον καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς. Ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ μὲν μακρὰν ἀπὸ τοιαῦτα πράγματα»¹⁹.

Οὔτε συμβιβαστικὴ λύση δὲ δέχτηκε ὁ Χρυσάνθος νὰ δώσῃ στὸ θέμα τῆς ὁρκωμοσίας τῆς κατοχικῆς Κυβέρνησης. Ὅταν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Τσολάκογλου στὴν ἀρνήσιν τοῦ ἀντιπροτείνει «στεῖλαι τοὐλάχιστον τὸν Ἐπίσκοπον (σ.σ. ἐννοεῖ τὸ βοηθὸ ἐπίσκοπο Ταλαντίου Παντελεήμονα Παπαγεωργίου) ἢ ἄλλον τινά, νὰ τοὺς ὁρκίσῃ», ὁ Χρυσάνθος ἀπάντησε: «Ἀδυνατῶ νὰ δώσω ἐντολὴν εἰς οἰονδήποτε»²⁰. «Ἐν γνώσει τῶν συνεπειῶν ποὺ με ἀναμένουν, δὲν δέχομαι τὴν προτεινομένην παραχώρησιν. Ἐμμένω εἰς τὰς ἀρχάς μου!» Τὴν ὁρκωμοσίαν τελικὰ κλήθηκε καὶ τέλεσε ὁ ἐφημέριος τῆς ἐνορίας τῆς Βουλῆς (Ἀγίου Γεωργίου-Καρούκη), ἥδη

¹⁵ Γ. Τασούδη Β', σ. 378.

¹⁶ Γ. Παρασκευοπούλου, σ. 328. ¹⁷ Νικοδήμον Βαλλινδρά, σ. ιγ' καὶ ιδ' καὶ Γ. Τασούδη Β', σ. 378.

¹⁸ Γ. Τασούδη Β', σ. 380.

¹⁹ Γ. Τασούδη Β', σ. 380 καὶ Γ. Παρασκευοπούλου, σ. 329.

²⁰ Γ. Τασούδη Β', σ. 381.

όμως είχε αποφασισθεί η τύχη του ηρωικού Αρχιεπισκόπου²¹.

Οι Γερμανοί οπωσδήποτε είχαν ενοχληθεί από την αγέρωχη και εθνικά αξιοπρεπή στάση του Χρυσάνθου. Στις 30 Απριλίου 1941 ο γκεσταπίτης Λοχαγός Dolger, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μονάχου, μετέβη στην Ακαδημία Αθηνών και περιέφερε το φύλλο της «Εκκλησίας», στο οποίο είχε δημοσιευθεί η προκήρυξη του Χρυσάνθου και της Ιεράς Συνόδου προς τον ελληνικό Στρατό και λαό κατά της κήρυξης του πολέμου της Γερμανίας κατά της Ελλάδας²².

Περισσότερο όμως η στάση του Χρυσάνθου θα είχε ενοχλήσει τα μέλη της Κυβερνήσεως Τσολάκογλου, η οποία και έμενε πλέον εκτεθειμένη ενώπιον του ελληνικού λαού για τη συνεργασία της με τους Γερμανούς.

Από τις 25 Μαΐου, τουλάχιστον, είχαν αρχίσει οι συνεννοήσεις των αντιπάλων του Αρχιεπισκόπου ιεραρχών με τον Τσολάκογλου για την παύση του Χρυσάνθου και την επαναφορά του Δαμασκηνού. Ο Τσολάκογλου, προσωπικός φίλος του Δαμασκηνού²³, διέδιδε πως τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο είναι υποχρεωμένος να τον παύσει, γιατί δεν τον θέλουν οι Γερμανοί²⁴.

Τότε ήταν που ορισμένοι φίλοι του Χρυσάνθου του συνέστησαν να πραγματοποιήσει μία, τυπική έστω, επίσκεψη στο Γερμανό Στρατάρχη Λίσιτ, για να επέλθει κάποια συνεννόηση και να μην εξωσθεί από το θρόνο. «Θα το έκανα ευχαρίστως, απάντησε ο Χρυσάνθος, αν ήμουν βέβαιος ότι η επίσκεψη δε θα έμενε χωρίς ανταπόδοση. Αδυνατώ,

είπε, να εκθέσω το κύρος του πνευματικού αρχηγού της Ορθοδόξου Εκκλησίας». Όταν μάλιστα του παρατήρησαν πως με την άκαμπτη στάση του διακινδυνεύει τη θέση του, απάντησε: «όχι μόνον τον θρόνον μου αλλά και την ζωήν μου είμαι έτοιμος να θυσιάσω δια το καθήκον μου»²⁵.

Παρ' όλες αυτές τις αντικανονικές και αντεθνικές κινήσεις εναντίον του, ο Χρυσάνθος δεν παύει να παρακολουθεί το δράμα του ελληνικού λαού και τις ενέργειες των κατακτητών εναντίον του Έθνους και της Εκκλησίας. Οι πληροφορίες για τη δράση των Βουλγάρων στη Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία τον ανησυχούν ιδιαίτερα. Οι Βούλγαροι υποχρέωναν τους Έλληνες ιερείς να τελούν τη Θεία Λειτουργία στη βουλγαρική γλώσσα και να μνημονεύουν στις ιερές ακολουθίες την Ιερά Σύνοδο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Βουλγαρίας. Στις 2 Ιουνίου 1941 απευθύνει επιστολή διαμαρτυρίας προς τον πληρεξούσιο του Ράιχ στην Αθήνα, Άλτενμπουργκ, και ζητά να διακοπεί η πρωτοφανής αυτή ενέργεια των Βουλγάρων και να επιστρέψουν οι εκδιωχθέντες από τους Βουλγάρους μητροπολίτες Ζιχνών και Σιδηροκάστρου στις έδρες τους²⁶.

Την ίδια ημέρα, 2 Ιουνίου, φτάνουν στον Χρυσάνθο πληροφορίες ότι το «εκκλησιαστικό ζήτημα» ανέλαβε να το λύσει η Γκεστάπο. Μάλιστα ο ιερέας της γερμανικής κοινότητας στην Αθήνα Schafer θέλησε να συστήσει στη Γκεστάπο να σεβαστεί την Εκκλησία και τον Αρχιεπίσκοπο, όμως αυτοί τον διέταξαν να μην αναμιγνύεται διαφορετικά τον απείλησαν πως

²¹ Νικοδήμου Βαλλινδρά, σ. ιδ'.

²² Το φύλλο της «Εκκλησίας» προφανώς έσπευσε να προμηθεύσει στους Γερμανούς ο Δ. Πετρακάκος, πρώην βασιλικός επίσκοπος παρά την Ι. Σύνοδο και επίσκοπος επικρατείας στη «Μείζονα» Σύνοδο, σφοδρός πολέμιος του Χρυσάνθου και υποστηρικτής του Δαμασκηνού, ο οποίος και προσπάθησε από την πρώτη ημέρα να προσεταιρισθεί τους κατακτητές, για να πετύχει εκτός των άλλων και τη ρύθμιση του «εκκλησιαστικού» κατά τις επιθυμίες του. Βλ. Γ. Τασούδη Β', σ. 382.

²³ «Συνεδέτο μετά του αεμνήστου Στρατηγού Τσολάκογλου και της οικογενείας του στενότητα και οικειότητα από της εν Κορίνθω διακονίας του ως Μητροπολίτου» (Κ. Λογοθετόπουλου, Ιδού η Αλήθεια, Αθήνα, 1948, σ. 203).

²⁴ Γ. Τασούδη Β', σ. 383.

²⁵ Αν. Παπαδοπούλου, σ. 227.

²⁶ Ολόκληρο το κείμενο της επιστολής στο Θ. Στράγκα Δ', σ. 2327, 8.

θα τον συλλάβουν και θα τον φυλακίσουν²⁷.

Ήδη από τις ημέρες αυτές η Γκεστάπο και οι Έλληνες συνεργάτες της είχαν αποφασίσει τον τρόπο αποπομπής του Χρυσάνθου. Στις 18 Ιουνίου εκδόθηκε η Εφημερίς της Κυβερνήσεως με την Συντακτική Πράξη της γερμανόδουλης Κυβερνήσεως Τσολάκογλου, δια της οποίας «παύεται» ουσιαστικά ο αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος και καλούνται 23 αρχιερείς²⁸ να συγκροτήσουν σώμα υπό τον τίτλο «Μείζων Σύνοδος», για να αποφασίσουν τελεσίδικα για την επαναφορά του Δαμασκηνού.

Στις 2 Ιουλίου η Σύνοδος συνεδριάζει και

jure canonico ανύπαρκτη³⁰.

Ο Δαμασκηνός αναλαμβάνει Αρχιεπίσκοπος στις 6 Ιουλίου και ο Χρυσάνθος αποσύρεται ταπεινά στο μικρό σπίτι της οδού Σουμελά στην Κυψέλη, χωρίς να προκαλέσει καμία αντίδραση στη νέα εκκλησιαστική κατάσταση, παρ' όλο που γνώριζε πως ήταν αντικανονική. Ο μεγάλος του πόνος όλο αυτό το διάστημα δεν ήταν η απώλεια του θρόνου του, την οποία άλλωστε ο ίδιος είχε προκαλέσει, μη δεχθείς να συνεργαστεί με τους Γερμανούς, πονούσε όμως και θλιβόταν βαθύτατα για τη δυστυχία του σκλαβωμένου λαού, για τις χειροτονίες πολλών

Ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος μετά του Αρχιδιάκονου του Νικόδημου (νυν Μητροπολίτη Πατρών), επισκέπτεται τραυματίες πολέμου στο Ναυτικό Νοσοκομείο Ναυσιάδμου (1940).

ο επίτροπος Πετρακιάκος προτρέπει κάποιους διστακτικούς αρχιερείς να μη διστάσουν να προχωρήσουν στην αποπομπή του Χρυσάνθου, να έχουν θάρρος και να σπεύσουν, γιατί... οι Γερμανοί βαδίζουν προς τη Μόσχα²⁹. Η Σύνοδος αποφασίζει ομόφωνα(!) και ακυρώνει όλες τις προηγούμενες πράξεις επί Χρυσάνθου. Αποκαθιστά μάλιστα το Δαμασκηνό σαν να ήταν Αρχιεπίσκοπος από το 1938, αγνοεί δηλαδή και διαγράφει(!) ολόκληρη την αρχιεπισκοπία του Χρυσάνθου ως de

αναξίων αρχιερέων, για την εγκατάλειψη των επαρχιών και του ποιμνίου τους από πολλούς, οι οποίοι «μισθωτοί και ουκ όντας ποιμένες» συγκεντρώνονταν σταδιακά στην Αθήνα. Πονούσε επίσης και από τη διάλυση πολλών έργων που είχε ο ίδιος δημιουργήσει. «Πάντα ταύτα πληρούσιν οδύνης την καρδίαν μου», έγραφε στο ημερολόγιό του³¹. Τη γενικότερη όμως συμπεριφορά του Χρυσάνθου στο διάστημα αυτό θα παρακολουθήσουμε στη συνέχεια.

²⁷ Γ. Τασούδη, Β', σ. 384.

²⁸ Δώδεκα από τους οποίους μάλιστα είχαν ψηφίσει τον Χρυσάνθο για Αρχιεπίσκοπο (Γ. Καραγιάννη, σ. 62).

²⁹ Γ. Τασούδη Β', σ. 386.

³⁰ Θ. Στράγκα Δ', σ. 2344.

³¹ Γ. Τασούδη Β', σ. 388.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Από την εκθρόνισή του και καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής ο Χρυσάνθος περιορίζει τις δραστηριότητές του στο μικρό οικίσκο της οδού Σουμελά 3 στην Κυψέλη, από την οποία «δεν επέτρεψεν εις εαυτόν ουδέ βήμα ποδός να εξέλθῃ»³², μη θέλοντας να ενοχλήσει τη νέα εκκλησιαστική και πολιτική κατάσταση. «Αποφασίζω να δοξάσω τον Θεόν πάντων ένεκεν και να παραμένω παρακολουθών τους πόνους και τας ταλαιπωρίας, την πείναν και τας στερήσεις του ταλαιπωρού λαού μας και να συμπάσχω μετ' αυτού», έγραφε στο ημερολόγιό του στις 18 Ιουλίου 1941³³.

Στο διάστημα αυτό της Κατοχής ο Χρυσάνθος πλήρωσε ακριβά την απτόητη στάση του έναντι των Γερμανών. Στερημένος από κάθε οικονομική πρόσοδο - ως σύνταξη έστω από το αξίωμα το οποίο κατείχε - ζούσε πάμπτωχος, ο αριστοκράτης αυτός, από τις γενναιοδωρίες φίλων και από φιλανθρωπικές ευσεβών χριστιανών, που δεν έπαψαν να τον σέβονται και να τον τιμούν ως Αρχιεπίσκοπο. Αναγκάστηκε, μάλιστα, όπως υπονοείται και στη διαθήκη του, να εκποιήσει και περιουσιακά του στοιχεία, όπως αρχιερατικά άμφια και βιβλία, για να εξοικονομήσει τα προς το ζην³⁴.

Παρ' όλα αυτά, όμως, η εργασία του Χρυσάνθου στο παρασκήνιο ήταν ασταμάτητη. Ο ίδιος ποτέ δεν έπαψε να θεωρεί τον εαυτό του κανονικό αρχιεπίσκοπο, αλλά και νόμιμο εκπρόσωπο της μόνης νόμιμης

ελληνικής αρχής στα χρόνια της Κατοχής, δηλαδή του εξόριστου βασιλέα Γεωργίου Β'. Και δεν ήταν φυσικά μόνο δική του εντύπωση αυτή³⁵.

Οι περισσότερες αντιστασιακές οργανώσεις αναγνωρίζαν στο πρόσωπο του Χρυσάνθου τον ανώτατο αρχηγό τους, και ζητούσαν την έγκριση του «Δεσπότη» για όλες τις αντιστασιακές τους ενέργειες³⁶. Στην οικία της οδού Σουμελά λειτουργούσε όλο το διάστημα της κατοχής ο «ασύρματος του Δεσπότη», χωρίς να μπορούν να τον υποπτευθούν η να τον ανακαλύψουν οι Γερμανοί που χτένιζαν την περιοχή με τα ραδιογωνιόμετρα, και με αυτόν «τον αληθώς παρά του Θεού ευλογημένον ασύρματον», κατά τον Κ. Βοβολίνη, ο Χρυσάνθος ενημέρωνε την εξόριστη Κυβέρνηση και το συμμαχικό Στρατηγείο για τα όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα και έπαιρνε οδηγίες για το πώς έπρεπε να δράσουν οι αντιστασιακοί. Αν φυσικά ανακάλυπταν οι Γερμανοί τον ασύρματο, αυτό θα σήμαινε άμεση θανατική εκτέλεση του Χρυσάνθου³⁷.

Το σπίτι αυτό της Κυψέλης γίνεται τόπος συνεδριάσεως των αντιστασιακών. Ο συνταγματάρχης Μιχ. Αντωνόπουλος (Αννίβας) επιτελικό στέλεχος πολλών αντιστασιακών οργανώσεων μαρτυρεί: «Οι κατώτεροι αξιωματικοί κάνουν συνεδριάσεις στα νταμάρια του Λυκαβηττού... εμείς μαζευόμαστε στου Μητροπολίτη Χρυσάνθου»³⁸.

³² Δωροθέου Λευκάδος, σ. 326.

³³ Γ. Τασούδη Β', σ. 388.

³⁴ Αν. Παπαδοπούλου, σ. 228.

³⁵ Βλ. Κ. Πυρομάγλου Α', σ. 556 και 577, όπου και μαρτυρία του Ε. Τσουδερού.

³⁶ «Χωρίς την έγκρισιν του Μητροπολίτου Χρυσάνθου δεν λαμβάνεται καμμία απόφασις, πολιτικού ή στρατιωτικού περιεχομένου» (Κ. Πυρομάγλου Α', σ. 561).

³⁷ Κ. Βοβολίνη, «Η Εκκλησία εις τον Αγώνα της Ελευθερίας», Αθήνα 1952, σ. 270.

³⁸ Κ. Πυρομάγλου Α', σ. 557.

Πέρα όμως από τους αξιωματικούς και τα στελέχη των αντιστασιακών οργανώσεων υπήρχαν και οι άνθρωποι του πνεύματος που έκαναν τη δική τους αντίσταση. Σ' αυτούς πλέον ο Χρυσάνθος δεν επιβαλλόταν ως αρχηγός της αντίστασης από την όποια σχέση του με τις νόμιμες ελληνικές αρχές του εξωτερικού, αλλά με την προσωπικότητά του, με το γνήσιο αντιστασιακό του φρόνημα και την αδούλωτη ψυχή που είχε εξ αρχής αντιτάξει στους Γερμανούς³⁹.

Αλλά και απλών ανθρώπων καταφύγιο ήταν ο Χρυσάνθος στα δύσκολα αυτά χρόνια της Κατοχής. Ο Στ. Κανονίδης σημειώνει: «Στην Κυψέλη, πλάι στο ιερό των Αγίων Απόστολων - όπου αγαπούσε να εκκλησιάζεται ο Κωνσταντίνος Κανάρης - είχε στραφεί όλη η άλλη, η ανώνυμος αγωνιζόμενη Ελλάδα. Αυτή που έμενε πιστή στο εγερτήριο της 28^{ης} Οκτωβρίου, στους αυθεντικούς σκοπούς και τα αυθεντικά του σύμβολα. Αθηναία δέσποινα έλεγε: Κάθε φορά - και αυτό εγίνετο τόσο συχνά - που στις καρδιές μας εστέρευν οι πηγές των ελπίδων και μαζί με τα σώματα επήγαιναν να καμφθούν και οι ψυχές, παίρναμε το δρόμο προς την Κυψέλη. Και κάθε φορά εγυρίζαμε με τις καρδιές ανεφοδιασμένες και με στυλωμένες τις ψυχές»⁴⁰.

Όλο το διάστημα της Κατοχής λοιπόν ο Χρυσάνθος συνέπασχε με το λαό της Αθή-

νας, υπέμενε τις ίδιες στερήσεις και την ίδια φτώχεια, αλλά ήταν και το σύμβολο του αγώνα και της αντίστασης κατά των Γερμανών. Τα εκκλησιαστικά όμως πράγματα είχαν πάρει δυσάρεστη τροπή. Σε μια Αρχιεπισκοπή που όντως μοσχοβολούσε λιβάνι κατά την εποχή του Χρυσάνθου, άρχισε να συρρέει ένας «παρδαλός συρφετός σπουδαρχιδών» με την αποχώρησή του⁴¹. Η Εκκλησία άρχισε να μεταβάλλεται σε παράγοντα εξουσίας και δυνάμεως, μέσα στον οποίο εμπλέκονταν εθνικά συμφέροντα, προσωπικές φιλοδοξίες, θεσμοί, καθώς και οι αγώνες και οι αγωνίες του ελληνικού λαού.

Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός είχε φιλικές σχέσεις με τον Τσολάκογλου, συνεργάστηκε μαζί του, αλλά δεν ενέδιδε και στις απαιτήσεις του για ανοιχτή στήριξη της Κυβερνήσεώς του από την Εκκλησία. Όρκιζε όλες τις επόμενες κατοχικές κυβερνήσεις, κρατούσε όμως εθνική αλλά και άκρως διπλωματική στάση απέναντι στους Γερμανούς.

Στις αρχές του 1944 ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός έπεσε στη δυσμένεια των Γερμανών, γιατί επιβεβαιώθηκαν οι υποψίες τους για συνεργασία του με τους κομμουνιστές. Άρχισαν λοιπόν να βολιδοσκοπούν τον Χρυσάνθο, αν επιθυμεί να αποκατασταθεί στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, καθ' ότι μόνο έτσι θα μπορούσαν χωρίς μεγάλο κόστος να απαλλαγούν από τον Δαμασκηνό.

³⁹ Ο ιστορικός Δημήτριος Γατόπουλος δημοσιεύει την αφήγηση του Κωνσταντίνου Βοβολίνη προς τον ίδιο σχετικά με τον Χρυσάνθο: «...Μέσα Μαΐου 1942. Σούρουπο μ' ανοιξιάτικη επίμονη ψιλή βροχούλα, ο ένας ύστερα απ' τον άλλο, οι τρεις μας, ο Λάζαρος Πηνιάτογλου, ο Γιάννης Μήλιος και εγώ, μπήκαμε στο ερημητήριο ενός ανθρώπου που τόσο Έλληνας στάθηκε: Στο σπιτάκι του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου (Σουρμελή (sic) 3), κοντά στο τέρμα της Κυψέλης. Σε λίγες ημέρες η εφημερίδα μας θα κυκλοφορούσε, το «Ελληνικό Αίμα», και θέλαμε να βγούμε με τις ευλογίες της Εκκλησίας. Τον είπαμε τις σκέψεις μας και τις αποφάσεις μας. Του διαβάσαμε το πρώτο άρθρο μας, γραμμένο από τον Πηνιάτογλου, «Οι πελιδνοί». Έλεγε δια τους Γερμανούς, «που τσαισιόμενοι πια ετοιμάζοντο να φύγουν» - ένα άρθρο που αργότερα, δύο φορές μετεδόθη απ' το Ραδιοφωνικό σταθμό του Λονδίνου. Κι όμως οι Γερμανοί τότε ευρίσκοντο στην αποθέωσή τους. Για όλον τον κόσμο, εκτός από τους Έλληνες... Ενθουσιάστηκε ο βιβλικός ιεράρχης. Τα μάτια του δάκρυσαν: «Δεσπότη μας θέλουμε την ευχή σας». Απάντησε: «Να 'χέτε την ευχή μου, παιδιά μου, μέσ' απ' το βάθος της ψυχής μου. Να 'ναι πάντα ο Θεός και η Παναγία μαζί σας...» Μας έδωσε τρεις μικρές εικόνες της Μεγαλόχαρης με την υπογραφή του. Και η ευχή του εισηκούσθη» (Δ. Γατόπουλου, Ιστορία της Κατοχής, έκδοση β', Μέλισσα, Αθήνα χ.χ., σ. 306-7).

⁴⁰ Στ. Κανονίδης, Χρυσάνθος1, σ. 316.

⁴¹ Στ. Κανονίδης, Χρυσάνθος1, σ. 316.

Για το θέμα αυτό γράφει ο Χρυσάνθος στο ημερολόγιό του (5 Φεβρουαρίου 1944): «Ήλθον οι δύο αδελφοί Μινόπουλοι, ανεψιοί του αειμνήστου Μητροπολίτου Αθηνών κυρού Θεοκλήτου, και μοι ανακοινώνουν εμπιστευτικώς ότι ο Δαμασκηνός περιέπεσεν εις την δυσμένεια των Γερμανών... και ότι έχουν την απόφασιν να τον παύσουν και εν ανάγκη να τον απομακρύνουν στη Γερμανίαν αρκεί μόνον να δηλώσω ότι δέχομαι να επανέλθω εις την αρχιεπισκοπήν, και αν κατ' αρχήν δεχθώ, θα έλθει ο Λογοθετόπουλος δια να συννηνογηθώμεν περί των λεπτομερειών. Απάντησα ότι είναι αδύνατον να δεχθώ τοιούτον τι και αν ο Δαμασκηνός έλαβεν ανά χείρας την ψαλίδα και έσχισε τον άρραφον χιτώνα του Κυρίου, δεν είμαι εγώ, ο οποίος θα συνεχίσω το σχίσμο προς τέρψιν των εχθρών της πατρίδος, αρεσκομένων να αναβιβάζουν και καταβιβάζουν τους Αρχιεπισκόπους κατά βούλησιν. Επομένως περιττόν να έλθει και ο Λογοθετόπουλος. Εφ' ω και απήλθον οι αδελφοί Μινόπουλοι»⁴².

Αυτή ήταν μέχρι τέλους η στάση του μεγάλου ιεράρχη προς τους Γερμανούς.

Καμία ωφέλεια δεν ήθελε να προκύψει για τον εαυτό του, όσο δικαιολογημένη κι' αν ήταν. Όταν κάτι τέτοιο θα εξυπηρετούσε έστω και κατ' ελάχιστον τους κατακτητές. Οι πεποιθήσεις του για την κανονικότητα της Εκκλησίας δεν έγιναν ούτε στιγμή πρόσχημα για να επιθυμήσει λύσεις του «εκκλησιαστικού», που θα ήταν σύμφωνες με τις βουλήσεις των Γερμανών ή των γερμανόδουλων κυβερνήσεων.

Η στάση και συμπεριφορά του Χρυσάνθου απέναντι στους Γερμανούς ήταν φυσικά πολύ διαφορετική απ' αυτήν του Δαμασκηνού. Το ποιος είχε δίκιο και ποιος ωφέλησε περισσότερο την Εκκλησία και το Έθνος στις δύσκολες εκείνες για όλους στιγμές δεν είναι αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Αυτό που απομένει σ' εμάς είναι να προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε και να κατανοήσουμε τη στάση του Χρυσάνθου στα χρόνια αυτά της κατοχής και να ριξουμε λίγο περισσότερο φως στα κίνητρα και στα ελατήρια της συμπεριφοράς του, αυτό όμως θα το επιχειρήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΚΑΙ Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΤΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ

Κατά την ενθρόνισή του ως Μητροπολίτου Τραπεζούντος ο Χρυσάνθος άφησε να διαφανεί μία σημαντική πτυχή του χαρακτήρα του. Στον ενθρονιστήριο λόγο του ανέφερε μεταξύ άλλων ότι: «προσιμώ ιπτάμενος ως αετός να πέσω, η έρπων να ζήσω» και προσέθεσε: «ουδέ-

ποτε θα κάμψω γόνυ τω Βάαλ δια συμφέρον ή ανάγκην, ούτε δια φόβον τη εικόνη τη χρυσή προσκυνήσω, αλλά πάση δυνάμει θα αγωνισθώ προς προαγωγήν του εμπιστευθέντος μοι ποιμνίου παλαίων προς τους αντιδραστικούς κοσμοκράτορας του αιώνος τούτου»⁴³. Στα

⁴² Γ. Τασούδη Β', σ. 388-389.

⁴³ “Τρεις Ιεράρχαι”, Ιούλιος 1913, φ.183, σ. 640, από το Θ. Στράγκα Δ', σ. 2353.

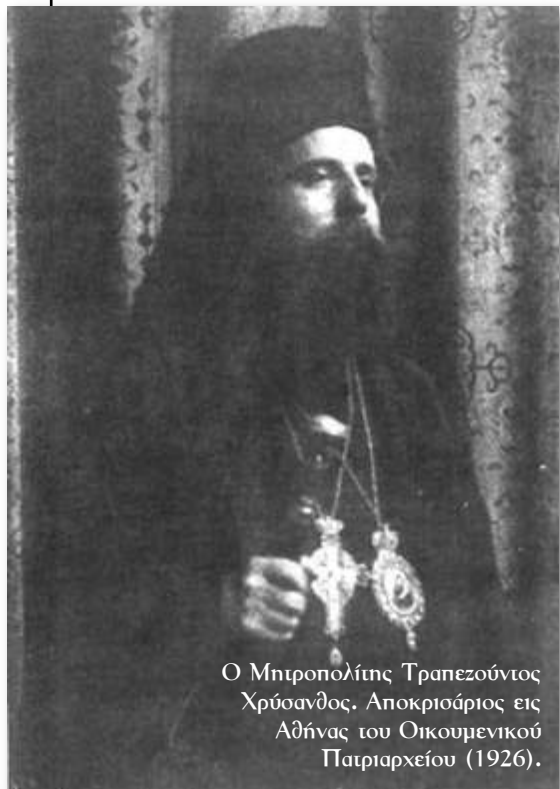
λόγια αυτά, όπως αποδείχθηκε και από τα μετέπειτα γεγονότα, δεν κρυβόταν κάποιος ρητορισμός ή σχήμα λόγου, αλλά αντιθέτως εκφραζόταν η απόφασή του να ζήσει με αξιοπρέπεια και εθνική υπερηφάνεια σε καιρούς εθνικά δύσκολους, κατά τους οποίους το να αναλάβει κάποιος τα καθήκοντα του Μητροπολίτη σήμαινε ταυτόχρονα και ανάληψη κινδύνου για την ίδια του τη ζωή. Ήταν αδιανόητο για το Χρυσάνθο να προβεί σε κάποια πράξη συμβιβασμού, προκειμένου

Ο Χρυσάνθος ήταν από το χαρακτήρα του αυστηρός και απόλυτος, όχι τόσο με τους άλλους όσο κυρίως με τις αρχές του και με τον ίδιο του τον εαυτό. Ήθελε με αυτόν τον τρόπο να αντιδρά στη χαλαρότητα που ήταν η αρρώστια των ανθρώπων της εποχής του, χαλαρότητα όχι τόσο των ηθών όσο των συνειδήσεων. Ο Στ. Κανονίδης γράφει για τον Χρυσάνθο: «Η συμβατικότης και οι συμβιβασμοί ήταν πράγματα ανύπαρκτα στα διανοήματα και στις πράξεις του. Η αρετή, τα ιδανικά, το Γένος, η Εκκλησία, μπορεί για πολλούς να είναι ποικίλματα άδειου ρητορικού λόγου. Για κείνον ήσαν οντότητες ζώσαι, προσκυνηταί τρισέβαστοι. Και ήξαιρε (sic) να τις υπηρετή με το ίδιο ευλαβές δέος, που μ' αυτό έμαθε να τελή τα φοικτά μυστήρια του Θεού»⁴⁵.

Ο μητροπολίτης Λευκάδος και Ιθάκης Δωρόθεος στον επιμνημόσυνο λόγο του που εξεφώνησε στο Συνοδικό μνημόσυνο το Νοέμβριο του 1949 περιέγραψε τον Χρυσάνθο ως άνδρα μεστό συνέσεως, ολύμπιον την εμφάνισιν, ο οποίος «ενέκλειεν εν τω οστρακίνω σκεύει της σαρκός αυτού θησαυρόν ακάμπτου και χαλυβδίνου χαράκηρος, γνωρίζων υπέρ των καθαρώς εκκλησιαστικών και χριστιανικών αρχών αυτού να θραύεται και να σπάζη, αλλ' ουδέποτε να λυγίζη και να κάμπτεται»⁴⁶.

Ο Άνθιμος Παπαδόπουλος περιγράφει την «ακαμψίαν του χαλυβδίνου χαράκηρος, του Χρυσάνθου, την οποίαν άλλοι ωνόμαζαν σχολαστικότητα αναχρονιστικήν, ημείς όμως καλούμεν αρετήν αρχιερατικήν. Ο άνθρωπος εκείνος ήτο μονοκόμματος και αλύγιστος. Δεν εγνώριζε τι θα πη ανάγκη προσαρμογής προς τας περιστάσεις, της οποίας ελατήριον θα ήτο το ατομικόν συμφέρον»⁴⁷.

Τον κατηγορήσαν πως ήταν απρόσιτος και απλησίαστος, αυτό όμως συνέβαινε σε όσους ήταν αδύνατον να κατανοήσουν και

Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος. Αποκρισάριος εις Αθήνας του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1926).

να εξασφαλίσει τη θέση του. Άλλωστε και όταν μετά την εκδίωξή του από τους Τούρκους και την εγκατάστασή του στην Αθήνα του προτάθηκε θέση Μητροπολίτη ο ίδιος αρνήθηκε να «τακτοποιηθεί» σε κάποια Μητρόπολη⁴⁴.

⁴⁴ Βλ. ανωτέρω, σ. 6.

⁴⁵ Στ. Κανονίδης, Χρυσάνθος1, σ. 315.

⁴⁶ Δωρόθεου Λευκάδος, σ. 326.

⁴⁷ Άν. Παπαδοπούλου, σ. 225.

να πλησιάσουν το ύψος και το μεγαλείο του ανδρός⁴⁸. Ἀντιθέτως οι πόρτες του σπιτιού του καθώς και της καρδιάς του, ήταν πάντα ανοιχτές σε γνωστούς και σε ξένους. Γνώριζε όμως να προφυλάσσει και το αξίωμα και τη θέση του με ιεροπρέπεια από πολλές κοσμικότητες που πολιορκούν προσωπικότητες του κύρους και της ακτι-

νοβολίας του Χρυσάνθου⁴⁹.

Δεν θα ήταν παράξενο λοιπόν, μετά από όλα αυτά, να δικαιολογηθεί η άκαμπτη στάση του έναντι των Γερμανών ως πράξη αυθόρμητη ενός τόσο αλύγιστου και ασυμβίβαστου χαρακτήρα, ήταν όμως έτσι τα πράγματα; Αυτό θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε στη συνέχεια.

ΠΡΑΞΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ Ή ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΥ;

Πέρα από την ακεραιότητα του χαρακτήρα του και το σεβασμό των αρχών και των αξιών στις οποίες πίστευε ως ορθόδοξος ιεράρχης, ο Χρυσάνθος διέθετε και μία σειρά ολόκληρη από άλλα χαρίσματα τα οποία δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε στην προσπάθειά μας να ερμηνεύσουμε τη στάση του έναντι των Γερμανών.

Ο Χρυσάνθος από τη νεαρή του ηλικία, ως διάκονος στην Τραπεζούντα είχε επιδείξει μοναδική υπευθυνότητα και αξιόλογα διοικητικά χαρίσματα. Αυτά ακριβώς τα χαρίσματα τον ανέδειξαν σε αξιοσεβάστη προσωπικότητα της πόλεως και γι' αυτό ανέλαβε τόσο νέος αυτός καθήκοντα γενικού Αρχιερατικού κατά την απουσία του Μητροπολίτη Κωνσταντίου.

Από την εποχή αυτή (1906) χρονολογούνται οι πρώτες εξαιρετικές αποστολές που του ανατέθηκαν και τις έφερε όλες εις πέρας με επιτυχία⁵⁰. Από τότε και μέχρι την ανάδειξή του εις Αρχιεπίσκοπο Αθηνών ανέλαβε δεκάδες άλλες αποστολές ως Μητροπολίτης Τραπεζούντος ή ως πατριαρχικός εξάρχος, στις οποίες αναδείχθηκε και το

ιδιαίτερο διπλωματικό τάλαντο, το οποίο διέθετε ο Χρυσάνθος.

Αποκορύφωμα της διπλωματικής αυτής δεινότητας του Χρυσάνθου ήταν ασφαλώς η συνδιάσκεψη των Παρισίων (1919) και του Λονδίνου (1921), όπου είναι γενικώς αναγνωρισμένη και πολύτιμη η εκεί συμβολή του για την κατοχύρωση των δικαίων του μικρασιατικού Ελληνισμού⁵¹.

Αυτό δηλαδή που δεν μπορεί να καταλογιστεί στον Χρυσάνθο είναι η απειρία ή η αδυναμία διπλωματικού χειρισμού της υπόθεσης της υποδοχής των Γερμανών και της συνεργασίας με τους Έλληνες συνεργάτες τους. Συγκεκριμένα μάλιστα για την υπόθεση της σταθερής άρνησής του να συμμετάσχει στην επιτροπή παράδοσης της πόλεως των Αθηνών ο Χρυσάνθος κάθε άλλο παρά πρωτόπειρος ήταν σε παρόμοιες καταστάσεις. Κατά τις διαδοχικές μάλιστα καταλήψεις της πόλεως της Τραπεζούντος από διαφορετικούς Στρατούς, κατά τη διάρκεια της Αρχιερατείας του, ο ίδιος ανέλαβε πρωταγωνιστικό ρόλο στην παράδοση και παραλαβή

⁴⁸ Ο καθηγητής Κ. Μπόνης (Εκκλησία, ΜΖ (1970), σ. 542) αναφέρεται στη πρώτη συνάντησή του με το Χρυσάνθο το 1937 στο «δυσπεριγράπτου απλόητος» γραφείο του Χρυσάνθου και στην βαθύτητα εντύπωση που του προκλήθηκε «επί τη αντικρίσει της επιβλητικής, όσον και γλυκιάτης μορφής του ανδρός».

⁴⁹ Όταν στις 6 Ιανουαρίου 1938 έλαβε πρόσκληση από τον Άγγλο πρέσβη για δεξίωση στις 11 του μηνός στην Πρεσβεία, όπου καλεσμένη ήταν και η βασιλική οικογένεια, απάντησε πως «επειδή υποθέτω πως η εσπερίς θα έχει μάλλον κοσμικόν χαρακτήρα, παρακαλώ να επιτρέψετε εις εμέ ως κληρικόν να μην προσέλθω» (Π. Στάμου, σ. 55).

⁵⁰ Πρώτη αποστολή του Χρυσάνθου ήταν να εφαρμόσει το κοινοβιακό σύστημα στην πατριαρχική Μονή Σουμελά του Πόντου κατ' απόφαση της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας και κατ' ανάθεση του Μητροπολίτη Κωνσταντίου. Αν. Παπαδοπούλου, σ. 209, 210.

⁵¹ Βλ. ανωτέρω, σ. 5.

της πόλεως με μοναδικό σκοπό την διάσωση του πληθυσμού της πόλεως, χριστιανικού αλλά και μουσουλμανικού. Η αναγνώριση των υπηρεσιών του Χρυσάνθου υπήρξε ομόφωνη τόσο από τους διαδοχικούς κατακτητές της πόλεως Ρώσους και Τούρκους, όσο και κυρίως από το λαό της ευρύτερης περιοχής, κάθε φυλής και θρησκείας, που έλαβε τα ευεργετικά αποτελέσματα της προστασίας του. Ο ίδιος ο Χρυσάνθος μάλιστα στο ημερολόγιο του συσχετίζει τη συμπεριφορά του κατά την υποδοχή των Γερμανών στην Αθήνα, με την υποδοχή των Ρώσων στην Τραπεζούντα το 1916⁵², η οποία οπωσδήποτε αποτελεί πείρα περί των σχετικών θεμάτων που δε συμβαίνει να την έχουν πολλοί άνθρωποι.

Μήπως ειδικά για τους Γερμανούς είχε κάποιο λόγο ο Χρυσάνθος να φερθεί σκληρά και απότομα και εξ αυτής της αντιπάθειάς του να εξηγείται η στάση απέναντί τους;

Είναι γεγονός ότι, όπως αναφέρει ο Στ. Κανονίδης, «ο ίδιος, ο Χρυσάνθος, είχαν ονομάσει δημοσία βαρβάρους τους Γερμανούς και όλα τα χρόνια της κατοχής ο Μπέρνγκερ δεν έπαυσε να το ενθυμείται»⁵³. Ποτέ όμως πριν από τον πόλεμο δεν είχε εκφραστεί με περιφρόνηση κατά των Γερμανών. Αντίθετα μάλιστα κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Γερμανία και την Ελβετία θαύμασε το γερμανικό πολιτισμό, έμαθε φυσικά τη γλώσσα και παρακολούθησε στη Λειψία αρκετά από τα αριστουργήματα του Wagner, του Schiller και του Gothe. Όπως μάλιστα ομολογεί και ο ίδιος, τότε στο Μόναχο και στο Dahaw(!) πέρασε τις ωραιότερες ημέρες της ζωής του⁵⁴.

Στο διάλογό του με το στρατηγό Stumme στην αρχιεπισκοπή Αθηνών ο Χρυσάνθος εξέφρασε στο Γερμανό Στρατηγό το παράπονο όλων των Ελλήνων που είχαν σπουδάσει στη Γερμανία και την απογοήτευσή τους από την άδικη επίθεσή τους κατά της Ελλάδας.

Φαίνεται ότι ο Χρυσάνθος πρωτίστως στο διάλογο αυτό εκφράζει τα προσωπικά του αισθήματα και την απογοήτευσή του από την τόσο άδικη συμπεριφορά ενός λαού, τον οποίο τόσο είχε αγαπήσει και θαυμάσει.

Καμία λοιπόν συμπάθεια ή συνεργασία δεν μπορούσε να υπάρξει ανάμεσα στον τόσο αμέριμο στο χαρακτήρα και στη συμπεριφορά Αρχιεπίσκοπο και σ' ένα στρατό κατοχής, που τόσο κατάφωρα παραβίαζε την ελευθερία και τα δικαιώματα ενός ολόκληρου λαού.

Η αντίδραση όμως του Χρυσάνθου έναντι των Γερμανών δε μπορεί να αποδοθεί σε αυθόρμητη αντίδραση κατά των κατακτητών. Η συναίσθηση της ευθύνης του έναντι του ποιμνίου του ήταν τέτοια που με καμία δύναμη δε θα άφηνε τον εαυτό του να ενεργήσει σπασμωδικά και χωρίς να υπολογίσει τις συνέπειες. Άλλωστε το κόστος από μία τέτοια άκαμπτη και απόλυτη στάση θα ήταν πρώτα πρώτα για τον ίδιο πολύ μεγάλο. Ο ίδιος όμως είχε δηλώσει σχετικά πως όχι μόνο το θρόνο του αλλά και τη ζωή του την ίδια ήταν πρόθυμος να θυσιάσει, αν χρειαζόταν, προκειμένου να μείνει πιστός στο καθήκον του, όπως τουλάχιστον το αντιλαμβανόταν αυτός.

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως η στάση του Χρυσάνθου ήταν αποτέλεσμα σοβαρής σκέψης και απόφασης να μην κάνει καμία υποχώρηση στις αρχές του και να μην έχει την παραμικρή συνεργασία με τους Γερμανούς, αντίθετα να τους αντιμετωπίσει με εθνική υπερηφάνεια και άφοβη ανδροπρεπή στάση αν όχι ακόμη και με περιφρόνηση, γνωρίζοντας επακριβώς τις συνέπειες τις οποίες θα προκαλούσε η στάση του αυτή. Και τελικά δεν τις απέφυγε.

Το αν αυτή η στάση και η εν συνεχεία συμπεριφορά και δράση του Χρυσάνθου ωφέλησαν τον ελληνικό λαό, θα το εξετάσουμε εν συντομία στην επόμενη ενότητα.

⁵² «Ενθυμούμαι ότι το 1916, ότε ήμην Μητροπολίτης Τραπεζούντος και προσωρινός Διοικητής του τόπου, και επί τη προσεγγίσει των Ρώσων, οτιάνες ήρχοντο εις Τραπεζούντα ως ελευθεροσάι και όχι ως δουλωτάι πάνιν δεν μετέβην ο ίδιος να παραδώσω την πόλιν αλλά έστειλα ένα ασπλύν πολίτην μετά του Αμερικανού Προξένου...» (Γ. Τασούδη Β', σ. 371).

⁵³ Στ. Κανονίδης, Χρυσάνθος1, σ. 316.

⁵⁴ Γ. Τασούδη Α', σ. 56.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

Ήταν ευτυχής η συγκυρία ή καλύτερα η Πρόνοια του Θεού να βρίσκεται στον αρχιεπισκοπικό θρόνο των Αθηνών, κατά την είσοδο των Γερμανών, ένας άνδρας του χαρακτήρα και του ψυχικού μεγαλείου του Χρυσάνθου. Το μόνο αίσθημα το οποίο αδυνατεί ο ιστορικός να ανιχνεύσει στην ψυχή του μεγάλου και γαλήνιου αυτού Ιεράρχη κατά τις ημέρες εκείνες είναι ο φόβος και η δειλία. Μισούσε τη δειλία όσο τίποτε άλλο, γιατί αυτή ευτελίζει την εικόνα του Θεού, τον άνθρωπο⁵⁵.

Αυτό ακριβώς που χρειαζόταν ο ελληνικός λαός την ώρα εκείνη της κατάρρευσης και της απελπισίας, όταν μετά τόσους αγώνες και τόσες θυσίες έβλεπε τη χιτλερική σημαία να κυματίζει πάνω στο βράχο της Ακροπόλεως, δεν ήταν ασφαλώς διαπραγματεύσεις για καλύτερες συνθήκες σκλαβιάς και κατοχής. Αυτό που ζητούσε ήταν μία πράξη τόλμης, ένα μήνυμα για να συνεχίσει να ζει και να ελπίζει για μία ελεύθερη και πάλι Ελλάδα, μία κίνηση που θα έδειχνε πως ο λαός αυτός διαθέτει αξιοπρέπεια και ψυχικά αποθέματα για να αντισταθεί και να νικήσει. Αυτήν ακριβώς τη δύναμη του χάρισε ο αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος, με την ηρωική του απόφαση να μην υποδεχθεί τους Γερμανούς, να μην ορκίσει τη γερμανόδουλη Κυβέρνηση και να φερθεί με θάρρος και τόλμη στη συνάντησή του με τον πανίσχυρο Γερμανό στρατηγό - κατακτητή. Ο Χρυσάνθος με τη στάση του αυτή αναδεικνύεται πρώτος Αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης, που δίνει το σύνθημα για μία ηρωική, αξιοπρεπή, εθνικά υπερήφανη αντίσταση κατά του κατακτητή.

Ο Α. Τερζόπουλος στον επικήδειο λόγο του, προ της σορού του Χρυσάνθου, το 1949, λέγει χαρακτηριστικά πως και χωρίς τα περιστατικά αυτά της αντιστάσεως του Χρυσάνθου ήταν αναπόφευκτη η εκθρόνισή του από τις κατοχικές αρχές. «Οι επιδρομείς ήσαν αφορηώς σκαιοί, αυτός δε από μέ-

Έξοδος εκ του Μητροπολιτικού Ναού, μετά τον Εσπερινόν της Κυριακής του Πάσχα (1938), παραπλεύρως του ο Αρχιδιάκονος του Νικόδημος (νυν Μητροπολίτης Πατρών).

⁵⁵ «Ο ίδιος ηλεκτρίζετο από τον κίνδυνο. Και μπορούσε να είσαι βέβαιος, ότι την ώρα της απόφασης από τις λύσεις που είχε να διαλέξει θα προτιμούσε την πιο γενναία. Αλήθεια, μέσα στο ασθενικό εκείνο σώμα εκατοικούσε ατρόμητη ψυχή» (Στ. Κανονίδη, Χρυσάνθος1, σ. 316).

ταλλον άκαμπτον». Αφορμές για να παραιτηθεί θα αναπηδούσαν ανά πάσαν στιγμή. Ο Χρυσάνθος έσπευσε να επωφεληθεί της πρώτης ευκαιρίας που του προσφέρθηκε, γιατί θεώρησε καθήκον και χρέος του, από την υψηλή θέση που κατείχε, να δώσει ακριβώς το μήνυμα αυτό πως η κατοχή δεν είναι το τέλος, ο αγώνας συνεχίζεται, και ότι άλλο τέλος δεν είναι νοητό παρά μόνο η ανάκτηση της Ελευθερίας⁵⁶.

Ο Χρυσάνθος εξ αιτίας της στάσεώς του αυτής αντικαταστάθηκε από τους κατακτητές στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, ο ίδιος όμως συνέχισε την ίδια αλύγιστη και εθνικά υπερήφανη στάση του όλα αυτά τα χρόνια της κατοχής. «Και εις τας φοβερωτέρας στιγμές των διαταγμών και των κάμψεων σωμάτων και ψυχών κόσμος πολύς προσηύχετο εις το ερημητήριο της οδού Σουμελά για να αντλήση πίστιν, καρτερίαν και ελπίδα», σημειώνει στον αποχαιρετιστήριο λόγο του προς τον νεκρό Χρυσάνθο ο τότε υπουργός Δημοσίων έργων Στ. Νικολαΐδης⁵⁷.

Η απήχηση που είχε η ηρωική στάση του Χρυσάνθου εκδηλώνεται με το μεγάλο σεβασμό και την αναγνώριση της προσφοράς του από τον ελληνικό λαό, που ξέρει να τιμά τους αληθινούς ποιμένες του και να ακολουθεί το παράδειγμά τους.

Η ωφέλεια όμως είναι μεγάλη και για την ίδια την Εκκλησία η οποία αποδεικνύεται για άλλη μία φορά πως ξέρει να συνεχίζει την παράδοση των μεγάλων μαρτυρικών ιεραρχών, όπως του Γρηγορίου του Ε΄, του Χρυσοστόμου Σμύρνης και τόσων άλλων, και γνωρίζει να επιτελεί την υψηλή αποστολή της σε καιρούς χαλεπούς.

Η απόφασή του βέβαια να έλθει σε ρήξη με τους Γερμανούς έφερε την ανατροπή της εκκλησιαστικής κανονικότητας που εκπροσωπούσε μέχρι τότε ο ίδιος. Όσο όμως κι αν διαφωνούσε με την νέα εκκλησιαστική κατάσταση, ποτέ δε στάθηκε εμπόδιο στην

απρόσκοπτη επιτέλεση της εκκλησιαστικής και εθνικής της αποστολής, έστω και υπό άλλον Αρχιεπίσκοπο.

Ασφαλώς αν παρέμενε ο Χρυσάνθος στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, θα είχε αποφευχθεί η ανάμειξη της Εκκλησίας στα πολιτικά πράγματα και η ανάληψη κυβερνητικών θέσεων από τον Αρχιεπίσκοπο, ενέργεια την οποία ο Χρυσάνθος θεωρούσε αντικανονική και απαράδεκτη. Πάντως και με τον Χρυσάνθο και με τον Δαμασκηνό, όσο διαφορετικοί και αν ήταν οι δύο αρχιεπίσκοποι, η Εκκλησία απετέλεσε την υψηλή αποστολή της στους δύσκολους εκείνους καιρούς και υπηρέτησε με ηρωικό τρόπο το μαρτυρικό της ποίμνιο.

Όπου στην εργασία μας αντιπαραθέσαμε τη στάση του Χρυσάνθου έναντι αυτής του Δαμασκηνού δεν ήταν ασφαλώς για να υποτιμήσουμε τον ηρωισμό ή την προσφορά του δευτέρου. Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός μπορεί να όρκισε τις κατοχικές Κυβερνήσεις, να συνεργάστηκε με τις αρχές στα χρόνια της Κατοχής, αλλά ενεργούσε προς όφελος του ελληνικού λαού και του Έθνους, και πάντα με κίνδυνο να χάσει κι αυτός τη θέση του αλλά και τη ζωή του. Όπως μάλιστα έλεγε και ο αείμνηστος Γ. Παπανδρέου, ο Δαμασκηνός «όρθωσε το ανάστημά του, έδωσε γόητρο στην Εκκλησία και χρήσιμος υπήρξε στο Έθνος»⁵⁸.

Η διαφορά του Χρυσάνθου με το Δαμασκηνό ήταν πως ενώ του δευτέρου την αντιστασιακή δράση τη διαδέχτηκε η αναγνώριση, η δόξα και η εξουσία, τον ηρωισμό του Χρυσάνθου τον διαδέχτηκε η αφάνεια και η περιθωριοποίηση, τόσο από τις κατοχικές όσο και από τις πρώτες μεταπολεμικές ελληνικές αρχές. Πάντως και για τους δύο η ιστορία αναγνωρίζει περίοπτη θέση και μέσω αυτών αναγνωρίζει τη μεγάλη προσφορά της Εκκλησίας προς το Έθνος στις πραγματικά δύσκολες εκείνες ιστορικές συνθήκες.

⁵⁶ Συντάξεως, Χρονικά, σ. 265.

⁵⁷ Συντάξεως, Χρονικά, σ. 261.

⁵⁸ Ηλ. Βενέζη, σ. 20.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

✎ Τασούδη Γ, Α΄ = «Βιογραφικά Αναμνήσεις του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου του από Τραπεζούντος, 1881-1949», επιμέλεια και έκδοση υπό..., Αθήνα 1970.

✎ Τασούδη Γ, Β΄ = «Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος ο από Τραπεζούντος, Η εθνική και Εκκλησιαστική Δράσης του 1926-1949» (εκ του αρχείου του) βιβλίο δεύτερο, επιμέλεια και έκδοση υπό..., Αθήνα 1972.

✎ Τασούδη Γ, Γ΄ = «Άρθρα και Μελέται Χρυσάνθου Αρχιεπισκόπου Αθηνών του από Τραπεζούντος, 1911-1949», υπό..., βιβλίο τρίτο, Αθήνα 1977.

Βοηθήματα

✎ Ατέση Β. = Βασιλείου Ατέση, «Επίτομος Επισκοπική Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος, από του 1833 μέχρι σήμερα», τ. Α΄-Γ΄, εν Αθήναις 1948-1969.

✎ Βαλληνδρά Νικοδήμου = Νικοδήμου Βαλληνδρά, Μητροπολίτου Πατρών, «Η Εκκλησία εις τον Αγώνα και την Αγώνιαν του Έθνους», Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος 1999, εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, σσ. θ΄-ιγ΄.

✎ Βενέζη Ηλ. = Ηλ. Βενέζη «Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός. Οι χρόνοι της δουλείας», εκδ. Εστίας, Αθήνα 1981.

✎ Βοβολίνη Κ. «Η Εκκλησία εις τον Αγώνα της Ελευθερίας», Αθήναι 1952.

✎ Γατοπούλου Δ., «Ιστορία της Κατοχής», εκδ. β΄, «Μέλισσα», Αθήνα χ. χρ.

✎ Διονυσίου, Μητροπολίτου Λήμνου, «Ο Αθηνών Χρυσάνθος», Ανάπλασις 1954, φ. 24, 351.

✎ Διονυσίου, Μητροπολίτου Τρίκκης και Σταγών (από Λήμνου), « Η Αντίστασις του Ελληνικού Κλήρου κατά τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον και την Κατοχήν», ΘΗΕ 2 (1963) 930-939.

✎ Δωροθέου Λευκάδος = Δωροθέου Παλλαδινού, Μητροπολίτου Λευκάδος και Ιθάκης, «Επιμνημόσυνος εις τον Αρχιεπίσκοπον Αθηνών Χρυσάνθον», Ενορία Δ΄ (1949) 326-327.

✎ Κανονίδη Στ., Χρυσάνθος¹ = Στ. Κανονίδη, «Χρυσάνθος», Ανάπλασις 1954, φ. 22, 314-317.

✎ Κανονίδη Στ., Χρυσάνθος 2 = Στ. Κανονίδη, «Χρυσάνθος Φιλιππίδης» Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου, τ.18, Αθήναι χ. χρ., σ. 759-760.

✎ Καραγιάννη Γ. = Γ. Καραγιάννη, «Εκκλησία και Κράτος 1833-1997. Ιστορική επι-

σκόπηση των Σχέσεών τους», εκδ. «Το Ποντίκι», Αθήνα 1997.

✎ Κύρου Αχ., «Σκλαβωμένοι Νικηταί», Αθήναι 1945.

✎ Κωνσταντινίδη Ι. = Ι. Κωνσταντινίδη «Χρυσάνθος», ΘΗΕ 12 (1968) 397-401.

✎ Λογοθετόπουλου Κ., «Ιδού η Αλήθεια», Αθηναι, 1948.

✎ Ματθαϊάκη Τίτου, «Η Συμβολή του Ορθοδόξου Κλήρου εις τον Πόλεμον 40-41», Εκκλησία ΛΑ΄ (1954) 320-367.

✎ Μπόνη Κ. Γ., «Χρυσάνθος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος» (1881-1949), Εκκλησία ΜΖ΄ (1970) 541-548.

✎ Ξενογιάννη Κ. Ν., «Η Εκλογή των Αρχιεπισκόπων Δαμασκηνού και Χρυσάνθου εξ Απόψεως Κανονικής», Αθήναι 1959.

✎ Παπαδόπουλου Αν. = Αρχιμ. Ανθίμου Α. Παπαδόπουλου «Χρυσάνθος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών ο από Τραπεζούντος(1881-1949)», Αρχεῖον Πόντου ΙΔ (1949) 209-234.

✎ Παπαμιχαήλ Γρ., «Ο πρώην αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσάνθος», (Λόγος επικήδειος), Νέα Εστία ΜΣΤ΄ (1949) 1361-62.

✎ Παρασκευοπούλου Γ. = Αρχιμ. Γερβασίου Παρασκευοπούλου «Ο Χρυσάνθος και η «υποδοχή» των Γερμανών», Ανάπλασις 1954, φ. 23, 328-329.

✎ Πυρομάγλου Κ. = Κ. Πυρομάγλου, «Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του 1934-57», τ. Α΄-Β΄, εκδ. «Ιστορική Ερευνά», Αθήναι 1965.

✎ Ράλλη Γ., Ο Ιωάννης Δ. Ράλλης ομιλεί εκ του Τάφου, Αθήναι 1947.

✎ Σταθάκη Β., «Χρυσάνθος Φιλιππίδης», Ακτίνες 42 (1979) 250-251.

✎ Στάμου Π. = Π. Γ. Στάμου, «Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρυσάνθος ο από Τραπεζούντος (1881-1949)», Αθήναι 1994.

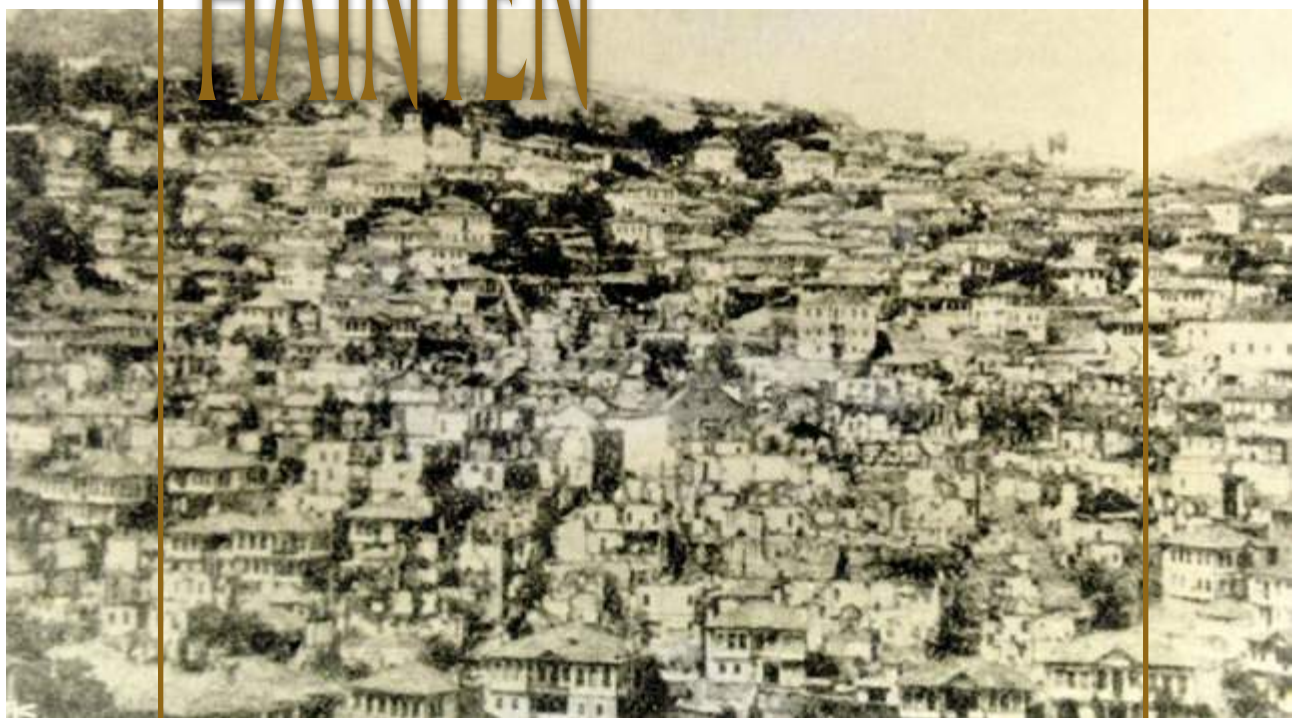
✎ Στράγκα Θ. = Αρχιμ. Θεοκλήτου Α. Στράγκα, «Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αψευδών 1817-1967», τ. Α΄-ΣΤ΄, Αθήναι 1969-1980.

✎ Συντάξεως, Χρονικά = Συντάξεως «Χρονικά», Αρχεῖον Πόντου ΙΔ΄ (1949) 259-266.

ΗΛΙΝΤΕΝ

Κείμενο-Φωτογραφίες:
Έφη Πασχαλίδου, Ιστορικός, ΓΕΣ/ΔΙΣ

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης τον Ιούλιο του 2003, εκατό χρόνων από τις εξεγέρσεις του Ήλιντεν (Ilinden) στη Δυτική Μακεδονία και της Μεταμόρφωσης (Preobrajenie) στην Ανατολική Θράκη, το Ινστιτούτο Ιστορίας της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, διοργάνωσε Διεθνές Συνέδριο στη Σόφια (26-27 Σεπτεμβρίου 2003) για το ιωβηλαίο, με τη συμμετοχή αξιόλογων ομιλητών από διάφορες χώρες. Επίσημα προσκλήθηκε ο Πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής Στρατιωτικής Ιστορίας και Διευθυντής της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού, Αντιστράτηγος Ι. Κακουδάκης.

Οι διαφορετικές απόψεις των συμμετεχόντων, όσον αφορά τα κίνητρα και τις συνέπειες της εξέγερσης του Ήλιντεν- η οποία αποτελεί σημείο αναφοράς για την έναρξη του ένοπλου Μακεδονικού Αγώνα (1903-1908)- θεωρούμε ότι καθιστούν σκόπιμη την εξιστόρηση των γεγονότων, έτσι ώστε να καταδεικνύεται η συμμετοχή των Ελλήνων Μακεδονομάχων, αλλά και ο αγώνας τους για την απελευθέρωση της Μακεδονίας, που εκείνη τουλάχιστον τη χρονική στιγμή δεν ευοδώθηκε.

Την 20^η Ιουλίου 1903, η γιορτή του Προφήτη Ηλία, έδωσε το όνομά της στην εξέγερση του Ήλιντεν, κίνημα που υποδαύλισαν οι βουλγαρικές οργανώσεις με φαινομενικό σκοπό την απελευθέρωση της Μακεδονίας, ενώ απώτερος και ουσιαστικός στόχος της βουλγαρικής πολιτικής ήταν η ενσωμάτωση των μακεδονικών εδαφών στη Βουλγαρία. Δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι επρόκειτο για αθρόα εξέγερση ολόκληρου του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας, καθώς συμμετείχαν αρχικά και ελληνικά αντάρτικα σώματα, παρακινημένα από την προσδοκία της αποτίναξης του τουρκικού ζυγού. Η εξέγερση του Ήλιντεν δεν υπήρξε μαζικό χριστιανικό κίνημα, επιβλήθηκε με βίαια μέσα και επέφερε οδυνηρές συνέπειες στον ελληνικό χριστιανικό πληθυσμό. Αφύπνισε όμως και ενεργοποίησε την ελεύθερη Ελλάδα, προκαλώντας την ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1903-1908), ο οποίος αποτέλεσε την ελληνική απάντηση στο Ήλιντεν.

Ο γεωγραφικός χώρος της Μακεδονίας, ως μέρος της επικράτειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωριζόταν στα βίλαετια της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και των Σκοπίων. Την κατοικούσαν ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι και αλβανόφωνοι χριστιανικοί πληθυσμοί, καθώς και τουρκόφωνοι και αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι. Οι ελληνόφωνοι κυριαρχούσαν στις νότιες περιοχές, ενώ η παρουσία των σλαβόφωνων ήταν πυκνότερη στα βόρεια. Παράλληλα με τους συνεχείς αγώνες για την κατοχύρωση της εθνικής ταυτότητας, από τη δεκαετία του 1860, ανέκλυψε το εκκλησιαστικό σχίσμα ανάμεσα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο (πατριαρχικοί) και τη Βουλγαρική Εξαρχία (εξαρχικοί). Από τότε και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ασκούσαν μεγάλη πίεση στους ντόπιους μακεδονικούς πληθυσμούς, κυρίως τους σλαβόφωνους, να αναγνωρίσουν ως εκκλησιαστική αρχή τους την Εξαρχία και να αποσχιστούν από το Πατριαρχείο. Τα τμήματα του πληθυσμού που δεν αναγνώριζαν την ένταξή τους στη σχεδόν ομόγλωσσή τους Εξαρχία και

επέλεγαν την υπαγωγή στο Πατριαρχείο, μαζί με τους ελληνόφωνους που μετείχαν της ελληνικής παιδείας και ανήκαν στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, έγιναν στόχος ισχυρών και βίαιων πιέσεων από την εξαρχική πλευρά.

Κατά τον ύστερο 19^ο αιώνα το εκκλησιαστικό αυτό ζήτημα δημιούργησε το πεδίο σύγκρουσης των εθνικών διεκδικήσεων Ελλάδας και Βουλγαρίας. Το Μακεδονικό Ζήτημα λοιπόν, αποτέλεσε μέρος του Ανατολικού Ζητήματος, του επιμερισμού δηλαδή των ευρωπαϊκών κυρίως εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά τη διάλυσή της, ανάμεσα στα νέα εθνικά κράτη των Βαλκανίων. Τους ανταγωνισμούς και τις συγκρούσεις ενέτεινε ο ρυθμιστικός ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων, που σταθερά προσπαθούσαν να αυξήσουν τις ζώνες επιρροής τους. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (21 Φεβρουαρίου 1878), μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, έπληττε ανεπανόρθωτα την εθνική ελληνική υπόθεση, καθώς προέβλεπε την υπαγωγή της Μακεδονίας στη Μεγάλη Βουλγαρία (εκτός Βουλγαρίας παρέμεναν μόνο η Θεσσαλονίκη, η Χαλκιδική, οι επαρχίες Βέροιας, Κατερίνης, Κοζάνης, Γρεβενών και Ελασσόνας). Η Βουλγαρική Ηγεμονία προσπαθούσε να εντείνει την επιρροή της στα εδάφη που η Συνθήκη προέβλεπε να της αποδοθούν, αναδεικνύοντας ως ερείσματά της τους εξαρχικούς πληθυσμούς. Πρώτο βήμα για την ενσωμάτωση της Μακεδονίας θα ήταν η αυτονόμησή της, όπως ακριβώς συνέβη και με την Ανατολική Ρωμυλία το 1885.

Οι σλαβόφωνοι Μακεδόνες που εγκαταστάθηκαν στη Βουλγαρία μέχρι το 1900, υπολογίζονταν σε 100.000 περίπου. Πολλοί από αυτούς ήταν μορφωμένοι και κατείχαν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση, την εκκλησία και το στρατό. Επίμονα πίεζαν για αμεσότερη επέμβαση στη Μακεδονία, συστήνοντας τους πυρήνες πλήθους οργανώσεων που σχηματίστηκαν στη Βουλγαρία για το σκοπό αυτό. Με την πάροδο του χρόνου οι οργανώσεις απέκτησαν μεγάλη δύναμη με

ισχυρά ερείσματα, ενώ το Μακεδονικό Ζήτημα αποτέλεσε πρωταρχικό στόχο της βουλγαρικής πολιτικής. Το 1895, πραγματοποιήθηκε Συνέδριο στη Σόφια, όπου συνενώθηκαν όλες οι οργανώσεις σε μία, υπό την ηγεσία της Ανώτατης Μακεδονικής Επιτροπής, η οποία είναι γνωστή ως «Κομιτάτο των Βαρχοβιστών» από το όνομα της επιτροπής που τότε ονομαζόταν «Βαρχόβ Κομιτέτ». Έδρα της οργάνωσης ήταν η Σόφια, οι οπαδοί της αναφέρονται ως «βαρχοβιστές» και κύριος σκοπός της ήταν ο εκβουλγαρισμός του μακεδονικού ελληνισμού με άμεση ενσωμάτωση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία, σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου.

Εκτός από το κομιτάτο των βαρχοβιστών είχε ιδρυθεί, με βουλγαρική έμπνευση από το 1893, στα όρια της τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας, και η «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση - ΕΜΕΟ». Ο αρχικός τίτλος της οργάνωσης ήταν «Βουλγαρομακεδονική - Αδριανουπολιτική Επαναστατική Οργάνωση». Μετονομάστηκε αργότερα σε «Μυστική Επαναστατική Οργάνωση της Μακεδονίας και Αδριανουπόλεως», τελικά όμως επικράτησε ο τίτλος «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση» (Internal Macedonian Revolutionary Organization - IMRO). Οι Βούλγαροι την ονομάζουν «Βάτρινα Μακεντόνσκα Ρεβολιτσιόλαν Οργανιζάτσια» (BMPO). Έδρα της οργάνωσης ήταν η Σόφια και τους οπαδούς της αποκαλούσαν «σαντραλιστές». Η ΕΜΕΟ παρουσιαζόταν ανεξάρτητη από την κίνηση των βαρχοβιστών, με φαινομενικό σκοπό την εξασφάλιση πολιτικής αυτονομίας στη Μακεδονία μετά από επαναστατική δράση. Απώτερος και τελικός σκοπός αυτής της κίνησης ήταν, μετά την αυτονόμησή της, η προσάρτησή της στη Βουλγαρία. Βαρχοβιστές και σαντραλιστές κατευθυνόμενοι από τη Σόφια, απέβλεπαν στον ίδιο σκοπό, με διαφορετικές μεθόδους. Επειδή η άμεση προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία θεωρούνταν ανεδαφική την εποχή εκείνη, ως στόχος προβαλλόταν

η αυτονόμηση της Μακεδονίας και η δημιουργία της σε κράτος. Τα ιδρυτικά μέλη της ΕΜΕΟ πίστευαν ότι η οργάνωση θα αναπτυσσόταν ευκολότερα αν με πολιτικό ελιγμό και προπαγανδιστικό τέχνασμα απέκρυπτε τις φιλοβουλγαρικές της θέσεις και απευθυνόταν σε όλους τους Μακεδόνες, είτε ήταν σχισματικοί, είτε προσκολλημένοι στον ελληνισμό και το Πατριαρχείο. Πέρα από τις έντονες ενέργειες για την εξεύρεση χρημάτων και ειδών οπλισμού, η ΕΜΕΟ δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα και στον τομέα της προπαγάνδας. Οι ηγέτες της οργάνωσης κυρίως επιδίωκαν την κινητοποίηση του πληθυσμού των χωριών και για το σκοπό αυτό είχαν την αμέριστη βοήθεια των κατά τόπους δασκάλων και καθηγητών της βουλγαρικής γλώσσας.

Η φράση «απελευθέρωση της Μακεδονίας» στις σκέψεις της Βουλγαρικής Κυβέρνησης είχε διαφορετική σημασία από το πραγματικό νόημά της. Σήμαινε ότι θα καταστρεφόταν με κάθε μέσο ο μακεδονικός ελληνισμός και θα δημιουργούνταν συγχρόνως οι κατάλληλες προϋποθέσεις που θα δικαιολογούσαν την επέμβαση της Βουλγαρίας υπέρ των δήθεν ομοφύλων της στη Μακεδονία. Το βουλγαρικό κομιτάτο για να πετύχει το γενικότερο σκοπό του, αλλά και για να αποθαρρύνει τους αντιδραστικούς, χρησιμοποιούσε σε βάρος του μακεδονικού ελληνισμού απειλές, πιέσεις, εκβιασμούς, προδοσίες, εμπρησμούς, βασανιστήρια και φόνους. Οι τουρκικές αρχές εφάρμοζαν την τακτική του «διαίρει και βασίλευε», τηρούσαν μετριοπαθή στάση και δεν έδειχναν καμία διάθεση να ανακόψουν αποτελεσματικά τις βουλγαρικές βιαιοπραγίες.

Από την άλλη πλευρά, παρά την επιφυλακτική ουδετερότητα της Ελληνικής Κυβέρνησης κατά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο (Απρίλιος 1877 - Ιανουάριος 1878), υπήρχε έντονη προπαγανδιστική δραστηριότητα στις υπόδουλες περιοχές και την ελεύθερη Ελλάδα, ώστε την κατάλληλη στιγμή ν' αρχίσουν οι εξεγέρσεις. Στη Μακεδονία οι προ-

ετοιμασίες για την έναρξη της επανάστασης είχαν αρχίσει από το 1876, πήραν όμως συγκεκριμένη μορφή το Δεκέμβριο του 1877, μετά την πτώση της Πλεύνας. Μεγάλη δραστηριότητα ανέπτυξαν ο Γενικός Πρόξενος Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Βατικιώτης, ο Πρόξενος Μοναστηρίου Πέτρος Λογοθέτης και οι Υποπρόξενοι Σεργώνας, Ιωάννης Παπακωστόπουλος και Καβάλας, Αριοτείδης Παπαδόπουλος. Επίσης, οι Μητροπολίτες βοήθησαν πολύ την προετοιμασία της επανάστασης και ιδιαίτερα ο Κίτρους Νικόλαος, ο οποίος και τέθηκε επικεφαλής της εξέγερσης στην περιφέρειά του. Παρά τον τυπικό τερματισμό των εξεγέρσεων τον Απρίλιο του 1878, ουσιαστικά αυτές συνεχίστηκαν, καθώς στις επαναστατημένες περιοχές παρέμειναν πολυάριθμα αντάρτικα σώματα, τα οποία συνέχισαν τις επιχειρήσεις με μορφή ανταρτοπολέμου. Η θέληση των κατοίκων για εξέγερση ήταν διάχυτη σε ολόκληρη τη Δυτική Μακεδονία, από τα Γρεβενά και τη Σιάτιστα, ως την Αχρίδα και το Μορίχοβο. Μέχρι το χειμώνα του 1878, οπότε και ανακόπηκε η δράση τους, τα αντάρτικα σώματα προκάλεσαν σημαντικές απώλειες στις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις και απέδειξαν το ισχυρό φρόνημα των κατοίκων των μακεδονικών περιοχών και τον διακαή πόθο τους να ενωθούν με τη μητέρα Ελλάδα. Η αντίδραση προς τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, εκδηλώθηκε με την υποβολή από τους κατοίκους υπομνημάτων προς την Υψηλή Πύλη, το Οικουμενικό Πατριαρχείο και τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όλοι οι Έλληνες της Μακεδονίας, ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι και βλαχόφωνοι, εκδήλωναν την αντίθεσή τους προς τους όρους της Συνθήκης. Αντί για την υπαγωγή της Μακεδονίας στη Μεγάλη Βουλγαρία ζητούσαν την ένωση με την Ελλάδα, ή τουλάχιστον τη διατήρηση της τουρκικής κυριαρχίας.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα, όταν η Μακεδονία δεχόταν έντονη προπαγανδιστική επίθεση, κυρίως από τη Βουλγαρία, η Ελλάδα βρισκόταν και πάλι διπλωματικά απομονωμένη,

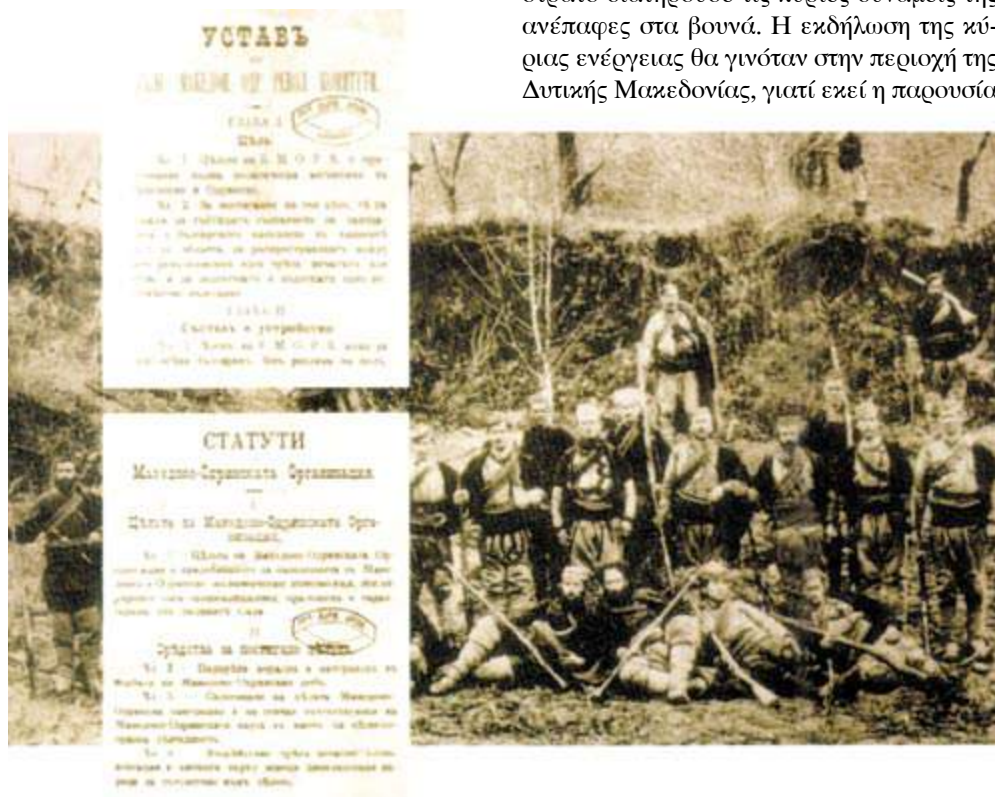
ενώ κορυφαία εθνικά συμφέροντα διακυβεύονταν στη Μακεδονία και την Κρήτη. Η κυβερνητική απομόνωση ερχόταν σε αντίθεση με τη φιλοπόλεμη διάθεση του λαού, την οποία υποδαύλιζε η Μυστική Εθνική Εταιρεία που τότε ιδρύθηκε. Τον πρώτο της πυρήνα συγκρότησαν δεκαπέντε νεαροί αξιωματικοί (12 Νοεμβρίου 1894). Αιτία της σύστασής της, ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης στην πολιτική ηγεσία σχετικά με την καλή διαχείριση των εθνικών ζητημάτων και η λανθασμένη αντίληψη για τον τρόπο της πολεμικής προπαγανδιστικής ενός έθνους. Ανάμεσα στις πολλές ενέργειές της για την ενίσχυση του φρονήματος των υποδοχών και τη δημιουργία αντιπερισπασμού στη Μακεδονία και την Ήπειρο, διοργάνωσε και ένοπλα σώματα ανταρτών, τα οποία απέστειλε κυρίως στη Μακεδονία.

Προμηνύματα της οξύτερης φάσης στην οποία εισήλθε την εποχή εκείνη το Μακεδονικό Ζήτημα, αποτέλεσαν δύο σημαντικά επαναστατικά κινήματα που εκδηλώθηκαν το 1895 από τη βουλγαρική εθνότητα και το 1896 από την ελληνική. Το βουλγαρικό κίνημα εκδηλώθηκε στη βορειοανατολική Μακεδονία με παρότρυνση της βουλγαρικής πολιτικής και πρωτοβουλία αντάρτικων σωμάτων που εισέδυσαν στα μακεδονικά εδάφη για να ξεσηκώσουν τους βουλγαρομακεδονικούς πληθυσμούς. Το ξενοκίνητο κίνημα δεν διέθετε τα απαραίτητα λαϊκά ερείσματα και κατέληξε σε αποτυχία, αποδεικνύοντας όμως ότι, χωρίς τη συμπαράσταση του ντόπιου πληθυσμού, η προσάρτηση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία ήταν αδύνατη. Το ελληνικό κίνημα του 1896, δεν διέθετε τη συμπαράσταση της επίσημης ελληνικής πολιτικής, η οποία οχυρωμένη πίσω από το δόγμα της «άποψης» στάσης και κάτω από την επιδείνωση του Κρητικού Ζητήματος, καταδίκαιε κάθε επαναστατική ενέργεια στη Μακεδονία που ήταν δυνατό να διακυβεύσει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Επρόκειτο λοιπόν για πρωτοβουλία αποκλειστικά της Εθνικής Εταιρείας, η οποία βασίστηκε στους ντόπιους ένοπλους

ελληνομακεδονικούς πυρήνες, αυτούς που διαδραμάτισαν σημαντικότερο ρόλο στην εθνική κινητοποίηση του ελληνισμού της Μακεδονίας. Στο μεταίχμιο του 20ού αιώνα οι συγκρούσεις μεταξύ συμμοριών και τουρκικών στρατευμάτων αποτελούσαν καθημερινά γεγονότα. Οι ηγέτες της ΕΜΕΟ βρισκόντουσαν σε συνεχή διαμάχη με τους βαρχοβιοτές, οι οποίοι κήρυξαν επανάσταση το Σεπτέμβριο του 1902, στις περιοχές Τζουμαγιάς και Πετριτσίου, χωρίς όμως να ασκούν επιρροή στους μακεδονικούς πληθυσμούς. Αυτός ήταν και ο λόγος αποτυχίας της εξέγερσης, η οποία προκάλεσε όμως την τουρκική σκληρότητα. Με συνεχείς συσκέψεις, διαφωνίες, αναβολές και προσπάθειες συντονισμένης επαναστατικής εκδήλωσης, οι βουλγαρικοί ηγέτες κατέληξαν σχεδόν ένα χρόνο αργότερα, στην οργάνωση του κινήματος του Ήλντεν.

Ημέρα εκδήλωσης της εξέγερσης καθορίστηκε η 20^η Ιουλίου 1903, γιορτή του

Προφήτη Ηλία. Σύμφωνα με την προκήρυξη των επαναστατών ολόκληρος ο λαός της Μακεδονίας και της περιφέρειας της Αδριανούπολης, όφειλε να εξεγερθεί φανερά με το όπλο στο χέρι και να κατευθυνθεί στα βουνά, από όπου θα άρχιζε παρατεταμένο αγώνα κατά της τουρκικής εξουσίας. Με λεπτομερείς οδηγίες προς τις τσέτες (αντάρτικες ομάδες) της ΕΜΕΟ, καθοριζόταν ο χαρακτήρας της επανάστασης και γίνονταν συστάσεις για την αποφυγή με κάθε θυσία, της σύγκρουσης των τσετών με ισχυρές τουρκικές δυνάμεις. Υπήρχαν διαταγές για τη διενέργεια δολιοφθορών σε έργα κοινής ωφέλειας, όπως γέφυρες, σιδηροδρομικές και τηλεγραφικές γραμμές, καθώς και πυρπολήσεις σε αποθήκες και αχυρώνες μπέδων. Η επιτροπή των επαναστατών προσαπαθούσε να δημιουργήσει γεγονότα, ώστε να προκαλέσει το μίσος και τις αγριότητες των Τούρκων. Συγχρόνως, αποφεύγοντας τις ισχυρές συγκρούσεις με τον τουρκικό στρατό διατηρούσε τις κύριες δυνάμεις της ανέπαφες στα βουνά. Η εκδήλωση της κύριας ενέργειας θα γινόταν στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, γιατί εκεί η παρουσία

των Τούρκων ήταν ασθενέστερη, το έδαφος ήταν κατάλληλο για την ενέργεια αντάρτικων επιχειρήσεων και η ΕΜΕΟ είχε κατορθώσει να διατηρήσει στα όπλα μια δύναμη περίπου 1.600 ανδρών. Άλλοι λόγοι που επέβαλαν την εκδήλωση της κύριας ενέργειας στη Δυτική Μακεδονία ήταν ότι, ενώ γειτνίαζε με τις αλβανικές περιοχές, συγχρόνως βρισκόταν μακριά από τη Βουλγαρία. Από τη γειτονική Αλβανία οι επαναστάτες μπορούσαν να ενισχυθούν με πολεμοφόδια, η κύρια εκδήλωση όμως, έκκεντρη ως προς τη θέση της Βουλγαρίας, θα προφύλασσε τη χώρα από τις κατηγορίες της Τουρκίας ότι οργάνωσε ή υπέθαψε την επανάσταση. Η Βουλγαρική Κυβέρνηση φοβόταν την εποχή εκείνη ένοπλη σύρραξη με την Τουρκία, η οποία διατηρούσε ισχυρές δυνάμεις στα τουρκοβουλγαρικά σύνορα. Το σύνθημα της επανάστασης ήταν οι φωτιές που άναψαν στην πεδιάδα του Μοναστηρίου από την Αχρίδα και τη Δίβρη, μέχρι την Κλεισούρα και την Καστοριά. Αποκόπηκαν τηλεγραφικά καλώδια και έγιναν πολλές δολιοφθορές σε γέφυρες και σιδηροδρομικές γραμμές. Οι πράκτορες της ΕΜΕΟ άρχισαν αμέσως να επισκέπτονται τα χωριά, να συγκεντρώνουν τους κατοίκους στις εκκλησίες και να κηρύττουν την επανάσταση. Έλεγαν στους χωρικούς ότι οι μεταρρυθμίσεις απέτυχαν και ότι μόνο η επανάσταση θα τους εξασφάλιζε την ποθητή ελευθερία, θα τους απάλλαζε από τους φόρους και τη δεκάτη, θα καταργούσε τα χρέη τους προς τους τοκογλύφους και θα τους διένειμε τους αγρούς των μεγάλων τσιφλικιών. Έδιναν, επίσης, την υπόσχεση, ότι θα βοηθούσαν η Βουλγαρία και η Ρωσία καθώς και ο ελληνικός στρατός, ο οποίος με επικεφαλής τον βασιλιά κατευθυνόταν ήδη προς τα Ιωάννινα.

Με το πρώτο φως στις 20 Ιουλίου, οι τσέτες της ΕΜΕΟ, άρχισαν να επιτίθενται κατά μεμονωμένων ανίσχυρων τουρκικών στρατιωτικών τμημάτων και σε ορισμένες περιπτώσεις οι επαναστάτες κατόρθωσαν να μπουν στις πόλεις και να παραμείνουν για λίγες μέρες. Ειδικά στο Κρούσοβο,

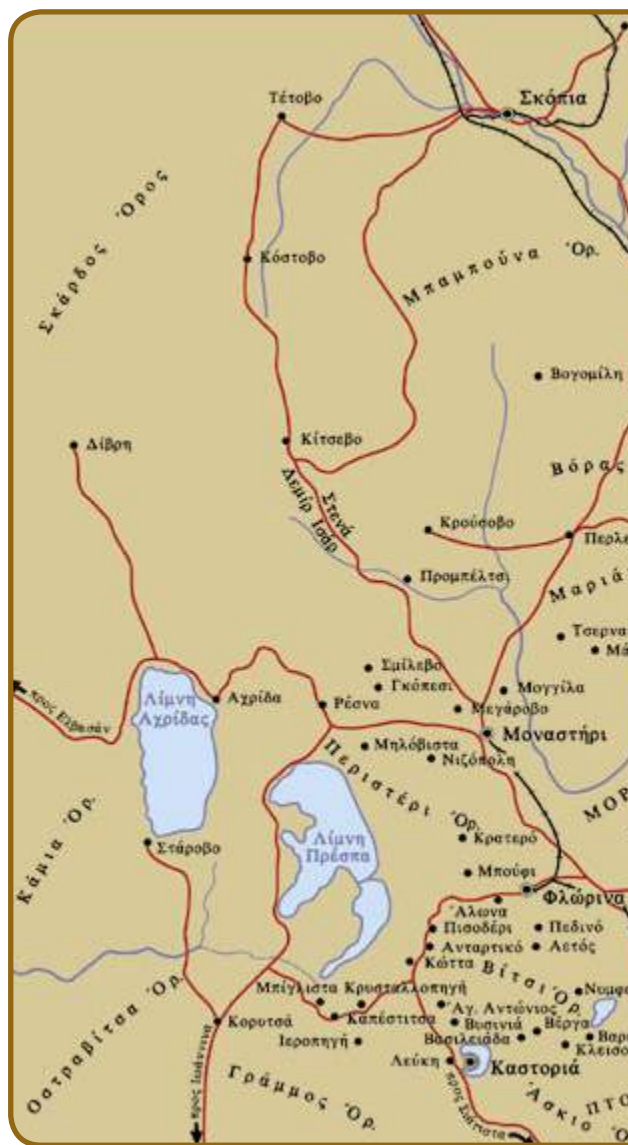
επικράτησαν, αφού σκότωσαν όλους τους κυβερνητικούς υπαλλήλους και αρκετούς αντιφρονούντες Έλληνες. Συγκρότησαν υποτυπώδη κυβέρνηση και προσπάθησαν να το καταστήσουν ανεφοδιαστικό κέντρο της εξέγερσης. Στα βιλαέτια των Σκοπίων και της Θεσσαλονίκης η εξέγερση δεν επεκτάθηκε, αν εξαιρέσουμε την ανατίναξη της σιδηροδρομικής γέφυρας του Αξιού και μερικές ένοπλες συγκρούσεις τουρκικών τμημάτων με μικροσυμμορίες. Παρόμοια τύχη είχε και η «Επανάσταση της Μεταμόρφωσης» (Preobrajenie) στην Αδριανούπολη, η οποία εκδηλώθηκε στα μέσα Αυγούστου αποκλειστικά από βαρχοβιστικές συμμορίες. Η συμμετοχή στην εξέγερση και στην περιοχή των Σερρών των βαρχοβιστικών συμμοριών, αποτελούσε μια ακόμη ένδειξη ότι η λεγόμενη «επανάσταση» του Ήλιντεν προπαγανδιστικά και διευθυνόταν από τη Σόφια.

Η εξέγερση δεν αφηνιδίασε την τουρκική διοίκηση. Οι ενέργειες για την καταστολή της έγιναν με μελετημένο σχέδιο και στον κατάλληλο χρόνο. Αρχικά δεν παρασύρθηκε από τις παραπλανητικές ενέργειες των κομιτάτων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν εκτός από την περιφέρεια του Μοναστηρίου που αποτελούσε την περιοχή της κύριας προσπάθειάς τους. Πέτυχε να αποκαταστήσει γρήγορα τις γραμμές των συγκοινωνιών και άρχισε να συγκεντρώνει στρατεύματα στο Μοναστήρι από την Αλβανία, χωρίς να μετακινήσει τμήματά της από άλλες μακεδονικές περιοχές. Τις ενέργειες του τουρκικού στρατού χαρακτηρίζει υπέρμετρη σκληρότητα, ακόμη και απέναντι σ' εκείνους που δεν είχαν καμία σχέση με την εξέγερση. Τα κομιτάτα πέτυχαν στο σημείο αυτό τον σκοπό τους, γιατί η τουρκική διοίκηση δεν μπόρεσε να διακρίνει ότι το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων που έφυγε στα βουνά εξαναγκάστηκε, αφού εκβιάστηκε από τους κομιτατζήδες ή προσπάθησε να αποφύγει τις τουρκικές διώξεις. Πυρπολήθηκαν χωριά, κυρίως ελληνικά, -ακόμη και κάποια που δεν είχαν καμία σχέση με την

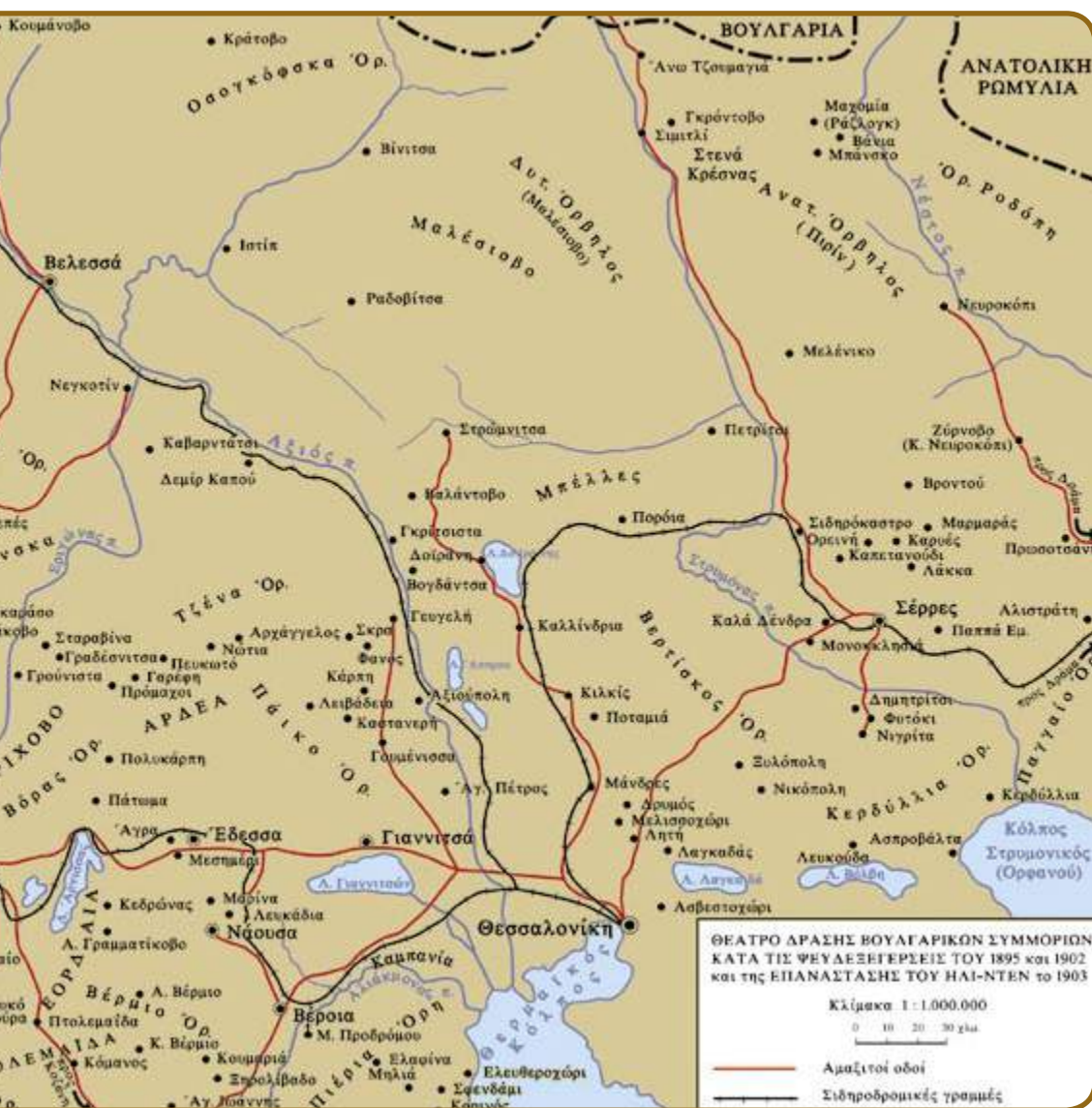
εξέγερση- κι οι κάτοικοί τους εξαναγκάστηκαν να κατευθυνθούν πρόσφυγες στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Με την είσοδο του χειμώνα όσοι είχαν καταφύγει στα βουνά αναγκάστηκαν να επιστρέψουν και να αντιμετωπίσουν μια κατάσταση από κάθε πλευρά δραματική.

Από άποψη στρατιωτική, η καταστολή της εξέγερσης ακολούθησε προδιαγεγραμμένο σχέδιο. Από τις πρώτες μέρες, ισχυρές τουρκικές δυνάμεις, κύκλωσαν το Σμίλεβο. Στις 28 Ιουλίου, άρχισε η προσβολή του Κρουσόβου, όπου οι επαναστάτες χωρίς να δώσουν μάχη, πέτυχαν τη διαφυγή τους προς τα δυτικά. Την άρνησή τους όμως να παραδώσουν την πόλη ακολούθησε σφοδρός βομβαρδισμός και φοβερές αγριότητες από τα τουρκικά στρατεύματα. Παρουσιάστηκε το περίεργο φαινόμενο να παραμείνει ανέπαφη η βουλγαρική συνοικία της πόλης και να πυρποληθούν εκατοντάδες σπίτια και καταστήματα της ελληνικής συνοικίας. Στις αρχές Αυγούστου, το βάρος των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του τουρκικού στρατού μεταφέρθηκε στην Καστοριά και τη Φλώρινα. Στα τέλη Αυγούστου, η περιοχή που εξεγέρθηκε βρισκόταν υπό τον πλήρη τουρκικό έλεγχο, ενώ οι επιχειρήσεις κατά μεμονωμένων συμμοριών συνεχίστηκαν και το Σεπτέμβριο. Η τουρκική χωροφυλακή πραγματοποιούσε εκτεταμένες έρευνες στα χωριά και τις πόλεις για να ανακαλύψει κρυμμένο οπλισμό και πυρομαχικά. Οι κάτοικοι σταμάτησαν να περιθάλπουν τις συμμορίες και βοηθούσαν τις αρχές. Η Κεντρική Επιτροπή της ΕΜΕΟ, μετά από τις δυσμενείς εξελίξεις, αποφάσισε στα τέλη Οκτωβρίου να διαλύσει τις τσέτες, γεγονός που προκάλεσε ηθική κατάπτωση στα κομμάτια και δημιούργησε στο λαό το αίσθημα ότι εμπαίχθηκε.

Η φερόμενη ως αποκορύφωμα των μακεδονικών εξεγέρσεων «επανάσταση» του Ήλιντεν, κάθε άλλο παρά επανάσταση των γηγενών Μακεδόνων υπήρξε και κάθε άλλο παρά είχε αποτέλεσμα την ανακήρυξη ανεξάρτητης Μακεδονικής Δημοκρατίας,

στην οποία στόχευαν οι εμπνευστές της Βούλγαροι εθνικιστές, ως πρώτο βήμα για την ευχερέστερη προσάρτησή της αργότερα στη Βουλγαρία. Η εξέγερση είχε χαρακτηριστεί εθνικό, βουλγαρικό και οπωσδήποτε δεν υπήρξε μαζικό χριστιανικό κίνημα, αλλά επιβλήθηκε με βίαια μέσα. Οι προσπάθειες των Βουλγάρων να προσδώσουν στην εξέγερση χαρακτηρισμό γενικού και αυθόρμητου ξεσηκωμού των χριστιανών απέτυχαν. Το κίνημα του Ήλιντεν είχε πλατιά λαϊκά ερείσματα,

τουλάχιστον στον βορειοδυτικό και δυτικό μακεδονικό χώρο, αλλά σίγουρα δεν ήταν μια μαζική και εκούσια επαναστατική κινητοποίηση, εφόσον επιβλήθηκε με βίαια μέσα ακόμη και στο εξαρχικό στοιχείο. Όπως αναφέρουν και οι κατά τόπους διπλωματικοί αντιπρόσωποι, η συμμετοχή των χριστιανών δεν ήταν αυθόρμητη. Οι συνεχείς, με εντατικό ρυθμό δολοφονικές απόπειρες εναντίον των Ελλήνων, με απώτερο σκοπό τη βίαιη στρατολόγησή τους, μαρτυρούν την

άκαμπτη αντίστασή τους, αλλά και αποκαλύπτουν την τεράστια σημασία που απέδιδε η βουλγαρική οργάνωση στη συμμετοχή των Ελλήνων για την πραγματοποίηση της γενικής εξέγερσης.

Ο χριστιανικός πληθυσμός της Μακεδονίας -πατριαρχικοί και εξαρχικοί-, καταδικασμένοι πολλές δεκαετίες σε μόνιμο καθεστώς κοινωνικής και οικονομικής εξαθλίωσης, στρατολογούνταν με τη βία από τα βουλγαρικά κομιτάτα και έπειτα υπέφεραν

από τις βιαιοπραγίες των τουρκικών στρατιωτικών αποσπασμάτων (εξέγερση Άνω Τζουμαγιάς, 1902). Έτσι, το ηθικό, όπως και η εμπιστοσύνη ορισμένων εξαρχικών της Βόρειας Μακεδονίας στις βουλγαρικές επαγγελίες είχαν κλονισθεί σημαντικά. Άλλοι όμως ήταν ενθουσιασμένοι και θεωρούσαν τη γενική εξέγερση ιδανική λύση για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Τα βουλγαρικά αντάρτικα σώματα, εφάρμοσαν συστηματικά και με εντατικό ρυθμό τη μέθοδο της καταναγκαστικής στρατολόγησης ήδη από τις αρχές του 1903. Η συντριπτική πλειοψηφία του εξαρχικού πληθυσμού είχε ταχθεί υπέρ της εξέγερσης και στήριζε σε αυτήν όλες τις ελπίδες της. Στα πρώτα στάδια της, συμμετείχαν ορισμένοι Έλληνες γηγενείς πατριώτες, οπλαρχηγοί: ο καπετάν Κώτας -είχε αναπτύξει από πολύ πριν αυτόνομη δράση-, ο Πέτρος Σουγαράκης και ο Αντώνης Ζώης, πίστευαν ότι με τη σύμπραξη όλων των χριστιανών θα ήταν δυνατή η κατάλυση της τουρκικής τυραννίας. Αμέσως όμως μετά την εξέγερση του Ήλιντεν, διαχώρισαν τη θέση τους, κατατάχθηκαν στα ελληνικά αντάρτικα σώματα του Μακεδονικού Αγώνα και πολέμησαν με όλες τις δυνάμεις τους εναντίον του βουλγαρικού επεκτατισμού.

Η εξέγερση του Ήλιντεν δεν υπήρξε ένα μαζικό χριστιανικό κίνημα, αλλά ουσιαστικά επιβλήθηκε με βίαια μέσα. Αν και επρόκειτο για βουλγαρική αποτυχία, τις συνέπειές τις υπέστησαν κυρίως οι ελληνικοί πληθυσμοί της Μακεδονίας, καθώς ένα σημαντικό ποσοστό τους οδηγήθηκε σε σφαγή. Στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι επρόκειτο για αθρόα εξέγερση ολόκληρου του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας. Η Βουλγαρία, καλύπτοντας με επιμέλεια τις υπονομευτικές της ενέργειες, πέτυχε να πείσει την ευρωπαϊκή διπλωματία ότι αιτία των ταραχών ήταν η τουρκική κακοδιοίκηση και η μη ακριβής και ειλικρινής εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που είχαν υιοθετηθεί στις αρχές του 1903 με το «Σχέδιο Μεταρρυθμίσεων της Βιέν-

νης». Η Τουρκία, σε όλη τη διάρκεια του 1903, ενημέρωσε την ευρωπαϊκή διπλωματία για τη δράση των βουλγαρικών κομιτάτων που ματαίωναν την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, και την καλούσε να λάβει σοβαρά μέτρα κατά της ίδιας της Βουλγαρίας. Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις όμως, προσποιούμενες ότι πίστευαν τις βουλγαρικές κατηγορίες, κώφευαν στις δίκαιες τουρκικές παρατηρήσεις για να προωθήσουν η καθεμία τους δικούς της σκοπούς στη Μακεδονία. Ακόμη και μετά την εξέγερση του Ήλιντεν, η νέα διπλωματική παρέμβαση -το Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων της Μυρστέγης (19 Σεπτεμβρίου 1903)-, δεν είχε να προσφέρει τίποτα στον ελληνισμό, καθώς οι πόθοι του ήταν εντελώς αντίθετοι με τα συμφέροντα που οι Μεγάλες Δυνάμεις επεδίωκαν να κατοχυρώσουν.

Από την άλλη πλευρά, οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν την εντύπωση ότι η διατήρηση του νόμου και της τάξης θα ωφελούσε τον ελληνισμό, κι έδιναν διαταγή στους προξένους να απαιτούν από την τουρκική εξουσία τη διάθεση περισσότερων τουρκικών στρατευμάτων για την άμεση επιβολή της τάξης, όπου χρειαζόταν. Η στάση όμως αυτή απέβαινε σε βάρος του ελληνισμού, καθώς σε πολλές περιπτώσεις τα τουρκικά στρατεύματα εφάρμοζαν σκληρά μέτρα και άγρια συμπεριφορά σε όλους τους χριστιανούς υπηκόους -εξαρχικούς και πατριαρχικούς- χωρίς διάκριση. Η κατάσταση αυτή εξανάγκαζε τους χριστιανούς να αναζητούν με απόγνωση οπωσδήποτε την ανατροπή του καταπιεστικού καθεστώτος και την ανατροπή αυτή μόνο τα βουλγαρικά κομιτάτα μπορούσαν να υποσχεθούν. Πολλοί σλαβόφωνοι Μακεδόνες, αν και πίστευαν ολόψυχα στον ελληνισμό και τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, αναγκάστηκαν, εξαιτίας της συμπεριφοράς των τουρκικών στρατευμάτων, να προσέρχονται στα βουλγαρικά κομιτάτα. Η διαπίστωση αυτή ήταν η κύρια αιτία της φαινομενικής επιτυχίας της εξέγερσης του Ήλιντεν. Οι αγριότητες των τουρκικών

στρατευμάτων που ακολούθησαν την καταστολή της, αφύπνισαν και τους πιο αδαείς για την κατάσταση στη Μακεδονία έλληνες πολιτικούς. Οι βουλγαρικές και τουρκικές αγκυρώσεις οδήγησαν τον ελληνικό λαό σε εξέγερση. Αμέσως μόλις έγινε γνωστή στην Αθήνα η καταστροφή του Κρουσόβου, συγκροτήθηκε μεγάλο συλλαλητήριο στις 15 Αυγούστου στους Στύλους του Ολυμπίου Διός. Πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία των μακεδονικών συλλόγων Αθήνας και Πειραιά και στο τέλος του, επιδόθηκε ψήφισμα διαμαρτυρίας στις πρεσβείες των Μεγάλων Δυνάμεων στην Αθήνα. Στις 10 Αυγούστου συγκροτήθηκε στην Αθήνα η «Επίκουρος Επιτροπή των Μακεδόνων» με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Θεόκλητο. Σκοπός ήταν να διενεργηθούν έρανοι, ώστε να συγκεντρωθούν χρήματα για την ενίσχυση των δοκιμαζόμενων Μακεδόνων. Για το σκοπό αυτό αποτάθηκε σ' όλους τους Έλληνες του εσωτερικού αλλά και στους υπόδουλους ομογενείς των παροικιών του εξωτερικού. Η απάντηση ήταν μεγαλειώδης και συγκεντρώθηκε ιδιαίτερα σημαντικό χρηματικό ποσό. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα που ακολούθησε, αντιπροσωπεία της Επιτροπής επισκέφθηκε τη Δυτική Μακεδονία και μοίρασε ρούχα, κουβέρτες και τρόφιμα στους αστέγους.

Υπήρχαν όμως και Έλληνες, οι οποίοι δεν περιέμεναν τις φλόγες στο Κρουσόβο για να αφυπνισθούν. Μεταξύ τους οι νεαροί αξιωματικοί, μέλη της Εθνικής Εταιρείας πριν τη διάλυσή της, Παύλος Μελάς, Αθ. Εξαδάκτυλος, Κων/νος Μαζαράκης, Γεώργιος Κατεχάκης, κ.ά. πίστευαν ότι το καθήκον τούς υποχρέωνε να αγωνιστούν για το μακεδονικό ελληνισμό και ότι ο μόνος τρόπος για να

σβήσουν τη μνήμη της ήττας του 1897 ήταν η επικράτηση του ελληνισμού στη Μακεδονία. Τα χρήματα που ήταν αναγκαία για την αγορά όπλων συγκεντρώθηκαν γρήγορα για να διοχετευθούν στη Δυτική Μακεδονία με την καθοδήγηση του Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης. Επιπλέον όμως, ο Γερμανός Καραβαγγέλης ζητούσε και άντρες, καθώς επιθυμούσε να εμπνεύσει στους ντόπιους την πεποίθηση ότι η ελεύθερη Ελλάδα βρισκόταν στο πλευρό τους. Την άνοιξη του 1903, τέσσερις εμειροπόλεμοι και ρησποκίνδυνοι Κρητικοί, οι Ευθύμιος Καζούλης, Λαμπρινός Βρανάς, Γεώργιος Πέρος και Γεώργιος Δικάνυμος, δέχθηκαν να μεταβούν στη Μακεδονία. Οι τουρκικές αρχές τους θεώρησαν υπόπτους και μόνο ο Πέρος κατόρθωσε να εκτελέσει την αποστολή του. Οι αφηγήσεις του όταν

Ο Μητροπολίτης
Καστοριάς
Γερμανός
Καραβαγγέλης

επέστρεψε στην Αθήνα, αναπτέρωσαν το ηθικό των αξιωματικών και σε λίγο χρόνο, με σύντομες ενέργειές τους, καταρτίστηκε το πρώτο ένοπλο σώμα για την ενίσχυση της οργάνωσης του Μητροπολίτη Καραβαγγέλη. Άλλοι έξι Κρητικοί, μαζί με τους τέσσερις προηγούμενους και τον Ανθυπολοχαγό Μαζαράκη, μεταφέρθηκαν στις αρχές Ιουνίου 1903 στα Τρίκαλα. Στις 21 Ιουνίου, έφθασαν στην περιφέρεια της Καστοριάς. Ο Γερμανός Καραβαγγέλης γράφει στα Απομνημονεύματά του, ότι το πρώτο σώμα που ήρθε από την Ελλάδα θορύβησε τους ηγέτες της ΕΜΕΟ, καθώς οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι θα ακολουθούσαν και άλλα και έτσι επιτάχυναν την εκδήλωση της εξέγερσης του Ήλιντεν για να μη βρεθούν αντιμέτωποι με μια νέα κατάσταση.

Η παρουσία του πρώτου αντάρτικου σώματος των δέκα Κρητικών από την ελεύθερη Ελλάδα, αν και πολύ σύντομη -μετά την εξέγερση του Ήλιντεν οι Τούρκοι εκδήλωσαν

Ο Ίων Δραγούμης

διάθεση να τους συλλάβουν και ήδη στις 25 Αυγούστου 1903 είχαν επιστρέψει στο Βόλο-, λειτούργησε ιδιαίτερα ευεργετικά για τον αγώνα στη Μακεδονία. Η πείρα που απέκτησαν αποδείχθηκε πολύτιμη, κάποιοι μάλιστα από αυτούς διέπρεψαν αργότερα ως αρχηγοί σωμάτων. Η εκδήλωση της βουλγαρικής εξέγερσης προκάλεσε την αναστολή της προπαρασκευής των ανδρών που είχαν συγκροτήσει νέο εικοσαμελές σώμα για την είσοδό τους στη Μακεδονία. Γρήγορα όμως η κατάσταση αποσαφηνίστηκε και παρουσιάστηκε έντονη η ανάγκη και πάλι να σταλούν ελληνικά σώματα. Οι οδυνηρές εντυπώσεις που προκάλεσε η εξέγερση του Ήλιντεν έκαναν ακόμη περισσότερο δραματικές τις εκκλήσεις και ιδιαίτερα μάλιστα από τη Δυτική Μακεδονία, η οποία επλήγη περισσότερο. Ο ελληνισμός είχε αφυπνισθεί και η κοινή γνώμη άρχισε να πιέζει την Κυβέρνηση για μια περισσότερο δυναμική πολιτική στη Μακεδονία. Η Κυβέρνηση όμως δίσταζε ακόμη να καταφύγει αποκάλυπτα σε ένοπλο αγώνα, καθώς υπήρχε η πιθανότητα ο αγώνας αυτός να παραβιάσει τις υποχρε-

Ο Λάμπρος Κορομπλάς

ώσεις της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία και να οδηγήσει σε σύρραξη αντίστοιχη με του 1897. Η περίοδος που μεσολάβησε ανάμεσα στην ήττα του 1897 και τη βουλγαρική εξέγερση του 1903 στη Μακεδονία, υπήρξε από τις χειρότερες της Ελληνικής Ιστορίας. Ο ατυχής Ελληνοτουρκικός Πόλεμος έφερε την απαισιοδοξία στα πολιτικά και στρατιωτικά πράγματα και την ηθική αποκαρδίωση. Η Εθνική Εταιρεία η οποία αποτελούσε το σημαντικότερο παράγοντα κινητοποίησης της κοινής γνώμης και διαχείρισης των εθνικών ζητημάτων, εξαιτίας των σφοδρών επιθέσεων που δέχθηκε μετά την ήττα, βρισκόταν υπό διάλυση.

Το διάστημα που η Ελληνική Κυβέρνηση ταλαντευόταν για τις αποφάσεις της και δίχαζε τη διεύθυνση του αγώνα στη Μακεδονία, η προσωρινή ηγεμία που είχε επικρατήσει μετά τη θύελλα του Ήλιντεν άρχισε να διαταράσσεται. Οι βουλγαρικές συμμορίες μετά τον ισχυρό κλονισμό που υπέστησαν κατά την καταστολή της εξέγερσης, είχαν σχεδόν διαλυθεί, και από τις αρχές της άνοιξης του 1904 άρχισαν και πάλι να ανασυγκροτούνται και να προσπαθούν να ανανεώσουν την επαναστατική τους κίνηση. Οι οργανώσεις της ΕΜΕΟ εξακολουθούσαν να υπάρχουν, ευθυγραμμισμένες με την πολιτική γραμμή των βαρχοβιστών, κατά κανόνα απέφυγαν τις συγκρούσεις με τον τουρκικό στρατό και όλες τους οι ενέργειες είχαν στραφεί κατά του ελληνισμού, με απώτερο στόχο να καταστήσουν τη βουλγαρική εθνότητα την επικρατέστερη στη Μακεδονία. Παράλληλα, η μεροληπτική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων κατά των Ελλήνων επεκτάθηκε και έγινε ακόμη εμφανέστερη. Η επικίνδυνη

Ο Δημήτριος Καλαποθάκης

κατάσταση, όπως είχε διαμορφωθεί για τον ελληνισμό, έκαμψε τους δισταγμούς της Ελληνικής Κυβέρνησης. Ο διορισμός ικανών διπλωματών στα προξενεία της Μακεδονίας, όπως ο Ίων Δραγούμης και ο Λάμπρος Κορομηλάς, άρχισε να αποδίδει καρπούς. Παράλληλα, το Μακεδονικό Κομιτάτο που ίδρυσε στην Αθήνα το 1903, ο εκδότης Δημήτριος Καλαποθάκης, ανέλαβε το συντονισμό της δράσης καθώς και την υλική και στρατιωτική βοήθεια των Ελλήνων στη Μακεδονία. Τα ελληνικά αντάρτικα σώματα έθεταν τις βάσεις για την απελευθέρωση της Μακεδονίας· το όραμα του πανσλαβισμού που πρόσβευε η εξέγερση του Ήλιντεν, είχε οριστικά καταρριφθεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

📖 ΓΕΣ/ΔΙΣ, «Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα Γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)», Αθήνα 1998, σ. 37-108.

📖 Βακαλόπουλος Κων/νος, «Νεοελληνική Ιστορία (1204-1940)», Εκδόσεις Αφ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 329-336.

📖 Μακεδονική Ζωή, «Η Διεθνής Πλεκτάνη κατά της Μακεδονίας (Ήλιντεν 1903-1993)», Θεσσαλονίκη 1993.

ΠΟΛΕΜΟΣ & ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Τμήμα επιγραφής που καταγράφει την πώληση
της δημευμένης περιουσίας των ερμιοκοπι-
δών, κατά την περίοδο της πανωλεθρίας των
Αθηναίων στη Σικελία.

ΕΝΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΠΟΛΛΩΝ ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Κείμενο: Ευγένιος Αρ. Γιαρένης
Ανακριτής του Στρατοδικείου Αθηνών
Εικονογράφηση: Στρατιωτική Επιθεώρηση

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Το ζήτημα του τρόπου αντιμετώπισης των αιχμαλώτων πολέμου και γενικά των θυμάτων μιας ένοπλης σύγκρουσης δεν είναι πρόβλημα του καιρού μας. Από τότε που υπάρχουν ανθρώπινες ομάδες, οπλισμένες, που επιδιώκουν και έχουν τη δυνατότητα να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές κάνοντας χρήση των όπλων τους, το θέμα αυτό έχει απασχολήσει τις ανθρώπινες κοινωνίες, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, είτε συνει-

δητά, ως ανθρωπιστικός ή φιλοσοφικός προβληματισμός, ή ως αποτέλεσμα των θρησκευτικών παραδόσεων της ομάδας, είτε όμως και ασυνείδητα, ως απόρροια έμφυτων αγαθών συναισθημάτων ανθρωπισμού και αλληλεγγύης που ενυπάρχουν στους ανθρώπους ή θεωρείται ότι ενυπάρχουν, με την έννοια δηλαδή ότι ο άνθρωπος ως τέτοιος, τεκμαίρεται αγαθός (vir bonus) ή τουλάχιστον όχι κακός (vir non malus)¹.

¹ Ένας τέτοιος φιλοσοφικός προβληματισμός σε σχέση με την έμφυτη αγαθότητα του ανθρώπου οδήγησε και στην αποδοχή και υιοθέτηση του «τεκμηρίου αθωότητας», σε μία πρώτη και ατελή έστω μορφή του, από τον S. Pufendorf (1632-1694). Το 1672 στο έργο του «Περί φυσικού και διεθνούς δικαίου» (De jure naturae et gentium, Βιβλίο Όγδοο, Κεφάλαιο IV παρ. 3) ο Pufendorf υποστήριξε ότι ο άνθρωπος τεκμαίρεται αγαθός (vir bonus) λόγω της αξίας που έχει ως «πρόσωπο», αξία που διαθέτουν από τη Φύση και ισότιμα όλοι οι άνθρωποι. Την αντίληψη αυτή αξιοποίησε ο Thomasius (1655-1728), δίνοντάς της συγκεκριμένο περιεχόμενο θεωρώντας ότι ο άνθρωπος δεν απαιτείται να τεκμαίρεται αγαθός, αρκεί να τεκμαίρεται ότι δεν είναι κακός (vir non malus) και αργότερα ο Kant (1724-1804), ο οποίος περιόρισε ακόμη περισσότερο το περιεχόμενό της, εστιάζοντάς την όχι στον εσωτερικό κόσμο του δράστη αλλά στην εξωτερική του συμμόρφωση προς το νόμο (vir justus). Βλ. σχετικά Δ.Κιούπη, «Η επίδραση του διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο», περιοδικό «Ποινικά Χρονικά» ΝΑ', σελ. 577 επ.

Επίσης διαχρονικός είναι και ο προβληματισμός των ανθρώπων, τόσο σε σχέση με τους τρόπους και τα μέσα διεξαγωγής μιας ένοπλης σύγκρουσης, όσο και με την ανάγκη τιμωρίας εκείνων που υπερβαίνουν το «μέτρο», τελούν εγκλήματα κατά τη διάρκεια της πολεμικής επιχείρησης².

Ενώ λοιπόν φαίνεται να υπήρχε πάντοτε ένας τέτοιου είδους προβληματισμός, έπρεπε να μεσολαβήσουν δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, με τη φρίκη και τα εκατομμύρια θύματα που αυτοί συνεπάγονταν, για να μπορέσει τελικά η ανθρωπότητα να διακηρύξει την αντίθεσή της στον πόλεμο ως μέσο επίλυσης διαφορών. Κι όμως, ο άνθρωπος συνεχίζει

να πολεμά. Ίσως βέβαια στις μέρες μας να έχει αλλάξει ο τρόπος διεξαγωγής των ένοπλων συγκρούσεων, αφού πρόκειται τις περισσότερες φορές για μικρότερης έκτασης τοπικές συγκρούσεις, στις οποίες μάλιστα τις περισσότερες φορές δεν τολμούν ούτε τα εμπλεκόμενα μέρη να μιλούν για «πόλεμο»³ με την έννοια που ως τώρα γνωρίζαμε. Όμως, πέρα από τις διακηρύξεις και τις λέξεις που κατά περίπτωση χρησιμοποιούμε, τα αποτελέσματα για τα πρόσωπα που μετέχουν σε μια ένοπλη σύγκρουση είναι συνήθως τα ίδια: θάνατος και ηθική εξαχρέιση κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης, πόνος και εξαθλίωση μετά.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΜΙΑΣ ΕΝΟΠΛΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

**Η εκστρατεία των Αθηναίων
έναντια στη Μήλο (416 π.Χ.).**

Ο σχετικός προβληματισμός μας επάνω στο ζήτημα του τρόπου αντιμετώπισης των θυμάτων (αιχμαλώτων, τραυματιών κλπ.)

μιας ένοπλης σύγκρουσης, μπορεί να ξεκινηθεί με μια, λιγότερο ή περισσότερο, γνωστή ιστορία, που ενώ απέχει περίπου 2.500 χρόνια απ' τις μέρες μας, μπορεί να μας οδηγήσει ακόμη και σήμερα σε πολύ ενδιαφέρουσες σκέψεις. Την Άνοιξη του 416 π.Χ.,

² Βλ. σχετικά, Δ. Γάγγα, «Η διαχρονική αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου», Διδακτορική Διατριβή - Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1998.

³ Η έννοια του πολέμου μπορεί να οριοθετηθεί με βάση τα εξής χαρακτηριστικά: α) πρόκειται για συλλογική δράση που εκτελείται από πολιτικά κυρίαρχη ομάδα ανθρώπων (κράτος) β) προϋποθέτει μεθοδική και οργανωμένη χρήση όπλων γ) δεν είναι τυχαίο γεγονός, αλλά πηγάζει από ανθρώπινη βούληση, ως πράξη άσκησης βίας δ) είναι νομοθετικά κωδικοποιημένη πράξη και ε) έχει σταθερή δημογραφική συνέπεια, δηλαδή ταχεία και βίαιη καταστροφή μέρους του πληθυσμού των εμπλεκόμενων. Οι πόλεμοι κατά βάση διακρίνονται σε εθνικούς, εμφύλιους ή απελευθερωτικούς. Ο σκοπός που συνήθως επιδιώκεται είναι η, μέσω άσκησης ένοπλης βίας, πίεση στη βούληση άλλης ομάδας ανθρώπων ώστε να επιτευχθεί η επιβολή (κυριαρχία). Αντίθετα η Ειρήνη, ορίζεται με βάση δημογραφικά και στατιστικά στοιχεία, αποτελεί δηλαδή κατάσταση κυριαρχικής ομάδας ανθρώπων, της οποίας η θνησιμότητα δεν οφείλεται κατά κύριο λόγο σε οργανωμένες και κατευθυνόμενες συλλογικές ανθρωποκτονίες, η οποία βασίζεται στο αίτημα του ατόμου για ασφάλεια. (βλ.σχετ. Β. Πανάγου-Κ. Τσουντά, «Διακρατική και Υπερεθνική Συνεργασία, Το οικουμενικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο», Αθήνα 2002, σελ. 480 επ.).

θέλοντας η Αθήνα να αποκαταστήσει την κυριαρχία της πάνω σε ολόκληρο το Αιγαίο, οργάνωσε μια μεγάλη εκστρατεία ενάντια στη Μήλο, η οποία ήταν δωρική αποικία και μόνη από τα νησιά των Κυκλάδων που δεν είχε δεχτεί να μπει στη συμμαχία της Δήλου. Τις σχετικές πληροφορίες αντλούμε κυρίως από το έργο του Θουκυδίδη,⁴ του μεγάλου αυτού ιστορικού του 5^{ου} αιώνα π.Χ., όσο και από την Ιστορία του Διόδωρου του Σικελιώτη. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (90 π.Χ-20 π.Χ περίπου), από την μικρή πόλη Αγύριον της Σικελίας, υπήρξε ιστορικός του 1^{ου} π.Χ. αιώνα, ο οποίος άντλησε πληροφορίες για το έργο του από παλαιότερους συγγραφείς του 4^{ου} και 3^{ου} π.Χ αιώνων, των οποίων τα έργα δεν έχουν -εκτός ελαχίστων αποσπασμάτων- διασωθεί, όπως τον Εφόρου από την Κύμη της Αιολίδας (ο οποίος διατέλεσε μαθητής του ρήτορα Ισοκράτη), του Συρακουσίου Φιλίστου, του Ιερώνυμου από την Καρδία κ.α. Το έργο του Διόδωρου, «Βιβλιοθήκη Ιστορική», περιγράφει σε 40 Βιβλία, τα γεγονότα της τότε παγκόσμιας ιστορίας από τους μυθικούς χρόνους μέχρι και τους πολέμους του Ιουλίου Καίσαρα για την κατάκτηση της Γαλατίας. Ο Διόδωρος εργάστηκε τριάντα χρόνια για την υλοποίηση του τεράστιου αυτού έργου, η μέθοδος όμως της συγγραφής του δεν θεωρείται άσπογη, είτε λόγω απουσίας συνθετικής ικανότητας, είτε

όμως και ενόψει του τεράστιου υλικού που είχε συλλέξει, ταξιδεύοντας μάλιστα για το σκοπό αυτό όχι μόνο στις ευρωπαϊκές περιοχές όπου είχαν διαδραματιστεί τα γεγονότα που περιγράφει, αλλά ακόμη και σε περιοχές της Ασίας και της Αφρικής⁵.

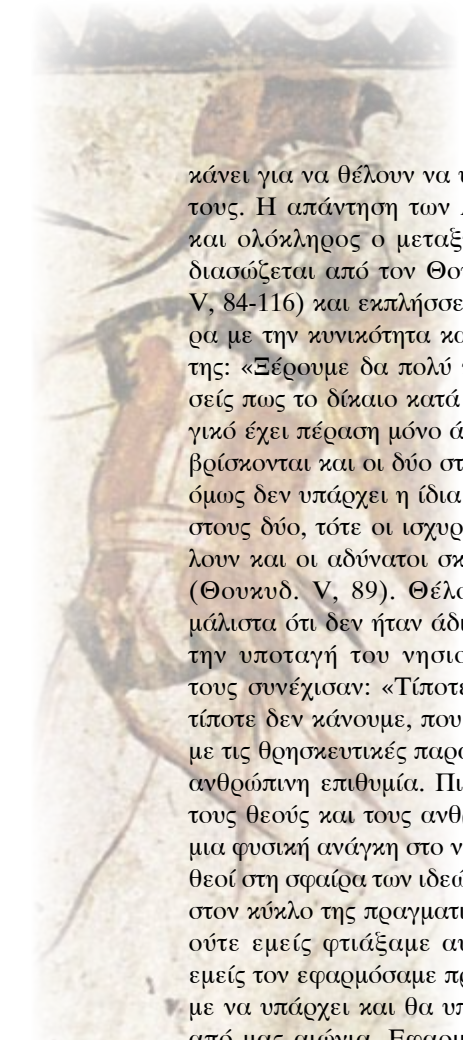
Επανερχόμενοι στα γεγονότα της εκστρατείας των Αθηναίων ενάντια στη Μήλο, θα πρέπει αρχικά να έχουμε υπ' όψιν, ότι την περίοδο εκείνη ο Πελοποννησιακός Πόλεμος (431-404 π.Χ.) περνούσε μια περίοδο ύφεσης, καθώς με την Νικίειο ειρήνη του 421 π.Χ οι δύο αντιμαχόμενες υπερδυνάμεις του ελλαδικού χώρου Σπάρτη και Αθήνα είχαν σταματήσει τις μεταξύ τους εχθροπραξίες. Οι Δωριείς κάτοικοι της Μήλου συμπαθούσαν την Σπάρτη, άλλωστε οι ολιγαρχικοί στο νησί ήταν ισχυροί, όμως μη θέλοντας να γίνουν στα φανερά σύμμαχοί της, είχαν κρατήσει μέχρι τότε στάση ουδετερότητας. Οι Αθηναίοι, με τη βοήθεια της Χίου και της Λέσβου, εκστράτευσαν εναντίον τους προκειμένου να εξαναγκάσουν την Μήλο να γίνει μέλος της συμμαχίας τους. Έτσι, ένας στόλος από 38 πλοία (30 Αθηναϊκά, 6 από τη Χίο και 2 από τη Λέσβο), 2.700 οπλίτες, 300 τοξότες και 20 ιππείς τοξότες, έφτασαν στο νησί, υπό την αρχηγεία των στρατηγών Κλεομήδη και Τεισία⁶.

Όταν οι δυνάμεις των Αθηναίων πολιορκήσαν την πόλη της Μήλου, οι Μήλιοι διαμαρτυρόμενοι ρώτησαν τι κακό τους είχαν

⁴ Πρόκειται για τον μεγαλύτερο, ίσως, αρχαίο ιστορικό -αν και το προσωνύμιο του «πατέρα της ιστορίας» δόθηκε από τον Κικέρωνα στον πρώτο, χρονικά, ιστορικό του οποίου το έργο έχει διασωθεί μέχρι σήμερα, τον Ηρόδοτο (484-425 π.Χ.). Ο Αθηναίος Θουκυδίδης, γιός του Ολόρου (471-399 π.Χ.) διατέλεσε στρατηγός στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Η αργοπορία του να φτάσει για να προστατεύσει την Αμφίπολη, τον οδήγησε στην εξορία το 424 π.Χ. Στη διάρκεια των είκοσι χρόνων της εξορίας του ταξίδεψε σε πολλά μέρη, επισκεπτόμενος τα πεδία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, προκειμένου να συλλέξει στοιχεία για την Ιστορία του. Με το τέλος του Πολέμου ανέλαβε τη τελική συγγραφή του έργου του, περιγράφοντας τον αγώνα μεταξύ Αθηνών και Σπάρτης, αν και στο πρώτο Βιβλίο της Ιστορίας του βρίσκουμε μια πολύτιμη σκιαγράφηση των αρχαιότερων χρόνων της Ελλάδας. Η περιγραφή της Ιστορίας του τελειώνει στη διάρκεια του έτους 411 π.Χ. και για τα υπόλοιπα γεγονότα του Πολέμου βασιζόμαστε στα «Ελληνικά» του Ξενοφώντα. Βλ. BOTSFORD & ROBINSON, «Hellenic History», New York-London 1969, σε ελληνική μετάφραση Σ. Τσιτσώνη, έκδοση MIET 1979, σελ. 312.

⁵ Βλ. σχετικά, Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος Η', Αθήνα 1968, στο λήμμα: Διόδωρος, σελ. 154.

⁶ Βλ. BOTSFORD & ROBINSON, «Hellenic History», N.York-London 1969, σε ελληνική μετάφραση Σ. Τσιτσώνη, έκδοση MIET 1979, σελ. 257 επ.

κάνει για να θέλουν να υποτάξουν το νησί τους. Η απάντηση των Αθηναίων, καθώς και ολόκληρος ο μεταξύ τους διάλογος⁷, διασώζεται από τον Θουκυδίδη (Θουκυδ. V, 84-116) και εκπλήσσει ακόμη και σήμερα με την κυνικότητα και τον αμοραλισμό της: «Ξέρουμε δα πολύ καλά και μείς και σείς πως το δίκαιο κατά το ανθρώπινο λογικό έχει πέραση μόνο άμα οι δικαζόμενοι βρίσκονται και οι δύο στην ίδια θέση. Άμα όμως δεν υπάρχει η ίδια δυναμικότητα και στους δύο, τότε οι ισχυροί κάνουν ό,τι θέλουν και οι αδύνατοι σκύβουν το κεφάλι» (Θουκυδ. V, 89). Θέλοντας να πείσουν μάλιστα ότι δεν ήταν άδικο να επιδιώκουν την υποταγή του νησιού στην ηγεμονία τους συνέχισαν: «Τίποτε δεν ζητούμε και τίποτε δεν κάνουμε, που να είναι αντίθετο με τις θρησκευτικές παραδόσεις και με την ανθρώπινη επιθυμία. Πιστεύουμε πως και τους θεούς και τους ανθρώπους τους κινεί μια φυσική ανάγκη στο να εξουσιάζουν. Οι θεοί στη σφαίρα των ιδεών και οι άνθρωποι στον κύκλο της πραγματικότητας. Εξάλλου ούτε εμείς φτιάξαμε αυτό το νόμο, ούτε εμείς τον εφαρμόσαμε πρώτοι. Τον βρήκαμε να υπάρχει και θα υπάρχει και ύστερα από μας αιώνια. Εφαρμόζουμε λοιπόν το νόμο αυτόν γιατί είμαστε βέβαιοι πως και σείς και πολλοί άλλοι ακόμη, αν φτάσετε να έχετε τη δύναμη που έχουμε εμείς τώρα, θα κάνετε το ίδιο...» (Θουκυδ. V, 105)⁸.

Οι Μήλιοι δεν αποδέχθηκαν την χωρίς αντίσταση υποταγή τους, περιμένοντας ίσως κάποια βοήθεια και από τους Σπαρτιάτες η οποία βέβαια δεν έφθασε ποτέ, και προσπάθησαν να αντισταθούν -ανεπιτυχώς τελικά- στην πολιορκία της πόλης τους. Οι Αθηναίοι στρατηγοί έζωσαν την πόλη της Μήλου με τείχος, κατά την τακτική του περιτειχισμού που ακολουθείτο εκείνην την περίοδο, και

έτσι τελικά, η υπεροχή των Αθηναϊκών δυνάμεων (αλλά όπως φαίνεται και η προδοσία -καθώς μας πληροφορεί ο Θουκυδίδης- ορισμένων κατοίκων της Μήλου), οδήγησε τους Μήλιους σε συνθηκολόγηση, με μοναδικό όρο μάλιστα να αποφασίσουν οι ίδιοι οι Αθηναίοι για την τύχη τους. Οι Αθηναίοι τότε, θέλοντας ίσως να κάνουν παράδειγμα τους κατοίκους της άτυχης πόλης, συμπεριφέρθηκαν στους αιχμαλώτους, που βρίσκονταν ικέτες μπροστά τους, με τρόπο που δεν άρμοζε σε Έλληνες, αλλά ούτε και σε απολίτιστους βαρβάρους. Από τους αιχμαλώτους Μήλιους, σκότωσαν όλους τους άνδρες, ενώ εξανδραποδίσαν τις γυναίκες και τα παιδιά τους. Αργότερα, έκαναν στον τόπο αυτό Αθηναϊκή αποικία στέλνοντας εκεί πεντακόσιους δικούς τους αποίκους...

Βλέπουμε λοιπόν, πως οι Αθηναίοι, οι οποίοι θεωρούσαν το κράτος τους ως το πιο ανθρωπιστικό κράτος του αρχαίου κόσμου -έχοντας φτάσει μάλιστα σε σημείο να τιμούν το Θεό Έλεο, αφιερώνοντας του άλσος με βωμό- έφτασαν τελικά να εφαρμόζουν την πολιτική του «δικαίου του ισχυρότερου» και να συμπεριφέρονται σε αιχμαλώτους, που βρίσκονταν στο έλεος τους, με κτηνώδη βία και απανθρωπιά. Βέβαια, τα γεγονότα της Μήλου, προκάλεσαν το καθολικό μίσος και το φόβο κι έδωσαν αργότερα στους εχθρούς της Αθήνας μια καλή δικαιολογία για να την ανατρέψουν.

Η συμπεριφορά αυτή των Αθηναίων, απέναντι μάλιστα σε Έλληνες και όχι αλλοεθνείς, είναι δυσεξήγητη. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μέχρι την περίοδο εκείνη, οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων, ήταν ελεγχόμενες, με την έννοια ότι βασιζόνταν σε μία σκληρή μεν και καθοριστική οπλική μάχη, μία αποφασιστική με άλλα λόγια μετωπική σύγκρουση μεταξύ δύο

⁷ Για μία ενδιαφέρουσα κριτική, καθώς και για εκτενέστερα αποσπάσματα του διαλόγου Αθηναίων - Μηλίων βλ. στο Διαδίκτυο, www.voros.gr/epik/ar0407.doc

⁸ Και τα δύο αποσπάσματα, από το Πέμπτο Βιβλίο της Ιστορίας του Θουκυδίδη, σε ελεύθερη μετάφραση Γ. Κορδάτου, από το έργο του «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας», Τ. II, Αθήνα 1956, σελ. 277-278.

οπλιτικών φαλαγγών και τον «εκ παρατάξεως» αγώνα μεταξύ τους -το αποτέλεσμα της οποίας έκρινε και τερμάτιζε τις περισσότερες φορές και τη σύρραξη- η οποία όμως δεν οδηγούσε συνήθως σε πλήρη εξόντωση των ηττημένων οπλιτών, πόσο μάλλον του αμάχου πληθυσμού, καθώς -τουλάχιστον έως την καμπή του Πελοποννησιακού Πολέμου- ο πόλεμος διεξαγόταν με συγκεκριμένους κανόνες, τόσο ως προς την κήρυξη, τη λήξη και τον τρόπο διεξαγωγής του, όσο και ως προς τους στόχους του.⁹ Όμως πολλά άλλαξαν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Άραγε, είναι ο πόλεμος καθαντός που εξαγριώνει τα ήθη των ανθρώπων, ώστε με τέτοια κυνικότητα οι Αθηναίοι να ζητούν την υποταγή μιας μικρής ουδέτερης πόλης και στην άρνηση των κατοίκων της να απαντούν με τόση βαρβαρότητα; Ή πιθανόν να συνετέλεσαν σταδιακά και κάποιοι άλλοι παράγοντες στην «εξέλιξη» αυτή των ηθών; Μήπως δηλαδή συνετέλεσαν σε αυτό και συγκεκριμένοι θεσμοί της Αθηναϊκής κοινωνίας, που ενώ οδήγησαν στο μεγαλείο της πόλης, καλλιέργησαν παράλληλα και βαθμιαία τη λατρεία της δύναμης και το συμφέρον πέρα από το δίκαιο, καλλιέργησαν δηλ. την πολιτική εκείνη συμπεριφορά χωρίς καμία πλάνη αναφορά και σύνδεση με τη δικαιοσύνη

-αλλά με γνώμονα μόνο το συμφέρον- τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές σχέσεις; Ή μήπως και ένα άλλο στοιχείο, δηλ. η φυσιολογική εξέλιξη των τρόπων και μεθόδων μάχης έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στη μεταστροφή αυτή των ηθών; Την απάντηση θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε σε επόμενο κεφάλαιο της μελέτης αυτής. Ας δούμε όμως τώρα την ιστορική συνέχεια των γεγονότων.

Η Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.) και η καταστροφή του Αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος.

• Τα γεγονότα που οδήγησαν στην καταστροφή.

Την επόμενη χρονιά, μετά από δραστηρία προπαγάνδα του Αλκιβιάδη¹⁰, ο οποίος ήδη από το 420 π.Χ. εκλεγόταν συνεχώς στρατηγός, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να εκστρατεύσουν και πάλι, αυτή τη φορά εναντίον της Σικελίας. Η Σικελία κατείχε καίρια θέση στους εμπορικούς δρόμους της Δύσης και έτσι οι Αθηναίοι πρόσβλεπαν στην κατάκτηση του νησιού

⁹ Η χρονική περίοδος της ελληνικής ιστορίας που αρχίζει από τον 7ο αι. π.Χ και τελειώνει στο τέλος του 5ου αι. π.Χ, θεωρείται ως η κλασσική εποχή στην ιστορία του πολέμου. Τα παραπάνω χρονικά πλαίσια, δίδονται με βάση συγκεκριμένες εξελίξεις, τόσο στον οπλισμό όσο και στην τακτική της μάχης. Η λεγόμενη «οπλιτική επανάσταση» που ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του 7ου π.Χ αιώνα, είχε ως κύρια χαρακτηριστικά της α) τη δημιουργία του βαριά οπλισμένου οπλίτη β) το σχηματισμό της φάλαγγος και γ) την τακτική της «εκ παρατάξεως» μάχης. Από τις αρχές πλέον του 4ου π.Χ. αιώνα, σημαντικές εξελίξεις οδηγούν στην ανάπτυξη νέων όπλων (π.χ. του καταπέλτη), την εισαγωγή νέων μεθόδων μάχης (π.χ. αναβάθμιση του ρόλου του ιππικού και των «φιλών») και γενικότερα την αμφισβήτηση του κυριαρχικού ρόλου της φάλαγγος, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται, από την προηγούμενη περίοδο, τόσο η ψυχολογία των οπλιτών κατά τη διάρκεια της μάχης, όσο και η μορφή και ο σκοπός του πολέμου γενικότερα. Βλ. σχετικά, Σταϊνχάουερ Γ. «Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα» εκδ. Παπαδήμα, β' έκδοση, Αθήνα 2001, σελ. 32 επ.

¹⁰ Ο Αλκιβιάδης ήταν ανηψιός και προστατευόμενος του Περικλή. Το 417 π.Χ. σε συνεργασία με το Νικία, ο οποίος πάντως είχε υποστηρίξει με συνέπεια φιλειρηνική πολιτική σε αντίθεση με την πολιτική του Αλκιβιάδη, κατάρρε να εξοριστεί ο κοινός τους αντίπαλος Υπέρβολος, ο οποίος ήταν λυγναράς και δημαγωγός, διάδοχος του Κλέωνα. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που οι Αθηναίοι εφάρμοσαν τον «οστρακισμό» καθόσον η κατηγορία «γροφή παραινόνων» θεωρήθηκε ικανοποιητικό «όπλο» για την πολιτική καταδίωξη αντιπάλων. Βλ. Κ. Παπαρρηγόπουλου, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τόμος Β', σελ. 103.

Η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία

ως πρώτο βήμα για την εξάπλωση του εμπορίου τους προς τη δυτική πλευρά της Μεσογείου¹¹. Άλλωστε η Σικελία ήταν ανέκαθεν «δωρικό» νησί, που συνέβαλε στον ανεφοδιασμό της Σπάρτης και των συμμάχων της με σιτάρι καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης φάσης του πολέμου (Αρχιδάμειος Πόλεμος 431-421 π.Χ), οι Συρακούσες μάλιστα είχαν συμμαχήσει επίσημα με τη Σπάρτη στην αρχή του πολέμου (Θουκυδ. ΙΙΙ, 86), ασχέτως εάν μέχρι τότε δεν είχαν πάρει ενεργό μέρος σε εχθροπραξίες. Κυριότερη βέβαια αιτία για την εκστρατεία φαίνεται να ήταν η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη των Αθηνών για πόρους, συνεπεία των συνεχώς αυξανόμενων εξόδων της, με αποτέλεσμα ο πλούτος της Σικελίας να δίνει υποσχέσεις σε εμπόρους, βιοτέχνες και τη λαϊκή μάζα της Αθήνας, για πλούτη και δύναμη.

Η αφορμή δεν άργησε να βρεθεί όταν μια μικρή πόλη της βορειοδυτικής Σικε-

λίας σύμμαχος της Αθήνας, η Έγεστα, η οποία βρισκόταν σε διένεξη με την πόλη του Σελινούντα, ζήτησε τη βοήθεια των Αθηναίων, υποσχόμενη μάλιστα να καλύψει και τα έξοδα του εκστρατευτικού σώματος. Ο Νικίας αντιτάχθηκε με όλες του τις δυνάμεις σ' αυτήν την επιχείρηση. Βασικό του επιχείρημα ήταν ότι η Αθήνα χρειαζόταν όλες τις δυνάμεις της για να ανασυγκροτήσει και να διατηρήσει την ηγεμονία της, αλλά και για την άμυνά της απέναντι

στη Θήβα και την Πελοπόννησο¹². Υποστήριζε μάλιστα βάσιμα, ότι και αν ακόμη η Αθήνα κατόρθωνε με τη δύναμή της να κατακτήσει τη Σικελία, θα ήταν αδύνατο να κρατήσει ένα τόσο μεγάλο νησί κάτω από την κυριαρχία της. Όμως, είχε έρθει η ώρα του Αλκιβιάδη να πραγματοποιήσει τις φιλοδοξίες του. Η εκστρατεία αποφασίστηκε και διοικητές του Αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος ορίστηκαν ο Αλκιβιάδης, ο Λάμαχος και ο Νικίας, ο οποίος παρά τις αντιρρήσεις του δεν κατάφερε παρά να αυξήσει την -υπερβολική έτσι κι αλλιώς- δύναμη που είχε αρχικά ζητήσει, από 65 τριήρεις στο διπλάσιο αριθμό περίπου.

Έτσι, την Άνοιξη του 415 π.Χ. απέπλευσε τελικά ο Αθηναϊκός στόλος απ' το λιμάνι του Πειραιά για την κατάληψη της Σικελίας, έχοντας ως πρώτο στόχο την πόλη των Συρακουσών, αποτελούμενος από 134 τριήρεις και πλήθος βοηθητικών και μεταγωγικών πλοίων, μέσα σε ένα παρα-

¹¹ Βλ. Μαρκαντωνάτου Δ., «Η Σικελική εκστρατεία. Η αρχή του τέλους της Αθηναϊκής Κυριαρχίας», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία» τ. 19, Μάρτιος 1988, σελ. 14 επ., όπου και παρατίθεται εκτενέστερη σχετική βιβλιογραφία.

¹² Βλ. BOTSFORD & ROBINSON, «Hellenic History», N.York-London 1969, σε ελληνική μετάφραση Σ. Τοιτσώνη, έκδοση MIET 1979, σελ. 263.

λήρημα ενθουσιασμού (Θουκυδ. VI, 31). Το Αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα αποτελούσαν πάνω από 5.000 οπλίτες, 1.300 ελαφρά οπλισμένοι άνδρες και 300 ιππείς. Υπολογίζοντας και τα πληρώματα των πλοίων, τουλάχιστον 27.000 άνδρες συνολικά αποτελούσαν την τεράστια αυτή, για τα ελληνικά δεδομένα, αρμάδα. Κανένα άλλο ελληνικό κράτος μόνο του δεν είχε ποτέ μέχρι τότε στείλει σε εκστρατεία

έναν τόσο μεγαλόπρεπο και δαπανηρό πολεμικό στόλο. Και ποτέ μέχρι τότε δεν είχε επιχειρηθεί θαλάσσια αποστολή σε μεγαλύτερη απόσταση από την πατρίδα και μάλιστα με τόσο μεγάλες ελπίδες όλων των συμμετεχόντων για μία μελλοντική επιτυχία. Όμως, είναι γνωστό ότι η άμεση ανάκληση στην Αθήνα του Αλκιβιάδη, με αφορμή την κοπή των Ερμαϊκών κεφαλών (για να δικαστεί όμως με την κατηγορία της ιεροσυλίας ως υπαίτιος διακομώδησης των Ελευσινίων Μυστηρίων)¹³, σε συνδυασμό με την αναβλητικότητα και τη δεισιδαιμονία του Νικία αφενός (ο οποίος

είχε μείνει μοναδικός αρχηγός της επιχείρησης από το 414 π.Χ. καθώς ο Λάμαχος είχε σκοτωθεί σε μια προσπάθεια να αποκλείσει από ξηράς τις Συρακούσες με την κατασκευή περιτειχίσματος γύρω από την πόλη) και την άφιξη σπαρτιατικής στρατιωτικής δύναμης με επικεφαλής το στρατηγό Γύλιππο αφετέρου, οδήγησαν στην ήττα και τον όλεθρο το Αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα¹⁴.

Παράσταση οπλίτη από κάλυκα του 5ου αι. π.Χ.
(Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

¹³ Μία από τις κρατικές τριήρεις, η Σαλαμινία, απεστάλη με διαταγή να επαναφέρει τον Αλκιβιάδη στην Αθήνα. Όμως αυτός κατά την επιστροφή του, φρόντισε να δραπετεύσει στην Πελοπόννησο και τελικά κατέφυγε στη Σπάρτη, όπου οι συμβουλές του αποδείχθηκαν καταστροφικές για τα συμφέροντα της πατρίδας του.

¹⁴ Ο Σπαρτιάτης στρατηγός Γύλιππος έφτασε στη Σικελία με δύναμη 3.000 μαχητών. Και οι Αθηναίοι βέβαια έστειλαν το 413 π.Χ. για βοήθεια στο Νικία 70 τριήρεις και 15.000 οπλίτες με επικεφαλής το στρατηγό Δημοσθένη, παρά το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη οι Σπαρτιάτες, υπό τις διαταγές του βασιλιά Άγη, μαζί με τους Βοιωτούς ξανάρχισαν τις πολεμικές επιχειρήσεις και εισέβαλαν στην Αττική. Μάλιστα μετά από συμβουλές του Αλκιβιάδη, οι Σπαρτιάτες τοποθέτησαν μόνιμη φρουρά στη Δεκέλεια, με αποτέλεσμα οι Αθηναίοι να πάψουν να καλλιεργούν την ύπαιθρο της Αττικής, αλλά και να κλείσουν τα ορυχεία του Λαυρίου, αφού οι επιδρομές των Σπαρτιατών κατέστησαν αδύνατη τη λειτουργία τους. Σύντομα οι Αθηναίοι θα αναγκάζονταν να λιώνουν τα χρυσά αναθήματα των ναών προκειμένου να κόβουν νομίσματα... Βλ. σχετικά, Κ. Παπαροχηγόπουλου, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τόμος Β', σελ. 107 επ.

• *Η πανωλεθρία του Αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος και ο προβληματισμός των Συρακουσίων για τον τρόπο αντιμετώπισης των αιχμαλώτων Αθηναίων οπλιτών.*

Η τελική μάχη δόθηκε το Σεπτέμβριο του 413 π.Χ. στον ποταμό Ασσίναρο, νότια των Συρακουσών, κατά την υποχώρηση των Αθηναίων, μετά από μία καταστροφική γι' αυτούς ναυμαχία που είχε προηγηθεί.¹⁵ Εκεί οι Συρακούσιοι επιτέθηκαν, νίκησαν και κατέσφαξαν τους περισσότερους από τους Αθηναίους της φάλαγγας του Νικία -οι οποίοι είχαν πέσει άτακτα στις όχθες του ποταμού προσπαθώντας να σβήσουν τη δήψα από την αδιάκοπη πορεία τους- και έπιασαν αιχμαλώτους πάνω από 7.000 οπλίτες. Η ομάδα των οπλιτών με επικεφαλής τον Δημοσθένη, η οποία κατά την πορεία είχε χωρισθεί από το υπόλοιπο σώμα, είχε συνθηκολογήσει νωρίτερα παραδίδοντας όπλα (και χρήματα, ρίχνοντάς τα μέσα σε τέσσερις αναποδογυρισμένες ασπίδες), λαμβάνοντας την υπόσχεση ότι δεν θα θαυατωθεί κανείς από βίαιο θάνατο.

Μετά την πανωλεθρία του Αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος, οι Συρακούσιοι συζήτησαν στην αγορά της πόλης τους προκειμένου να αποφασίσουν για την τύχη των Αθηναίων αιχμαλώτων. Οι προτάσεις των ομιλητών ήταν σκληρές, όμως η ομιλία του γέροντα Συρακουσίου Νικολάου, την οποία καταγράφει ο Έλληνας ιστοριογράφος από την πόλη Αγύριον της Σικελίας Διόδωρος, ξεχειλίζει ανθρωπιάς, ηθικής ανωτερότητας και ευσπλαχνίας. Είναι άξιο θαυμασμού το περιεχόμενο της ομιλίας του Νικολάου, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς πως ο ίδιος είχε

χάσει στον αιματηρό αυτό πόλεμο δύο γιούς. Κι όμως, μέσα σ' αυτό το πανηγυρικό κλίμα του πολεμικού θριάμβου και της ευδαιμονίας που φέρνει η νίκη -ειδικά απέναντι σε μία υπερδύναμη όπως ήταν την περίοδο εκείνη η Αθήνα- ένας γέροντας κατάφερε να αρθρώσει λόγο στέρεο, βασισμένο στη λογική και ηθική διάσταση του ζητήματος. Πώς θα συμπεριφερθούμε στους αιχμαλώτους; Μα μόνο έτσι όπως οφείλει να συμπεριφέρεται κάποιος που είναι καλλιεργημένος ψυχικά, ανώτερος ηθικά, κάποιος που αξίζει να λέγεται άνθρωπος: με σεβασμό, ανθρωπιά και έλεος. Γιατί αυτό «είναι γνώρισμα της αρετής εκείνων που ευτυχούν», όπως χαρακτηριστικά διατυπώνει ο Διόδωρος κατά την καταγραφή της ιστορίας του. Εκείνοι που ευτυχούν, μπορούν και πρέπει να συμπεριφέρονται με ευσπλαχνία. Μπορούν να δείχνουν έλεος, όπως μπορούν και να ξεχνούν. Άλλωστε, ο σκοπός για τον οποίο πολέμησαν είχε πραγματοποιηθεί. Είχαν νικήσει τους εισβολείς και είχαν δείξει πολεμική αρετή και ανωτερότητα. Δεν υπήρχε καμία σκοπιμότητα να υποφέρουν παραπάνω όσοι είχαν αιχμαλωτισθεί και εξαρτώνταν πλέον από το έλεος των νικητών.

Ας παραθέσουμε ένα μικρό απόσπασμα απ' την ομιλία του ανθρώπου αυτού όπως τη καταγράφει ο Διόδωρος ο Σικελιώτης: *«Τά μέν ουν εν τοις όπλοις πλεονεκτήματα τύχη καί καιρω κρίνεται πολλάκις, η δ' εν ταις ευπραξίαις ημερότης ιδίον εστι σημειον της των ευτυχούντων αρετης. Διό μη φθονήσετε τη πατρίδι περιβόητον γενέσθαι παρά πασιν ανθρώποις ότι τους Αθηναίους ενίκησεν ου μόνον τοις όπλοις, αλλά καί τη φιλανθρωπία. Φανήσονται γάρ οι των άλλων υπερέχειν ημερότητι σεμννόμενοι τη παρ' ημων*

¹⁵ Ποτέ πριν σε ελληνικό στρατό δεν είχε συμβεί μια τέτοια καταστροφή. Ενώ οι Αθηναίοι είχαν εκστρατεύσει με σκοπό να υποδουλώσουν άλλους, κατάντησαν τώρα να φεύγουν με το φόβο μήπως γίνουν οι ίδιοι δούλοι, κάνοντας μάλιστα πορεία όχι πια σα ναύτες αλλά πεζοί, στήριζοντας τις ελπίδες τους όχι πια στο στόλο τους, που είχε τελείως καταστραφεί, αλλά στο πεζικό, στους οπλίτες με το καταρρακωμένο ηθικό. Για τα γεγονότα της καταστροφής των Αθηναίων βλ. Θουκυδίδη, Ιστοριών Ζ', στη σειρά «Οι Έλληνες» των εκδόσεων Κάκτος, Τόμος 7, Αθήνα 1992, μτφρ. Α. Γεωργοπαπαδάκος.

ευγνωμοσύνη πολυωρούμενοι, και οι πρωτοι βομών Ελέου καθιδρυσάμενοι τουτον εν τη πόλει των Συρακουσίων ευρήσουσιν»¹⁶ δηλαδή: «Η υπεροχή στον πόλεμο, κρίνεται πολλές φορές από την τύχη και τις περιστάσεις, ενώ το να φέρεται κανείς με ανθρωπιά όταν είναι νικητής, είναι ιδιαίτερο σημάδι αρετής εκείνων που ευτυχούν. Γι' αυτό, μην αρνηθείτε να γίνει η πατρίδα Ξακουστή σε όλους τους ανθρώπους, γιατί νίκησε τους Αθηναίους όχι μόνο στον πόλεμο αλλά και στη φιλανθρωπία. Γιατί έτσι θα αποδειχθεί πως αυτοί που περηφανεύονται ότι υπερέχουν από τους άλλους στην ανθρωπιά, γίνονται αντικείμενο φροντίδας από τη δική μας καλόγνωμη διάθεση και αυτοί που πρώτοι αφιέρωσαν βωμό στον Έλεο, θα βρουν έλεος στην πόλη των Συρακουσών».

Τέτοια λοιπόν στάση κράτησε κάποιος που ζημιώθηκε ανεπανόρθωτα από τους εισβολείς, αφού εξαιτίας τους έχασε στις πολεμικές επιχειρήσεις δύο γιούς. Κι όμως, αντί η απώλεια να σκληρύνει την

καρδιά και να αμβλύνει τη λογική του, τον οδήγησε στην ικανότητα να συγχωρεί και να ενεργεί με σύνεση και έχοντας ως γνώμονα την ανθρωπιά, τη φρόνηση και το έλεος, απέναντι σε κείνους που νικημένοι και ανήμποροι πλέον περίμεναν να αποφασιστεί η τύχη τους... Τελικά βέβαια, παρά την γεμάτη ανθρωπιά ομιλία του Νικολάου, μας είναι γνωστό το πώς αντιμετωπίστηκαν από τους Συρακούσιους οι Αθηναίοι αιχμάλωτοι: ο Νικίας εκτελέστηκε, κάποιοι από τους αιχμαλώτους εξανδραποδίστηκαν και οι περισσότεροι ρίχτηκαν στα λατομεία της Αχραδίνης, όπου κάτω από φοβερά σκληρές συνθήκες διαβίωσης πέθαναν οι πιο πολλοί από αυτούς, με αποτέλεσμα να είναι ελάχιστος ο αριθμός εκείνων που (από τους 7.000 περίπου αιχμαλώτους) κατάφεραν τελικά να επιστρέψουν στην Αθήνα. (Θουκυδ. VII, 86-87). Κι έτσι οι Αθηναίοι υπέστησαν αυτά που μόλις τρία χρόνια νωρίτερα είχαν υποστεί από τους ίδιους οι κάτοικοι της Μήλου...

ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ. ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΙΤΗΣΗ Ή ΑΠΛΑ ΟΥΤΟΠΙΣΤΙΚΗ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗ;

Ο προβληματισμός σε σχέση με τον τρόπο διεξαγωγής και τις συνέπειες της μάχης στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί πώς είναι δυνατόν να μιλάμε για ανθρωπισμό κατά τη διάρκεια του πολέμου, της πιο απάνθρωπης ανθρωπίνης δραστηριότητας, η οποία πέρα από τους όποιους πολιτικούς, οικονομικούς ή άλλους σκοπούς της, έχει ως άμεσο και βέβαιο αποτέλεσμα τον θάνατο

και την ερήμωση. Όμως, μιλώντας για τον πόλεμο στον αρχαίο ελληνικό κόσμο τουλάχιστον, δεν πρέπει να παραβλέπουμε πως ο πόλεμος καθ'αυτός και η σχεδόν μόνιμη πολεμική ατμόσφαιρα που περιβάλλει τον κόσμο της αρχαίας πόλης, δεν έχουν καμία σχέση με το είδος των ολοκληρωτικών πολέμων με τις ανεξέλεγκτες συνέπειες -τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό όσο και από πλευράς άλλων επιπτώσεων, περιβαλλοντικών, κοινωνικοοικονομικών κλπ.- που γνώρισε η ανθρωπότητα κατά τη διάρκεια του 20ου

¹⁶ Διόδωρος ο Σικελιώτης, Βιβλιοθήκης Ιστορικής, Βιβλίο 13, 22. 6-7.

αιώνα. Ο πόλεμος στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, τουλάχιστον κατά τη χρονική περίοδο από τον 7ο αι. π.Χ. μέχρι το τέλος του 5ου αι. π.Χ., η οποία θεωρείται ως η κλασική εποχή στην ιστορία του πολέμου, δεν πήρε σχεδόν ποτέ τη μορφή ενός ανεξέλεγκτου ξεσπάσματος βίας της πολιτικής εξουσίας. Οι περιορισμοί μάλιστα στην έκταση που αυτός θα πάρει (τόσο τοπικά όσο και χρονικά), συνδέονται με την ίδια τη φύση της ελληνικής πόλης-κράτους, ως μιας μικρής και συνήθως αγροτικής κοινότητας. Θεωρείται λοιπόν, πως η ίδια η φύση και η δομή της αρχαίας ελληνικής πόλεως, δημιουργήσε τις συνθήκες εκείνες που οδήγησαν στο να αποτελεί ο πόλεμος μία φυσιολογική ενασχόληση των πολιτών και συγχρόνως ένα από τα δομικά στοιχεία της πόλεως και ένα αναπόσπαστο στοιχείο γενικότερα της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας¹⁷. Χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι οι Έλληνες υπήρξαν ένας κατεξοχήν πολεμοχαρές λαός, ειδικά συγκρινόμενοι με την μετέπειτα παντοδύναμη ρωμαϊκή πολεμική μηχανή και τον καταστροφικό για τους αντιπάλους τρόπο μάχης της, ή ότι ενστερνίζονταν το δόγμα «ο πόλεμος για τον πόλεμο», ή πάλι ότι ήταν προσηλωμένοι σε στρατιωτικά ιδανικά και στη λατρεία των πολεμικών συμβόλων.

Πώς άλλωστε θα μπορούσε να συμβαίνει αυτό σε έναν λαό, που μετουσίωσε το στοχασμό του πάνω στο φαινόμενο του πολέμου και των ολέθριων συνεπειών του, σε λόγο ποιητικό, είτε τραγικό (στον Αισχύλο για τους χρόνους των Μηδικών, «Πέρσαι»,

«Επτά επί Θήβας» κλπ, ή στον Ευριπίδη για τους χρόνους του Πελοποννησιακού Πολέμου, «Ικέτιδες», «Τρωάδες» κλπ.), είτε ακόμη και κωμικό (στον Αριστοφάνη με τις καυστικές παρατηρήσεις του για τα νέα ήθη του πολέμου, «Αχαρνές», «Ειρήνη», «Όρνιθες», «Λυσιστράτη»¹⁸ κλπ); Αντίθετα, λοιπόν, τόσο η κήρυξη, όσο και η διεξαγωγή και ο τερματισμός του πολέμου, θεμελιώνονται πάνω στο βαθύ θρησκευτικό πνεύμα που διέπει όλες τις δραστηριότητες της ζωής στην αρχαία πόλη, καθώς ο πόλεμος διατήρησε τον χαρακτήρα «αγώνα» που είχε αποκτήσει στην ομηρική αριστοκρατική παράδοση και αυτό το αγωνιστικό, τρόπον τινά αθλητικό θα λέγαμε, πνεύμα, μεταφράζεται σε μια αντίληψη της μάχης ως ενός αγώνα που αποτελεί δοκιμασία της αρετής, με την έννοια της αφοσίωσης, της φυσικής και ηθικής αντοχής, της πειθαρχίας και της αυτοθυσίας, αλλά παράλληλα και επίκληση της θείας κρίσης. Ενταγμένος έτσι λειτουργικά στη ζωή της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας ο πόλεμος μετουσιώνεται σε μία θεσμοθετημένη μορφή ελεγχόμενης βίας, με συγκεκριμένους κανόνες και κώδικες συμπεριφοράς, που αποκτά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός πίνακα ηθικών αξιών του πολίτη-οπλίτη της αρχαίας πόλης.

Αναγνωρίζοντας ότι στην ουσία τους, τα αίτια των πολέμων διαχρονικά έχουν τις περισσότερες φορές οικονομικό χαρακτήρα, γίνεται δεκτό ότι ο πόλεμος αποτέλεσε μια αναγκαιότητα στον κόσμο των αρχαίων ελληνικών πόλεων. Η εύθραυστη δηλαδή

¹⁷ Άλλωστε η καθημερινότητα του πολέμου στη ζωή της αρχαίας ελληνικής πόλης απηχείται από το πραγματικό γεγονός ότι η Αθήνα ανάμεσα στους Μηδικούς Πολέμους (490 & 480 π.Χ.) και στη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.), πολέμισε κατά μέσο όρο 2 χρόνια στα 3 και δεν γνώρισε ειρήνη για περισσότερα από 10 χρόνια, σε αυτό το χρονικό διάστημα. Βλ. για όλες τις παραπάνω διαπιστώσεις, Σταϊνχάουερ Γ., ο.π. «Ο πόλεμος... κλπ.», με τις εκεί εκτενέστερες βιβλιογραφικές παραπομπές.

¹⁸ Έχει παρατηρηθεί (Α. Lesky, «Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας»), ότι η τραγωδία του Ευριπίδη «Τρωάδες» θα παραμείνει ένα αξεπέραστο ποίημα για τον πόνο που φέρνει ο πόλεμος στους ανθρώπους. Από την άλλη, είναι χαρακτηριστική η αντιπαραβολή επιχειρημάτων για τα πλεονεκτήματα της ειρήνης και του πολέμου, στον ξεκαρδιστικό διάλογο μεταξύ Δικαιοπόλη και Λαμάχου, που έπλασε ο Αριστοφάνης (Αχαρνές, 1085-1139).

-αγροτική συνήθως- οικονομική ισορροπία των ελληνικών πόλεων με την μικρή έκταση και τον συγκεκριμένο αριθμό γεωργικών κληρών, η οποία κλονιζόταν με τη φυσιολογική αύξηση του πληθυσμού της πόλης, θα έπρεπε να αποκατασταθεί είτε με την παραπέρα αύξηση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων, είτε με την άμεση απόκτηση πλούτου, προκειμένου να εισαχθούν τα προϊόντα αυτά από άλλες πόλεις, είτε ακόμη και με τη μείωση του πληθυσμού της πόλης (μέσω αποικισμών ή ακόμη και απωλειών πολέμου). Επομένως ο πόλεμος καθίστατο αναγκαίος καθόσον ήταν το κύριο μέσο επαναφοράς στην προτεραία κατάσταση, σε μία δηλαδή -προσωρινή αλίμονο- αποκατάσταση της οικονομικής ισορροπίας της πόλης. Με τον πόλεμο, μπορούσαν να αποκτηθούν -άμεσα- αγαθά απαραίτητα για την πόλη (κοπάδια, καρποί, δημητριακά), μέσα παραγωγής (καλλιεργήσιμη γη) αλλά και εργατικό δυναμικό (δούλοι). Η παραπάνω συγκεκριμένη «αποστολή» του πολέμου, έχει ως αποτέλεσμα την προαναφερόμενη παραδοχή ότι δηλ. ο πόλεμος ήταν ελεγχόμενος και δεν είχε ως αποτέλεσμα την ολοκληρωτική εξαφάνιση του αντιπάλου. Χρονικά η πολεμική επιχείρηση περιοριζόταν συνήθως στην εποχή του χρόνου λίγο πριν από τη σοδεία, με σκοπό την αποφασιστική σύρραξη με τον εχθρό, την καταστροφή των αγρών του αντιπάλου και την επιστροφή στην πατρίδα για τη συγκομιδή¹⁹. Ο βασικός χαρακτήρας του επομένως ήταν εποχικός και όχι κατακτητικός.

Όμως η νοοτροπία αυτή άλλαξε, ιδίως στην πόλη των Αθηνών, με αποφασιστικό σημείο καμπής τον Πελοποννησιακό Πόλεμο και χαρακτηριστικά παραδείγματα της αλλαγής, τις δύο προαναφερόμενες εκστρατείες των Αθηναίων ενάντια στη

Μήλο και τη Σικελία, με τα καταστρεπτικά (για τους Μήλιους η πρώτη και τους ίδιους τους Αθηναίους η δεύτερη) αποτελέσματα. Τα οικονομικά αίτια του πολέμου διαφοροποιήθηκαν και μπορούμε πλέον να μιλάμε στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, για κατακτητικούς πολέμους που αποσκοπούν στον πλουτισμό -είτε άμεσα, είτε έμμεσα με την διάνοιξη νέων εμπορικών δρόμων ή απλά με την επιβεβαίωση της ηγεμονικής θέσης της Αθήνας- που επιτυγχάνεται με την πλήρη ιδιοποίηση της πόλης και της γης του αντιπάλου, πολέμους που επιδιώκουν την ολοκληρωτική υποτεταγή του αντιμαχόμενου στη δύναμη του επιτιθέμενου ή άλλως, την εξόντωσή του. Αυτοί είναι και οι λόγοι, που σε αντίθεση με τη συνήθη πρακτική των ελληνικών πόλεων στις μεταξύ τους διαμάχες, στις δύο χαρακτηριστικές αυτές πολεμικές επιχειρήσεις φαίνεται να έχει ελλείψει κάθε στοιχείο επιείκειας και ανθρωπισμού προς τον ηττημένο. Όμως, αποτελούν εξαίρεση στο γενικότερο πλαίσιο του τρόπου μάχης και γενικότερα συμπεριφοράς στα θύματα μιας ένοπλης σύρραξης και όχι τον κανόνα. Άλλωστε όπως προαναφέρουμε, η διατήρηση μιας σχεδόν συνεχούς πολεμικής περιόδου ανάμεσα στις διάφορες ελληνικές πόλεις, με την παρεμβολή μικρών διαλειμμάτων ειρήνης (ανακωχών, εκχειριών ή των μονιμότερων σπονδών, δηλαδή των συνθηκών ειρήνης), δεν θα μπορούσε να έχει κατά κύριο λόγο ολοκληρωτικό χαρακτήρα, καθόσον κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν την ταχεία καταστροφή και εξαφάνιση του ελληνικού κόσμου.

Πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο Θουκυδίδης μας δίνει, στο Πρώτο Βιβλίο των Ιστοριών του, μια σύντομη και χαρακτηριστική περιγραφή της ιστορικής πορείας των ελληνικών πόλεων μετά τους Μηδικούς Πο-

¹⁹ Βλ. προς αυτήν την κατεύθυνση ερμηνείας του πολέμου στην αρχαιότητα, Χριστοδούλου Δ., «Η Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδας-Μια άλλη προσέγγιση», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία» τ. 20, Απρίλιος 1998, σελ. 31 επ., με τις εκεί περιεχόμενες πολύ ενδιαφέρουσες σχετικές παρατηρήσεις και περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές.

λέμους: «Ολίγον χρόνον από την κατάλυσιν των τυράννων εις την Ελλάδα, έγινε και η μάχη του Μαραθώνος μεταξύ Περσών και Αθηναίων. Δέκα άλλωστε έτη μετά την μάχην αυτήν ο βάρβαρος ήλθε πάλιν με τον μεγάλον στρατόν και στόλον του εναντίον της Ελλάδος, διά να την υποδουλώσῃ. Και ενώπιον του επικρεμασθέντος μεγάλου κινδύνου, οι Λακεδαιμόνιοι, λόγω του ότι ήσαν το ισχυρότερον ελληνικόν κράτος, ανέλαβαν την αρχηγίαν των συμπολεμησάντων Ελλήνων, και οι Αθηναίοι, αποφασίσαντες καθ' ον χρόνον επήρχοντο οι Πέρσαι να εγκαταλείψουν την πόλιν και παραλαβόντες τα κινήτά των, επεβίβασθησαν επί των πολεμικών πλοίων και έγιναν ναυτικοί. Και αφού, διά του κοινού αγώνος, απέκρουσαν τους Πέρσας, ολίγον χρόνον ύστερον οι Έλληνες, και όσοι είχαν αποσειεί τον ζυγόν του βασιλέως, και όσοι είχαν λάβει μέρος εις τον κοινόν κατ' αυτού αγώνα, διηρέθησαν, και άλλοι μεν ετάχθησαν με τους Αθηναίους, άλλοι δε με τους Λακεδαιμονίους. Διότι τα δύο αυτά κράτη είχαν αναδειχθή ως τα ισχυρότερα, των μεν Αθηναίων επικρατούντων κατά θάλασσαν, των δε Λακεδαιμονίων κατά ξηράν. Ο εθνικός σύνδεσμος των Ελλήνων διετηρήθη ολίγον μόνον καιρόν, έπειτα όμως περιελθόντες εις διενέξεις οι Λακεδαιμόνιοι και οι Αθηναίοι επολέμησαν με τους συμμάχους των εναντίον αλλήλων, και από τους άλλους Έλληνες, όσοι τυχόν περιήρχοντο μεταξύ των εις έριδας, ετάσσοντο του λοιπού με τον ένα ή τον άλλον εξ αυτών. Εις τρόπον ώστε, από την εποχήν των Μηδικών συνεχώς, μέχρι του παρόντος πολέμου, άλλοτε μεν συνομολογούντες ειρήνην, άλλοτε δε πολεμούντες, είτε προς αλλήλους, είτε προς τους επαναστατούντας από τους συμμάχους των, παρεσκευάσθησαν καλώς διά τα πολεμικά πράγματα και έγιναν εμπει-

ρότεροι εις αυτά, λόγω του ότι εμαθήτευσαν εις την σχολήν των κινδύνων»²⁰. Ο πόλεμος λοιπόν αποτέλεσε μια καθημερινότητα στον ελληνικό κόσμο και για το λόγο αυτό εκλογικεύτηκε από το ορθολογικό κι όμως βαθιά θρησκευτικό πνεύμα των Ελλήνων, οι οποίοι έτσι έθεσαν συγκεκριμένα όρια στους τρόπους συμπεριφοράς των εμπολέμων, τόσο κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, όσο και μετά την έκβαση της μάχης.

Το ζητούμενο του ανθρωπισμού στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Αναφέραμε παραπάνω για τη μετουσίωση του αρχαιοελληνικού στοχασμού πάνω στο φαινόμενο του πολέμου και των ολέθριων συνεπειών του, σε λόγο ποιητικό. Χρησιμοποιήθηκε η λέξη «στοχασμός», αφού γίνεται αποδεκτό ότι πάνω από τη δύναμη του ενστίκτου, δόθηκε στον άνθρωπο η ισχύς του στοχασμού. Και μετά το θαύμα της ομιλίας, του δόθηκε το χάρισμα της γραφής, κατά τρόπον ώστε, ο στοχασμός που καταγράφεται να συνιστά την αποτύπωση της ίδιας της ύπαρξης του ανθρώπου πάνω στο χρόνο. Την άρνηση της αδυσώπητης ροής του και την καταπολέμηση της λήθης²¹. Η αρετή λοιπόν του ανθρωπισμού των Ελλήνων, ίσως με την έννοια περισσότερο της φιλανθρωπίας, έχει αποτυπωθεί στα κείμενα των ελληνών στοχαστών που διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας. Και αυτό είναι κάτι που υποδηλώνει τις γενικότερες τάσεις συμπεριφοράς, το ευρύτερο πλαίσιο της πολιτιστικής παράδοσης των Ελλήνων και την πνευματική διάσταση του βίου τους. Η ποίηση και γενικότερα η πνευματική δημιουργία, εκφράζει πιστά τον άνθρωπο και την εποχή του, γι' αυτό και αποτελεί, πέρα από μία έκφραση του κοινωνικού του πεδί-

²⁰ Θουκυδίδη, Ιστοριών Α' 18, σε μετάφραση Ελ. Βενιζέλου. Βλ. σχετικά, στο διαδίκτυο www.mathisis.com/web.cfm?tt=article&a_id=5208&page=6

²¹ Βλ. σχετικά, την Εισαγωγή του Κώστα Τσιρόπουλου, στην Ανθολογία «Τα Δοκίμια των Ελλήνων», εκδ. Μέγας Αστρολάβος/Ευθύνη, Αθήνα 2002.

ου, την πνευματική έκφραση της ιστορίας της ανθρώπινης ψυχής, με τα πάθη, τα ελαττώματα και τις αρετές της. Η πνευματική παραγωγή των Ελλήνων της κλασσικής αρχαιότητας απεικονίζει τον κόσμο τους, τους προβληματισμούς και τους φόβους τους, αλλά και το μεγαλείο της ευγενικής ελληνικής ψυχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι με το τέλος της αρχαίας ελληνικής πόλεως -κατά τους χρόνους των μεγάλων ελληνιστικών βασιλείων και βέβαια της Ρώμης- οπότε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, επήλθε και το διαζύγιο τόσο ανάμεσα στον οπλίτη και τον πολίτη (με την ύπαρξη μισθοφορικών στρατών), όσο και ανάμεσα στην πόλη και τον πόλεμο (αφού πλέον ο πόλεμος απέκτησε μια τελείως διαφορετική μορφή, από τη μορφή του αγώνα για την υπεράσπιση της μικρής επικράτειας της ελληνικής πόλεως), επέρχεται παράλληλα ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα, η αδιαφορία πλέον της ποίησης για το θέμα του πολέμου²².

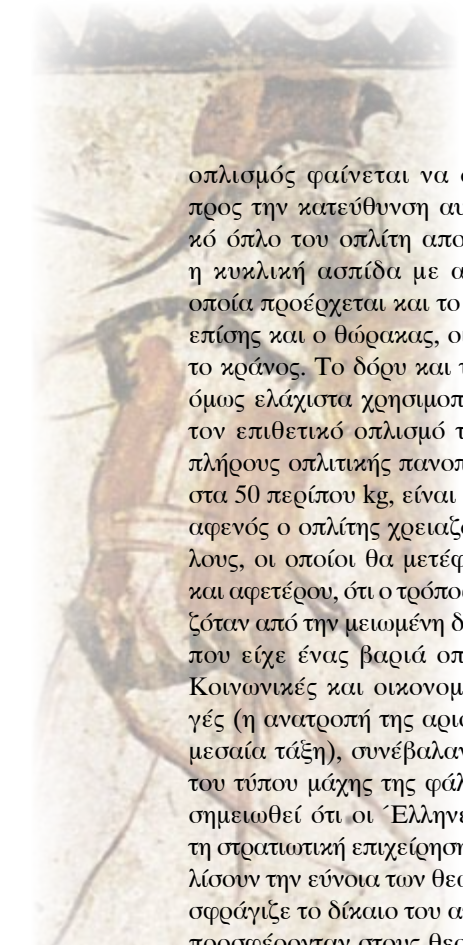
Η ελληνική ποίηση καλλιέργησε την ελληνική ψυχή. Κι αυτό είναι σημαντικό γιατί η ανθρωπιστική συμπεριφορά, προϋποθέτει βαθιά ανθρωπιστική παιδεία με συνεχή καλλιέργεια. Ίσως η καμπή της ελληνικής ιστορίας που σηματοδοτείται με τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, τα πάθη και τις συμφορές που αυτός επέφερε στους Έλληνες, να τροχοπέδησε τη διαδικασία αυτή. Όμως οι πνευματικοί άνθρωποι της εποχής, προσπάθησαν να οριοθετήσουν ξανά την πορεία²³. Αναμφισβήτητα η περίοδος εκείνη της ελληνικής ιστορίας αποτέλεσε μία μεταβατική εποχή, όπου ο ελληνικός κόσμος άλλαζε προσανατολισμό. Ειδικότερα το τέλος του 5ου π.Χ. αιώνα και ο 4ος αιώνας που ακολούθησε, καταγράφουν τα σημάδια ξεπεσμού του κλασσικού ελληνικού κόσμου, της αυτόνομης ελληνικής πόλης. Κι

αυτό, όπως ήταν φυσικό, είχε τον αντίκτυπό του και στον τρόπο και στους σκοπούς του πολέμου, αλλά και στη ψυχολογία του ίδιου του μαχητή. Αναρωτηθήκαμε παραπάνω αν είναι ο πόλεμος καθαυτός που εξαγριώνει τα ήθη των ανθρώπων ή εάν συντελούν σταδιακά και κάποιοι άλλοι παράγοντες στην μετεξέλιξη των ηθών, δηλ. οι οικονομικοί παράγοντες στη ζωή μιας κοινωνίας ή ακόμη και η φυσιολογική εξέλιξη της τεχνολογίας, που συντελεί στη διαφοροποίηση του οπλισμού και την παραπέρα αλλαγή των μεθόδων μάχης. Επιγραμματικά θα προσπαθήσουμε παρακάτω να προσεγγίσουμε το ζήτημα αυτό, καθόσον μια λεπτομερής εξέτασή του εκφεύγει του σκοπού και των ορίων της παρούσας μελέτης.

Έχει προαναφερθεί ότι οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων, ήταν κατά βάσιν ελεγχόμενες, με την έννοια ότι βασίζονταν σε μία σκληρή μεν και καθοριστική οπλική μάχη, μία αποφασιστική με άλλα λόγια μετωπική σύγκρουση μεταξύ δύο οπλικών φαλαγγών και τον «εκ παρατάξεως» αγώνα μεταξύ τους -το αποτέλεσμα της οποίας έκρινε και τερατίζε τις περισσότερες φορές και τη σύρραξη- η οποία όμως δεν οδηγούσε συνήθως σε πλήρη εξόντωση των ηττημένων οπλιτών, πόσο μάλλον του αμάχου πληθυσμού, καθώς ο πόλεμος διεξαγόταν με συγκεκριμένους κανόνες, τόσο ως προς την κήρυξη, τη λήξη και τον τρόπο διεξαγωγής του, όσο και ως προς τους στόχους του. Η λεγόμενη «οπλική επανάσταση» που ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του 7ου π.Χ αιώνα και είχε ως κύρια χαρακτηριστικά της τη δημιουργία του βαριά οπλισμένου οπλίτη, το σχηματισμό της φάλαγγος, καθώς και την τακτική της «εκ παρατάξεως» μάχης, επέβαλε την ανάπτυξη συγκεκριμένου τρόπου εχθροπραξιών. Ο οπλικός

²² Με μοναδική ίσως εξαίρεση μια καιροατούρα πολεμιστή, δηλ. τον miles gloriosus της Νέας Κωμωδίας. Βλ. σχετικά, Σταϊνχάουερ Γ., ο.π. «Ο πόλεμος... κλπ.», σελ. 19 επ.

²³ Βλ. σχετικά υποσημείωση 18.

οπλισμός φαίνεται να συντέλεσε επίσης προς την κατεύθυνση αυτή. Κύριο αμυντικό όπλο του οπλίτη αποτελεί το «όπλον», η κυκλική ασπίδα με αντιλαβή, από την οποία προέρχεται και το όνομά του, καθώς επίσης και ο θώρακας, οι περικνημίδες και το κράνος. Το δόρυ και το ξίφος (το οποίο όμως ελάχιστα χρησιμοποιείται) αποτελούν τον επιθετικό οπλισμό του. Το βάρος της πλήρους οπλιστικής πανοπλίας υπολογίζεται στα 50 περίπου kg, είναι φανερό λοιπόν ότι αφενός ο οπλίτης χρειαζόταν πολλούς δούλους, οι οποίοι θα μετέφεραν τα όπλα του και αφετέρου, ότι ο τρόπος μάχης προσδιοριζόταν από την μειωμένη δυνατότητα κίνησης που είχε ένας βαριά οπλισμένος οπλίτης. Κοινωνικές και οικονομικές επίσης αλλαγές (η ανατροπή της αριστοκρατίας από τη μεσαία τάξη), συνέβαλαν στη διαμόρφωση του τύπου μάχης της φάλαγγος. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες δεν ξεκινούσαν τη στρατιωτική επιχείρηση χωρίς να εξασφαλίσουν την εύνοια των θεών, η οποία θα επισφράγιζε το δίκαιο του αγώνα τους. Θυσίες προσφέρονταν στους θεούς, τόσο πριν από την αναχώρηση των οπλιτών από την πόλη (τα επονομαζόμενα «ιερά»), όσο και λίγο πριν από την έναρξη της μάχης ενώπιον του εχθρού (τα επονομαζόμενα «σφάγια»). Η μυστικιστική και θρησκευτική αυτή ατμόσφαιρα, οδηγούσε και στο να μη καταδιώκονται οι υποχωρούντες εχθροί (μπορεί όμως αυτό να οφείλεται και στην αδυναμία καταδίωξής τους από τους βαριά οπλισμένους και κουρασμένους από την πολύωρη συνήθως μάχη οπλίτες). Η ήττα αναγνωρίζεται από τον ηττημένο ζητώντας με σπονδές την άδεια από το νικητή να περισυλλέξει τους νεκρούς του από το πεδίο της μάχης. Η περισυλλογή και ταφή των νεκρών αποτελεί άλλωστε ιερό δημόσιο καθήκον των στρατηγών. Το καθήκον αυτό σπάνια παραμελείται (βλ. και την καταδίκη των νικηφόρων στρατηγών της

ναυμαχίας των Αργινουσών, οι οποίοι δεν προέβησαν σε περισυλλογή των νεκρών συμπολιτών τους). Όλα τα παραπάνω αιτιολογούν τον ελεγχόμενο χαρακτήρα της ελληνικής πολεμικής σύγκρουσης, η οποία δεν παίρνει ανεξέλεγκτες διαστάσεις με καταστροφικές συνέπειες σε βάρος των αρχαίων ελληνικών πόλεων.

Από τις αρχές όμως πλέον του 4ου π.Χ. αιώνα, σημαντικές εξελίξεις οδηγούν στην ανάπτυξη νέων όπλων (π.χ. του καταπέλτη), την εισαγωγή νέων μεθόδων μάχης (π.χ. αναβάθμιση του ρόλου του ιππικού και των «ψιλών») και γενικότερα την αμφισβήτηση του κυριαρχικού ρόλου της φάλαγγος, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται, από την προηγούμενη περίοδο, τόσο η ψυχολογία των οπλιτών κατά τη διάρκεια της μάχης, όσο και η μορφή και ο σκοπός του πολέμου γενικότερα. Ακόμη όμως η ελληνική μάχη αποτελεί μία σαφώς κωδικοποιημένη και οριοθετημένη ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία δεν μπορεί να συγκριθεί για παράδειγμα, με το χαρακτήρα και τον τρόπο μάχης του ρωμαϊκού στρατού. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα διαφοράς της πολεμικής φιλοσοφίας μεταξύ Ελλήνων και Ρωμαίων, θα αναφέρουμε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο που καταγράφεται από τον Ρωμαίο ιστορικό Λίβιο²⁴. Το 200 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Β' Μακεδονορωμαϊκού Πολέμου, ο Φίλιππος Ε' της Μακεδονίας (οι στρατιώτες του οποίου θεωρούνταν ως τότε οι καλύτεροι του αρχαίου κόσμου), προβληματίστηκε από το αποτέλεσμα μιας αψιμαχίας μεταξύ μονάδας του ιππικού του και ενός αποσπάσματος ρωμαϊκού πεζικού, το οποίο είχε έλθει στην Ελλάδα για να συνδράμει τους Αθηναίους μετά από αίτησή τους (Λιβ.,XXXI,2,18) κατά του Φιλίππου, στρατεύματα του οποίου είχαν εισβάλει, μαζί με τους Ακαρνάνες το φθινόπωρο του 201 π.Χ. στην Αττική προκαλώντας μεγάλες καταστροφές. Ο Φίλιππος

²⁴ Βλ. σχετικά, Σταυρόπουλου Δ., «Τευτοβούργιος Δρυμός – Το όνειδος των ρωμαϊκών λεγεώνων», «Ο τρόμος τους gladius», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία», τ. 15, Νοέμβριος 1997, σελ. 21.

αποφάσισε να διοργανώσει μια τελετή ταφής για τους πεσόντες στη σύντομη αυτή μάχη, αλλά σύντομα θα ευχόταν να μην το είχε πράξει, καθώς οι Μακεδόνες συνηθισμένοι στα μικρά και συμμετρικά τραύματα που προκαλούσαν τα δικά τους όπλα (δόρατα και ακόντια) έπαθαν σοκ αντικρύζοντας ό,τι είχε απομείνει από τους νεκρούς συμπατριώτες τους. Ο Λίβιος καταγράφει: «Όταν είδαν κορμιά να έχουν κομματιαστεί από το ισπανικό σπαθί²⁵, χέρια κομμένα από τον ώμο ή κεφάλια χωρισμένα από τα σώματα και σωθικά να χάσκουν ορθάνοιχτα, συνειδητοποίησαν μέσα σε γενικό πανικό με τι

όπλα και τι άνδρες είχαν στο εξής να πολεμήσουν». Έκτοτε το ηθικό των Μακεδόνων καταρρακώθηκε τόσο, που δεν μπόρεσε στο εξής να εξυψωθεί, με αποτέλεσμα τρία χρόνια αργότερα, τον Ιούνιο του 197 π.Χ., να συντριβούν από τις Ρωμαϊκές λεγεώνες του στρατηγού Τίτου Κόιντου Φλαμίνιου²⁶, στο ύψωμα που ονομαζόταν «Κυνός Κεφαλαί», κοντά στα Φάραλα, όπου μετά από φονική μάχη οι Μακεδόνες είχαν 8.000 νεκρούς και 5.000 αιχμαλώτους, ενώ οι Ρωμαίοι μόνο 700 νεκρούς (Λιβ. XXXIII, 3-10). Ο αρχαίος κόσμος είχε περάσει πλέον σε μία νέα εποχή...

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Η ενασχόλησή μας με τη συγκεκριμένη περίοδο της αρχαιοελληνικής ιστορίας και με τα παραδείγματα που αυτή έχει να προσφέρει, ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης των θυμάτων μιας ένοπλης σύγκρουσης, ας μη φανεί παράξενη στα μάτια του αναγνώστη. Δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι ολόκληρες έννοιες, όροι και θεωρήσεις γενικότερα του κόσμου και της κοινωνίας, που είχαν ήδη διαμορφωθεί στον αρχαίο ελληνικό κόσμο της εποχής εκείνης, μεταλαμπαδεύτηκαν αυτούσιες στην δική μας εποχή. Είναι κυρίως, γιατί η δική μας εποχή, όπως και εκείνη του τέλους του 5ου και των αρχών του 4ου αιώνα π.Χ., αποτελεί μία εποχή αβεβαιότητας, αμφισβήτησης των αξιών

και σημαντικών αλλαγών, μία εποχή αγωνίας. Ο προβληματισμός πάνω στον τρόπο αντιμετώπισης των θυμάτων μίας ένοπλης σύγκρουσης, εκλαμβάνεται εδώ, ως εφαλτήριο για την παραπέρα εξέταση ύπαρξης ή όχι μιας γενικότερης ανθρωπιστικής προσέγγισης του σύγχρονου κόσμου, από την πλευρά του ανθρώπου που πάσχει. Η εποχή μας, μεταβατική, όπως και κείνη που προσπαθήσαμε παραπάνω να σκιαγραφήσουμε μέσα από το συγκεκριμένο πρίσμα του πολέμου, φανερώνει τη φθορά και την αμφισβήτηση των μέχρι τώρα παραδεδωμένων. Κι αυτό δεν είναι απαραίτητα κακό. Πάντοτε υπήρχε αλλαγή, το ζήτημα βέβαια είναι αν αυτό θα οδηγήσει σε πρόοδο ή οπισθοδρόμηση.

²⁵ Το περίφημο gladius hispaniensis εισήχθη στο ρωμαϊκό στρατό, ο οποίος παρουσίασε τους πρώτους ανοικτούς και όχι σε φάλαγγα, άρα περισσότερο ευέλικτους, σχηματισμούς πεζικού και αποτέλεσε το βασικό επιθετικό του όπλο από τον 2ο π.Χ. αιώνα. Πρωτοχρησιμοποιήθηκε από το πεζικό του Αννίβα κατά τον Β' Καρχηδονιακό Πόλεμο, αλλά στα χέρια των Ρωμαίων υπέστη πολλές βελτιώσεις, ώστε τον 1ο π.Χ. αιώνα να αποτελεί ένα τελειώσε νέο όπλο. Ζύγισε λιγότερο από 1 kg, ήταν μόλις 60 cm μακρύ, με πλάτος 7,5 cm περίπου και κατασκευασμένο από χάλυβα. Όμως η δύναμη χρούσης του υπολογίζεται σε 137 Joule σε μία περιοχή 4 εκατοστών, με αποτέλεσμα να μπορεί να διαπεράσει οποιαδήποτε σιδερένια ή ορειχάλκινη θωράκιση της εποχής, αλλά και να κομματιάσει τα μέλη του ανθρώπινου σώματος με εξαιρετική ευκολία.

²⁶ Για τον Β' Μακεδονορωμαϊκό Πόλεμο και τις επιπτώσεις του στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, βλ. Κορδάτος Γ. «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας», τόμος Γ', εκδ. «20ος Αιώνας», Αθήνα 1956, σελ. 460 επ.

Κάποιοι μιλάνε για κρίση. Τέτοιες κρίσεις όμως παρουσιάζονται πάντοτε στην καμπή της ιστορίας, όταν οι πολιτισμοί αλλάζουν προσανατολισμό. Έτσι συνέβη και την περίοδο εκείνη, όταν άρχισαν να παρουσιάζονται τα πρώτα σημάδια ξεπεσμού του κλασσικού ελληνικού κόσμου, έτσι συμβαίνει και τώρα, στις αρχές της τρίτης χιλιετίας.

Ο χρόνος κάνει κύκλο κι εμείς βρισκόμαστε στη μέση αυτής της αλλαγής. Πρέπει να αντιδράσουμε, όχι βέβαια με το να αντιταχθούμε στην πραγματοποιούμενη μεταλλαγή, τη στροφή προς έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αφού κάτι τέτοιο πρακτικά θα ήταν ανέφικτο. Εκείνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να προσλάβουμε τις παραμέτρους του νέου κόσμου που δημιουργείται, οι οποίες νοηματοδοτούν πρωτόφαντες αντιλήψεις, να τις κατανοήσουμε και να τις μετουσιώσουμε μέσα από το πρίσμα της ελληνικής παιδείας και παράδοσης. Άλλωστε, η συμβολή του ελληνισμού στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου είναι αναμφισβήτητη, αφού οι κοινωνικές, πολιτικές, ανθρωπιστικές ιδέες πάνω στις οποίες στηρίχθηκε ο δυτικός πολιτισμός, έχουν τις ρίζες τους πίσω, στον ελληνικό πολιτισμό. Αυτή η επιστροφή και η πίστη στα ιδανικά του αρχαιοελληνικού ανθρωπισμού, με τη συνδρομή και της χριστιανικής έννοιας της «αγάπης», οδήγησε άλλωστε και στο σύγχρονο κόσμο τις προσπάθειες για οριοθέτηση της πολεμικής δράσης και τον περιορισμό των ανεξέλεγκτων συνεπειών των καταστροφικών σύγχρονων ένοπλων συγκρούσεων. Οι ρίζες ενός παγκόσμιου κινήματος για την ειρήνη, μπορούν να αναζητηθούν στον κοσμοπολιτισμό των

διανοούμενων του Διαφωτισμού²⁷, πολύ πριν λάβουν μία νομική διάσταση εκφράζοντας την ανάγκη περιορισμού του πολέμου, κατά τη διάρκεια των πρώτων κωδικοποιήσεων των νόμων και των εθίμων του πολέμου του 19ου αιώνα που οδήγησαν στη δημιουργία αρχικά ενός «Δικαίου του Πολέμου» και στις μέρες μας του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, που εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων.

Τα ίδια ανθρωπιστικά και αλτρουιστικά αισθήματα που παρακίνησαν τον γέροντα Συρακούσιο Νικόλαο τις μέρες εκείνες του 413 π.Χ. να ζητά, μιλώντας στην αγορά των Συρακουσών, την ανθρωπινή μεταχείριση των χιλιάδων Αθηναίων αιχμαλώτων, που βρίσκονταν στο έλεος των νικητών συμπολιτών του, τα ίδια αισθήματα λοιπόν παρακίνησαν και τους εμπνευστές των κανόνων για την προστασία των θυμάτων μίας ένοπλης σύγκρουσης και τον περιορισμό των μέσων και τον μεθόδων των εχθροπραξιών, ώστε να περιοριστούν συνακόλουθα και οι καταστροφικές συνέπειες του πολέμου επάνω στον άνθρωπο και το περιβάλλον του. Κοινός τόπος λοιπόν ο ανθρωπισμός, ο οποίος δεν γνωρίζει ούτε τοπικά, ούτε χρονικά, ούτε οποιαδήποτε άλλα όρια. Και πίσω από αυτόν, η ανάγκη καλλιέργειας γενικότερα του ανθρώπου αλλά και η παροχή ειδικότερα μιας αληθινά ανθρωπιστικής παιδείας σε όλους. Χωρίς να φανεί απόλυτο, αυτή θα πρέπει να είναι η απάντηση στους φόβους που μας περιβάλλουν. Άλλωστε, όπως και ο Πλούταρχος²⁸ καταγράφει επιγραμματικά: «Παιδεία μόνον εστίν αθάνατον και θεϊόν»...

²⁷ Βλ. σχετικά, Σβολόπουλου Κ. «Η οργάνωση της Διεθνούς Κοινωνίας – Ιστορική επισκόπηση», εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 53 επ.

²⁸ Βλ. το ομώνυμο δοκίμιο του Διονύση Μαγκλιβέρα «Παιδεία μόνον εστίν αθάνατον και θεϊόν», περιοδικό «Ευθύνη», τ.336/1999, σελ. 567 επ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Γάγγα Δ., «Η εξέλιξη των κανόνων του Δικαίου των Ενόπλων Συγκρούσεων -Η διαχρονική αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου», Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1998.
- 📖 Θουκυδίδη, Ιστοριών Ζ', από τη σειρά «Οι Έλληνες» των εκδόσεων Κάκτος, Τόμος 7, Αθήνα 1992, μτφρ. Α. Γεωργοπαπαδάκος.
- 📖 Κιούπη Δ., «Η επίδραση του διαφωτισμού στο Ποινικό Δίκαιο», περιοδικό «Ποινικά Χρονικά» ΝΑ'.
- 📖 Κορδάτου Γ., «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας», τόμος Γ', εκδ. «20ος Αιώνας», Αθήναι 1956.
- 📖 Μαγκλιβέρα Δ., «Παιδεία μόνον εστίν αθάνατον και θεϊον», περιοδικό «Ευθύνη», τ.336/1999.
- 📖 Μαρκαντωνάτου Δ., «Η Σικελική εκστρατεία - Η αρχή του τέλους της Αθηναϊκής Κυριαρχίας», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία» τ. 19, Μάρτιος 1988.
- 📖 Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος Η', Αθήνα 1968, στο λήμμα: Διόδωρος.
- 📖 Πανάγου Β.- Τσούντα Κ., «Διακρατική και Υπερεθνική Συνεργασία, Το οικουμενικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο», Αθήνα 2002
- 📖 Παπαρηγόπουλου Κ., «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τόμος Β', εκδ. Χ. Κοσμάδakis & ΣΙΑ, Αθήναι χ.χ.
- 📖 Σταϊνχάουερ Γ., «Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα» εκδ. Παπαδήμα, β' έκδοση, Αθήνα 2001.
- 📖 Σταυρόπουλου Δ., «Τευτοβούργιος Δρυμός – Το όνειδος των ρωμαϊκών λεγεώνων», «Ο τρόμος τους gladius», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία», τ.15, Νοέμβριος 1997.
- 📖 Τσιρόπουλου Κ., (Εισαγωγή και Τελική Επιλογή), Ανθολογία «Τα Δοκίμια των Ελλήνων», εκδ. Μέγας Αστρολάβος/Ευθύνη, Αθήνα 2002.
- 📖 Χριστοδούλου Δ., «Η Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδας - Μια άλλη προσέγγιση», περιοδικό «Στρατιωτική Ιστορία» τ.20, Απρίλιος 1998.
- 📖 Anderson J. K. "Military theory and practice in the age of Xenophon", Berkley 1970, (ελλ. μετάφραση ως «Πολεμική τέχνη επί Ξενοφώντος» Συμπληρωματικά Εκδόσεις Γ.Ε.Σ υπ' αριθμ. 63, Αθήναι 1973.
- 📖 Botsford & Robinson, "Hellenic History", NewYork-London 1969, σε ελληνική μετάφραση Σ. Τσιτσώνη, έκδοση ΜΙΕΤ 1979.
- 📖 Vernant J-P., "Problemes de la Guerre en Grece Ancienne", Paris 1968, (ελλ. μετάφραση ως «Προβλήματα πολέμου εις την Αρχαίαν Ελλάδα» Συμπληρωματικά Εκδόσεις Γ.Ε.Σ υπ' αριθμ. 92, Αθήναι 1981.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- @ www.voros.gr/epik/ar0407.doc, όπου και μία ενδιαφέρουσα κριτική του διαλόγου μεταξύ Μηλίων και Αθηναίων.
- @ www.mathisis.com/web.cfm?tt=article&a_id=5208&page=6, όπου περιέχεται και η μετάφραση των βιβλίων του Θουκυδίδη από τον Ελ. Βενιζέλο.
- @ www.ekivolos.gr, όπου και αφιέρωμα στον Θουκυδίδη και το έργο του.

ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ ΙΡΑΚ

Κείμενο: Δρ. Θάνος Π. Ντόκος, Διεθνολόγος

Από την 11η Σεπτεμβρίου 2001 έως σήμερα, οι διεθνείς εξελίξεις είναι, με ελάχιστη υπερβολή, κοσμογονικές και ταχύτατες. Αφγανιστάν, Ιράκ, διεθνής τρομοκρατία συνθέτουν ένα σκηνικό ρευστό και ασταθές, με εξαιρετικά περιορισμένη προβλεψιμότητα. Κεντρική επιδίωξη του παρόντος κειμένου είναι η σκιαγράφηση του διεθνούς συστήματος και η μάλλον περιληπτική θεώρηση των ακόλουθων ερωτημάτων:

- Ποιες είναι οι κυρίαρχες τάσεις στο μεταψυχροπολεμικό, μετά την 11η Σεπτεμβρίου διεθνές σύστημα;
- Ποιοι είναι οι εξωτερικοί στόχοι των ΗΠΑ και η προσέγγισή τους στις διεθνείς σχέσεις; Τι επεδίωξαν να πετύχουν στο Ιράκ και ποιες είναι οι περιφερειακές και ευρύτερες συνέπειες;
- Προς τα που πορεύεται η Ευρώπη στον τομέα της ασφάλειας και των στρατηγικών προτεραιοτήτων (Έκθεση Σολάνα) και πως διαμορφώνονται οι ευρω-ατλαντικές σχέσεις;

Θα ξεκινήσουμε με μια «τηλεγραφική» παρουσίαση των κυριότερων τάσεων και χαρακτηριστικών του διεθνούς συστήματος στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, κατέρρευσε και το υπάρχον χαλαρό διπολικό σύστημα. Με μια εναπομείνουσα υπερδύναμη, πλέον, και αρκετές μεγάλες δυνάμεις, υπάρχει σήμερα μια αίσθηση αβεβαιότητας ως προς τη μορφή και τη δομή του νέου διεθνούς συστήματος. Σε καμία περίπτωση, πάντως, δεν πρόκειται για το «τέλος της ιστορίας», ούτε αποτελεί μονόδρομο η παγκόσμια επικράτηση δημοκρατιών δυτικού τύπου.

Όσον αφορά στη δομή του υπό διαμόρφωση διεθνούς συστήματος, αρχικά διαφαίνονταν στοιχεία ολιγοπολισμού. Αρκετοί αναλυτές θεωρούσαν ότι πρόκειται για χαλαρό τριπολικό σύστημα με πόλους τις ΗΠΑ -σε ρόλο *primus inter pares*- (ενώ υπάρχει και η άποψη του Huntington περί *unimultilateralism* (μονοπολυπολισμού) με τις ΗΠΑ ως το κατ' έξοχην κυρίαρχο κέντρο, καθώς είναι η μοναδική υπερδύναμη σε όλα τα πεδία: στρατιωτικό, πολιτικό, οικονομικό), την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ιαπωνία -Περιοχή του Ειρηνικού-, ενώ άλλοι υποστήριζαν ότι βαθμιαία σημειώνεται μια ευρύτερη διάχυση ισχύος, αφού έκαναν την εμφάνισή τους στη διεθνή κονίστρα μια σειρά από μεσαίες δυνάμεις με αυξημένες ικανότητες, αυτονομία και δική τους ατζέντα εξωτερικής πολιτικής (π.χ. Βραζιλία, Ινδία, Ινδονησία, κλπ.)¹. Δυνάμει σημαντικός, πλην όμως ασαφής, θα παραμείνει και ο ρόλος της Κίνας, αλλά και αυτός της Ρωσίας (η οποία, πάντως, αποτελεί σήμερα μάλλον μια «μαύρη τρύπα» στο περιφερειακό σύστημα ασφαλείας παρά έναν «παραγωγό ασφάλειας»). Πάντως, αν ο 19ος αιώνας ήταν ο αιώνας της Μ. Βρετανίας, η οποία

ήταν η κυρίαρχη οικονομική δύναμη, και ο 20ος αιώνας μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας των ΗΠΑ, είναι μεν παρακινδυνευμένη οποιαδήποτε πρόβλεψη ως προς το κυρίαρχο κράτος του 21ου αιώνα, αλλά η κυριαρχία των ΗΠΑ στις πρώτες, τουλάχιστον, δεκαετίες του νέου αιώνα φαίνεται αδιαμφισβήτητη.

Αξίζει να αναφερθεί η παλαιότερη άποψη του Henry Kissinger για τη διαμορφούμενη δομή του διεθνούς συστήματος, το οποίο θα κυριαρχείται από πέντε μεγάλες δυνάμεις (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Ευρώπη, Ρωσία, Κίνα-ίσως και την Ινδία). Η σταθερότητα των διεθνών σχέσεων θα εξαρτηθεί από την παρουσία ή όχι συνθηκών σεβασμού της ισορροπίας των δυνάμεων (αφού η ηγεμονία δεν είναι εφικτή). Οι ΗΠΑ θα είναι ηγεμονική δύναμη συνολικά, αλλά όχι σε κάθε τομέα ξεχωριστά. Θα παραμείνει, πάντως, το μόνο εθνικό κράτος που θα διαθέτει, ταυτόχρονα, στρατιωτική δύναμη που θα της επιτρέπει την δυνατότητα δράσης σε όλη τη γεωγραφική και θεματολογική κλίμακα, οικονομικές δυνατότητες και πολιτική επιρροή. Οι ΗΠΑ αναμένεται να παίξουν τον ρόλο του «καλοπροαίρετου ηγεμόνα» (όπως η προπολεμική Βρετανία), που από την μία πλευρά δεν μπορεί να επιβάλλει πάντα την θέλησή του, αλλά από την άλλη πλευρά είναι σε θέση και οφείλει να αποκαθιστά την ισορροπία δυνάμεων όταν και όπου αυτή διαταράσσεται. Σύμφωνα με τον Kissinger, οι ΗΠΑ θα είναι μεν η μόνη εναπομένουσα στρατιωτική υπερδύναμη, αλλά είναι όλο και λιγότερα τα προβλήματα και διεθνείς κρίσεις οι οποίες μπορούν να επιλυθούν με στρατιωτική ισχύ. Από την άλλη μεριά, σε θέματα, όπως η οικονομία και η τεχνολογία, ο κόσμος γίνεται όλο και πιο ισορροπημένος. Στους τομείς αυτούς, στο σημερινό διεθνές σύστημα υπάρχουν 6 ή 7 μεγάλες δυνάμεις².

¹ Ενδεικτικό των διαφαινόμενων μεταβολών στην παγκόσμια ιεραρχία ισχύος είναι και το αίτημα ορισμένων χωρών (Ιαπωνία, Γερμανία, Βραζιλία, Ινδία, κλπ.) για μόνιμη συμμετοχή στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (πιθανώς χωρίς δικαίωμα αρνησικυρίας).

² Henry Kissinger, «We Live in an Age of Transition», Daedalus, Summer 1995, σ. 102.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι διαδοχικές γιουγκοσλαβικές κρίσεις κατέδειξαν την πολιτική αδυναμία και την έλλειψη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας.

Η πρόβλεψη του Kissinger δεν φαίνεται να επαληθεύεται, αλλά ποιος θα μπορούσε να προβλέψει τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, τα οποία επηρέασαν σημαντικά την αμερικανική εξωτερική πολιτική;

Στην παρούσα συγκυρία, το διεθνές σύστημα παρουσιάζει έντονα στοιχεία μονοπολισμού (Pax Americana). Μια συμπληρωματική θεώρηση θα ήταν μια δομή μονοπολικού μεν συστήματος, πολλών -όμως- επιπέδων και ταχυτήτων (υπερδύναμη, μεγάλες δυνάμεις, περιφερειακές δυνάμεις, «φυσιολογικά κράτη», αναπτυσσόμενα κράτη, υπανάπτυκτα κράτη και αποτυχημένα κράτη). Όσον αφορά στο μελλοντικό ρόλο των ΗΠΑ, αναμένεται ότι οι ΗΠΑ θα συγκεντρώσουν την προσοχή τους στον πόλεμο κατά της διεθνούς τρομοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό αύξησαν σημαντικά τις αμυντικές δαπάνες τους, αλλά και τη στρατιωτική παρουσία και πολιτική επιρροή σε Κεντρική Ασία, Μαύρη Θάλασσα και άλλες περιοχές, ενώ εφαρμόζουν μια πολιτική μονομερών ενεργειών θέτοντας σε δεύτερη μοίρα προσπάθειες πολυμερούς συνεργασίας³. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθούν η τεράστια απόσταση των ΗΠΑ από όλες τις υπόλοιπες χώρες σε θέματα στρατιωτικής και τεχνολογικής ισχύος, αλλά και η μέχρι στιγμής αδυναμία αντιμετώπισης της κρίσης στη Μέση Ανατολή, οι αντιδράσεις από θιγόμενα κράτη σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, καθώς και ενδείξεις αποξένωσης από τον ισλαμικό κόσμο (καθώς παρατηρούνται έντονες λαϊκές αντιδράσεις, οι οποίες όμως μέχρι στιγμής παραμένουν ελεγχόμενες από τα καθεστώτα των χωρών αυτών).

Όσον αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση,

οι διαδοχικές γιουγκοσλαβικές κρίσεις (αλλά και η πρόσφατη αμερικανική εκστρατεία κατά της διεθνούς τρομοκρατίας, καθώς και η εξελισσόμενη κρίση στη Μέση Ανατολή) κατέδειξαν την πολιτική αδυναμία και την έλλειψη κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας. Αμεύλικτα τίθενται τα ερωτήματα για τη μελλοντική πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (την οποία θεωρούμε ως εν δυνάμει αυτόνομο πρωταγωνιστή του διεθνούς συστήματος). Είναι βέβαιο ότι τα οικονομικά προβλήματα που ταλανίζουν τις (σημερινές) 15 χώρες-μέλη, με προεξάρχον το πρόβλημα της ανεργίας, δεν ευνοούν τις περαιτέρω ομοσπονδιακές φιλοδοξίες. Με μεγάλη επιφυλακτικότητα αντιμετωπίζεται (στο πλαίσιο της Συντακτικής Συνέλευσης) το θέμα ανατροπής των σημερινών θεσμικών συσχετισμών δυνάμεως με σκοπό την περαιτέρω ομοσπονδιακή τους ενδυνάμωση. Η παγκοσμιοποίηση των οικονομιών, η λειτουργία της ΟΝΕ και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, ο διεθνής ανταγωνισμός, η αδήριτη επιταγή διαμόρφωσης μιας Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) -που παρά τη θεσμοθέτηση του «κ. ΚΕΠΠΑ» προχωρά με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς- όλα αυτά επιτάσσουν τη διαμόρφωση μιας ισχυρής ενωσιακής πολιτικής φρεσιογνομίας. Προβλέπεται, δε, σύντομα η de facto ή και de jure ανάπτυξη και λειτουργία της Ευρώπης μεταβλητής γεωμετρίας.

Υπήρχε ανησυχία για την πορεία της Ρωσίας λόγω της περιορισμένης επιτυχίας των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και των περιστασιακών προσπαθειών για δημιουργία

³ Χρησιμοποιούνται χαρακτηριστικά οι όροι Globocop (με αμερικανική στρατιωτική παρουσία σε 137 χώρες) και Empire Lite.

σφαίρας επιρροής και εξασφάλισης του δικαϊώματος επέμβασης στον άμεσο περίγυρο (near abroad) της χώρας. Διχασμένες είναι οι απόψεις των δυτικών αναλυτών ως προς το μέλλον της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης, και πιο συγκεκριμένα για το χρονοδιάγραμμα οικονομικής και πολιτικής ανάκαμψης και το μελλοντικό ρόλο της Ρωσίας, ιδιαίτερα στην περιοχή της Ευρασίας.

Με την άνοδο του Βλάντιμιρ Πούτιν στην προεδρία της χώρας, ξεκίνησε μια νέα εποχή πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης (για τα δεδομένα της περιοχής) για τη Ρωσία. Αναβαθμίσθηκαν οι σχέσεις της με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, αλλά και την Ε.Ε, ενώ αναμένεται να παίξει ρυθμιστικό ρόλο σε θέματα ενέργειας. Από την άλλη πλευρά, τα εσωτερικά προβλήματα δεν εξέλιπταν, ενώ ο νέος αμερικανικός ρόλος στην Κεντρική Ασία θεωρείται ότι περιορίζει την ελευθερία κινήσεων της Ρωσίας. Εξάλλου, υπαρκτό παραμένει και το ενδεχόμενο περιβαλλοντολογικών ή άλλων προβλημάτων (π.χ. κλοπή, τρομοκρατική ενέργεια) σχετικά με το πρώην σοβιετικό πυρηνικό οπλοστάσιο.

Ενώ για αρκετά χρόνια εντυπωσίαζε η οικονομική άνοδος της περιοχής του Ειρηνικού (με «ατμομηχανές» την Ιαπωνία, την Κίνα και τους «Δράκοντες») και η αναμενόμενη εξέλιξη της περιοχής σε τρίτο «πόλο» πολιτικο-οικονομικής ισχύος (μετά τη Β. Αμερική και την Ευρώπη), η πορεία αυτή επιβραδύνθηκε λόγω της σοβαρής κρίσης των ασιατικών οικονομιών τα τελευταία χρόνια. Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι η περιοχή του Ειρηνικού Ωκεανού (Pacific Basin) -και όχι του Ατλαντικού- θα αποτελέσει αργά ή γρήγορα το παγκόσμιο οικονομικό κέντρο. Ωστόσο, υπάρχουν σοβαρά ερωτηματικά για την ύπαρξη και τη δομή μιας «Κοινότητας του Ειρηνικού» (υπό την έννοια ενός περιφερειακού πλαισίου ασφάλειας). Τα σημαντικότερα ερωτηματικά για τη σταθερότητα στην περιοχή αφορούν στο μελλοντικό ρόλο της Κίνας, οι προθέσεις και οι στόχοι της οποίας παραμένουν ένα

αίνιγμα, και η οποία θα αντιμετωπίσει σημαντικά εσωτερικά προβλήματα που ενδέχεται να απειλήσουν ακόμη και την ίδια την ενότητα της ως κράτους και της Ιαπωνίας, σε συνδυασμό με την αμερικανική παρουσία στην Ασία. Η εκτίμηση των περισσότερων ειδικών αναλυτών, πάντως, είναι ότι οι φιλοδοξίες των μεγάλων δυνάμεων (Κίνα, Ιαπωνία, Ινδία, Ρωσία) η ανάδυση περιφερειακών δυνάμεων (Ινδονησία, Κορέα, Ταϊλάνδη, Πακιστάν, κ.ά.) και ο ανταγωνισμός συμφερόντων ανάμεσά τους θα προκαλέσουν σοβαρές τριβές, ενώ η σταθερότητα της περιοχής θα επηρεαστεί αναπόφευκτα - αν και άγνωστο σε ποιο βαθμό - και από τα ισλαμικά κινήματα.

Ο χαρακτήρας του νέου διεθνούς συστήματος θα καθοριστεί σε μεγάλο βαθμό από τις σχέσεις των κυρίαρχων πρωταγωνιστών του, οι οποίες, όπως διαφαίνεται στη αγωγή του 21ου αιώνα, θα είναι οι ΗΠΑ, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Κίνα (η Ρωσία δεν φαίνεται, στο άμεσο μέλλον, ικανή να παίξει κάποιο ρόλο σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τον μελλοντικό ρόλο της Ιαπωνίας). Είναι πολύ πιθανό ότι οι σχέσεις ανάμεσα στους τρεις αυτούς πόλους του διεθνούς συστήματος δεν θα χαρακτηρίζονται από στρατιωτικό ανταγωνισμό, τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον. Ωστόσο, οι ΗΠΑ θα συνεχίσουν να είναι η μόνη παγκόσμια δύναμη, ενώ οι υπόλοιπες θα έχουν γεωγραφικά περιφερειακό ή ευρύτερα διεθνή, σχεδόν παγκόσμιο ρόλο σε θεματικές περιοχές (π.χ. οικονομία, περιβάλλον).

Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για τον μελετητή του μεταδιπολικού περιβάλλοντος ασφαλείας αποτελεί και η σχέση «Βορρά-Νότου» ή «κέντρου-περιφέρειας». Ο ιδεολογικός ανταγωνισμός ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση τερματίστηκε με την ουσιαστική κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού (σε ολόκληρο τον κόσμο έχουν απομείνει μόνο 4 -ποικίλης ιδεολογικής καθαρότητας- κομμουνιστικά καθεστώτα: Κίνα, Βόρειος Κορέα, Βιετνάμ, Κούβα). Ως αποτέλεσμα, δεν υπάρχει πλέον «Η Απειλή», ούτε κά-

ποια τιτάνια αντιπαλότητα ή ανταγωνισμός, όπως αυτός ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Η 11^η Σεπτεμβρίου και η διεθνής «ισλαμική» τρομοκρατία επιχειρείται από κύκλους στις ΗΠΑ να χρησιμοποιηθούν ως ο νέος «μπαμπούλας». Ωστόσο, η πλειοψηφία των αναλυτών συμφωνεί ότι τα σενάρια περί Σύγκρουσης Πολιτισμών (του Samuel Huntington) στερούνται ευλογοφάνειας, παρά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 και όσα ακολούθησαν. Υπάρχουν όμως πολλά προβλήματα, αρκετά από τα οποία εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο της «διαμάχης» Βορρά-Νότου, αν και δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι

τικών οργανώσεων (Greenpeace, Διεθνής Αμνηστεία, κλπ.), κοινωνιών πολιτών (ή ακόμα και αντιπολεμικών κινημάτων ή και του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης) και διεθνικών εγκληματικών οργανώσεων. Άμεση συνέπεια είναι η «διάβρωση» μέρους της κυριαρχίας του έθνους-κράτους. Φαινόμενα όπως η παράνομη μετανάστευση, η παγκόσμια άνοδος της θερμοκρασίας και η διεθνοποίηση της παραγωγής και της χρηματοοικονομίας, διαβρώνουν την ικανότητα ενός κράτους να ελέγχει τη μοίρα του.

Μια διαφορετική διάσταση του ρόλου του κράτους στο νέο διεθνές σύστημα παρουσιάζει ο Πωλ Κέννεντυ λέγοντας ότι

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, το έθνος-κράτος παραμένει ο κύριος πρωταγωνιστής στο παιχνίδι της διεθνούς πολιτικής, αλλά μειώνεται η επιρροή του, τόσο σε σχετικά όσο και σε απόλυτα μεγέθη.

υπάρχουν και δυναμικές Βορρά-Βορρά και Νότου-Νότου.

Μετά τη δομή του διεθνούς συστήματος, θα κάνουμε μία σύντομη αναφορά στις νέες τάσεις που διαφαίνεται ότι θα αναπτυχθούν και θα αποτελέσουν συστατικά χαρακτηριστικά του μετα-διπολικού διεθνούς συστήματος.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, το έθνος-κράτος παραμένει ο κύριος πρωταγωνιστής στο παιχνίδι της διεθνούς πολιτικής, αλλά μειώνεται η επιρροή του, τόσο σε σχετικά όσο και σε απόλυτα μεγέθη (ειδικά στον τομέα της οικονομίας, λόγω παγκοσμιοποίησης και αλληλεξάρτησης). Δύσκολα μπορεί να αγνοηθεί η εμφάνιση στη διεθνή κονίστρα και η αυξανόμενη βαρύτητα μιας σειράς διεθνικών παραγόντων, όπως περιφερειακών ολοκληρώσεων - συσσωματώσεων, διεθνών οργανισμών, πολυεθνικών εταιριών (συμπεριλαμβανομένων και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης παγκόσμιας εμβέλειας, όπως π.χ. το CNN), μη κυβερνη-

«η παρουσία ισχυρών εθνικών κρατών και η ταυτόχρονη αδυναμία τους να επιλύσουν τα σύγχρονα προβλήματα -όπως αυτά που δημιουργούνται από τη δημογραφική έκρηξη, την επανάσταση στις επικοινωνίες, την άνοδο των πολυεθνικών εταιριών, τη «βιοτεχνολογική επανάσταση», που καθορίζει την πορεία της αγροτικής οικονομίας, καθώς και από τη ρομποτική και την αυτοματοποίηση- που αντικειμενικά υπερβαίνουν τις αρμοδιότητες και τις δυνατότητές τους, αποτελεί βάση εκδήλωσης νέων προβλημάτων κατά τον 21ο αιώνα».

Η ιεραρχία ισχύος στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος δεν καθορίζεται πλέον αποκλειστικά με βάση την πολιτική και στρατιωτική ισχύ, με εξαίρεση την κορυφή του συστήματος, όπου η αμερικανική υπεροχή σε όλους ουσιαστικά τους τομείς είναι καταλυτική και προσφέρει ένα σημαντικό εύρος επιλογών στην αμερικανική ηγεσία. Αυξανόμενη είναι η σημασία και

της οικονομικής ισχύος. Βεβαίως, ο ρόλος της στρατιωτικής ισχύος, παρό τη μείωση της σημασίας της, εξακολουθεί να είναι σημαντικός, ιδιαίτερα στις σχέσεις αναπτυσσόμενων με αναπτυσσόμενες και υπανάπτυκτες χώρες, καθώς και ανάμεσα σε αυτές (και αυτό ισχύει ιδιαίτερα στο βαλκανικό και μεσανατολικό περιφερειακό (υπο)σύστημα (ή σύμπλεγμα/complex) ασφαλείας, όπου το ρεαλιστικό παράδειγμα είναι το μόνο που μπορεί να εξηγήσει τις εξελίξεις και διεργασίες). Αν και είναι σαφές ότι το «παράδειγμα» της realpolitik δεν έχει αντικατασταθεί από το «παράδειγμα» της διεθνούς αλληλεξάρτησης (εκτός, ίσως, από μια γεωγραφική περιοχή, που συμπίπτει χονδρικά με τα όρια του NATO, και μια θεματική περιοχή, την παγκόσμια οικονομία), η σημασία της γεωοικονομίας έχει αυξηθεί και θα επαναλάβουμε ότι η κατηγοριοποίηση high & low politics δεν είναι πλέον ούτε εύκολη, ούτε ξεκάθαρη. Σήμερα διαφορετικές «σφαίρες» της διεθνούς πολιτικής (πολιτική, οικονομική, στρατιωτική, εμπορική, τεχνολογική, κλπ.) χαρακτηρίζονται από διαφορετική κατανομή ισχύος. Επιπλέον, ο κατακερματισμός (fragmentation) της διεθνούς πολιτικής σε διάφορες «σφαίρες» έχει κάνει τους παράγοντες ισχύος λιγότερο απτούς, δηλαδή λιγότερο μεταβιβάσιμους και μετατρέψιμους από σφαίρα σε σφαίρα⁴.

Τυγχάνει πλέον γενικής αποδοχής η άποψη ότι η έννοια της «εθνικής» ασφαλείας δεν περιλαμβάνει μόνο την εδαφική ακεραιότητα

ενός κράτους, αλλά και την οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών και ότι στη μεταψυχροπολεμική εποχή οι κίνδυνοι και εξωτερικές απειλές για την εθνική ασφάλεια ενός κράτους δεν είναι μόνο στρατιωτικής φύσεως και συνεπώς δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με στρατιωτικά μέσα (τα προβλήματα που ξεφεύγουν από τον παραδοσιακό ορισμό των προβλημάτων ασφαλείας χαρακτηρίζονται ως Φαινόμενα Γκρίζας Περιοχής «Gray Area Phenomena»). Χρειάζεται συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων και χρήση όλου του «οπλοστασίου» που έχει στη διάθεσή του ένα κράτος. Επίσης, εκ των ουκ άνευ είναι η διεθνής συνεργασία, λόγω ακριβώς της διεθνικής φύσης πολλών προβλημάτων⁵.

Είναι πλέον αδιαμφισβήτητη η παγκοσμιότητα πολλών προβλημάτων όπως: ο υπερπληθυσμός (σύμφωνα με υπολογισμούς ειδικών επιστημόνων, το έτος 2050 ο παγκόσμιος πληθυσμός θα κυμαίνεται από 8 δις «αισιόδοξο σενάριο» έως 12 δις «απαισιόδοξο σενάριο») στο Νότο του πλανήτη, που, σε μια επανάληψη της Μαλθουσιανής θεωρίας, προκαλεί ανησυχία για την παγκόσμια επάρκεια σε τροφή «ασφάλεια τροφής», ενώ σε συνδυασμό με τη φτώχεια και την υπανάπτυξη προκαλεί αβεβαιότητα ως προς την ικανότητα κάλυψης στοιχειωδών αναγκών για μεγάλο τμήμα του πληθυσμού του πλανήτη, η εξάπλωση του AIDS (που έχει λάβει διαστάσεις επιδημίας στην Αφρική, με καταστροφικές πολιτικές

⁴ Εξάλλου, όπως αναφέρει ο Θ. Κουλουμπής, η διεθνής και εγχώρια πολιτική δεν είναι χωριστές οντότητες, αλλά συγκοινωνούνται δοχεία της πολιτικής δραστηριότητας που συνδέονται με την ανάγκη να συμβιαστεί το ιδεώδες της δικαιοσύνης με την πραγματικότητα της ισχύος. Σε ένα κόσμο αύξουσας αλληλεξάρτησης και αλληλοδιέδουσης, οι εσωτερικές και διεθνείς μεταβλητές συγχωνεύονται τόσο στενά που δύσκολα μπορεί να τις διαχωρίσει ο πολιτικός αναλυτής.

⁵ Επιπλέον, έχουμε εισέλθει πλέον σε μια εποχή όπου η ασφάλεια δεν είναι πλέον ένα καθαρά στρατιωτικό ζήτημα και δεν αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα των υπουργείων Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα, δεν είναι πλέον ευδιάκριτη η διαφορά μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών απειλών για την εθνική ασφάλεια ενός κράτους. Η προστασία της εθνικής ασφαλείας απαιτεί πλέον το συντονισμό και συνεργασία των υπουργείων Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών με τις λεγόμενες εσωτερικές υπηρεσίες: αστυνομία και άλλες δυνάμεις ασφαλείας, κλπ. Η ανάγκη στενού συντονισμού και συνεργασίας επιβάλλει τη θεσμική μεταρρύθμιση και δομική αλλαγή του εθνικού μηχανισμού εθνικής ασφαλείας.

και οικονομικές συνέπειες) και άλλων μολυσματικών ασθενειών (π.χ. ιός Έμπολα ή SARS), η μόλυνση του περιβάλλοντος (καταστροφή στρώματος όζοντος, φαινόμενο θερμοκηπίου, καταστροφή τροπικών δασών, μόλυνση των θαλασσών, ατμοσφαιρική μόλυνση σε πολλές αστικές περιοχές, εξαφάνιση πολλών ειδών χλωρίδας και πανίδας, κλπ.), οι νέες μορφές τρομοκρατίας, τα ναρκωτικά, το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα, τα προβλήματα που προέρχονται από οικονομικούς και πολιτικούς πρόσφυγες και λαθρομετανάστες, κ.ά. Όλα αυτά τα προβλήματα ξεφεύγουν από τον παραδοσιακό ορισμό απειλών ασφάλειας και μπορούν να χαρακτηριστούν ως Φαινόμενα Γκριζας Περιοχής «Grey Area Phenomena». Δεν είναι λίγοι οι αναλυτές που υποστηρίζουν ότι διαμάχες για θέματα φυσικών πόρων (και ιδιαίτερα η ανεπάρκεια νερού) και περιβάλλοντος θα αποτελέσουν σημαντική αιτία τριβών και συγκρούσεων στο άμεσο μέλλον.

Σε εθνικό επίπεδο, βασικό χαρακτηριστικό του κράτους αποτελεί ο έλεγχος επί του εθνικού εδάφους «εθνική κυριαρχία», που παραβιάζεται στην πράξη από την ανικανότητα ελέγχου επί της εισαγωγής όπλων, ανθρώπων και ναρκωτικών. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια σαφή μείωση της εθνικής κυριαρχίας⁶. Σύμφωνα με την άποψη ενός ταχέως αυξανόμενου αριθμού ειδικών αναλυτών και κρατικών αξιωματούχων, καθίσταται πλέον σαφές ότι το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα αποτελεί μια πρόκληση στην εθνική κυριαρχία και ότι, αν δεν ελεγχθεί η εξάπλωσή του, θα οδηγήσει στην υπονόμευση του έθνους-κράτους στον 21ο αιώνα.

Σημαντικές και παγκόσμιας εμβέλειας επιπτώσεις σε πολλούς τομείς της ανθρώπι-

νης δραστηριότητας (οικονομία, κοινωνία, επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη, κ.α.) αναμένεται να έχει η πληροφορική επανάσταση («κυβερνοχώρος», INTERNET, «λεωφόροι πληροφοριών», κλπ.), αλλά και η γενικότερη διάχυση υψηλής τεχνολογίας. Η πληροφορία - γνώση είναι σήμερα ο βασικός οικονομικός πόρος και καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την κατάταξη των κρατών στον παγκόσμιο ανταγωνισμό (όσον αφορά σε κοινωνίες 3^{ου} κύματος, σύμφωνα με τον ορισμό των Τόφλερ).

Σημειώνεται μια σχετική άνοδος της επιρροής του Ισλάμ ως πολιτικο-κοινωνικού κινήματος σε αρκετές χώρες της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Η ακραία του μορφή, ο φανατικός ισλαμισμός, θεωρείται από ορισμένους αναλυτές ως μια σημαντική απειλή κατά των μετριοπαθών αραβικών καθεστώτων, καθώς και των δυτικών συμφερόντων. Είναι σαφές ότι φαινόμενα θρησκευτικού φανατισμού συναντά κανείς και στις δύο άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες: τον χριστιανισμό και τον ιουδαϊσμό. Όμως, το μέγεθος του προβλήματος, σε συνδυασμό με την οξύτατη εσωτερική κρίση που ταλανίζει το Ισλάμ, αλλά και η ανάγκη πολυεπίπεδης αλλαγής στον αραβικό κόσμο, καθιστούν τον ισλαμικό εξτρεμισμό ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο μεγάλης σημασίας για την ασφάλεια και σταθερότητα στις προαναφερθείσες περιοχές, αλλά και για τις σχέσεις της Δύσης με τον ισλαμικό κόσμο και τη διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος ασφάλειας. Τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, αλλά και τα όσα θα ακολουθήσουν στο πλαίσιο της αμερικανικής εκστρατείας κατά της τρομοκρατίας ενδέχεται να επηρεάσουν σημαντικά τις σχέσεις Ισλάμ-Δύσης⁷.

⁶ Εξάλλου, το υπερεθνικό οργανωμένο έγκλημα απειλεί τις πολιτικές δομές, την παγκόσμια οικονομία και την κοινωνική σταθερότητα σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, ιδιαίτερα σε χώρες που βρίσκονται στο στάδιο της μετάβασης προς τη δημοκρατία (και όπου οι -νεοεμφανισθείσες- μεγάλες εσωτερικές ανισότητες σε διάφορες κοινωνίες ευνοούν την ανάπτυξη του εγκλήματος).

⁷ Θα πρέπει να τονισθεί, βεβαίως, ότι ο θρησκευτικός εξτρεμισμός δεν συνδέεται αποκλειστικά με το Ισλάμ. Ούτε ο Χριστιανισμός (Βαλκάνια, ΗΠΑ), ούτε η εβραϊκή θρησκεία είναι απρόσβλητες από τέτοιου είδους φαινόμενα. Βεβαίως, το πρόβλημα είναι πολύ οξύτερο στην περίπτωση του Ισλάμ το οποίο διανύει περίοδο εσωτερικής κρίσης - σε συνδυασμό με την πιεστική ανάγκη για εκτενείς εσωτερικές μεταρρυθμίσεις στον αραβικό κόσμο.

Στο παρελθόν, η Δύση χρησιμοποίησε τον Ψυχρό Πόλεμο ως άλλοθι για να αγνοήσει μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για να υποστηρίξει απολυταρχικά καθεστώτα. Σήμερα δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιαίτερα στα δικαιώματα των μειονοτήτων (αν και οι ανωτέρω αρχές εφαρμόζονται με τρόπο ενίοτε μεροληπτικό και υποκριτικό). Στο πλαίσιο διεθνών οργανισμών και διασκέψεων έχουν σημειωθεί τριβές ανάμεσα στις δυτικές χώρες και ορισμένα κράτη της Ασίας, τα οποία ισχυρίζονται ότι οι δυτικές αντιλήψεις στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (με την έμφασή τους στα ατομικά δικαιώματα) δεν είναι κατ' ανάγκην ορθότερες των ασιατικών αντιλήψεων (με την έμφαση στα κοινωνικά δικαιώματα και μια

τις παρεμβάσεις των υπερδυνάμεων στα εσωτερικά ζητήματα άλλων κρατών, αλλά συνέβαλλε στη διατήρηση των προσχημάτων. Έτσι, διάφορες στρατιωτικές επεμβάσεις ενδύθηκαν με άλλο μανδύα (συνήθως προσκλήσεις των κυβερνήσεων, π.χ. Ουγγαρία 1956, Πράγα 1968, Αφγανιστάν, ή άλλες δικαιολογίες, π.χ. Γρανάδα, Βιετνάμ, κλπ). Σε άλλες περιπτώσεις υποστηρίχθηκαν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο φανερά διάφορα κινήματα στρατιωτικής ή πολιτικής φύσης.

Όπως όλες οι πτυχές των διεθνών σχέσεων, δεν υπάρχουν μόνο καλά ή μόνο κακά, άσπρα και μαύρα, αλλά πολλές αποχρώσεις του γκριζου. Μπορεί το απαραβίαστο της εθνικής κυριαρχίας να προστάτευσε, τύποις τουλάχιστον, την ανεξαρτησία πολ-

Σήμερα δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδιαίτερα στα δικαιώματα των μειονοτήτων.

ισχυρή κυβέρνηση), και ότι κάθε χώρα θα πρέπει να έχει το δικαίωμα διαμόρφωσης ενός πλαισίου σεβασμού και κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές της (θρησκεία, πολιτιστικό υπόβαθρο, παραδόσεις, κλπ.). Και βέβαια παραμένει αναπάντητο το ερώτημα κατά πόσον οι λεγόμενες «Δυτικές αξίες» -ανθρώπινα δικαιώματα, θρησκευτική ανοχή, δημοκρατία, δυνάμεις της αγοράς, φιλελεύθερη κοινωνική παράδοση- θα διατηρήσουν την κυρίαρχη θέση τους σε ένα κόσμο με αυξανόμενο αριθμό κοινωνιών που δεν έχουν γνωρίσει τις ρασιοναλιστικές επιστημονικές και φιλελεύθερες ιδέες του Διαφωτισμού.

Το απαραβίαστο της εθνικής κυριαρχίας αποτέλεσε τη βασικότερη ίσως αρχή της διεθνούς πολιτικής στις δεκαετίες του 1960, 1970 και 1980. Ο γενικός σεβασμός της αρχής της εθνικής κυριαρχίας δεν περιόρισε

λόν μικρών κρατών και να απέτρεψε σε αρκετές περιπτώσεις τις απροκάλυπτες επεμβάσεις των υπερδυνάμεων, επέτρεψε όμως σε απολυταρχικά καθεστώτα να εγκληματήσουν μαζικά και κατά συρροή εναντίον των ίδιων των λαών τους, χωρίς η διεθνής κοινότητα να αντιδρά, και ούτε καν να καταδικάζει τέτοιες πράξεις (αν και θα πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οποιαδήποτε ενέργεια θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη λόγω της ισορροπίας του τρόμου μεταξύ των υπερδυνάμεων).

Η απόλυτη εφαρμογή της αρχής του «απαρβίαστου της εθνικής κυριαρχίας» οδήγησε στο παρελθόν σε πλήρη αδράνεια της διεθνούς κοινότητας σε περιπτώσεις όπως η σφαγή ενός εκατομμυρίου Καμποτζιανών -1/6 του πληθυσμού- από το καθεστώς των Ερυθρών Χμερ στο διάστημα 1974-77. Ως υπέρτατη πράξη παραλογισμού και κυνισμού τιμωρήθηκε το Βιετνάμ που

επενέβη τελικά στην Καμπότζη, για την προώθηση των δικών του βεβαίως συμφερόντων. Αλλά το Βιετνάμ είχε κάνει το λάθος να αντιμετωπίσει μια υπερδύναμη και μια μεγάλη δύναμη και να νικήσει και στις δυο αναμετρήσεις.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή αυξάνεται, διστακτικά και με μάλλον αργούς ρυθμούς, η αποδοχή, από ορισμένα τμήματα της διεθνούς κοινότητας, της μέχρι πρότινος αρετικής ιδέας ότι, κάτω από ορισμένες συνθήκες, υπάρχουν εξαιρέσεις στην αρχή του «απαρτιάσμου της εθνικής κυριαρχίας» (με την προώθηση της αρχής της «ανθρωπιστικής επέμβασης»). Παραδείγματα της νέας αυτής προσέγγισης -παρά τις ενίοτε σημαντικές δια-

θινές δικαίου και έλλειψη υψηλής στρατηγικής (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχουν αμφιβολίες για την εγκληματική πολιτική του Μιλόσεβιτς, αν και φαίνεται ότι τα θύματά του ήταν πολύ λιγότερα από τις αρχικές δυτικές εκτιμήσεις). Το βασικό πρόβλημα στο ζήτημα της ανθρωπιστικής επέμβασης είναι η έλλειψη κανόνων και κριτηρίων, με αποτέλεσμα παρόμοιες περιπτώσεις να αντιμετωπίζονται με εντελώς διαφορετικό τρόπο (Σερβία-Αλβανοί Κοσσοβάρη, Τουρκία-Κούρδοι, Ρωσία-Τσετσένοι).

Η μεγάλη πρόκληση λοιπόν για τη διεθνή κοινότητα είναι η θέσπιση κοινά αποδεκτών κριτηρίων και κανόνων για μελλοντικές ανθρωπιστικές ή όπως αλλιώς

Στη συμβατική στρατιωτική τεχνολογία, διαφαίνεται μια αλλαγή στον τρόπο διεξαγωγής πολέμων, οι οποίοι από έντασης ανθρώπινου δυναμικού εξελίσσονται σε έντασης τεχνολογίας.

φορές μεταξύ τους- αποτελεί η ανθρωπιστική παρέμβαση των δυτικών χωρών στο Β. Ιράκ, για την προστασία του κουρδικού πληθυσμού, η περίπτωση της Σομαλίας, η επέμβαση του NATO στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη για την υλοποίηση της συνθήκης του Ντέιτον, η αποστολή δυνάμεως του ΟΗΕ στο Ανατολικό Τιμόρ, η επιχείρηση Άλμπα στην Αλβανία και, κυρίως, η επέμβαση του NATO στο Κοσσυφοπέδιο για την προστασία του αλβανικού πληθυσμού της περιοχής αυτής (αλλά και η, ουσιαστικά μη επέμβαση, στη Ρουάντα).

Ωστόσο, οι ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης καθιστούν οποιαδήποτε προσπάθεια γενίκευσης ιδιαίτερα παρακινδυνευμένη. Πιο πρόσφορη, ως υπόδειγμα μελλοντικών «ανθρωπιστικών» επεμβάσεων, είναι η περίπτωση του Αν. Τιμόρ, ενώ ενδέχεται ως αρνητικό παράδειγμα να αναφέρεται στο μέλλον το Κοσσυφοπέδιο. Η περίπτωση αυτή χαρακτηρίζεται από θολό νομικό πλαίσιο ή δικολαβική ερμηνεία των κανόνων του διε-

τις χαρακτηρίσει κανείς επεμβάσεις. Η αδιαφορία σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις και η μη θέσπιση κανόνων, αποδυναμώνουν τα επιχειρήματα περί του δικαιώματος - υποχρέωσης της διεθνούς κοινότητας για «ανθρωπιστική επέμβαση».

Στη συμβατική στρατιωτική τεχνολογία, διαφαίνεται μια αλλαγή στον τρόπο διεξαγωγής πολέμων, οι οποίοι από έντασης ανθρώπινου δυναμικού «manpower intensive» εξελίσσονται σε έντασης τεχνολογίας «technology intensive». Επιπλέον, η πλειοψηφία των μελλοντικών ενόπλων συγκρούσεων θα είναι χαμηλής έντασης (low intensity conflicts). Σημαντικό ρόλο σε μελλοντικές συγκρούσεις θα παίξουν νέες τεχνολογίες («αόρατα» και «έξυπνα» όπλα) και η αυξανόμενη χρήση της πληροφορικής και του διαστήματος (Επανάσταση στα Στρατιωτικά Θέματα «Revolution in Military Affairs»).

Συμπερασματικά, η κατάρρευση του διπολικού συστήματος και η θεαματική βελτίωση στις

σχέσεις των υπερδυνάμεων επέτρεψαν την επανεμφάνιση στο προσκήνιο της πολιτικής μιας σειράς τοπικών και περιφερειακών εντάσεων και συγκρούσεων, τις οποίες η λογική του διπολικού συστήματος είχε καταφέρει να θέσει υπό έλεγχο ή και να «παγώσει». Το δε τέλος του Ψυχρού Πολέμου συνέτεινε στην ιδεολογική αποσύνδεση του «κέντρου» από την «περιφέρεια».

Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο οι μεγάλες δυνάμεις φαίνονται να αντιμετωπίζουν τις ταραγμένες χώρες και περιοχές περισσότερο ως «ζώνη αδιαφορίας» και «αμνηστίας». Μέχρι στιγμής φαίνεται να δικαιώνεται η άποψη ότι η μεταψυχροπολεμική περίοδος δεν δημιούργησε ούτε τη νέα παγκόσμια τάξη, ούτε τη νέα παγκόσμια αταξία, αλλά ένα υβριδικό σύστημα σταθερότητας (στον άξονα Β. Αμερικής, Ε.Ε. και Ιαπωνίας) και αστάθειας στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορεί να αποκλειστεί η ανάπτυξη διαφορετικών συστημάτων ασφαλείας για διαφορετικές περιοχές του κόσμου (Ευρώπη-Δύση, τμήμα Ασίας, αναπτυσσόμενος κόσμος, κλπ.).

Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερα σημαντική είναι και η μετά την 11^η Σεπτεμβρίου αλλαγή της αμερικανικής πολιτικής με την προσπάθεια των ΗΠΑ να παρέμβουν ενεργά σε περιοχές «ζωτικού ενδιαφέροντος», όπως η Μέση Ανατολή, σε μια προσπάθεια «μεταμόρφωσης» χωρών και περιοχών σχεδόν «κατ' εικόνα και κατ' ομοίωση» του δυτικού-αμερικανικού μοντέλου διακυβέρνησης. Η επιτυχία ή η αποτυχία της πολιτικής αυτής θα έχει αναμφίβολα σημαντικές συνέπειες σε τοπικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Η κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας και η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησαν στην εμφάνιση «κενών ισχύος» στην πρώην Ανατολική Ευρώπη,

Βαλκάνια, Υπερκauκασία και Κεντρική Ασία, και συνακόλουθη αναζήτηση νέων περιφερειακών ισορροπιών, συμμαχιών και συστημάτων ασφαλείας (με το νέο, διευρυμένο NATO σε αναζήτηση ρόλου και αποστολής, σχέσης με τους άλλους υπάρχοντες θεσμούς ασφαλείας στην Ευρώπη, καθώς και μορφής σύνδεσης (π.χ. PfP) με τις χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας με στόχο την κατοχύρωση της ασφάλειάς τους χωρίς να θιγούν οι ρωσικές ευαισθησίες).

Παράλληλα, παρατηρείται η αύξηση της σπουδαιότητας της λεγόμενης Νότιας Πτέρυγας του NATO, κυρίως λόγω της εκκολαπτόμενης (κατ' άλλους ήδη εξελισσόμενης) αντιπαράθεσης Βορρά-Νότου κατά μήκος της Μεσογείου. Στην περιοχή της Μεσογείου, όπου βρίσκεται και η χώρα μας (κάτι που τείνουμε να ξεχνάμε με την έμφαση στα Βαλκάνια και την Τουρκία) υπάρχουν προβλήματα ισλαμικού φονταμενταλισμού, μετανάστευσης, διασποράς όπλων μαζικής καταστροφής, φυσικών πόρων, κλπ.

Η Μεσόγειος είναι η βασικότερη ίσως, γραμμή επαφής (faultline) μεταξύ Βορρά και Νότου και μια περιοχή όπου η Δύση θεωρεί ότι έχει μια σειρά από ζωτικά συμφέροντα: ενεργειακή ασφάλεια, (από τον Περσικό Κόλπο και τη Β. Αφρική και, μελλοντικά, την περιοχή της Κασπίας)⁸, περιφερειακή σταθερότητα, ανάσχεση ισλαμικού φονταμενταλισμού και μαζικής μετανάστευσης, προστασία του Ισραήλ⁹ και άλλων φιλικών καθεστώτων. Στην ευρύτερη περιοχή διακρίνεται ένα τόξο «κρίσεων», «κοινωνικής έντασης» ή «αλλαγής», το οποίο εκτείνεται από τα Βαλκάνια και τον Καύκασο έως την Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή. Αριθμός καθεστώτων στην περιοχή αυτή (και ιδιαίτερα στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή) αντιμετω-

⁸ Μεσοπρόθεσμα, δεν υπάρχει ρεαλιστική εναλλακτική λύση εκτός του Περσικού Κόλπου για την κάλυψη των αυξημένων παγκόσμιων ενεργειακών αναγκών. Σχεδόν τα 2/3 των γνωστών παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου και 1/3 των γνωστών παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου βρίσκονται στον Περσικό Κόλπο. Τα αντίστοιχα αποθέματα της Κασπίας Θάλασσας είναι περίπου 5% και 8-10% του συνόλου. (Geolrey Kemp & Robert Harkavy, Strategic Geography and the Changing Middle East, Carnegie Endowment, 1999, σ. xiii & 111)

⁹ Ισχύει κυρίως για τις ΗΠΑ.

πίζουν ήδη ή θα αντιμετωπίσουν στο εγγύς μέλλον κρίση νομιμοποίησης.

Και εδώ βεβαίως τίθεται για μια ακόμη φορά το δίλημμα για το ρόλο της Δύσης: θα πρέπει να επιλέξει την ουδετερότητα, τη στήριξη των καθεστώτων, ελαφρά πίεση ή ενεργό στήριξη των προσπαθειών αλλαγής. Και τι γίνεται αν η κύρια αντιπολιτευτική ομάδα είναι ισλαμικού προσανατολισμού (Αλγερία-Τουρκία: αντίθετοι δρόμοι);

Νέος ρόλος πυρηνικών όπλων και η διασπορά των όπλων μα- ζικής καταστροφής

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το δόγμα της πυρηνικής αποτροπής δεν αποτελεί πλέον τη βασική έννοια της διεθνούς συστήματος ασφαλείας και των σχέσεων ΗΠΑ και (πρώην) Σοβιετικής Ένωσης. Σήμερα ο ρόλος των πυρηνικών όπλων των δυο πλευρών είναι η ελάχιστη αποτροπή (ενδιαφέρουσα εξέλιξη αποτελεί το γεγονός ότι τα πυρηνικά όπλα των δύο πλευρών δεν στοχεύουν πλέον τον αντίπαλο, αλλά τους ωκεανούς -βεβαίως, το σημείο στόχευσης μπορεί να επαναπρογραμματιστεί μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας-).

Ποιος θα είναι ο ρόλος των πυρηνικών όπλων στο νέο διεθνές σύστημα; Για τις μεγάλες πυρηνικές δυνάμεις, θα είναι η αποτροπή αναδυόμενων μικρών πυρηνικών δυνάμεων. Χαρακτηριστική είναι η αλλαγή του γαλλικού πυρηνικού δόγματος: από το *faible au fort* -αδύνατος προς ισχυρό- στο *faible au fou* -αδύνατος προς τρελό-, υπονοώντας φονταμενταλιστικά και άλλα ρεβιζιονιστικά καθεστώτα στον Τρίτο Κόσμο.

Επιπλέον, τόσο στις ΗΠΑ, όσο και -δευτερευόντως- στο πλαίσιο του NATO, βρίσκεται

σε εξέλιξη μια συζήτηση -που όσον αφορά στις ΗΠΑ αποτελεί πλέον τμήμα του στρατηγικού και επιχειρησιακού δόγματος- για το πέρασμα από τις προσπάθειες μη διασποράς στις λεγόμενες προσπάθειες αντιμετώπισης της διασποράς «*counterproliferation*». Ο όρος περιλαμβάνει και τη χρήση στρατιωτικής ισχύος, υπό τη μορφή προληπτικών πληγμάτων ή επιθέσεων¹⁰, καθώς και την ανάπτυξη αντιπυραυλικών συστημάτων (πεδίου μάχης και θεάτρου επιχειρήσεων και σε επόμενο στάδιο «στρατηγικά»). Το NATO θα κληθεί σχετικά σύντομα να πάρει αποφάσεις για την ανάπτυξη ενός αντιπυραυλικού συστήματος που θα καλύπτει κυρίως τη νότια πτέρυγα της Συμμαχίας (αφού η πιθανή απειλή θεωρείται ότι θα προέλθει από το Νότο). Αλλά δεν υπάρχει συναίνεση για τη σοβαρότητα της απειλής.

Τέλος, όσον αφορά στις υπόλοιπες πυρηνικές χώρες, για την Ινδία και το Πακιστάν, ο ρόλος των πυρηνικών τους οπλοστασίων θα είναι η αποτροπή του αντιπάλου (ενώ για την Ινδία υπάρχει και ο παράγοντας Κίνα) και για το Ισραήλ θα είναι η αντιμετώπιση κάθε ενδεχόμενης απειλής (ως ύστατο αποτρεπτικό μέσο).

Ένας (σχετικά μικρός προς το παρόν) αριθμός χωρών διαθέτει την τεχνολογική ικανότητα να κατασκευάσει ή έχει αποκτήσει με άλλους τρόπους όπλα μαζικής καταστροφής (πυρηνικά, χημικά και βιολογικά όπλα) και μέσα μεταφοράς (σύγχρονα μαχητικά αεροσκάφη, βαλλιστικοί πύραυλοι και πύραυλοι *Cruise*). Σημαντική ανησυχία προκαλεί και το οπλοστάσιο όπλων μαζικής καταστροφής της πρώην ΕΣΣΔ, για το οποίο εκφράζονται φόβοι ότι δεν βρίσκεται κάτω από πλήρη έλεγχο (είναι διάχυτη η ανησυχία ότι σοβιετικής προέλευσης υλικά, τεχνογνωσία ή ακόμα και ολόκληρα πυρηνικά όπλα έχουν ήδη καταλήξει σε άλλες χώρες).

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα από τον 1^ο Πόλεμο του Κόλπου για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου (το οποίο «ενισχύθηκε» στη

¹⁰ Η επίσημη υιοθέτηση της επιλογής της προληπτικής επίθεσης ενδέχεται να οδηγήσει στη δημιουργία δυνητικά επικίνδυνου προηγούμενου. Η αμερικανική λογική της «προληπτικής επίθεσης» υιοθετείται από χώρες που θέλουν να δράσουν εναντίον γειτόνων κατά παράβαση της διεθνούς νομιμότητας.

συνέχεια από το Κόσσοβο, το Αφγανιστάν και τον πρόσφατο πόλεμο στο Ιράκ) ήταν ότι μόνο με πυρηνικά όπλα μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει τις ΗΠΑ. Θα πρέπει να τονισθεί η ιδιότητα των πυρηνικών όπλων ως εξισορροπητές ανισοτήτων «Great equalisers», αφού σε κάποιο βαθμό εξισώνουν τις οικονομικά ισχυρές και οικονομικά ασθενείς μεγάλες δυνάμεις (π.χ. ΗΠΑ με Ρωσία και Κίνα)¹¹. Από την «Καταιγίδα της Ερήμου» ακούγονται προβλέψεις περί αύξησης της σημασίας των πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής για χώρες όπως η Κίνα, η Ινδία, η Ρωσία, και μικρότερες δυνάμεις (Ιράν, Β. Κορέα, κλπ.) για να εξισορροπήσουν τόσο την αμερικανική συμβατική στρατιωτική υπεροχή, όσο και την -κατά τη δική τους ερμηνεία- επιλεκτική εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου από τις ΗΠΑ.

Δεν μπορεί, τέλος, να αποκλειστεί η πιθανότητα απόκτησης (με διάφορους τρόπους:

κλοπή, κατασκευή, παραχώρηση) όπλων μαζικής καταστροφής από μη κρατικές οντότητες (κυρίως τρομοκρατικές οργανώσεις), ιδιαίτερα αν έχουν κρατική υποστήριξη. Η απειλή χρήσης ή και η χρήση τέτοιων όπλων από τρομοκρατικές οργανώσεις («καταστροφική τρομοκρατία») θα έχει εξαιρετικά αρνητικές συνέπειες (μια πρώτη γεύση έδωσε η χρήση χημικών αερίων από ιαπωνική παραθρησκευτική οργάνωση το 1995). Εξάλλου, στους κινδύνους από τη διασπορά των ΠΒΧ όπλων περιλαμβάνεται και η πιθανότητα χρήσης εναντίον νατοϊκών δυνάμεων, ειρηνευτικών δυνάμεων ή και νατοϊκών χωρών.

Συμπερασματικά, η δημιουργία μιας κατάστασης όπου η ικανότητα πρόκλησης μαζικής καταστροφής εναντίον ενός αντιπάλου θα βρίσκεται στα χέρια πολλών χωρών ή μη κρατικών δρώντων (ορισμένοι εκ των οποίων θα είναι ασταθείς και απρόβλεπτοι) θα έχει σοβαρές συνέπειες για το διεθνές σύστημα ασφαλείας.

¹¹ Προβληματίζει, ωστόσο, η συζητούμενη αναβάθμιση του ρόλου των (λεγόμενων «μικρών») πυρηνικών όπλων στο πλαίσιο της αμερικανικής στρατηγικής αφού, όπως ήδη αναφέρθηκε, κάτι τέτοιο λογικά δεν συμφέρει την ισχυρότερη δύναμη του διεθνούς συστήματος.

Η εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ μετά την 11^η Σεπτεμβρίου

Έχουν περάσει τρεις δεκαετίες από τότε που ο John Kenneth Galbraith είχε μιλήσει για την «αλαζονεία της ισχύος» που χαρακτηρίζει την τότε αμερικανική εξωτερική πολιτική. Μια σειρά αμερικανικών ενεργειών καθιστούν τον χαρακτηρισμό αυτό εξαιρετικά

επίκαιρο. Σε μια εποχή όπου ο ηγεμονικός ρόλος των ΗΠΑ και ο όρος Pax Americana γίνονται αποδεκτοί από συμμάχους και αντιπάλους, οι ΗΠΑ εμφανίζονται ανίκανες να συνεισφέρουν στην εγκαθίδρυση μιας σταθερής νέας διεθνούς τάξης με βάση τις αρχές που οι ίδιες προβάλλουν με κάθε ευκαιρία: σεβασμό του διεθνούς δικαίου, ενίσχυση των διεθνών θεσμών, μείωση των εξοπλισμών.

Αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένα παραδείγματα:

1. Η άρνηση του Κογκρέσου να εγκρίνει την εξόφληση του χρέους των ΗΠΑ προς τον ΟΗΕ (περισσότερο από \$1 δις), παρά τις δημόσιες δεσμεύσεις της κυβέρνησης.
2. Η καταψήφιση της Συνθήκης για Πλήρη Απαγόρευση των Πυρηνικών Δοκιμών αποτελεί ένα σημαντικό πλήγμα στις προσπάθειες μη διασποράς των πυρηνικών όπλων, όπου οι ΗΠΑ πρωτοστατούσαν μέχρι σήμερα, αλλά και το Πρωτόκολλο για την επαλήθευση της Σύμβασης για τα Βιολογικά Όπλα.
3. Η άρνηση των ΗΠΑ να επικυρώσουν τη Σύμβαση του Κιότο.
4. Η άρνηση των ΗΠΑ να δεχθούν (για Αμερικανούς πολίτες) τη δικαιοδοσία των ad-hoc ή μονίμων Διεθνών Δικαστηρίων Εγκλημάτων Πολέμου, θεσμούς, ωστόσο, τους οποίους προσπαθούν να «επιβάλλουν» στη διεθνή κοινότητα (για επιλεκτικό σεβασμό διεθνούς δικαίου, βλέπε και τη μη αποδοχή της καταδικαστικής απόφασης του Διεθνούς Δικαστηρίου στην προσφυγή της Νικαράγουα κατά των ΗΠΑ, το 1986).
5. Ακόμη και αν δεχθεί κανείς ότι η δικολαβική ερμηνεία των κανόνων του διεθνούς δικαίου στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου δικαιολογείται από εγκλήματα του καθεστώτος Μιλόσεβιτς, η αδιαφορία σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις και η μη-θέσπιση κανόνων, αποδυναμώνουν τα επιχειρήματα περί του δικαιώματος/υποχρέωσης «ανθρωπιστικής επέμβασης».
6. Ο πρόσφατος πόλεμος στο Ιράκ, χωρίς τη έγκριση του ΣΑ/ΟΗΕ.

Τι ακριβώς συμβαίνει σήμερα στην Ουάσινγκτον; Το προϋπάρχον ιδεολογικό υπόβαθρο (νεοσυντηρητικών και χριστιανικής άκρας δεξιάς)¹² συνδυάστηκε με τα αποτροπιαστικά αποτελέσματα των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, που κλόνισαν το αίσθημα ασφάλειας των Αμερικανών και οδήγησαν στη διατύπωση του διαβόητου πλέον δόγματος του «άξονα του κακού», με

μέλη το Ιράκ, το Ιράν και τη Β. Κορέα. Το εξαιρετικής υπεραπλούστευσης δόγμα, που τοποθετούσε τρεις πολύ διαφορετικές χώρες στον ίδιο παρονομαστή, αποτελεί συνέχεια της μανιχαϊστικής προσέγγισης του προέδρου Μπους¹³ (και των στενών του συμβούλων και συνεργατών), σύμφωνα με την οποία «όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εναντίον μας». Η λογική αυτή, σε συνδυασμό με την προσπά-

¹² Από ιδεολογικής άποψης, πρόκειται για μια Faith-based administration - χριστιανική άκρα δεξιά (από εποχής Ρέιγκαν), με μια μανιχαϊστική αντίληψη και ένα σταυροφορικό πνεύμα.

¹³ Αν και θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Λευκός Οίκος είναι ένα από τα πολλά κέντρα ή πόλους εξουσίας στις ΗΠΑ. Σημαντικός είναι και ο ρόλος του Κογκρέσου, της γραφειοκρατίας, των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων, των ομάδων πίεσης, αλλά και της ευρύτερης αμερικανικής πολιτικής ελίτ.

θεια μονομερούς αλλαγής των κανόνων του παιγνιδιού (χωρίς διαβουλεύσεις ή πολυμερή διαβούλευση), συνέβαλλε στην επιδείνωση των σχέσεων των ΗΠΑ με τη Γερμανία και, κυρίως, τη Γαλλία, ενώ είναι σαφές ότι έχει «ενοχλήσει» το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας.

Τα αμερικανικά κίνητρα για την αλλαγή πολιτικής είναι ιδεολογικά, γεωπολιτικά και γεωοικονομικά¹⁴, ενώ δεν θα πρέπει να υποτιμηθεί και το αίσθημα ανασφάλειας που δημιουργήσε η 11^η Σεπτεμβρίου. Εξάλλου, η έννοια του «εξ αποκαλύψεως πεπρωμένου» (manifest destiny)¹⁵ αποτελεί και πάλι αντι-

κείμενο συζήτησης μεταξύ των μελών της αμερικανικής ελίτ. Η υλοποίηση των αμερικανικών σχεδιασμών διευκολύνεται σε μεγάλο βαθμό από δύο παράγοντες: την τεράστια απόσταση που χωρίζει τις ΗΠΑ από όλους τους υπόλοιπους ανταγωνιστές και μη στον τομέα της ισχύος¹⁶ και η ετοιμότητα της σημερινής πολιτικής ηγεσίας να χρησιμοποιήσει αυτή την ισχύ.

Το κείμενο του Robert Kagan «Power and Weakness», με τον πολυσυζητημένο αφορισμό «Οι Αμερικανοί είναι από το Άρη και οι Ευρωπαίοι από την Αφροδίτη» περιγράφει ως εξής τις σχέσεις ΗΠΑ-Ευρώπης:

• Οι δύο πλευρές δεν έχουν πλέον μια κοινή στρατηγική κουλτούρα-προσέγγιση σε θέματα διεθνούς ασφάλειας. Οι ΗΠΑ καταφεύγουν εύκολα στη χρήση δύναμης, οι Ευρωπαίοι στη διπλωματία. Οι Αμερικανοί βλέπουν τον κόσμο ως άσπρο-μαύρο, χωρισμένο σε εχθρούς και φίλους. Οι Ευρωπαίοι θεωρούν ότι η κατάσταση είναι πολύ πιο σύνθετη. Οι ΗΠΑ τονίζουν περισσότερο το ραβδί και οι Ευρωπαίοι το καρότο. Οι Αμερικανοί αναζητούν γρήγορες και οριστικές λύσεις σε προβλήματα και απειλές¹⁷.

• Η αρχή του χάσματος ήταν η Βοσνία (1991-92).

• Στον μεταμοντέρνο κόσμο δεν υπάρχουν παλαιού τύπου απειλές. Αλλά στις μοντέρνες ή προμοντέρνες ζώνες η κατάσταση είναι διαφορετική. Οι Ευρωπαίοι έχουν την πολυτέλεια μιας τέτοιας «ήπιας» πολιτικής διότι γνωρίζουν ότι οι ΗΠΑ θα «βγάλουν τα κάστανά από τη φωτιά» όταν χρειαστεί.

• Δεν είναι μόνο ή κυρίως πρόβλημα της συγκεκριμένης αμερικανικής διοίκησης. Είναι ζήτημα μεγάλης ανισότητας στην εθνική ισχύ. Οι ΗΠΑ είναι πρόθυμες να την χρησιμοποιήσουν, η Ευρώπη είναι πολύ διστακτική απλά διότι δεν τη διαθέτει και κάθε σχετική προσπάθειά της έχει πολύ μεγαλύτερο κόστος.

Όσον δε αφορά στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, με τη σημερινή του μορφή είναι ουσιαστικά χωρίς όρια και χωρίς ορατό τέλος και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εξυπηρέτηση πολλών στόχων, ενώ εκφράζονται ανησυχίες ότι ίσως διαβρώσει την αμερικανική κοινωνία και δημιουργηθεί πρόβλημα σεβασμού ανθρωπίνων δικαιω-

μάτων και περιορισμού πολιτικών ελευθεριών. Προβληματισμό προκαλεί, τέλος, το γεγονός ότι οι ΗΠΑ, και παρά τις αρχικές διακηρύξεις μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, δεν ασχολούνται με την καταπολέμηση των γενεσιουργών αιτίων της τρομοκρατίας, αλλά με τη (βίαιη) αντιμετώπιση ορισμένων συμπτωμάτων του φαινομένου.

¹⁴ Τα οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων εταιριών (π.χ. στους τομείς της άμυνας και ενέργειας) επηρεάζουν την αμερικανική εξωτερική πολιτική, αλλά φυσικά δεν πρόκειται για κάποιο καινούριο φαινόμενο.

¹⁵ Στο πλαίσιο της προ-11^{ης} Σεπτεμβρίου ιδεολογικής διαμάχης μεταξύ assertive nationalists και democratic imperialists.

¹⁶ Σύμφωνα με τον Timothy Garton Ash, οι ΗΠΑ έχουν πάρα πολύ μεγάλη ισχύ για το καλό όλων, συμπεριλαμβανομένων και των ιδίων των ΗΠΑ.

¹⁷ Robert Kagan, “Power and Weakness”, Policy Review No. 113.

Ηνωμένες Πολιτείες και Ιράκ

Πριν την έναρξη αυτού του πολέμου, η πλειοψηφία των αναλυτών προέβλεπε ότι παρά τις όποιες -τελικά- μικρές- δυσκολίες θα αντιμετώπιζαν οι αμερικανοβρετανικές δυνάμεις, η τελική έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων ήταν προκαθορισμένη. Η πιο δύσκολη φάση, ωστόσο, ξεκινά μετά την αμερικανοβρετανική επικράτηση: το μεγάλο «στοίχημα» θα είναι η προσπάθεια ανοικοδόμησης του Ιράκ. Και δυστυχώς οι απαισιόδοξες αυτές προβλέψεις δικαιώθηκαν τόσο, διότι το Αμερικανικό Πεντάγωνο προσπάθησε όχι μόνο να κερδίσει τον πόλεμο με χαμηλό κόστος, αλλά και να ανοικοδομήσει το Ιράκ με φθηνές μεθόδους¹⁸. Εξάλλου, οι ΗΠΑ αρχίζουν να κατανοούν ότι η «εθνοδόμηση» (nation-building) -ιδιαίτερα εκ των άνω προς τα κάτω- είναι

μια εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία, όπως δείχνουν οι περιπτώσεις της Αϊτής, Σομαλίας, Κοσσυφοπεδίου και Βοσνίας.

Η εξέλιξη του «ιρακινού στοίχηματος» καθώς και η αμερικανική πολιτική στο Παλαιστινιακό ζήτημα, θα καθορίσουν σε σημαντικό βαθμό αν οι ΗΠΑ κέρδισαν απλώς μια μάχη και θα κινδυνεύσουν να χάσουν τον πόλεμο ή αν θα μπορέσουν να εγκαθιδρύσουν μια σταθερή ηγεμονία στην ευρύτερη περιοχή.

Ο επιτυχημένος εκδημοκρατισμός του Ιράκ θα προκαλούσε τριγμούς σε πολλά αραβικά καθεστώτα και θα οδηγούσε σε βραχυπρόθεσμη αστάθεια αλλά μεσοπρόθεσμη μεταμόρφωση της περιοχής της Μέσης Ανατολής. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι αμερικανικές διακηρύξεις και σχεδιασμοί περί πειράματος εκδημοκρατισμού που θα μεταμορφώσει ολόκληρη τη Μέση Ανατολή θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιφύλαξη¹⁹.

¹⁸ Εκτιμάται ότι το κόστος των πολεμικών επιχειρήσεων για τις ΗΠΑ ανήλθε σε \$65 δις. ενώ το κόστος της ανοικοδόμησης θα ανέλθει σε \$100 δις ετησίως για 5 χρόνια.

¹⁹ Τίθεται για παράδειγμα το ερώτημα: Μπορεί να διατηρηθεί η ενότητα του Ιράκ χωρίς ισχυρή κεντρική κυβέρνηση και ένοπλες δυνάμεις; Ορισμένοι αναλυτές εκτιμούν ότι τελικά θα προκύψει μια παραλλαγή του «Αιγυπτιακού» μοντέλου: ένα «κυρίαρχο» κόμμα που θα αποτελείται από «αναμορφωμένους» Μπααθιστές με ένα ισχυρό και δεσποτικό πρόεδρο με την υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων και των υπηρεσιών πληροφοριών.

Να σημειωθεί, επίσης, ότι το κόστος -σε δολάρια και ανθρώπινες ζωές- και τα φτωχά αποτελέσματα της αμερικανικής προσπάθειας για σταθεροποίηση και ανοικοδόμηση του Ιράκ υποχρεώνουν εσχάτως την Ουάσινγκτον να αναζητήσει τρόπους ουσιαστικής εμπλοκής του ΟΗΕ και της ΕΕ, διατηρώντας βεβαία το γενικό έλεγχο της επιχείρησης.

Και ενώ επισήμως οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Ιράκ έχουν τερματιστεί, αν και συνεχίζεται ένας πόλεμος φθοράς άγνωστης διάρκειας και τελικής εξέλιξης, τίθεται το ερώτημα αν κάποια στιγμή την τύχη του Ιράκ θα έχουν και τα υπόλοιπα μέλη του «άξονα», το Ιράν και η Β. Κορέα, αλλά και άλλα κράτη ταραξίες «rogue» ή παρίες «pariah», σύμφωνα πάντοτε με την αμερικανική αντίληψη, όπως η Συρία, η Λιβύη, ή ακόμα και το Πακιστάν, σε περίπτωση εμφυλίου πολέμου με τους φανατικούς ισλαμιστές, θα αποτελέσουν τους επόμενους στόχους της αμερικανικής σταυροφορίας.

Θα προσπαθήσουμε να αξιολογήσουμε την πιθανότητα νέων προληπτικών πολέμων.

Όσον αφορά στη Β. Κορέα, την πιο επικίνδυνη διεθνή κρίση μετά από αυτή του Ιράκ, το εξαιρετικά παρανοϊκό και αδίστακτο καθεστώς του Κιμ Ιλ Σουνγκ προχωρά στην κατασκευή πυρηνικών όπλων παραβιάζοντας τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας. Ορισμένοι αναλυτές εκτιμούν ότι πρόκειται για έναν ωμό εκβιασμό, μια κίνηση απελπισίας του καθεστώτος που έχει άμεση ανάγκη οικονομικής βοήθειας για να επιβιώσει. Ωστόσο, η διοίκηση Μπους διστάζει να διαπραγματευτεί με ουσιαστικό τρόπο, θεωρώντας ότι ήταν λάθος του Κλίντον να πράξει κάτι τέτοιο στο παρελθόν. Η ένταση διατηρείται σε υψηλά επίπεδα, η Β. Κορέα πραγματοποιεί πυραυλικές δοκιμές κοντά στην Ιαπωνία και οι ΗΠΑ έχουν αποστείλει ενισχύσεις στη Ν. Κορέα, όπου διατηρούν μια δύναμη 37.000 ανδρών σε μόνιμη βάση. Το ενδεχόμενο μιας σύρραξης είναι ορατό, και ίσως να είχε και τη στήριξη του Συμβουλίου Ασφαλείας λόγω της παραβίασης

διεθνών συνθηκών από τη Β. Κορέα, αλλά ο κυριότερος αποτρεπτικός παράγοντας είναι η έντονη αντίθεση της Ν. Κορέας σε μια πολεμική σύγκρουση και αυτό για δύο λόγους: πρώτον, αν και τελικώς η Β. Κορέα θα ηττάτο, είναι σε θέση να προξενήσει τεράστιες απώλειες και καταστροφές στη Σεούλ και άλλα αστικά κέντρα (η Β. Κορέα διαθέτει ένοπλες δυνάμεις ενός εκατομμυρίου ανδρών, με περισσότερα από 10.000 πυροβόλα, αλλά και πυραύλους εδάφους-εδάφους που μπορούν να πλήξουν έως και την Ιαπωνία. Επιπλέον, θεωρείται βέβαιο ότι διαθέτει πυρηνικά, χημικά και βιολογικά όπλα). Δεύτερον, θα ανέτρεπε την πολιτική της «λιακάδας» (sunshine) που εφαρμόζει η Ν. Κορέα με στόχο την προσέγγιση και τελική επανένωση των δυο κορεατικών κρατών.

Το τρίτο μέλος του «άξονα του κακού» είναι το Ιράν. Πρόκειται για μια χώρα με μεγαλύτερο πληθυσμό, εθνική ομοιογένεια, καθώς και σχετικά ισχυρότερες ένοπλες δυνάμεις από αυτές του Ιράκ. Διαθέτει πυραύλους εδάφους-εδάφους και χημικά όπλα, ενώ υπάρχουν υποψίες και για βιολογικά όπλα. Εξάλλου, το συμπέρασμα που αποκόμισαν χώρες, όπως το Ιράν, από την αμερικανική επίθεση εναντίον του Ιράκ, είναι ότι μόνο η κατοχή πυρηνικών όπλων ίσως αποτρέψει μια «προληπτική» αμερικανική επίθεση εναντίον τους και ενδεχομένως να προχωρήσουν ολοταχώς προς την υλοποίηση της πυρηνικής επιλογής. Το Ιράν θα βρεθεί σύντομα περικυκλωμένο από αμερικανικές δυνάμεις (σε Ιράκ, Κουβέιτ και Αφγανιστάν). Ωστόσο, τόσο η κυβέρνηση Χαταμί, όσο και οι μουλάδες είναι αρκετά έξυπνοι για να μην δώσουν εύκολες αφορμές στην διοίκηση Μπους.

Αν και η δυνατότητα νηφάλιας εκτίμησης των συνεπειών από την ηγετική ομάδα στην Ουάσινγκτον θα πρέπει να τεθεί εν αμφιβόλω, το διαγραφόμενο υψηλό κόστος του εξελισσόμενου πολέμου στο Ιράκ (όχι τόσο σε αμερικανικές στρατιωτικές απώλειες, οι οποίες, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, και σε

αντίθεση με την διαδεδομένη αντίληψη δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές, αλλά παρατηρείται μια μικρή αλλά συνεχής αιμορραγία) όσον αφορά στη διεθνή εικόνα των ΗΠΑ, τις σχέσεις με τους Ευρωπαίους συμμάχους, αλλά και η εικόνα τους στον ισλαμικό κόσμο καθιστούν μάλλον απαγορευτική την πραγματοποίηση προληπτικού πολέμου εναντίον άλλης χώρας. Αν οι αντιδράσεις της πλειοψηφίας των συμμάχων των ΗΠΑ και της παγκόσμιας κοινής γνώμης ήταν τόσο έντονες στην περίπτωση του Ιράκ, με το ιδιαίτερα βεβαρημένο παρελθόν, ένα αποκρουστικό καθεστώς και την ύπαρξη ενός διεθνούς νομικού πλαισίου (προηγούμενες αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ) που έμοιαζε να προλειαίνει το δρόμο για μια στρατιωτική επέμβαση, μπορεί να υποθέσει κανείς (ή να ελπίζει) ότι η διοίκηση Μπους θα σκεφθεί παρά πολύ πριν επαναλάβει ένα ανάλογο εγχείρημα.

Εξάλλου, ορισμένοι αναλυτές εκτιμούν ότι με την γενικότερη πολιτική της, με τη χρήση φραστικών απειλών -αλλά και με νωπές τις εντυπώσεις από την επίθεση κατά του Ιράκ- η διοίκηση Μπους έχει πετύχει σε γενικές γραμμές τους στόχους της (τον «περιορισμό» των χωρών αυτών).

Οι Στρατηγικές Προτεραιότητες της Ευρώπης

Η έκθεση Σολάνα, με όλα τα (σχεδόν αναπόφευκτα, αλλά και σχετικά ήσσονος σημασίας) μειονεκτήματα και περιορισμούς της που θα αναλυθούν στη συνέχεια, αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη αφού επιχειρεί να καλύψει ένα σοβαρό κενό στην προσπάθεια διαμόρφωσης κοινής εξωτερικής πολιτικής και διεθνούς ρόλου της Ε.Ε. Μέχρι τώρα, και σε αντίθεση με τις ΗΠΑ που δημοσιεύουν σε ετήσια βάση τη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας και το NATO που έχει από το 1999 μια νέα Στρατηγική Αντίληψη, η Ε.Ε. στερείτο ενός θε-

σμικού κειμένου που θα αξιολογεί τις απειλές και θα καθορίζει τους στρατηγικούς στόχους και τους τρόπους επίτευξης αυτών.

Στο εν λόγω κείμενο γίνεται αναφορά στα χαρακτηριστικά του διεθνούς περιβάλλοντος ασφαλείας και πιο συγκεκριμένα σε προβλήματα όπως η φτώχεια και υπανάπτυξη στο Νότο του πλανήτη, οι διακρατικές και ενδοκρατικές συγκρούσεις και ο μεγάλος αριθμός προσφύγων, η εκτεταμένη διαφθορά και έλλειψη χρηστής διακυβέρνησης σε πολλές χώρες, τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα και ειδικότερα το «Φαινόμενο του Θερμοκηπίου» και η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης.

Όσον αφορά στις απειλές, εξέχουσα θέση κατέχει η διεθνής τρομοκρατία, συνδεδεμένη κυρίως με θρησκευτικά κινήματα, και ποιοτικά διαφορετική και πιο επικίνδυνη, αφού δεν διστάζει να προκαλέσει μεγάλο αριθμό θυμάτων και ενδιαφέρεται για την απόκτηση μέσων μαζικής καταστροφής. Η διασπορά των όπλων μαζικής καταστροφής (πυρηνικά, βιολογικά, χημικά και ραδιολογικά) αποτελεί τη δεύτερη κύρια απειλή, και ο συνδυασμός «αποτυχημένων» (failed-failing) κρατών και οργανωμένου εγκλήματος θεωρείται ως ένα τρίτο μεγάλο πρόβλημα.

Με βάση αυτή την εκτίμηση απειλής, η έκθεση καθορίζει τρεις στρατηγικούς στόχους για την Ε.Ε.:

(α) Την επέκταση της ζώνης ασφάλειας και ευημερίας γύρω από την Ευρώπη.

(β) Την ενίσχυση των διεθνών πολιτικών και οικονομικών θεσμών, με ιδιαίτερη έμφαση στον ΟΗΕ και αναφορά στον ειδικό ρόλο της ΕΕ σε θέματα εμπορίου και ανάπτυξης.

(γ) Την αντιμετώπιση των απειλών, όπου καταγράφεται η συμβολή της Ένωσης στη διαχείριση αρκετών διεθνών κρίσεων.

Η έκθεση καταλήγει σε μια σειρά προτάσεων πολιτικής, που είναι σκοπίμως διατυπωμένες με αρκετά γενικό τρόπο. Τονίζεται η ανάγκη δημιουργίας μιας «στρατηγικής κουλτούρας» για έγκαιρη, ταχεία και, εάν κριθεί απαραίτητο, δυναμική επέμβαση σε διάφορες κρίσεις. Ο ρόλος της Ένωσης θα

βασίζεται σε ένα συνδυασμό πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών μέσων και δυνατοτήτων για αντιμετώπιση απειλών και κρίσεων με διαφορετικά δομικά χαρακτηριστικά.

Γίνεται, επίσης, αναφορά στην ανάγκη αύξησης των αμυντικών δαπανών και τον αποτελεσματικότερο συντονισμό για την αποφυγή επικαλύψεων στους τομείς των αμυντικών δυνατοτήτων, της διπλωματικής παρουσίας και της αναπτυξιακής βοήθειας, καθώς και τη συνεργασία μεταξύ υπηρεσιών πληροφοριών. Προτείνεται η ενίσχυση της στρατηγικής εταιρικής σχέσης με Ρωσία, Κίνα, Ιαπωνία, Ινδία και Καναδά, αλλά και η συνεχιζόμενη έμφαση στο διατλαντικό δεσμό και τη βελτίωση της συνεργασίας με τις ΗΠΑ.

Η έκθεση δεν υιοθετεί την αμερικανική λογική για την αντιμετώπιση της διασποράς των όπλων μαζικής καταστροφής με στρατιωτικά μέσα, τονίζοντας τη χρήση πολιτικών και οικονομικών πιέσεων, την απαγόρευση εξαγωγών υλικών και τεχνολογιών διττής χρήσεως και την επίλυση των πολιτικών ζητημάτων που προκαλούν το πρόβλημα. Στο θέμα της τρομοκρατίας, αντίθετα -και εδώ βρίσκεται εγγύτερα στις αμερικανικές θέσεις- η χρήση στρατιωτικής ισχύος περιλαμβάνεται στις επιλογές, σε συνδυασμό, βέβαια, με άλλα μέσα. Να σημειωθεί, επίσης, ότι, χωρίς να θέτει μια ιδιαίτερα φιλόδοξη ατζέντα, προτείνει τη σταδιακή διεύρυνση δραστηριοτήτων πέραν των αποστολών

Petersberg με την πιθανή προσθήκη επιχειρήσεων αφοπλισμού, αντιτρομοκρατίας και μεταρρύθμισης των θεσμών ασφαλείας.

Σε γενικές γραμμές πρόκειται για ένα αρκετά γενικό και «στρογγυλεμένο» κείμενο, χωρίς ιδιαίτερες αιχμές ή εκπλήξεις. Είναι ουσιαστικά μια προσπάθεια εύρεσης ενός ελάχιστου κοινού παρονομαστή και έχει μια «συμβιβαστική» φιλοσοφία. Αποτελεί μια πολύ χρήσιμη βάση συζήτησης για ένα Ευρωπαϊκό Στρατηγικό Δόγμα, στην οποία και η χώρα μας θα πρέπει να έχει μια ουσιαστική συνεισφορά. Είναι βέβαια αυτονόητο ότι η έκθεση χρήζει σημαντικής περαιτέρω ανάπτυξης και επεξεργασίας. Είναι μάλλον η αρχή μιας διαδικασίας ανάλυσης και διαλόγου παρά ένα τελικό προϊόν.

Εν κατακλείδι, φαίνεται να διαμορφώνεται μια γενικότερη συναίνεση ότι η Ε.Ε θα πρέπει να εξελιχθεί σε πολιτική (civilian) υπερδύναμη στηριζόμενη κυρίως στην ήπια ισχύ (soft power) και όχι σε στρατιωτική υπερδύναμη, όπως οι ΗΠΑ. Ακόμη όμως και αν οι Ευρωπαίοι αποφάσιζαν να αυξήσουν σημαντικά τις αμυντικές δαπάνες και να εξορθολογίσουν την κατανομή πόρων για την άμυνα²⁰ (κάτι εξαιρετικά αμφίβολο για το άμεσο μέλλον), είναι τόσο μεγάλη η τεχνολογική διαφορά με τις ΗΠΑ που κάθε ανταγωνισμός θα ήταν καταδικασμένος σε αποτυχία²¹. Αυτό δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι η Ε.Ε. δεν μπορεί, και δεν πρέπει, να

20	ΕΕ (25)	ΗΠΑ
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	464 εκατ.	286 εκατ.
ΑΕΠ (2001)	\$8, 2 τρις	\$10,2 τρις
ΑΜΥΝΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ (2002) 2003	\$160 δις	\$350 δις \$397 δις
ΕΡΕΥΝΑ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ (R & D)	\$21,4 δις (2000) \$10,0 δις (2001)	\$48,4 δις (2002) \$58,6 δις (2003)
ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΟΠΛΩΝ (2001)	\$5.300 εκατ. (κατά προσέγγιση)	\$9.702 εκατ.

²¹ Για παράδειγμα, στον τομέα του διαστήματος, ανξάνομης σπουδαιότητας για στρατιωτικές και άλλες δραστηριότητες, οι ΗΠΑ (με περισσότερους από 40 στρατιωτικούς δορυφόρους) έχουν μια ποσοτική - της τάξης του 6 προς 1 - και ποιοτική υπεροχή έναντι των Ευρωπαίων (οι οποίοι αρχίζουν, πάντως, να δραστηριοποιούνται, όπως δείχνει το πρόγραμμα Γαλιλαίος).

αποκτήσει μια πιο σοβαρή και υπολογίσιμη στρατιωτική ικανότητα αν επιθυμεί να παίζει έναν παγκόσμιο σταθεροποιητικό ρόλο.

Διατλαντικές Σχέσεις

Τους τελευταίους μήνες, με την αφορμή του πολέμου στο Ιράκ, έχει χυθεί πολύ μελάνι για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τον διεθνή ρόλο της ενωμένης Ευρώπης και την ανάπτυξη μιας κοινής αμυντικής ικανότητας. Το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης αφορά ζητήματα εξόχως σημαντικά όπως τη βούληση των μελών της Ε.Ε. να προχωρήσουν στο επόμενο - μετά την ΟΝΕ - μεγάλο βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, την αναγκαιότητα θεσμικών μεταρρυθμίσεων, όπως η θέση του «Υπουργού Εξωτερικών» της Ε.Ε., η κατάργηση της ομοφωνίας για μια σειρά ζητημάτων, οι σχέσεις με το ΝΑΤΟ και η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Δύναμης Ταχείας Αντίδρασης (γνωστής -εσφαλμένων- και ως «Ευρωστράτος»), αλλά και η -όλο και δυσκολότερα

στοιχείο της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας αρχιτεκτονικής ασφαλείας. Αν και οι σχέσεις μεταξύ Ευρώπης και Αμερικής είχαν περάσει από αρκετές περιόδους σοβαρών τριβών και κρίσεων, η αίσθηση της κοινής απειλής από την Σοβιετική Ένωση συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχημένη διαχείριση των διαφωνιών. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ο κεντρικός διατλαντικός θεσμός ήταν το ΝΑΤΟ. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν ένας θεσμός περιορισμένης εμβέλειας, μάλλον εμβρυακός στον τομέα της ασφάλειας και άμυνας, αν και με καλές προοπτικές περαιτέρω εξέλιξης.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή η κατάσταση έχει αλλάξει, τόσο όσον αφορά το ρόλο του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και για τις διατλαντικές σχέσεις μεταξύ μιας Ε.Ε. που διευρύνεται και αναζητά διεθνή ρόλο και των ΗΠΑ που δείχνουν απόλυτα ικανοποιημένες με το καθεστώς της μοναδικής υπερδύναμης και προχωρούν στην υλοποίηση μιας πολιτικής μονομέρειας και ενίοτε αδιαφορίας για τους διεθνείς θεσμούς και κανόνες.

Οι ευρωατλαντικές, αλλά και οι ενδο-ευρωπαϊκές σχέσεις επλήγησαν σοβαρά

Για περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες, οι διατλαντικές σχέσεις αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερα σημαντικό θεσμικό στοιχείο της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας αρχιτεκτονικής ασφαλείας.

καλυπτόμενη- αμερικανική αντίθεση στη χειραφέτηση της Ευρώπης στον τομέα της άμυνας. Λιγότερη προσοχή έχει δοθεί στον τομέα των ικανοτήτων, θέμα φαινομενικά τεχνοκρατικής φύσης, αλλά στην πραγματικότητα εξόχως πολιτικό.

Για περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες, οι διατλαντικές σχέσεις (ή άλλως διατλαντικός δεσμός-transatlantic link) αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερα σημαντικό θεσμικό

από τις συνέπειες της πρόσφατης κρίσης. Τα προσχήματα βεβαίως τηρούνται αφού καμία πλευρά -και ιδιαίτερα οι Ευρωπαίοι- δεν επιθυμεί ανοιχτή ρήξη, αλλά τίθενται σοβαρά ερωτηματικά για το μέλλον των σχέσεων ανάμεσα στους δύο πόλους της ευρω-ατλαντικής κοινότητας. Οι δυο πλευρές φαίνεται να έχουν διαφορετικές, και συχνά αποκλίνουσες ή ακόμα και συγκρουόμενες αντιλήψεις σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων όπως: ρόλος ΟΗΕ και

διεθνών θεσμών, χρησιμότητα ΝΑΤΟ, Παλαιστινιακό ζήτημα, περιβάλλον, αφοπλισμός, προληπτικός πόλεμος και μονομερής χρήση στρατιωτικής ισχύος, κλπ.

Και ενώ οι ΗΠΑ -ή τουλάχιστον η σημερινή νεοσυντηρητική ομάδα εξουσίας - φαίνεται να έχουν μια παγκόσμια στρατηγική και συγκεκριμένους στόχους, η Ε.Ε πασχίζει να επουλώσει τα τραύματα της πρόσφατης διαίρεσης σε «Νέα» και «Παλιά» Ευρώπη. Επιπλέον δε, βρίσκεται σε ένα κομβικό σημείο όσον αφορά στο μέλλον της, τόσο σχετικά με την πολιτική της δομή και τα γεωγραφικά της όρια, όσο και τον παγκόσμιο ρόλο της. Δείχνει δε αφηνιασμένη και ανέτοιμη να αντιμετωπίσει την απροκάλυπτη προσπάθεια των ΗΠΑ να αλλάξουν μονομερώς τους «όρους του παιχνιδιού» στη διεθνή πολιτική σκακιέρα.

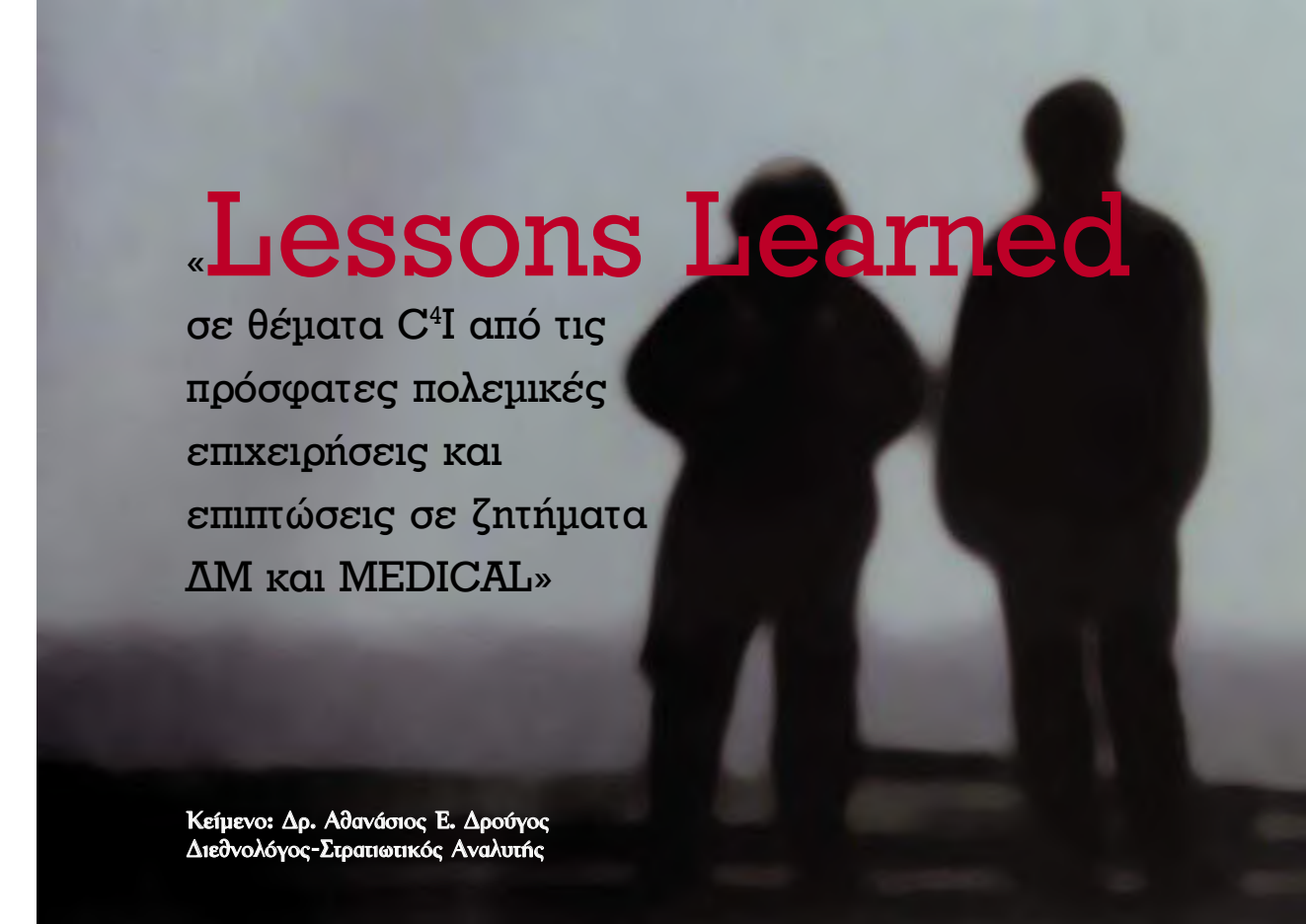
Αν και οποιαδήποτε πρόβλεψη για το αποτέλεσμα των υπό εξέλιξη διεργασιών θα ήταν παρακινδυνευμένη, η πρόσφατη διεύρυνση σε 25 χώρες, με διαφορετικούς προσανατολισμούς σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, αναμφίβολα θα δυσχεράνει περαιτέρω τις προσπάθειες χάραξης κοινής εξωτερικής πολιτικής και τη διαμόρφωση κοινής θέσης της Ε.Ε. σε μελλοντικές κρίσεις και μεγάλα προβλήματα. Είναι δε σαφές και αδιαμφισβήτητη η ανάγκη θεσμικών μεταρρυθμίσεων, ενώ φαίνεται να κερδίζουν έδαφος ιδέες περί μεταβλητής γεωμετρίας και μιας Ευρώπης ομόκεντρων κύκλων.

Τι θα γίνει στο μέλλον; Η ανάδειξη ενός δεύτερου πόλου ισχύος, όπως η ενωμένη Ευρώπη, έστω και αν δεν θα βρίσκεται στο ίδιο ακριβώς επίπεδο με τις ΗΠΑ, θα είχε σταθεροποιητικές συνέπειες για το διεθνές σύστημα, ιδιαίτερα αν οι δύο πόλοι ήταν «συμπληρωματικοί», με την Ε.Ε. να δίδει έμφαση στην «ήπια ισχύ» (με παράλληλη ενίσχυση, βεβαίως, της αμυντικής της ικανότητας) και τις ΗΠΑ στην στρατιωτική ισχύ. Αυτή είναι, όμως, μια ορθολογική αντιμετώπιση του ζητήματος που ενδέχεται να έρθει σε σύγκρουση με την επικρατούσα τάση του ηγεμονισμού στην Ουάσινγκτον. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι κεντρικό στοιχείο της (δημοσιευθείσας) Στρατηγικής Εθνικής

Ασφάλειας είναι η αποτροπή κάθε αμφισβήτησης της ηγεμονικής θέσης των ΗΠΑ.

Όσον δε αφορά στην βραχυπρόθεσμη πολιτική των ευρωπαϊκών δυνάμεων, δεν είναι βέβαιο ότι η «γαλλο-γερμανική συμμαχία ή συνεννόηση» θα έχει κάποια χρονική διάρκεια. Ήδη από την έναρξη της επίθεσης κατά του Ιράκ, η Γερμανία είχε υιοθετήσει μια πιο ήπια και διακριτική στάση έναντι των ΗΠΑ και είχε αρχίσει να κρατά κάποιες αποστάσεις από τις πιο ακραίες γαλλικές θέσεις. Αλλά ακόμη και η Γαλλία δείχνει να αισθάνεται αρκετά άβολα και αναζητεί τρόπους επανπροσέγγισης των ΗΠΑ, εκτιμώντας ότι το κόστος της συνεχιζόμενης αντιπαράθεσης θα είναι σαφώς μεγαλύτερο για τη Γαλλία. Η δε αμυντική πρωτοβουλία των τεσσάρων χωρών (Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο) δεν φαίνεται να συγκεντρώνει την απαραίτητη υποστήριξη στο εσωτερικό της ΕΕ. Εξάλλου, παρά τις όποιες επιφυλάξεις μπορεί να έχει κανείς για το ρόλο και τους ευρύτερους στόχους της Βρετανίας, μια ευρωπαϊκή αμυντική προσπάθεια χωρίς τη συμμετοχή της χώρας αυτής θα είχε εκ των πραγμάτων πολύ περιορισμένο εύρος και αποτελέσματα.

Εκτιμώντας ότι ο «Ευρω-Ατλαντικός Χώρος» αποτελεί ένα παράγοντα σταθερότητας και ότι, σε μια περίοδο έντονης διεθνούς ρευστότητας, αβεβαιότητας και αναδυόμενων προβλημάτων και απειλών, τα κοινά συμφέροντα και αξίες ανάμεσα στις δύο πλευρές του Ατλαντικού είναι σημαντικότερα από τις όποιες διαφορές και διαφωνίες, καθίσταται σαφές ότι το ζητούμενο πλέον είναι η ανάληψη πρωτοβουλιών για την βελτίωση των διατλαντικών σχέσεων (αν και τονίζεται πανταχόθεν η ανεπάρκεια των σημερινών ηγεσιών και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού). Η έμφαση από πλευράς ευρωπαϊκών χωρών θα πρέπει να είναι στη συνεργασία με μετριοπαθείς δυνάμεις στις ΗΠΑ - και, στο μέτρο του δυνατού, ενίσχυση της επιρροής αυτών - που βρίσκονται πλησιέστερα στη λογική της πολυμερούς συνεργασίας και σεβασμού των κανόνων, παρά στην παρούσα ηγεμονική συμπεριφορά.

«Lessons Learned

σε θέματα C⁴I από τις πρόσφατες πολεμικές επιχειρήσεις και επιπτώσεις σε ζητήματα ΔΜ και MEDICAL»

Κείμενο: Δρ. Αθανάσιος Ε. Δρούγος
Διεθνολόγος-Στρατιωτικός Αναλυτής

Οι αλλαγές στο επιχειρησιακό περιβάλλον

Η Επανάσταση στις Στρατιωτικές Υποθέσεις (RMA) έχει επηρεάσει καθοριστικά τη στρατιωτική πολιτική και τις επιλογές των Η.Π.Α., αλλά και των Ενόπλων Δυνάμεων των συμμάχων κρατών. Η θέση ότι η INFORMATION θα αλλάξει πολλά στις Ένοπλες Δυνάμεις είναι πραγματικότητα και εμφανίζονται πολυδιάστατες αλλαγές στη φύση του πολέμου. Ο Σμήναρχος JOHN WARDEN είχε προβλέψει ότι «η πληροφορία θα καταστεί το πλέον κυρίαρχο στοιχείο στις πολεμικές επιχειρήσεις». Είναι κάτι που το βλέπουμε στις JOINT VISIONS του 2010 και 2020 όπου κυριαρχούν η «DOMINANT BATTLESPACE AWARENESS» και η καλύτερη δυνατή

γνώση. Με βάση τα νέα δεδομένα, συστήματα και τη νέα πληροφορική τεχνολογία παρατηρούνται πολύπλευρα καταλυτικές αλλαγές στις πολεμικές επιχειρήσεις. Ήδη έχουν εισαχθεί στο Αμερικανικό λεξιλόγιο ο NET-CENTRIC WARFARE, το C⁴ ISR και οι INFORMATION OPERATIONS. Η επιχείρηση IRAQI FREEDOM (OIF) έδωσε την ευκαιρία να δοκιμασθούν πολλές από τις ανωτέρω ιδέες και σχέδια. Άλλωστε όπως αναφέρει και ο νέος Αρχηγός του Αμερικανικού Στρατού Στρατηγός SCHOOMAKER έχουμε «περάσει από την OBJECTIVE FORCE στη FUTURE FORCE».

Μέχρι στιγμής δεν έχουν δοθεί επίσημα στη δημοσιότητα πολλά από τα LESSONS LEARNED, γι' αυτό και πολλές από τις αναφορές μου στηρίζονται σε απευθείας προσωπικές επαφές με τους πλείστους πρωταγωνιστές της OIF, το περασμένο καλοκαίρι, και την αλλαγή των επιμέρους εμπει-

ριών. Οποσδήποτε η χρήση του GLOBAL POSITIONING SYSTEM ήταν πάρα πολύ μεγάλη σε σχέση με προηγούμενους πολέμους, ενώ αίσθηση προκάλεσε η εκ μέρους της 1^{ης} MEF ανάπτυξη της COMMON OPERATING PICTURE, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο μέτωπο των επιχειρήσεων ανατολικά της Βαγδάτης. Πάντως ο Αρχηγός του Μεικτού Επιτελείου των Η.Π.Α. Πτέραρχος Ρίτσαρντ Μάγιερς έκανε λόγο για «NEW AMERICAN WAY OF WAR». Γεγονός είναι ότι οι επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ απαιτούν εμβάθυνση για να εξαχθούν τα σωστά αποτελέσματα σε όλους τους επιμέρους τομείς. Το C⁴ ISR άλλαξε δραματικά τη συλλογή στοιχείων, αν και μέχρι σήμερα έχουν εμφανισθεί περιπτώσεις λαθραίας ανάλυσης κάποιων στοιχείων, εκτίμηση περί των WMD, ενώ δεν θα πρέπει να εντοπίζουμε τον σκεπτικισμό των διαφόρων MME για τις πολεμικές επιχειρήσεις. Είμα-

στε στην αρχή των LESSONS LEARNED της OIF και των «νέων ψυχολογικών και πληροφορικών επιχειρήσεων».

Είναι απαραίτητο να συνδέσουμε αναλυτικά τις OPERATIONS με τις INFOPS - PSYCHOPS - INTELLIGENCE COLLECTION κλπ. Οποσδήποτε οι δορυφορικές επικοινωνίες, η ακρίβεια στη στοχοποίηση, η διακλαδικότητα, η διαλειτουργικότητα, η προωθημένης εμβέλειας διοικητική μέριμνα, ο αερογερασμός πόλεμος κ.ά., έχουν δώσει στους Αμερικανούς σημαντικότερο προβάδισμα, αλλά είναι αναγκαίο να περιμένουμε επιμέρους αναλύσεις για να αποκτήσουμε - ει δυνατόν - μία πιο συλλογική εικόνα. Άλλωστε είμαστε σε συνεχή μετεξέλιξη των Ενόπλων Δυνάμεων σε αυτό που αναφέρω ως «στοχοποιώντας την επιστημολογία».

Σε επιχειρησιακό επίπεδο οι στρατιωτικές διοικήσεις προώθησαν την COMMON

OPERATING PICTURE (COP), ενώ για τους στρατιώτες την COMMON RELEVANT OPERATING PICTURE, που παρέχει στον οποιοδήποτε εμπλεκόμενο πρόσβαση σε μέσα, υλικό, πληροφορίες κλπ. Οι ταχύτατες και αποφασιστικές επιχειρήσεις (RDO) ανοίγουν το κεφάλαιο της SUPERIOR INFORMATION POSITION (FIRST FIGHTING FOR INFORMATION SUPERIORITY) και συνεχίζεται επί της βάσης της OPERATIONAL NET ASSESSMENT κατά τη διάρκεια της μάχης, με τους Διοικητές να αναλύουν και να συλλέγουν πληροφορίες για τον εχθρό σε REAL TIME. Σε επόμενη ενότητα παρέχονται ειδικές πληροφορίες για τις κινήσεις της 1^{ης} MEF (των Πεζοναυτών) βάσει του C⁴I (αφού η αρχιτεκτονική της συλλογής των πληροφοριών ήταν εντυπωσιακή). Το JSTARS (Joint Surveillance Target Attack Radar System) παρείχε πολύ καλές πληροφορίες για την κίνηση των εχθρικών δυνάμεων και τις θέσεις του Ιρακινού στρατού. Είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι τα μέσα και η συλλογή πληροφοριών των Ειδικών Δυνάμεων ήταν Εντυπωσιακή. Για πρώτη φορά επίσης το GPS ήταν η κατευθύνουσα πηγή τακτικών πληροφοριών.

Το C⁴ ISR και το NET - CENTRIC WARFARE απέδωσαν εντυπωσιακά αποτελέσματα. Το WARFIGHTING WEB, με τις νέες τεχνικές, συνέδεσε τα Αρχηγεία στα μετόπισθεν της AIR FORCE SPACE COMMAND, τις επίγειες δυνάμεις καθώς και περίπου 100.000 φορητά GPS Receivers. Οι Διοικήσεις είχαν άμεση και συνεχή πρόσβαση σε CPO, ενώ καθοριστικής σημασίας ήταν το SIPR net (το διαβαθμισμένο στρατιωτικού περιεχομένου INTRANET σύστημα).

Στον αεροπορικό τομέα οι αλλαγές ήταν σαρωτικές, τόσο σε τακτικό όσο και σε στρατηγικό επίπεδο. Η συνεργασία των Α/Φ με τις Ειδικές Δυνάμεις ήταν πρωτοφανής. Η OIF παρουσίασε μία «νέα μορφή συμβατικού πολέμου» με έμφαση στην πρωτοβουλία των κινήσεων, στην ταχύτητα, στην όσο το δυνατόν καλύτερη αξιολόγηση των πληροφο-

ριών, καθώς και στην πολύ αναβαθμισμένη σχέση των C⁴ISR με NCW και IO.

Το C⁴ISR πολλαπλασίασε ορισμένες μορφές μάχιμης ισχύος και τα αποτελέσματά ήταν εμφανή.

Είδαμε NET-CENTRIC WARFARE για τον Διακλαδικό Διοικητή της Δύναμης Κρούσης.

Οποσδήποτε εμφανίσθηκαν και προβλήματα σε θέματα πληροφορικής υπερφόρτισης, υπερβολικής τάσης να επιβεβαιωθούν τα πάντα, καθώς και MICROMANAGEMENT, αλλά πάντοτε υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Το C⁴ISR θα είναι ένα τμήμα ενός ιδιαίτερα πολύπλοκου συστήματος που θα κατευθύνεται από ανθρώπους. Θα εμφανίζει πάντοτε κάποια «κενά» συμφυή των ανθρωπινων παραγόντων, της πολυπλοκότητας των συστημάτων, των ανεπιθύμητων συνεπειών και αποτυχιών, αλλά και των μη-σχεδιαζόμενων επιτυχιών που μπορεί να εμφανισθούν στην πορεία.

Η εμπειρία της 1^{ης} MEF

Όπως ανέφερε και ο Διοικητής της 1^{ης} MEF στο ανατολικό μέτωπο της OIF, το C⁴I πρώτα απ' όλα έχει να κάνει με εξειδικευμένους ανθρώπους, οι οποίοι καλούνται να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους σε ένα πολύπλοκο, επικίνδυνο και ταχύτατα εξελισσόμενο περιβάλλον. Πάντοτε λαμβάνεται υπ' όψιν η μάχιμη διάσταση, καθώς και οι διάφορες εχθρικές επιλογές. Οι νέες τεχνολογίες ενδυνάμωσαν καταλυτικά και πολυαξονικά τις επιλογές της 1^{ης} MEF. Μέσω του C⁴I οι επιμέρους Διοικητές εξασκούν μάχιμη πρωτοβουλία και ενδυναμώνουν το επιχειρησιακό TEMPO. Όλα είχαν ενταχθεί στην COP, η οποία επέτρεπε μεγαλύτερη πρωτοβουλία, ταχύτητα και ελευθερία κινήσεων. Χρησιμοποιήθηκαν εκ μέρους της 1^{ης} MEF πολλές νέες τεχνολογίες, όπως τα TACTICAL DATA NETWORK, το ΨΗΦΙΑΚΟ TECHNICAL CONTROL, καθώς και το Ασφαλές Κινητό

Αντιπαρεμβολικό Τερματικό (SMART-T), που αποτέλεσαν την «πιο διευρυμένη αρχιτεκτονική επικοινωνιών». Το σύστημα TDN-DTC συμπλήρωσε 2,5 εκατ. ωθήσεις (τηλεφωνικές), 240 βίντεο, 280 AUDIO-TELECONFERENCE, 720 VIDEO με το JOINT MILITARY INTELLIGENCE COMMAND SYSTEM και επικυρώσεις E-MAIL (από 20-3-2003 μέχρι 1-5-2003). Ο Διοικητής είχε τη δυνατότητα δύο φορές την ημέρα να επικοινωνήσει με τους υποδιοικητές, δύο φορές TELECONFERENCE με τους άλλους διοικητές και δύο φορές με το Αρχηγείο των Πεζοναυτών στο Camp Pendleton στην Καλιφόρνια.

Το TDN/DTC διευκόλυνε το SECURE INTERNET PROTOCOL ROUTER NETWORK, τις INTELLIGENCE OPS και τη διακίνηση των WARFIGHTING INFORMATION. Συνέδραμε τα μέγιστα στην ανάπτυξη Μάχιμου - Επιχειρησιακού Κέντρου της MEF, που προσέδωσε ευελιξία στη Διοίκηση για ευκίνητο, βιώσιμο εκστρα-

τευτικό χαρακτήρα και αποτελεσματικό πλαίσιο επιχειρήσεων. Διευκόλυνε τη διακλαδικότητα, καθώς και την ένταξη της 1^{ης} Τεθωρακισμένης Μεραρχίας της Μεγάλης Βρετανίας στο όλο πλαίσιο κινήσεων.

Η 1^η MEF είχε κάνει πραγματικότητα το C⁴I μέσω των τριών COMMAND POST EXERCISES (CPX), δηλαδή των LUCKY WARRIOR 1-2 και της INTERNAL LOOK. Οι επικοινωνίες ήσαν πολύ καλές καθ' όλη τη διάρκεια της πορείας των 700 χλμ από την JALIBA του Κουβέιτ, μέχρι τα ανατολικά προάστια της Βαγδάτης (και εν μέσω της χειρότερης αμμοθύελλας των τελευταίων 20 χρόνων).

Σε ζητήματα Διοικητικής Μέριμνας και λόγω της πρωτοφανούς απόστασης, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι «άγγιξαν τα όρια του C⁴I». Χρησιμοποιήθηκαν διευρυμένες δορυφορικές επικοινωνίες, IRIDIUM SATELITE PHONES και BLUE FORCE TRACKER SYSTEMS.

Οι Πεζοναύτες χρησιμοποίησαν το πλέ-

ον πολύπλοκο δίκτυο C⁴I στην ιστορία, με ταχύτητα, εξειδικευμένη ΔΜ και λίαν αξιόπιστη αρχιτεκτονική πληροφοριών. Όπως όλες οι κορυφαίες Αμερικανικές δυνάμεις καθίστανται όλο και περισσότερο ψηφιακές. Η TRADOC έχει συστήσει ένα CENTER OF EXCELLENCE για συνεχή εκπαίδευση των Πεζοναυτών σε νέες τεχνολογίες και ψηφιακές επικοινωνίες.

Το C⁴I έχει προσδώσει «νέες προκλήσεις στον πόλεμο του 21^{ου} αιώνα», ενώ έχει ενδυναμώσει τη διαλειτουργικότητα και τη διακλαδικότητα των Πεζοναυτών με τους άλλους κλάδους.

Η όλη επιχείρηση ήταν Ηράκλειος

Άθλος, αφού υπήρξε πρωτοφανής παρουσία και εμπλοκή όπλων και συστημάτων όπως οι PC, το Αυτόματο Σύστημα Συντονισμού Επιχειρήσεων σε Βάθος, Ενεργοί Σταθμοί Αεράμυνας, Εξελιγμένης τεχνολογίας Συστήματα Τακτικών Πληροφοριών για χρήση από Μονάδες Πυροβολικού.

Στο συγκεκριμένο πόλεμο στο Ιράκ έγινε ευρύτατη χρήση του Ψηφιακού Στοιχείου, κυρίως από την 4^η Μεραρχία Πεζικού / IRONHORSE και την FORCE XXI. Ακόμα και στις εν εξελίξει επιχειρήσεις στην περιοχή Βόρεια Βαγδάτη - Τιγκρίτ η ανωτέρω Μεραρχία κινείται σε καθαρά DIGITAL πεδίο και ανάπτυξη BATTLE COMMAND.

Οι επιχειρήσεις, στα πλαίσια της OIF, έδειξαν προς πάσα κατεύθυνση ότι:

- Οι Αμερικανοί στους «νέους πολέμους» κινούνται βάσει «νέων επιλογών».
- Υπάρχουν σοβαρά «κενά» (συγκρίσεων) μεταξύ του Αμερικανικού και των άλλων στρατών.
- Αγγίζουμε τα όρια ακρίβειας σε πολεμικές επιχειρήσεις.
- Οι πόλεμοι του μέλλοντος στηρίζονται στη Διακλαδικότητα και στην INTEROPERABILITY.
- Είναι αναγκαία - όσο ποτέ - η ύπαρξη και διάθεση προωθημένων βάσεων.
- Καθοριστικής σημασίας θα είναι στο μέλλον οι συνεργασιακές - συντονιστικές «επαφές» δορυφόρων - VAVs - Τακτικής Αεροπορίας-Ειδικών Δυνάμεων.
- Ιδιαίτερη έμφαση στην ταχύτητα (SPEED).
- Αντιμέτωπη ασύμμετρων απειλών.
- Βαίνουμε από την OVERWHELMING ORCE στην OVERMATCHING FORCE (Δεσπόζουσα Δύναμη).
- Ιδιαίτερη έμφαση στο NETWORK - CENTRIC WARFARE.
- Να αντιμετωπισθεί η «ΨΗΦΙΑΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ» (DIGITAL DIVIDE) που υφίσταται ανάμεσα σε τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο.
- Εμπέδωση της CONCEPTUAL INTEROPERABILITY (Αντιληψιακή Διαλειτουργικότητα) σε όλους τους εμπλεκόμενους φορείς.

Lessons Learned -

ΔΜ - Medical

Σε όλες τις επιχειρήσεις οι Η.Π.Α. χρησιμοποίησαν ότι πιο σύγχρονο διέθεταν στο οπλοστάσιό τους (λαμβάνοντας υπ' όψιν την DESERT STORM και τις επί 12 χρόνια αεροπορικές επιχειρήσεις πάνω από το Βόρειο και Νότιο Ιράκ). Ο διαστημικός πόλεμος και η νέα γενικά HAND – HELD GPS συστημάτων, καθώς και η χρήση διαφόρων δορυφορικών συστημάτων, όπως οι KH-11 δορυφόροι ή

οι LA CROSSE έδωσαν «άλλη διάσταση στις επιχειρήσεις». Είναι πασιφανές ότι «μεταφερόμαστε πάρα πολύ γρήγορα σε διαστημικές επιχειρήσεις».

Παρά την τεχνολογική υπεροχή σε μάχιμο επίπεδο, η Διοικητική Μέριμνα για μια ακόμα φορά ήταν πρωταρχικής σημασίας. Είχαμε επιχειρήσεις όλες τις ημέρες και καθ' όλο το 24ωρο.

Οι απαιτήσεις ήταν πάρα πολλές σε υλικά, τρόφιμα, καύσιμα, ανεφοδιασμό αεροσκαφών (46 εκατ. γαλόνια μόνο από Α/Φ - τάνκερ). Για να διατηρηθεί τέτοιο TEMPO - επιχειρήσεων απαιτήθηκε πρωτοφανής κινητικότητα σε ΔΜ όπως:

- Συνεχής ανεφοδιασμός αεροσκαφών.
- Προώθηση καυσίμων, νερού και τροφίμων σε μονάδες που είχαν πολλή γρήγορη ανάπτυξη.
- Προώθηση μονάδων εφοδιασμού και μεταφορών σε περιοχές που γίνονταν οι του σύνεγγυς επιχειρήσεις.
- REAL TIME LOGISTICS.
- Εξειδίκευση των φορτίων από την αναχώρηση μέχρι την ανάπτυξή τους. Νέο πλαίσιο LOGISTICS MANagements.
- Υιοθέτηση του RADIO FREQUENCY IDENTIFICATION (RFID), όπου μέσω ενός ειδικού κώδικα διακινείται το συγκεκριμένο σύστημα ή φορτίο στον προορισμό του (πάντως εμφανίσθηκαν και κάποια προβλήματα, λόγω της ,πρωτοφανούς στα χρονικά, διεισδυσης σε βάθος της 3^{ης} Μεραρχίας Πεζικού).
- Καθοριστικής σημασίας ήταν η διάθεση αεροδρομίων και λιμανιών στον Κόλπο των Πετρελαίων για SEALIFT και AIRLIFT, (πολύ χρήσιμα είναι ορισμένα αρχικά LESSONS LEARNED της US CENTCOM και US TRANSCOM).
- Συνεχής Πρόοδος στον τομέα της Στρατιωτικής Ιατρικής, με πολλές νέες επιλογές περιορίσθηκε ο αριθμός των απωλειών που θα μπορούσαν να προέλθουν από σχετικούς τραυματισμούς. Περιορίστηκε σημαντικά η αερομεταφορά τραυματιών. Υπήρξαν μόνο 110 περιπτώσεις μεταφορών τραυματιών από την 20^η Μαρτίου ως την 11^η Απριλίου και αφορούσε 1300 ανθρώπους εκ των οποίων όμως μόνο τα 50 ήταν σοβαρά περιστατικά. Οι Αμερικανικές δυνάμεις πρωτοστάτησαν σε καινοτομίες, όπως : Μετέφεραν χειρουργούς πολύ κοντά στα πεδία μάχης για να μπορούν να αναλάβουν άμεσα το έργο της περίθαλψης των τραυματιών. Είχαν άμεση πρόσβαση σε τεχνολογία υπερήχων για να εντοπίζουν εντός του σώματος το οποιοδήποτε πρόβλημα. Χρησιμοποιήθηκαν μηχανήματα DOPPLER για τη μέτρηση του αίματος καθώς και νέα μοντέλα για τον έλεγχο των τραυμάτων στα χέρια. Επίσης νέοι BLOOD-CLOTTING BANDAGES και πιο ενισχυμένη «θωράκιση» του σώματος με CERAMIC PLATES.

Σε σχέση με τα όσα είχαν αναφερθεί ως «Σύνδρομο του Κόλπου» στην ΟΙΦ, αναπύχθηκαν σε προωθημένες (ιδιαίτερα) μονάδες ειδικά ιατρικά συστήματα για τυχόν άμεσο εντοπισμό βιολογικών ουσιών, όπως άνθρακα κ.ά. Παράλληλα υπήρξαν ειδικά ερωτηματολόγια προς τον κάθε στρατιώτη, στα οποία απαντούσε για θέματα που αφορούσαν την υγεία του, καθώς και πληροφοριακό υλικό σε όλους για εμβόλια - WMD - βασικές αιματολογικές γνώσεις κ.ά.

Η τηλεϊατρική διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο σε όλες τις επιχειρήσεις. Άλλωστε όπως έχω τονίσει πολλές φορές δεν έχουμε μόνο «Επανάσταση στις Στρατιωτικές Υποθέσεις», αλλά και «Επανάσταση στις Στρατιωτικό-Υγειονομικές Υποθέσεις».

Παρατηρείται μία TRANSFORMATION στο λειτουργήμα του Στρατιωτικού Ιατρού. Γι' αυτό και απαιτείται πολυεξειδίκευση, συντονισμός με τις DEEP OPERATIONS, παρουσία πλωτών νοσοκομείων, υιοθέτηση νέων επιλογών σε EVACUATION (EMERGENCY κ.ά.).

Η τηλεϊατρική και οι τεχνικές τηλεσυμβουλευτικού πλαισίου για τη μεταφορά ιατρικών και άλλων στοιχείων καθημερινά βελτιώνονται. Η διασπορά των Όπλων Μαζικής Καταστροφής (WMD) είναι μία ακόμα «προώθηση» για τους στρατιωτικούς γιατρούς, γιατί οι ασύμμετρες απειλές έχουν επιπτώσεις στην στρατιωτική ιατρική. Οι στρατιωτικοί γιατροί είναι αυτοί που πριν, στη διάρκεια και μετά καθορίζουν το επίπεδο της FITNESS των δυνάμεων που συμμετέχουν σε οποιαδήποτε φύση των επιχειρήσε-

ων (μάχιμες, ειρηνευτικές, ανθρωπιστικές, CIMIC, αλλά και περίεργες καταστάσεις, όπως η περίπτωση της ραδιολογικής βόμβας). Είναι αυτό που αναφέρεται και ως «βρώμικο περιβάλλον».

Η υγειονομική υποστήριξη - εκτιμώ - ότι θα πρέπει να επικεντρωθεί και στην υποστήριξη μικρότερων και ιδιαίτερα ευέλικτων μονάδων, οι οποίες είναι εφοδιασμένες με μεγάλη ισχύ πυρός. Η περαιτέρω αναβάθμιση των ειδικών δυνάμεων στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ έχει επιπτώσεις και στον πιο εξειδικευμένο ρόλο του ιατρικού προσωπικού. Ενισχύει εκείνη την τάση που υποστηρίζει ότι το στρατιωτικό - υγειονομικό προσωπικό, το νοσηλευτικό κλπ. θα πρέπει να είναι εκπαιδευμένο και εφοδιασμένο να αποδώσει σε πολύ δυσχερές επιχειρησιακό περιβάλλον.

Είναι πολύ σημαντικό οι στρατιωτικοί γιατροί και το νοσηλευτικό προσωπικό να έρχονται σε επαφή με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, καθώς και με Οργανώσεις που Εξειδικεύονται σε Όπλα Μαζικής Καταστροφής (π.χ. OCWC, OBWC κ.ά.). Όσο ποτέ άλλοτε η στρατιωτική ιατρική έρχεται πολύ κοντά στο μείζον θέμα των ασύμμετρων απειλών και της μαζικής τρομοκρατίας. Γι' αυτό και όσο ποτέ άλλοτε χρειάζεται CONSEQUENCE MANAGEMENT και «νέου τύπου ασκήσεις». Παράλληλα σε Νατοϊκό αλλά και Ευρωπαϊκό επίπεδο και πλαίσιο μπορεί να διευρυνθεί η συνεργασία. Σε Νατοϊκό επίπεδο μάλιστα θα έλεγα ότι χρειάζεται αναβάθμιση της στρατιωτικό-υγειονομικής παρουσίας σε όλα τα κλιμάκια.

Συμπεράσματα

Είναι γεγονός ότι οι πρόσφατες πολεμικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ έχουν δημιουργήσει νέα δεδομένα. Είναι απαραίτητο να προωθηθούν με γοργούς ρυθμούς πολλά θέματα. Μεταξύ άλλων θα πρότεινα τα εξής:

Πρώτο: Συνολική παρακολούθηση των LESSONS LEARNED από τις OEF - OIF σε όλους τους επιμέρους χώρους.

Δεύτερο: Προσαρμογή των συμπερασμάτων και τάσεων στο περιβάλλον της χώρας μας, σε διακλαδική βάση και έμφαση στη διαλειτουργικότητα.

Τρίτο: Ενδυνάμωση του C⁴I και ευρύτερη ανταλλαγή απόψεων με άλλες χώρες και Επιτελεία για COP-NCW κ.ά.

Τέταρτο: Αποστολή αξιωματικών και στρατιωτικών γιατρών στους μείζονες σχηματισμούς που ενεπλάκησαν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Ιράκ, για χρήσιμη συλλογή και εξαγωγή προσωπικών εμπειριών και συμπερασμάτων.

Πέμπτο: Η παρουσία στρατιωτικών γιατρών σε κρίσιμες αποστολές στο εξωτερικό στο πλαίσιο Peace Support/Post-Conflict Operations είναι πολύ μεγάλης σημασίας για την «Κοινωνική - Υγειονομική Διπλωματία».

Έκτο: Περαιτέρω εμβάθυνση στον τομέα της τηλεϊατρικής - τηλεσυμβουλών σε εθνικό - Ευρωπαϊκό - Νατοϊκό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο Ο.Η.Ε.

Έβδομο: Να προωθηθούν επαφές στρατιωτικών μας με εξειδικευμένες Διοικήσεις των Η.Π.Α, όπως η TRADOC, η TRANSCOM, η AIRMEDICAL COMMAND, αλλά και αντίστοιχες Βρετανικές - Καναδικές - Αυστραλές κ.ά.

Όγδοο: Η Ελλάδα, πέραν του HELLAS-SAT, να περάσει στη Διαστημική Εποχή. Στο διάστημα θα μεταφερθεί ο πόλεμος στο μέλλον. Για πολλούς και διαφόρους λόγους χρειάζεται διευρυμένη συνεργασία όλων των αρμοδίων φορέων (πολιτικών - επιστημονικών - στρατιωτικών).

Ένατο: Έμφαση να δοθεί στη μετεξέλιξη του NATO σε όλα τα επίπεδα, γιατί θα μας επηρεάσει και ιδιαίτερα στην TRANSFORMATION COMMAND και στη NATO RESPONSE FORCE.

Δέκατο: Τέλος, όσο ποτέ άλλοτε ο στρατιωτικός του μέλλοντος χρειάζεται τη «διεύρυνση της εξειδίκευσής».

Α-ΧΩΡΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ E-COMMERCE

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Κείμενο: Δημήτριος Μπακαλίδης, Καθηγητής Πληροφορικής Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων και Σχολής Αξιωματικών Αστυνομίας, Αθανάσιος Πλαγάκης, Σύμβουλος-Καθηγητής Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Καθηγητής Πληροφορικής Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων Πυροσβεστικής Ακαδημίας.

Το Internet ξεπερνώντας τη χωρική διάσταση αναδιαρθρώνει εννοιολογικά και λειτουργικά την οικονομική θεωρία και συμπεριφορά, καθώς και τις οικονομικές δραστηριότητες και συναλλαγές. Η περίπτωση του ηλεκτρονικού εμπορίου (e-commerce) είναι χαρακτηριστική της λειτουργίας με τη χρήση νέων τεχνολογιών οικονομικής δραστηριότητας. Διαφέρει από την παραδοσιακή μορφή εμπορίου μειώνοντας μεταφορές και συναλλαγές, έγγραφα και άλλες ενέργειες απαραίτητες έως σήμερα. Νέες μορφές πληρωμών, με νέες μορφές χρήματος (ηλεκτρονικές επιταγές, πιστωτικές κάρτες, ψηφιακό χρήμα) και πρότυπα λειτουργίας τους εμφανίζονται. Όλα τα προηγούμενα χρειάζονται κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας και ασφάλεια συναλλαγών, η οποία εξυπηρετείται από γνωστούς αλγόριθμους κρυπτογράφησης και πρότυπα διαδικασιών.

Εισαγωγή

Η οικονομική θεωρία και συμπεριφορά εμπειρείχε τη διάσταση του χώρου. Η επίδραση του χώρου θεωρήθηκε τόσο σημαντική, ώστε να αναπτυχθούν επιστημονικά πεδία έρευνας, όπως η περιφερειακή οικονομική πολιτική, η οικονομική του χώρου ή η οικονομική των αστικών κέντρων. Ο χώρος ως ιδιαίτερη παράμετρος των οικονομικών δραστηριοτήτων μελετήθηκε, αναλύθηκε αλλά και χρησιμοποιήθηκε. Με τη δημοτικότητα που γνωρίζει η χρήση του διαδικτύου (Internet - διαδίκτυο υπολογιστών) οι δραστηριότητες του ανθρώπου σε κάθε επίπεδο και φυσικά και στο οικονομικό πραγματοποιούνται σε μια νέα διάσταση ή μη διάσταση. Θα μπορούσε να γίνει λόγος για α-χωρικές δραστηριότητες, όπως ίσως και για α-χωρική οικονομία, μιας και όπως θα φανεί στη συνέχεια συναλλαγές και οικονομικές πράξεις μπορούν να πραγματοποιηθούν στο Internet πολύ πιο εύκολα από ότι με τηλεφωνική επικοινωνία ή αλληλογραφία, όπως θα βιαζόταν κάποιος να θέσει υπέρ της αμφισβήτησης των νέων τεχνολογιών των υπηρεσιών διαδικτύου.

Αρκετά χρόνια πριν, οι μεγάλες επιχειρήσεις χρησιμοποίησαν το ηλεκτρονικό εμπόριο για να διεξάγουν τις χρηματοοικονομικές συναλλαγές τους. Η ανταλλαγή ηλεκτρονικών δεδομένων (EDI- Electronic Data Interchange) σε ιδιωτικά δίκτυα άρχισε στη δεκαετία του '60, με πρώτες τις τράπεζες με ειδικά δίκτυα για ηλεκτρονική ανταλλαγή κεφαλαίων. Πρόσφατα με την αυξανόμενη ενημερότητα και δημοτικότητα του Internet, το ηλεκτρονικό εμπόριο έρχεται να κατακτήσει τον καταναλωτές καθώς και τις επιχειρήσεις όλων των μεγεθών.

Το Internet έχει ήδη αλλάξει το τρόπο που διεξάγονται οι επιχειρηματικές δραστηριότητες. Όσο η επιρροή μεγαλώνει και περισσότερες επιχειρήσεις χρησιμοποιούν το Internet, τόσο οι πιθανότητες για ανάπτυξη και διεξαγωγή ηλεκτρονικών συναλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων θα εξαπλωθούν, και

θα γίνει σαν κάτι το συνηθισμένο και αναπόσπαστο κομμάτι του εμπορίου, αλλά και της οικονομίας. Έτσι η διάσταση του χώρου αποκτά άλλη επιστημονική πια σημασία στην οικονομική δραστηριότητα.

Βασικά

Η ανάγκη για ηλεκτρονικό εμπόριο (e-commerce) προκύπτει από την απαίτηση των επιχειρήσεων και των κυβερνήσεων για καλύτερη χρήση της τεχνολογίας των υπολογιστών και των τηλεπικοινωνιών, ώστε να βελτιωθούν οι σχέσεις αμφίδρομης επικοινωνίας με τους πολίτες-καταναλωτές, οι επιχειρηματικές διεργασίες και η ανταλλαγή πληροφοριών ενδοεπιχειρησιακά, αλλά και κυρίως μεταξύ των επιχειρήσεων. Η ουσιαστική επιδίωξη της κάθε επιχείρησης στον έντονα ανταγωνιστικό επιχειρηματικό στίβο της εποχής μας είναι η εξασφάλιση στρατηγικού πλεονεκτήματος. Η τεχνολογία και ειδικότερα το ηλεκτρονικό εμπόριο παρέχει ευέλικτες και ολοκληρωμένες λύσεις τοποθέτησης των επιχειρήσεων στις επιθυμητές αγορές (target markets), παρεμβαίνοντας ευεργετικά σε κάθε στάδιο της αλυσίδας αξίας τους (value chain). Το Internet έδωσε μεγάλη ώθηση στην ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις βλέπουμε μικρές επιχειρήσεις ή νεοσύστατες να διευθύνουν τις επιχειρήσεις τους on-line, όπως ακριβώς και οι μεγαλύτεροι ανταγωνιστές τους. Με αυτό τον τρόπο όλες οι επιχειρήσεις μεγάλες ή μικρές περνούν το πλεονέκτημα του Internet και προχωρούν στη μείωση του κόστους τους, με το να καταργούν ασύμφορα ιδιωτικά δίκτυα και ψηφιοποιώντας τις επιχειρήσεις τους σε όλους τους τομείς.

Η κίνηση αυτή δεν είναι νέα, έχει ξεκινήσει εδώ και μια δεκαετία και συνεχίζει να αυξάνεται καθώς οι προσωπικοί υπολογιστές γίνονται καθιερωμένο εργαλείο κάθε επιχείρησης. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η σπουδαία συνεργασία μεταξύ ψηφιακής πληροφορικής,

υπολογιστικών εφαρμογών και το Internet.

Το παραδοσιακό εμπόριο αποτελείται κυρίως από την πώληση ενός προϊόντος και την είσπραξη των χρημάτων. Ο επιχειρηματίας πρέπει να ανακαλύψει τις ανάγκες τις αγοράς, να σχεδιάσει την επιχείρησή του, να βρει τους προμηθευτές των προϊόντων ή των πρώτων υλών, να προσελκύσει πελάτες, να παρέχει τεχνική υποστήριξη, να πληρώσει φορολογία, προσωπικό.

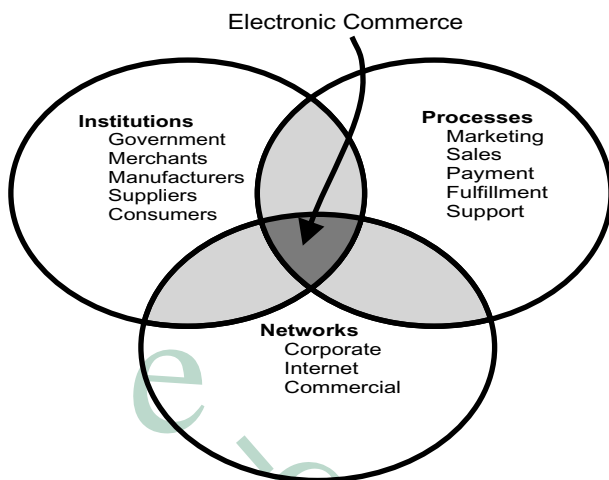
Οι καταναλωτές αντίθετα πρέπει να βρουν για κάθε ανάγκη υλικό προϊόν, υπηρεσία ή πληροφορία. Μετά πρέπει να βρουν πληροφορίες για αυτό που τους ενδιαφέρει, να μάθουν που παρέχεται και να συγκρίνουν τις επιλογές που έχουν βρει (τιμή, υπηρεσία, υποστήριξη και φήμη), πριν αγοράσουν το προϊόν. Κατά την πράξη της αγοράς είναι πιθανές οι διαπραγματεύσεις για τη τιμή, την ποσότητα, τον τρόπο παράδοσης. Η τεχνική υποστήριξη προσθέτει περισσότερα βήματα στον κύκλο. Οι καταναλωτές παίρνουν ότι χρειάζονται για να κρατήσουν τα προϊόντα τους σε καλή κατάσταση, ενώ οι προμηθευτές προσπαθούν να μάθουν τι χρειάζεται περισσότερο η αγορά. Τράπεζες και άλλοι οικονομικοί οργανισμοί κατευθύνουν τις μεταβιβάσεις μεταξύ αυτών των δυο (αγοραστών - προμηθευτών).

Όλες αυτές οι πράξεις και συναναστροφές φανερώνουν μια όχι απλή αγοροπωλησία, καθώς και ότι το ηλεκτρονικό εμπόριο δεν αποτελεί τη διοίκηση μιας επιχείρησης μέσα από δίκτυα παρά από χωριά, μέσα επικοινωνίας και συγκοινωνίας, οδικά δίκτυα και μεταφορές προϊόντων και πληροφοριών.

Το ηλεκτρονικό εμπόριο ως σύστημα, περιέχει όχι μόνο τις πράξεις που επικεντρώνονται στην αγορά και πώληση προϊόντων και υπηρεσιών, που δημιουργούν κέρδος, αλλά και εκείνες τις συναλλαγές, που υποστηρίζουν αυτό το κέρδος, παρέχοντας προσφορές, πωλήσεις, δημιουργώντας ζήτηση για κάποια αγαθά, τεχνική υποστήριξη και επικοινωνία μεταξύ των συναλλασσόμενων.

Το ηλεκτρονικό εμπόριο κτίζεται στα πλεονεκτήματα και στη δομή του παραδοσιακού εμπορίου, προσθέτοντας την ευκαμψία που προσφέρουν τα ηλεκτρονικά δίκτυα.

Με τον χειρισμό ψηφιακών πληροφοριών μέσα σε ηλεκτρονικά δίκτυα, το ηλεκτρονικό εμπόριο φέρνει μερικές νέες ευκαιρίες διεύθυνσης εμπορικών δραστηριοτήτων. Για παράδειγμα, με τη χρησιμοποίηση ψηφιακής πληροφορίας για τη διεξαγωγή εμπορικής δραστηριότητας, το ηλεκτρονικό εμπόριο κάνει ευκολότερη τη συνεργασία μεταξύ τμημάτων. Τα τμήματα

Το e-commerce
στο δίκτυο και την
οικονομία

αυτά μπορεί να είναι τμήματα ανταλλαγής πληροφοριών για δημιουργία στρατηγικής Marketing, συνεργαζόμενες επιχειρήσεις, που σχεδιάζουν και κατασκευάζουν νέα προϊόντα ή προσφέρουν νέες υπηρεσίες.

Επίσης διευθύνοντας εμπορικές δραστηριότητες σε ηλεκτρονικά δίκτυα αφαιρεί φυσικά εμπόδια. Για παράδειγμα τα ηλεκτρονικά συστήματα είναι έτοιμα να εξυπηρετήσουν πελάτες 24 ώρες το 24ωρο και 7 ημέρες την βδομάδα. Παραγγελίες προϊόντων και υπηρεσιών μπορούν να γίνουν δεκτές οποιαδήποτε στιγμή και από οπουδήποτε. Με το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι δυνατές νέες μορφές επιχειρήσεων, καθώς επίσης και νέοι τρόποι διοίκησης. Το Amazon.com για παράδειγμα είναι ένα βιβλιοπωλείο με έδρα στο Σιάτλ. Αυτή η επιχείρηση δεν έχει κανένα φυσικό κτίριο (αποθήκες, γραφεία). Πουλάει όλα τα βιβλία μέσα από το Internet και τα αποστέλλει κατευθείαν μέσω του εκδότη και έτσι δεν χρειάζεται να κρατάει κανένα αρχείο πωλήσεων ή πελατών.

Ο ορισμός του ηλεκτρονικού εμπορίου δεν είναι στατικός. Όσο η νέα τεχνολογία μας προσφέρει περισσότερες ικανότητες, κάτι νέο και καλύτερο μπορεί να εμφανιστεί.

Παραδοσιακές και ηλεκτρονικές συναλλαγές

Είναι αναγκαία μια περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθείται σε μια επιχείρηση όταν κάποιος καταναλωτής αποφασίσει να αγοράσει το προϊόν, που μπορεί να παρέχει. Το μοντέλο, που θεωρείται, είναι μια εμπορική επιχείρηση. Αρχικά ο υπάλληλος παίρνει την παραγγελία μαζί με κάποιες διευκρινήσεις, και μετά περνά την παραγγελία στο τμήμα που είναι υπεύθυνο για να εγκριθεί. Εκεί έχει να κάνει με ένα ή δυο managers ανάλογα με το κόστος. Η

παραγγελία τελικά φτάνει στο εμπορικό τμήμα, όπου εκεί κάποιος πρέπει να ελέγξει το κατάλληλο μοντέλο, καθώς και τον κατάλληλο προμηθευτή. Αν υποθέσουμε ότι η συγκεκριμένη επιχείρηση δεν συνεργάζεται με κάποιον συγκεκριμένο προμηθευτή και έτσι ο υπάλληλος πρέπει να κοιτάξει σε περισσότερους από έναν κατάλογο και να καλέσει περισσότερους από έναν προμηθευτές, για να κατοχυρώσει τη παραγγελία και τη διαθεσιμότητα του προϊόντος.

Μέχρι να επιλεγεί ο κατάλληλος προμηθευτής, ο πράκτορας πρέπει να συμπληρώσει τη φόρμα παραγγελίας και να τη στείλει στον προμηθευτή είτε με fax (έγγραφο τηλεμοιτυπίας), είτε με mail (επιστολή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου).

Όταν η παραγγελία ληφθεί από τον προμηθευτή, αυτός καθορίζει τη πίστωση, σύμφωνα με το ιστορικό του πελάτη της, τσεκάρει τα αποθέματα της και καθορίζει την ημερομηνία που μπορεί να παραδώσει το εμπόρευμα. Κατά τη διάρκεια βέβαια, ο προμηθευτής συμπληρώνει κάποια δελτία αποστολής, καθώς και τιμολόγιο. Μετά το τιμολόγιο ταχυδρομείται στον πελάτη και κάποια στιγμή αργότερα η επιχείρηση πληρώνει το οφειλόμενο πόσο.

Τώρα θα περιγραφούν τα παραπάνω με το ηλεκτρονικό εμπόριο. Ο πελάτης μπορεί να επισκεφτεί την ιστοσελίδα του μεταπωλητή ή ακόμα και του παραγωγού και να δει το κατάλληλο προϊόν από έναν on-line κατάλογο. Ο πελάτης μετά μπορεί να χρησιμοποιήσει το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και να στείλει μια ψηφιακή παραγγελία. Όταν γίνει αποδεκτή από την επιχείρηση-ηλεκτρονικό κατάστημα, ο manager απλά απαντά στο μήνυμα του πελάτη.

Όταν ο προμηθευτής λάβει την παραγγελία, ένα υπολογιστικό πρόγραμμα μπορεί αυτόματα να βάλει τη παραγγελία σε μια βάση δεδομένων εκκρεμών παραγγελιών, όπου εκεί αυτόματα θα ελεγχθούν τα αποθέματα του συγκεκριμένου προϊόντος, τα πιστωτικά υπόλοιπα της επιχείρησης πελάτη, καθώς και την ημερομηνία παράδοσης στο

Ο κύκλος της συναλλαγής	Παραδοσιακός τρόπος	Ηλεκτρονικό Εμπόριο
Πηγές πληροφοριών για το προϊόν	Περιοδικά, φυλλάδια, κατάλογοι	Web pages (ιστοσελίδες στο διαδίκτυο)
Παραγγελία του προϊόντος	Γράμμα, ειδική φόρμα	e-mail
Τιμοκατάλογοι	Κατάλογοι	On-line κατάλογοι
Έλεγχος διαθεσιμότητας του προϊόντος	Τηλέφωνο, fax	On-line βάση Δεδομένων
Δημιουργία παραγγελίας	Έντυπη φόρμα	e-mail, Web pages
Αποστολή - λήψη παραγγελίας	Ταχυδρομείο, fax	e-mail, EDI
Προτεραιότητα παραγγελιών	-----	On-line βάση Δεδομένων
Έλεγχος αποθεμάτων	Έντυπη φόρμα τηλεφ. Fax	On-line βάση Δεδομένων Web pages
Προγραμματισμός παράδοσης	Έντυπη φόρμα	On-line βάση Δεδομένων, e-mail
Τιμολόγηση	Έντυπη φόρμα	On-line βάση Δεδομένων
Παραλαβή προϊόντος	Μεταφορές	Μεταφορές άμεσης παράδοσης στον καταναλωτή
Γράμμα απολαβής παραγγελίας	Έντυπη φόρμα	e-mail
Αποστολή – λήψη τιμολογίου	Ταχυδρομείο	e-mail
Προγραμματισμός πληρωμής	Έντυπη φόρμα	On-line βάση Δεδομένων EDI
Αποστολή πληρωμής	Ταχυδρομείο	EDI

Πίνακας. Νέος και Παλιός Τρόπος για να πραγματοποιηθεί μία αγορά

προορισμό του. Ανάλογα θα γίνουν με τις μεταφορικές επιχειρήσεις και τράπεζες. Έτσι μέσω mail θα ειδοποιηθούν οι τελευταίοι για την παράδοση του εμπορεύματος και τη μεταφορά των χρημάτων από τον έναν λογαριασμό στον άλλον, αντίστοιχα.

Συγκρίνοντας τη παραδοσιακή μέθοδο με την ηλεκτρονική, τα βήματα είναι λίγο πολύ τα ίδια. Διαφέρουν τα μέσα που χρησιμοποιούνται, τα οποία κάνουν σε κάθε περίπτωση τις εργασίες περίπλοκες και χρονοβόρες ή εύκολες και γρήγορες αντίστοιχα. Με το ηλεκτρονικό εμπόριο, τα πάντα αρχίζουν ψηφιακά και τελειώνουν ψηφιακά.

Χρειάζονται μόνο διαφορετικές εφαρμογές για την επεξεργασία της παραγγελίας. Ενώ με τον παραδοσιακό τρόπο χρειάζονται τόσοι άνθρωποι και τόσα μέσα (τιμολόγια, πρόχειρα παραγγελιών, δελτία αποστολής, δελτία εισπράξεων, επιταγές απόδειξης, τηλέφωνα, fax) και το σπουδαιότερο τόσος πολύς χρόνος.

Ας φανταστεί κανείς πως, όλες αυτές τις δουλειές θα μπορούσε να τις κάνει μόνος του χωρίς τίποτα, παρά μόνο με τα δάκτυλα του στο γραφείο του.

Εκείνοι που ασχολούνται με την παροχή πληροφοριών, προϊόντων και υπηρεσιών

έχουν μεγάλη ποικιλία όσον αφορά τον τρόπο που μπορούν να τα προωθήσουν, από τον παραδοσιακό έντυπο τρόπο σε ποικίλους τρόπους πολυμέσων, όπως είναι το Internet, ταινίες και τηλεόραση. Το γεγονός είναι ότι όλες οι πληροφορίες μπορούν να εκφραστούν μέσα από την αποθήκευση, ως bits στο computer, το οποίο κάνει το προϊόν πιο ευμετάβλητο, καθώς ως νέο μέσο έχει πολλές δυνατότητες ανάπτυξης και εξέλιξης. Για παράδειγμα ένας ηλεκτρονικός κατάλογος μπορεί να παρουσιαστεί μέσα από το Web (δίκτυο), όπως επίσης μπορεί να εκτυπωθεί σε προσαρμοσμένους καταλόγους και να προωθηθεί σε συγκεκριμένα super market. Επίσης μπορούν τα δεδομένα να καταχωρηθούν σε ένα CD-ROM με παρουσιάσεις πολυμέσων για τα προϊόντα.

Ακόμα και πριν γίνει μια πώληση απαιτούνται οι υποψήφιοι πελάτες σε αγωνία για τα προϊόντα. Αυτό μπορεί να γίνει με διαφήμιση και marketing. Ενδεχόμενοι αγοραστές μπορούν να αποκοτούν πληροφορίες για την επιχείρηση και τα προϊόντα της κατά τη διάρκεια που μαθαίνουν πληροφορίες για τις αγορές, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να πλησιάζουν τους αγοραστές καλύτερα και να σχεδιάζουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Με

το ηλεκτρονικό εμπόριο και οι δυο στόχοι μπορούν να επιτευχθούν.

Οι δικτυακές κοινωνίες είναι χρήσιμες για διανομή πληροφοριών γύρω από διάφορα προϊόντα. Δωμάτια επικοινωνίας (chat rooms), τηλεδιάσκεψη (multi-party conferencing) και τα newsgroups τα οποία είναι ικανά να καλλιεργήσουν συζήτηση για τις επιχειρήσεις και τα προϊόντα τους. Πολλά από αυτά τα συστήματα μπορούν να αναμειχθούν μέσα από έναν Web Server (δικτυακό εξυπηρετητή).

Το World Wide Web (Παγκόσμιας ευρύτητας δίκτυο) παρέχει έναν αποτελεσματικό τρόπο επικοινωνίας με τους καταναλωτές. Μπορούν να σχεδιαστούν σελίδες, ώστε να συμπεριληφθούν κατάλογοι προϊόντων οι οποίοι μπορούν να αναζητηθούν ηλεκτρονικά και να παρέχουν νέους τύπους πληροφοριών. Κατά τις συντηρήσεις ενός ηλεκτρονικού καταλόγου προϊόντων, αποκόπτονται δεδομένα προϊόντων, τα οποία έχουν προέλθει από αιτήματα καταναλωτών στις αναζητήσεις τους.

Είναι δυνατό να ζητηθούν πληροφορίες από τους επισκέπτες στην ιστοσελίδα, παρέχοντας τους μια σελίδα με σχόλια. Μέσα από τις πληροφορίες από τους επισκέπτες μπορεί να συγκεντρωθούν δημογραφικά

στοιχεία από έρευνες και πληροφορίες.

Το Internet προσφέρει έναν αριθμό από διαφορετικούς τρόπους κάλυψης των καταναλωτών. Για παράδειγμα σε έναν Web Server μπορεί να συμπεριληφθεί μια φόρμα λήψης ερωτήσεων των πελατών και να ακολουθήσει προώθηση στο προσωπικό υποστήριξης. Μπορούν να συγκεντρωθούν ερωτήσεις που ανακύπτουν σε αυτό που είναι ευρέως γνωστό ως FAQ (συχνές ερωτήσεις) και να διανεμηθούν μέσω e-mail (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο), Usenet (Unix users network) news και το web. Ακόμα και αν οι ιστοσελίδες γίνονται μηχανισμοί αποδοχής ερωτήσεων, οι καταναλωτές μπορούν συχνά να έρχονται σε επαφή με το Service μέσω e-mail.

Καθώς ένας μεγάλος αριθμός από ιστοσελίδες στοχεύουν στο ευρύ κοινό, ένας συγκεκριμένος αριθμός από αυτές αποσκοπούν σε επιχειρήσεις. Σε μερικές περιπτώσεις ιστοσελίδες προσφέρουν και στους αγοραστές και στους πωλητές την ευκαιρία να επικοινωνούν και να κάνουν διαπραγματεύσεις.

Παραγγελίες

Είναι θέμα ρουτίνας για τους καταναλωτές να δώσουν τις παραγγελίες τους για τα αγαθά. Ηλεκτρονικές φόρμες, που αντικατοπτρίζουν παραδοσιακές μεθόδους όπως το χαρτί, είναι ένα καλός τρόπος αντιμετώπισης. Οι λειτουργίες για τους καταναλωτές πρέπει να σχεδιάζονται για εύκολη χρήση, αλλά επειδή τα περισσότερα Web συστήματα υποστηρίζουν ηλεκτρονικές φόρμες, πολλές επιχειρήσεις στρέφονται στο Internet. Αλλά πάντα υπάρχει η δυνατότητα παραγγελιών μέσω e-mail.

Πληρωμή

Υπάρχει μεγάλη ποικιλία από μηχανισμούς πληρωμών, αυτό ίσως είναι το πιο

ευμετάβλητο μέρος του ηλεκτρονικού εμπορίου, π.χ. ηλεκτρονικά check, ψηφιακά μετρητά. Οι επιχειρηματίες πειραματίζονται με μια μεγάλη ποικιλία από συστήματα πληρωμών του Internet. Μερικά από αυτά είναι σχεδόν ίδια με αυτά που χρησιμοποιούνται συχνά, όπως είναι οι πιστωτικές κάρτες, τα check και αλλά. Ακόμη και τα ηλεκτρονικά μετρητά (digital cash), είναι μια καλή προσπάθεια ηλεκτρονικής απεικόνισης του νομίσματος. Όμως όλες αυτές οι ηλεκτρονικές μέθοδοι πληρωμής των αγαθών είναι σε αρχική μορφή, όταν συγκρίνονται με τις καθημερινές συναλλαγές.

Οι επιχειρήσεις έχουν ανταποκριθεί στο Web εισάγοντας στους ηλεκτρονικούς καταλόγους μηχανισμούς για να δέχονται παραγγελίες, θέτοντας έτσι συστήματα πληρωμών στο ίδιο μέγεθος κάνοντας αίσθηση στο χώρο των συναλλαγών. Πολλοί προσφέρουν λειτουργικό εμπορικής υποστήριξης ειδικά σχεδιασμένο για να διαχειρίζεται τις πληρωμές που γίνονται στο Web. Επίσης περιέχουν ευκολίες για γενικούς εμπορικούς καταλόγους.

Νέες Ευκαιρίες

Το ηλεκτρονικό εμπόριο προσφέρει νέες δυνατότητες τόσο σε κάθε άτομο ξεχωριστά όσο και στις επιχειρήσεις. Καθώς το ηλεκτρονικό εμπόριο βελτιώνεται και πολλές επιχειρήσεις εισάγονται σε αυτό, γίνεται μεγαλύτερος ο συναγωνισμός μεταξύ τους και οι καταναλωτές μπορούν να επιλέξουν μεταξύ πολλών επιχειρήσεων.

Επιπρόσθετα οι πωλητές μπορούν ηλεκτρονικά να εντοπίσουν προϊόντα που τους ενδιαφέρουν. Τα πλεονεκτήματα για τις επιχειρήσεις είναι αρκετά. Καταρχήν οδηγούνται στην αύξηση του κύκλου εργασιών, καθώς βελτιώνονται οι πωλήσεις, αναπτύσσεται η αποτελεσματικότητα της διαδικασίας, καθώς μπορούν να μοιράζονται τις πληροφορίες τόσο μεταξύ τους όσο και με τους καταναλωτές. Έτσι ανακαλύ-

πτουν νέα προϊόντα, που εξυπηρετούν τους καταναλωτές σε μεγαλύτερο βαθμό. Όσον αφορά τους καταναλωτές βοηθούν στην επαγρύπνηση της αγοράς, στην δημιουργία νέων καναλιών πωλήσεων, και τέλος στην έρευνα των αγορών. Ένας άλλος τομέας, που αναπτύσσεται από το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι και οι επιχειρηματικοί συνεταιίροι των επιχειρήσεων που είναι εισηγμένες στο διαδίκτυο. Κατορθώνουν να διαχειριστούν την αλυσίδα προμηθειών, να μειώσουν τα έξοδα της μεταφοράς και τέλος να δημιουργήσουν νέους δυναμικούς οργανισμούς στον κυβερνοχώρο.

Πλεονεκτήματα Ηλεκτρονικού Εμπορίου

Το ηλεκτρονικό εμπόριο εξυπηρετεί τις επιχειρήσεις μακροπρόθεσμα και βραχυπρόθεσμα. Όχι μόνο δημιουργεί νέες αγορές, ικανές να προσελκύσουν νέο αγοραστικό κοινό, αλλά κάνει πιο εύκολη για τον καταναλωτή τη δουλειά του με την υπάρχουσα καταναλωτική βάση και την υποστήριξη που έχει δημιουργηθεί στο ηλεκτρονικό εμπόριο. Η επιχείρηση κάνοντας εργασίες, όπως είναι η παραγγελιοληψία, η ηλεκτρονική υποστήριξη του καταναλωτή, η έκδοση τιμολογίων, οδηγείται στη μείωση της γραφικής και υλικής εργασίας, που περιλαμβάνεται στις συναλλαγές μεταξύ των επιχειρήσεων. Όταν οι περισσότερες εργασίες γίνονται ηλεκτρονικά, γίνονται πιο κατανοητές οι καταναλωτικές ανάγκες. Παρουσιάζοντας λύσεις οι επιχειρήσεις για τους πελάτες τους, η μεταβίβαση της ικανοποίησης των καταναλωτών στις επιχειρήσεις, οι απαντήσεις που δίνονται στα προβλήματα τους στις συναλλαγές είναι μερικά από τα σημαντικότερα πλεονέκτημα του ηλεκτρονικού εμπορίου.

Ηλεκτρονικές Πληρωμές

Η συνεχώς αυξανόμενη εμπορευματοποίηση του Internet, και η χρήση του Web έχουν ωθήσει τις επιχειρήσεις στην εύρεση μεθόδων και συστημάτων πληρωμών για την υποστήριξη του Ηλεκτρονικού Εμπορίου. Η πρακτική εφαρμογή του Ηλεκτρονικού Εμπορίου στο σύγχρονο επιχειρηματικό περιβάλλον, απαιτεί την ύπαρξη συστημάτων ηλεκτρονικών πληρωμών μέσω των οποίων θα διεκπεραιώνονται ηλεκτρονικά οι οφειλές των εμπλεκόμενων μερών. Ήδη έχουν υιοθετηθεί διάφορα συστήματα ηλεκτρονικών πληρωμών (π.χ. πιστωτικές κάρτες ηλεκτρονικό χρήμα κλπ) κατάλληλα για την εξυπηρέτηση των συναλλαγών.

Είδη Ηλεκτρονικού χρήματος

Ηλεκτρονικές Επιταγές

Μια έντυπη επιταγή είναι ουσιαστικά μια εντολή μεταφοράς κεφαλαίων από ένα λογαριασμό σε έναν άλλο. Η εντολή αυτή αποστέλλεται αρχικά στον αποδέκτη, ο οποίος με τη σειρά του, παρουσιάζει την επιταγή στην τράπεζα προκειμένου να λάβει το αντίστοιχο ποσό.

Μια ηλεκτρονική επιταγή έχει όλα τα χαρακτηριστικά που διαθέτει μια έντυπη επιταγή και χρησιμοποιείται σαν ένα μήνυμα προς την τράπεζα του αποστολέα για την μεταφορά χρηματικών κεφαλαίων από ένα λογαριασμό σε ένα άλλο. Σε αντιστοιχία με την παραδοσιακή διαδικασία, η ηλεκτρονική επιταγή αποστέλλεται αρχικά στον αποδέκτη, ο οποίος την υπογράφει και την προωθεί στην τράπεζα προκειμένου να λάβει το αντίστοιχο ποσό.

Από άποψη ασφάλειας, η ηλεκτρονική επιταγή θεωρείται καλύτερη από την έντυπη επιταγή. Και αυτό, γιατί ο αποστολέας, μπορεί να προστατέψει τον εαυτό του από μια απάτη. Αυτό γίνεται με την κωδικοποίηση του αριθμού του λογαριασμού του με το δημόσιο κλειδί της τράπεζας, χωρίς έτσι να αποκαλύπτει τον αριθμό του λογαριασμού του στον έμπορο.

Το FSTC (Financial Services Technology Constants) αποτελεί μια συνεργασία τραπεζών και πιστωτικών οργανισμών, που έχουν υλοποιήσει μια ηλεκτρονική επιταγή. Στηριγμένη στην παραδοσιακή επιταγή, η επιταγή του FSTC επιτρέπει την ψηφιακή υπογραφή του αποδέκτη. Για την προσθήκη μεγαλύτερης ευελιξίας σε αυτό το σύστημα πληρωμών, το FSTC προσφέρει στους χρήστες διάφορες επιλογές επιταγών ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη. Οι ηλεκτρονικές επιταγές μπο-

ρούν να παραδοθούν είτε με άμεση παράδοση μέσω ενός δικτύου ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Σε κάθε περίπτωση, τα υπάρχοντα τραπεζικά κανάλια, μπορούν να εκκαθαρίσουν τις πληρωμές, μέσω των δικτύων τους. Κάτι τέτοιο οδηγεί σε μια ικανοποιητική αναβάθμιση της υπάρχουσας τραπεζικής υποδομής και του Internet.

Πιστωτικές Κάρτες

Σε μια παραδοσιακή συναλλαγή με πιστωτική κάρτα, ο προμηθευτής καταγράφει τα στοιχεία της πιστωτικής κάρτας του πελάτη δημιουργώντας ένα έγγραφο συναλλαγής. Το σχετικό έγγραφο υπογράφεται από τον αγοραστή και προωθείται στη συνέχεια στην τράπεζα για διεκπεραίωση. Στο τέλος, η τράπεζα χρεοπιτώνει τους αντίστοιχους λογαριασμούς ενημερώνοντας τα εμπλεκόμενα μέρη για την συναλλαγή που έγινε.

Σε ένα μηχανισμό ηλεκτρονικής πληρωμής με χρήση πιστωτικής κάρτας, ακολουθείται περίπου το ίδιο σενάριο με αυτό που

αναφέρθηκε στην περίπτωση της ηλεκτρονικής επιταγής. Επιπλέον το σενάριο αυτό, εμπλουτίζεται με μηχανισμούς ασφάλειας (π.χ. έλεγχος ταυτότητας πελάτη και εμπόρου). Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει στην ύπαρξη μιας σειράς συστημάτων ηλεκτρονικών πληρωμών με πιστωτικές κάρτες. Δύο από τα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν και διαφοροποιούν τα συστήματα αυτά, είναι το επίπεδο της ασφάλειας των συναλλαγών, και το λογισμικό που απαιτείται από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (αγοραστής προμηθευτής, τράπεζα).

Κατά τη διάρκεια μιας on-line συναλλαγής, τα στοιχεία της πιστωτικής κάρτας ενός αγοραστή μπορούν να μεταφερθούν με δύο τρόπους. Ο πρώτος τρόπος θεωρείται μη ασφαλής και υποστηρίζει την αποστολή των στοιχείων της ηλεκτρονικής πληρωμής από τον πελάτη στον έμπορο (ή την τράπεζα) σε μη κρυπτογραφημένη μορφή. Η μέθοδος αυτή κρίνεται ως μη ασφαλής, γιατί κατά τη μεταβίβαση των στοιχείων μπορεί να παρεισφρήσει κάποιος εισβολέας και να τροποποιήσει τα στοιχεία της συναλλαγής ή ακόμη και να τα υποκλέψει. Ο δεύτερος τρόπος, θεωρείται πιο ασφαλής και προβλέπει την κρυπτογράφηση όλων των πληροφοριών που σχετίζονται με τη πληρωμή πριν την αποστολή τους στον έμπορο (ή την τράπεζα), μέσω Internet.

Για την αποφυγή της παρεμβολής κάποιου τρίτου κατά την διεξαγωγή των συναλλαγών, μεταξύ του πελάτη και του εμπόρου, μια καλή επιλογή αποτελεί εκείνος ο συνδυασμός web browser και web server που θα υποστηρίζει το πρωτόκολλο Secure Sockets Layer (SSL). Η χρησιμοποίηση web servers και web browsers που υποστηρίζουν το πρωτόκολλο SSL, εξασφαλίζει την προστασία των δεδομένων από κάποιον τρίτο. Δεν εγγυάται όμως ότι τα δεδομένα αυτά δεν θα χρησιμοποιηθούν σκόπιμα από τον έμπορο. Για την αποφυγή εξαπάτησης του πελάτη από τον έμπορο (για παράδειγμα, χρήση των στοιχείων της πιστωτικής κάρτας από τον έμπορο για την διεξαγωγή μη εξουσιοδοτημένων αγορών), θα μπορούσε να

χρησιμοποιηθεί ένας ανεξάρτητος φορέας διασφάλισης των συναλλαγών γνωστός ως Έμπιστη Τρίτη Οντότητα (ΕΤΟ). Μία ΕΤΟ μεσολαβεί ανεξάρτητα στην όλη διαδικασία, αποκρυπτογραφώντας τα στοιχεία της πιστωτικής κάρτας επικυρώνοντας τη συναλλαγή.

Σε αρκετές περιπτώσεις, εταιρίες που παράγουν συστήματα ηλεκτρονικών πληρωμών, όπως η Cybercash, η Verifone, η First Virtual, χρησιμοποιούν μηχανισμούς με τους οποίους παρέχουν υπηρεσίες ΕΤΟ. Η Cybercash και η Verifone χρησιμοποιούν το μηχανισμό των wallet. Ο μηχανισμός αυτός μεταφέρει τον κρυπτογραφημένο αριθμό της πιστωτικής κάρτας από τον έμπορο στον δικό τους επεξεργαστή για τον έλεγχο αυθεντικότητας και την έγκριση της συναλλαγής. Η εταιρία First Virtual εκδίδει κάποιο Virtual PIN (personal identification number) στον πελάτη που το χρησιμοποιεί αντί του αριθμού της πιστωτικής κάρτας. Αφού λάβει τις πληροφορίες των πωλήσεων από τον έμπορο, η First Virtual μετατρέπει το virtual PIN στον αριθμό λογαριασμού της πιστωτικής κάρτας, προκειμένου να διεκπεραιωθεί η πληρωμή.

Σε αυτή την περίπτωση, η ηλεκτρονική ολοκλήρωση των συναλλαγών παρουσιάζει το εξής πλεονέκτημα έναντι του παραδοσιακού τρόπου πληρωμής με πιστωτική κάρτα: κρυπτογραφώντας τα στοιχεία της πιστωτικής κάρτας και με την μεσολάβηση μιας Τρίτης Έμπιστης Οντότητας, όπως η Cybercash ή η First Virtual, η επεξεργασία των στοιχείων αυτών δεν γίνεται από τον έμπορο, οπότε και εξαλείφεται ο κίνδυνος απάτης από την πλευρά του τελευταίου.

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά την πρόοδο, που έχει σημειωθεί στα συστήματα ηλεκτρονικών πληρωμών με χρήση πιστωτικών καρτών, εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη ορισμένα προβλήματα. Το σημαντικότερο πρόβλημα που εξακολουθεί να υφίσταται ακόμη είναι η τυποποίηση. Θα πρέπει να υιοθετηθεί μια κοινά αποδεκτή μέθοδος διεκπεραίωσης των ηλεκτρονικών συναλλαγών στο Internet

που θα επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών τύπων λογισμικού των συναλλασσομένων μερών. Η εξασφάλιση ή όχι αυτής της διαλειτουργικότητας θα καθορίσει και την μελλοντική πορεία των ηλεκτρονικών συστημάτων πληρωμών μέσω πιστωτικής κάρτας.

Ψηφιακό Χρήμα

Το ψηφιακό χρήμα είναι ένας μηχανισμός εξόφλησης μικροποσών μέσω του Internet και μπορεί να αποτελέσει το επόμενο βήμα στις εφαρμογές ηλεκτρονικών πληρωμών. Σε ένα σύστημα ψηφιακού χρήματος, το νόμισμα δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια σειρά από ψηφία.

Ένας χρήστης μπορεί να κάνει ανάληψη ψηφιακού χρήματος από μια τράπεζα μεταφέροντας το ποσό αυτό στον ηλεκτρονικό του υπολογιστή. Το ψηφιακό χρήμα, που παραχωρείται από την τράπεζα, σημειώνεται κατάλληλα για λόγους εγκυρότητας και ασφάλειας. Σε περίπτωση αγοράς προϊόντων μέσω του Internet, ο αγοραστής αποστέλλει στον προμηθευτή το αντίτιμο σε ψηφιακό χρήμα. Ο τελευταίος με τη σειρά του, προωθεί στην τράπεζα τη ψηφιακή-ροή που έλαβε προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο η ροή αυτή αποτελεί έγκυρη χρηματο-ροή ή όχι.

Για να διασφαλίσει ότι κάθε χρηματοροή (token) χρησιμοποιείται μόνο μια φορά, η τράπεζα καταγράφει τον σειριακό αριθμό κάθε token που ξοδεύεται. Αν ο σειριακός αριθμός του token υπάρχει ήδη στην βάση δεδομένων, τότε η τράπεζα έχει εντοπίσει κάποιον που προσπάθησε να χρησιμοποιήσει περισσότερες από μια φορές το token και θα πληροφορήσει τον έμπορο ότι αυτή η χρηματική μονάδα είναι άχρηστη.

Μία εναλλακτική λύση που αναπτύχθηκε από την DigiCash επιτρέπει στους χρήστες να διατηρήσουν την ανωνυμία τους. Ο εν λόγω μηχανισμός, που ονομάζεται blind signature, επιτρέπει στον αγοραστή να λά-

βει ηλεκτρονικό χρήμα από μια τράπεζα χωρίς η τράπεζα να μπορεί να συσχετίσει το όνομα του αγοραστή με τα tokens που του διανέμονται. Η τράπεζα πρέπει να εκπιμήσει το token που λαμβάνει από τον έμπορο, μέσω της ψηφιακής σφραγίδας, που έχει αρχικά τοποθετηθεί στα tokens του χρήστη, αλλά η τράπεζα δεν μπορεί να καταλάβει ποιος έκανε την πληρωμή.

Πρότυπα Ηλεκτρονικών Πληρωμών

Παρά την ύπαρξη αρκετά ισχυρών συστημάτων ηλεκτρονικών πληρωμών με πιστωτικές κάρτες, θα πρέπει να αναπτυχθεί κάποιο κοινό πρότυπο, που να επιτρέπει στα συστήματα πληρωμών να μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Η έλλειψη διαλειτουργικότητας, που παρατηρείται σήμερα, ίσως να ελαττώσει την αποδοχή των συστημάτων ηλεκτρονικών πληρωμών.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν ήδη δύο σημαντικά πρότυπα υπό ανάπτυξη, τα οποία θα καταστήσουν την διαλειτουργικότητα αυτών των συστημάτων πιο εύκολη. Το πρώτο από αυτά αφορά το Secure Electronic Transactions (SET), που αναπτύχθηκε από την Visa και την MasterCard. Το SET χρησιμοποιεί τα λεγόμενα ψηφιακά πιστοποιητικά για την πιστοποίηση της ταυτότητας των συμμετεχόντων σε μια συναλλαγή. Επίσης, κρυπτογραφεί τις πληροφορίες των πιστωτικών καρτών πριν την μετάδοση τους στο Internet.

Το δεύτερο πρότυπο αφορά στο Joint Electronic Payments Initiative (JEPI), που αναπτύχθηκε από την CommerceNet και το World Wide Web Consortium. Το JEPI αποτελεί μια προσπάθεια για προτυποποίηση των διαφορετικών μηχανισμών πληρωμών, πρωτοκόλλων και μεταφοράς.

Τέτοια παραδείγματα μηχανισμών πληρωμών περιλαμβάνουν, πιστωτικές κάρτες,

χρεωστικές κάρτες, ψηφιακό χρήμα και ηλεκτρονικές επιταγές.

Τα πρωτόκολλα πληρωμών περιλαμβάνουν το STT (Secure Transaction Technology) και το SEPP (Secure Electronic Payment Protocol). Στην ουσία ορίζουν την μορφή του μηνύματος και την διαδικασία που απαιτείται για την ολοκλήρωση της πληρωμής.

Το JEPI παρέχει τη δυνατότητα στον πελάτη να χρησιμοποιήσει μια μόνο εφαρμογή και μια μόνο διεπαφή χρήστη (user interface) για την διεκπεραίωση των συναλλαγών.

Ηλεκτρονικό Εμπόριο και Ασφάλεια

Ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται άμεσα με τη χρήση και τη διάδοση του Ηλεκτρονικού Εμπορίου, αφορά στο επίπεδο ασφάλειας των ηλεκτρονικών συναλλαγών. Για τον λόγο αυτό είναι αναγκαία μια συνοπτική αναφορά στις απαιτήσεις και στους μηχανισμούς ασφάλειας, στα ψηφιακά πιστοποιητικά, καθώς και στους πιο γνωστούς αλγόριθμους κρυπτογράφησης.

Απαιτήσεις Ασφάλειας

Οι βασικές απαιτήσεις για την ασφαλή διεξαγωγή του Ηλεκτρονικού Εμπορίου είναι η Εμπιστευτικότητα (Confidentiality), η Ακεραιότητα (Integrity) και ο Έλεγχος Αυθεντικότητας (Authentication).

- **Εμπιστευτικότητα (Confidentiality).** Η εμπιστευτικότητα είναι απαραίτητο στοιχείο της ιδιωτικότητας του χρήστη (user privacy), καθώς και της προστασίας των μυστικών πληροφοριών. Η εμπιστευτικότητα είναι συνυφασμένη με την αποφυγή μη εξουσιο-

δοτημένης τροποποίησης μιας πληροφορίας και παρέχεται μέσω κρυπτογράφησης. Σε ένα ηλεκτρονικό περιβάλλον θα πρέπει να υπάρχει η βεβαιότητα, ότι το περιεχόμενο των μηνυμάτων που ανταλλάσσονται παραμένει αναλλοίωτο.

- **Ακεραιότητα (Integrity).** Ακεραιότητα σημαίνει αποφυγή μη εξουσιοδοτημένης τροποποίησης των πληροφοριών που ανταλλάσσονται και παρέχεται μέσω ψηφιακής υπογραφής. Τα δεδομένα που αποστέλλονται ως μέρος της συναλλαγής πρέπει να είναι μη τροποποιησιμα κατά τη διάρκεια της μεταφοράς και αποθήκευσής τους στο δίκτυο.

- **Έλεγχος Αυθεντικότητας (Authentication).** Η διαδικασία επαλήθευσης της ορθότητας του ισχυρισμού ενός χρήστη ότι κατέχει μια συγκεκριμένη ταυτότητα, αλλά και η βεβαιότητα ότι το περιεχόμενο του μηνύματος παρέμεινε αναλλοίωτο κατά την μεταφορά, οριοθετούν την έννοια του ελέγχου αυθεντικότητας. Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό η πιστοποίηση της ταυτότητας των επιχειρήσεων που συμμετέχουν σε μία συναλλαγή είναι απαραίτητη ώστε, κάθε συναλλασσόμενο μέρος να μπορεί να πεισθεί για την ταυτότητα του άλλου. Ο έλεγχος αυθεντικότητας παρέχεται μέσω ψηφιακής υπογραφής.

- **Εξουσιοδότηση (Authorization).** Η εξουσιοδότηση αφορά στην παραχώρηση δικαιωμάτων από τον ιδιοκτήτη στον χρήστη. Για παράδειγμα, ο πελάτης εξουσιοδοτεί τον έμπορο ώστε ο τελευταίος να ελέγξει αν ο αριθμός της πιστωτικής κάρτας είναι έγκυρος και αν τα χρήματα στον λογαριασμό μπορούν να καλύψουν το ποσό των συναλλαγών.

- **Εξασφάλιση (Assurance).** Η εμπιστοσύνη, ότι κάποιος αντικειμενικός σκοπός ή απαίτηση επιτυγχάνονται. Για παράδειγμα, μια από τις απαιτήσεις του πελάτη είναι η βεβαιότητα ότι ο έμπορος με τον οποίο συναλλάσσεται είναι νόμιμος και έμπιστος.

- **Μη αποποίηση ευθύνης (Non-repudiation).** Κανένα από τα συναλλασσόμενα μέρη δεν πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί τη συμμετοχή του σε μια συναλλαγή.

Μηχανισμοί Ασφάλειας

Οι μηχανισμοί ασφάλειας, που εκπληρώνουν τις απαιτήσεις προκειμένου να επιτευχθεί εμπιστευτικότητα των πληροφοριών των ηλεκτρονικών συναλλαγών, δημοσίου ή ιδιωτικού κλειδιού, είναι:

Συμμετρική κρυπτογράφηση (Symmetric key encryption)

Η κρυπτογράφηση ιδιωτικού κλειδιού ή συμμετρική κρυπτογράφηση βασίζεται σε ένα κοινό κλειδί το οποίο διαμοιράζεται μεταξύ των συναλλασσομένων μερών. Το κλειδί αυτό χρησιμοποιείται τόσο για την κρυπτογράφηση όσο και για την αποκρυπτογράφηση των μηνυμάτων. Ο Kerberos και το Data Encryption Standard είναι οι πλέον γνωστές τεχνολογίες ιδιωτικού κλειδιού. Το βασικό πρόβλημα της κρυπτογράφησης του τύπου αυτού αφορά στη δημιουργία, την αποθήκευση και την μετάδοση του μυστικού κλειδιού (key management). Συγκεκριμένα και τα δύο συναλλασσόμενα μέρη θα πρέπει να συμφωνήσουν για ένα κοινό μυστικό κλειδί. Κάθε χρήστης θα πρέπει να έχει τόσα μυστικά κλειδιά όσα και τα μέλη με τα οποία συναλλάσσεται. Δεν ικανοποιείται η απαίτηση για αυθεντικότητα, γιατί δεν μπορεί να αποδειχθεί η ταυτότητα των συναλλασσομένων μερών. Από τη στιγμή που δυο άτομα κατέχουν το ίδιο κλειδί, τότε και οι δυο μπορούν να κρυπτογραφήσουν κάποιο μήνυμα και να ισχυριστούν ότι το έστειλε το άλλο άτομο. Κατά συνέπεια, η μη αποποίηση της ευθύνης (non reputation) για την αποστολή ενός μηνύματος καθίσταται και

αυτή αδύνατη. Το πρόβλημα αυτό επιλύεται με την κρυπτογράφηση δημοσίου κλειδιού ή ασύμμετρη κρυπτογράφηση.

Ασύμμετρη κρυπτογράφηση με δημόσιο και ιδιωτικό κλειδί

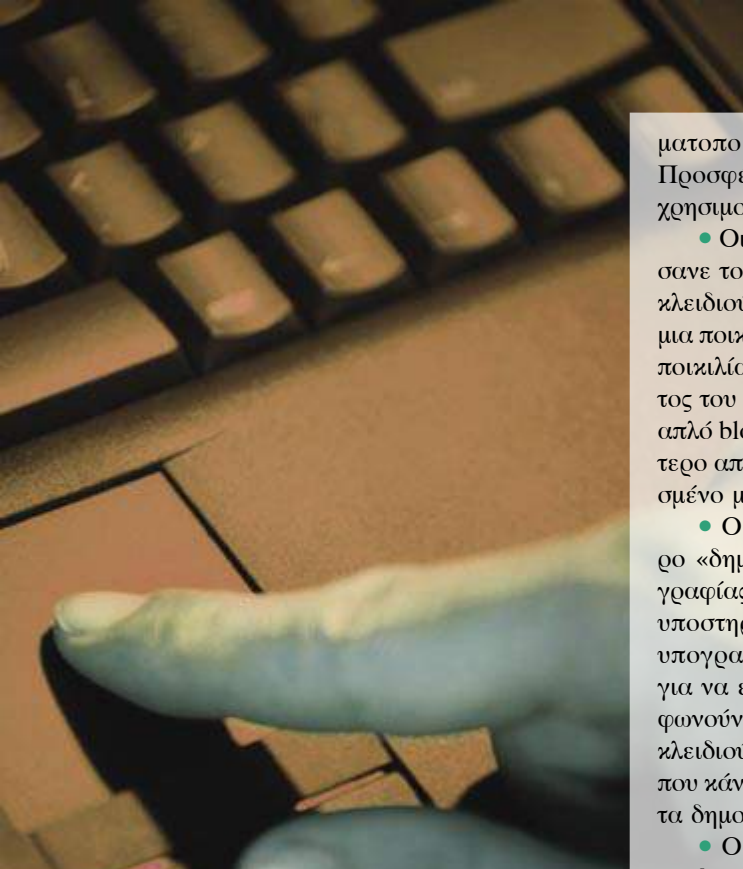
- Στην πρώτη περίπτωση, για την παραγωγή ενός εμπιστευτικού μηνύματος, ο αποστολέας χρησιμοποιεί το δημόσιο κλειδί του παραλήπτη για να κρυπτογραφήσει το μήνυμα, έτσι ώστε να παραμείνει απόρρητο έως ότου αποκρυπτογραφηθεί από το ιδιωτικό κλειδί του παραλήπτη.

- Στην δεύτερη περίπτωση, ο αποστολέας κωδικοποιεί ένα μήνυμα με το ιδιωτικό του κλειδί, το οποίο είναι απόρρητο. Το ιδιωτικό κλειδί αποδεικνύει την ταυτότητα του χρήστη (αυθεντικότητα). Δηλαδή, η χρήση ιδιωτικού κλειδιού για την κρυπτογράφηση ενός μηνύματος είναι αντίστοιχη με την προσθήκη της υπογραφής του αποστολέα σε κάποιο έγγραφο. Έτσι λοιπόν, οποιοσδήποτε χρησιμοποιήσει το δημόσιο κλειδί του αποστολέα για να αποκρυπτογραφήσει το μήνυμα, θα είναι σίγουρος για την ταυτότητα του πρώτου.

Γνωστοί Αλγόριθμοι κρυπτογράφησης

- DES - Data Encryption Standard. Το σώμα αυτό κρυπτογραφικών εντολών δημιουργήθηκε από την IBM και πήρε έγκριση το 1977. Χρησιμοποιεί ένα 56-bit κλειδί, είναι σχετικά γρήγορος αλγόριθμος και χρησιμοποιείται για την κρυπτογράφηση μεγάλου όγκου δεδομένων ταυτόχρονα.

- Triple DES. Βασίζεται στον αλγόριθμο

ματοποίηση υπολογισμών στο λογισμικό. Προσφέρει πολύ δυνατή κρυπτογράφηση, χρησιμοποιώντας ένα 128-bit κλειδί.

- Οι Rivest, Shamir και Adelman σχεδίασαν τον RSA, έναν αλγόριθμο «δημόσιου κλειδιού» (public-key) ο οποίος υποστηρίζει μια ποικιλία μήκους κλειδιών, καθώς επίσης ποικιλία όσον αφορά το μέγεθος του σώματος του κειμένου προς κρυπτογράφηση. Το απλό block κειμένου πρέπει να είναι μικρότερο από το μήκος του κλειδιού. Το συνηθισμένο μήκος κλειδιού είναι 512 bits.

- Ο Dile-Hellman αποτελεί το παλιότερο «δημόσιου κλειδιού» σύστημα κρυπτογραφίας, που ακόμα χρησιμοποιείται. Δεν υποστηρίζει κρυπτογράφηση ή ψηφιακές υπογραφές. Το σύστημα έχει σχεδιαστεί για να επιτρέπει στις δυο πλευρές να συμφωνούν με την χρήση ενός κατανεμημένου κλειδιού (shared key), ακόμα και αν το μόνο που κάνουν είναι να ανταλλάσσουν μηνύματα δημοσίως.

- Ο Digital Signature Algorithm (DSA) σχεδιάστηκε από την NIST και στηρίχθηκε πάνω σε αυτό που αποκαλείται EI Gamal αλγόριθμος. Το σχήμα των υπογραφών χρησιμοποιεί το ίδιο είδος κλειδιού που χρησιμοποιεί και ο Dile - Hellman αλγόριθμος και μπορεί να δημιουργήσει υπογραφές πιο γρήγορα από τον RSA.

μο DES και κρυπτογραφεί μια ομάδα δεδομένων τρεις φορές, με τρία διαφορετικά κλειδιά. Έχει προταθεί σαν εναλλακτική λύση αντί του DES, γιατί υποστηρίζεται ότι τον τελευταίο καιρό έχει γίνει πιο εύκολο και πιο γρήγορο το «σπάσιμο» του DES αλγόριθμου.

- RC2 και RC4. Σχεδιάστηκαν από τον Ron Rivets (από εκεί προέρχεται το R στην RSA Data Security Inc.). Παρέχουν ποικιλία ως προς το μέγεθος του κλειδιού αποκρυπτογράφησης για πολύ γρήγορη και μεγάλου όγκου κρυπτογράφηση. Οι δυο αυτοί αλγόριθμοι θεωρούνται λίγο πιο γρήγοροι από τον DES και μπορούν να γίνουν ακόμα πιο ασφαλείς αν επιλεγθεί μεγαλύτερο μήκος κλειδιού. Ο αλγόριθμος RC2 αποτελεί μια ομάδα (block) κρυπτογράφησης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην θέση του DES. Ο RC4 είναι ένα «ρεύμα» (stream) ψηφίων κρυπτογράφησης και θεωρείται περίπου δέκα φορές πιο γρήγορος από τον DES.

- Ο International Data Encryption Algorithm (IDEA) σχεδιάστηκε για πραγ-

Ψηφιακά Πιστοποιητικά και Παροχές Υπηρεσιών Πιστοποίησης

.....

Προκειμένου να γίνει χρήση της κρυπτογράφησης δημοσίου κλειδιού, θα πρέπει να παραχθεί ένα δημόσιο και ένα ιδιωτικό κλειδί. Βέβαια, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να γίνει με κάποιο πρόγραμμα που θα χρησιμοποιήσει το κλειδί αυτό (π.χ. ο Web browser ή το e-mail). Έπειτα ο κάτοχος θα πρέπει να φροντίσει για την διαφύλαξη του ιδιωτικού

του κλειδιού, αλλά και τη δημοσίευση του δημοσίου κλειδιού. Η δημοσίευση θα μπορούσε να γίνει με την αποστολή του δημοσίου κλειδιού στους παραλήπτες μέσω e-mail.

Οι αρχές πιστοποίησης (certificate authorities) αποτελούν έναν πιο έμπιστο τρόπο για τη δημοσίευση και διανομή των δημοσίων κλειδιών. Οι αρχές πιστοποίησης λαμβάνουν το δημόσιο κλειδί του ενδιαφερομένου χρήστη. Εάν ο χρήστης ενεργεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ως άτομο, θα πρέπει να παραχωρήσει όλα τα απαραίτητα στοιχεία που αποδεικνύουν την ταυτότητα του. Σε αντίθετη περίπτωση, ο χρήστης θεωρείται ότι ενεργεί για λογαριασμό κάποιας επιχείρησης και θα πρέπει να παραχωρήσει όλες τις νομικές πληροφορίες που απαιτούνται για την αξιοπιστία και την νόμιμη λειτουργία της. Έτσι λοιπόν, οι υπόλοιποι μπορούν να ζητήσουν την αυθεντικότητα του δημοσίου κλειδιού από την αρχή πιστοποίησης.

Στην ουσία ένα ψηφιακό πιστοποιητικό αποτελεί μια ψηφιακά υπογεγραμμένη δήλωση από μια αρχή πιστοποίησης, η οποία:

1. προσδιορίζει την αρχή πιστοποίησης που το εξέδωσε,
2. περιέχει το όνομα και κάποιες άλλες ιδιότητες του εγγεγραμμένου,
3. περιέχει το δημόσιο κλειδί του εγγεγραμμένου και είναι ψηφιακά υπογεγραμμένο από την αρχή πιστοποίησης που το εξέδωσε.

Επίλογος

Αναμφισβήτητα οι νέες τεχνολογίες και οι εφαρμογές τους στο διαδίκτυο έχουν ξεκινήσει μια νέα εποχή. Το Internet αποτελεί μια πραγματικότητα αδιαμφισβήτητη, όσον αφορά την ύπαρξή της και παράλληλα αμφισβητούμενη για το πόσο θα κρατήσει. Η διάρκειά της ίσως τελικά να είναι μια δυναμική κατάσταση μιας και εξαρτάται από την εξέλιξη των τεχνολογιών, όσο και από τη χρήση τους.

Τα προβλήματα μετακινήσεων στα μεγάλα αστικά κέντρα καθιστούν αναγκαία τη μείωσή τους. Οι υπηρεσίες που ικανοποιούνται μέσω Internet τείνουν να αυξάνονται (e-commerce, web banking, διακίνηση δημοσίων εγγράφων). Ταυτόχρονα αναζητούνται λύσεις εργασίας απομακρυσμένων θέσεων από τον φυσικό χώρο των επιχειρήσεων.

Όλο και περισσότεροι είναι εκείνοι που προσπαθούν να βελτιώσουν την υπάρχοντα κατάσταση, επιτυγχάνοντας μεγαλύτερες ταχύτητες, τόσο στην πρόσβαση, όσο και στη διακίνηση των πληροφοριών μέσα από το Internet.

Η άνοδος και η πτώση των επιχειρήσεων υπηρεσιών Internet και πληροφορικής στις Η.Π.Α. και παγκόσμια από το 1998 ως σήμερα, δεν φανερώνουν προφανώς την οικονομική πορεία της χρήσης των νέων τεχνολογιών. Αρκεί να αναλογιστεί κάποιος τα ποσοστά χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής στον παγκόσμιο πληθυσμό και θα κατανοήσει ότι γίνεται λόγος για εργαλεία, που ακόμα παραμένουν ανεκμετάλλευτα. Το υψηλότερο ποσοστό χρήσης Η/Υ παγκόσμια, που εμφανίζεται στις Η.Π.Α. με 57% και προσβασιμότητας και χρήσης Internet στην ίδια χώρα με 35%, δείχνει ότι οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα μπορεί να εξυπηρετηθεί με το Internet, βρίσκεται στο ξεκίνημά της εξελικτικά.

Την ίδια στιγμή μια νέα μορφή δικτύου Internet, που δε θα χρησιμοποιεί την κοινή τηλεπικοινωνιακή γραμμή που ισχύει τώρα, αλλά κάτι πολύ πιο οικείο σε όλους μας, το ηλεκτρικό δίκτυο που περνά από τα σπίτια μας εξελίσσεται. Η πρωτοποριακή αυτή μέθοδος πρόκειται να αυξήσει την ταχύτητα διαμετάδοσης δεδομένων 30 φορές περισσότερο, σε σχέση με την ταχύτητα που ισχύει σήμερα στο Internet. Και όλα αυτά με το μικρότερο δυνατό κόστος, αφού τα δεδομένα θα περνούν μέσα από την γραμμή ηλεκτροδότησης κάθε σπιτιού.

Όλα αυτά λοιπόν, μάλλον μία νέα εποχή για το Internet, την πληροφορική αλλά και τις οικονομικές δραστηριότητες πέρα

από κάθε φυσικό χώρο, προμηνύουν. Νέες δραστηριότητες και νέες μορφές επικοινωνίας. Τόσο νέες όσο νέες δημιουργήθηκαν με την εξάπλωση του τηλεφωνικού δικτύου. Κανείς δεν μπορούσε πριν την ανακάλυψη του τηλεφώνου να προβλέψει τι θα συνέβαι-

νε όταν θα μπορούσε να το χρησιμοποιήσει ο συνολικός πληθυσμός έστω σε μια χώρα. Κατ' αναλογία ίδια απρόβλεπτη είναι και η εξέλιξη όταν συνολικά έστω στις αναπτυσσόμενες οικονομικά χώρες χρησιμοποιηθεί το διαδίκτυο υπολογιστών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

✎ Δουκίδης Γ., Θεμιστοκλέους Μ., Δράκος Β., Παπαζαφειροπούλου Ν., Ηλεκτρονικό Εμπόριο, Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών, 1998.

✎ Δουκίδης Γ., Φραγκοπούλου Α, Ι. Αναγνωστόπουλος, EDI: Η πληροφορική στις σύγχρονες επιχειρήσεις, Αθήνα, 1993.

ΞΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

✎ Kalakota R. & Whinston A.. Electronic Commerce: A manager's guide. Addison - Wesley, 1996.

✎ Kalakota R. & Whinston A.. Readings in Electronic Commerce. Addison- Wesley, 1996.

✎ Kosiur D., Understanding Electronic Commerce (How online transactions can grow your business), Microsoft Press.

✎ Shaw J., Doing Business in the Information Age: Electronic Commerce, EDI & Reengineering, EC Strategies, 1995.

ΕΙΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

✎ Ο κόσμος του Internet, Τεύχος 7, 1995.

✎ Net No 1 Ιούνιος 1996.

✎ Ο κόσμος του Internet, No 14, 1996.

✎ Ram, No 97, 1996.

✎ CHIP, Τεύχη 4, 8, 11, 12, 1997.

✎ Computer & Software, Τεύχη 9, 13, 15, 1996.

✎ RAM, Τεύχη 134, 137, 140, 141, 2000.

✎ RAM, Τεύχος 157, 2002.

✎ Στοιχεία από τεύχη της εφημερίδας ΗΜΕΡΗΣΙΑ.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

@ <http://www.ecommercetimes.com/>

@ <http://www.internet.com/>

@ <http://ecommerce.internet.com/>

@ <http://marketingtoday.com/>

@ <http://www.abc-netmarketing.com/>

@ <http://www.ics.forth.gr/dsl/>

@ <http://www.geocities.com/>

ΜΟΝΑΞΙΑ:

Η Μοίρα Και Το Τίμημα Του Εγωκεντρισμού

Κείμενο: Αρχιμ. Μελέτιος Π. Κουράκης
Ιεροκήρυκος Σ.Σ.Ε.

Το περασμένο
καλοκαίρι παρακο-
λουθήσαμε ανήσυχoi,

από την καθημερινή ειδησεογραφία, την εκδήλωση ακραίων καιρικών φαινομένων (κυρίως με τη μορφή καύσωνα) που έπληξαν μεγάλο μέρος της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, με συνέπειες καταστροφικές, που έφθασαν ακόμα και μέχρι τα όρια της εθνικής τραγωδίας (βλ. δηλώσεις του Προέδρου της Πορτογαλίας). Το φαινόμενο όμως αυτό έλαβε εφιαλτικές διαστάσεις, με πρωτοφανές κόστος σε ανθρώπινες ζωές στη Γαλλία, όπου, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία 13.000 (!) άνθρωποι, κυρίως ηλικιωμένοι, βρήκαν τραγικό θάνατο από θερμοπληξία, λόγω έλλειψης κλιματιστικών και άλλων κατάλληλων μέσων προστασίας. Ο κυριότερος όμως λόγος αυτού του θλιβερού απολογισμού ήταν - σύμφωνα με τους περισσότερους αναλυτές - όχι τόσο η έλλειψη υποδομών αλλά η έλλειψη ανθρώπων. Το γεγονός κυρίως ότι δεν βρέθηκαν άνθρωποι - γείτονες, οικείοι ή συγγενείς που να ενδιαφερθούν για τους απομονωμένους ηλικιωμένους, να τους προσφέρουν τις πρώτες βοήθειες ή έστω να τους μεταφέρουν σε κάποιο νοσοκομείο ή ίδρυμα. Εύστοχα παρατηρήθηκε ότι «η μετά τον καύσωνα αποτίμηση πρέπει να μετρηθεί με τα σταθμά της απομόνωσης, της εγκατάλειψης και της σύγχρονης απάθειας προς τον άλλον». Η δε «Καθημερινή της Κυριακής», της 24ης Αυγούστου 2003, θέτοντας τον δάκτυλο επί τον τύπον των ήλων, σημείωνε ότι «η γαλλική εμπειρία του καύσωνα απέδειξε ότι το έλλειμμα δεν είναι οικονομικό, αλλά πρόβλημα αξιών και αρχών, με χαμένα τα συστατικά στοιχεία ενός κοινωνικού ιστού, στηριγμένου στην οικογένεια, αλλά και σε απλές έννοιες και απλά μέσα, που έκαναν τους ανθρώπους ευτυχισμένους, χωρίς μεγάλα έξοδα. Η γαλλική εμπειρία τον Αύγουστο του 2003 ήταν μια υπόμνηση. Το φαινόμενο, όμως, δεν είναι γαλλικό. Η κοινωνική αναλγησία και τα απότοκά της, όπως η μοναξιά και η εγκατάλειψη, δεν εντοπίζονται αποκλειστικά και μόνον σε μία περιοχή. Αφορούν ολόκληρο τον προηγμένο κόσμο».

Η όλη συζήτηση που προέκυψε από την τραγωδία αυτή στη Γαλλία, ανέσυρε στη μνήμη μας ένα αξιόλογο μελέτημα του γερμανού στοχαστή Mickael Klonowsky, που δημοσιεύθηκε στο μεγάλης κυκλοφορίας εβδομαδιαίο γερμανικό περιοδικό "FOCUS" (Nr. 49, της 6.12.93,

σελ. 150 - 156, με τίτλο "Schicksal Single: Der Preis der Ich - Sucht"), και αφορούσε σε μία από τις συνέπειες και τα "απότοκα" της "Κοινωνίας του Εγώ" και του "πολιτισμού" της αδιαφορίας. Αυτή της μοναξιάς. Η επικαιρότητα του μελετήματος, αλλά και η διεισδυτικότητα των θέσεων και των παρατηρήσεών του, μας ώθησαν να το παραθέσουμε στην "ΕΓΡΗΓΟΡΣΗ" σε μετάφραση, γιατί θεωρούμε ότι δίνει πολλά εναύσματα για σκέψη και γόνιμο προβληματισμό, αλλά ακόμη και για αναθεώρηση απόψεων και στάσεων ζωής. Για την ευκολότερη μελέτη του χωρίσαμε το περιεχόμενό του σε 5 ενότητες και τις επιγράψαμε με επί μέρους τίτλους.

► Παραδείγματα, διαπιστώσεις, στατιστικές, που παρουσιάζουν την έκταση του προβλήματος της μοναξιάς.

Ο άγνωστος άνθρωπος, πάνω στον οποίο έπεσαν συμπτωματικά, οι αστυνομικοί στις 30 Μαρτίου 1993, στην εγκαταλελειμμένη γκαρσονιέρα στην Γερμανική πόλη Biebrich, πρέπει να είχε πεθάνει γύρω στα τέλη Οκτωβρίου του 1989. Το μονιμοποιημένο πτώμα του βρισκόταν ξεχασμένο στο πάτωμα της κουζίνας, για τρεισήμισι ολόκληρα χρόνια. Και σίγουρα θα παρέμενε ακόμα «στα αζήτητα» εάν κάποιος δεν ενδιαφερόταν για το συγκεκριμένο διαμέρισμα.

Μοναχικός θάνατος: η μοίρα και το τίμημα μιας εγωκεντρικής και ατομιστικής κοινωνίας!

Την 1η Οκτωβρίου 1992 ο στρατηγός του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Στρατού Gert Bastian πυροβόλησε την φίλη του Petra Kelly και μετά αυτοκτόνησε. Έπρεπε να περάσουν όμως δεκαοκτώ ολόκληρες ημέρες για να βρεθούν τα αποσυντιθέμενα πτώματά τους στο εξοχικό τους κρησφύγετο. Η τραγική ειρωνεία είναι ότι η πασίγνωστη και διάσημη οικολόγος πολιτικός Kelly, που συνήθιζε να λαμβάνει εκατοντάδες γράμματα και φαξ κάθε μήνα, δεν αναζητήθηκε ούτε έλειψε από κανένα.

Ο μοναχικός θάνατος, που βιώνεται κυρίως στα νοσοκομεία ή στα γηροκομεία, γίνεται πλέον, όλο και περισσότερο «κτήμα» και καθημερινή πραγματικότητα μιας ατομιστικής κοινωνίας, της οποίας τα μέλη βλέπουν το διπλανό τους, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο καθηγητής κοινωνιολογίας Gerhard Shule, «μόνο σαν ένα είδος καταναλωτικού αντικειμένου» με ημερομηνία μάλιστα λήξεως, ανάλογα με το πόσο διαρκεί η ικανότητά του να εξυπηρετεί ή να διασκεδάζει τον άλλον. Ο μοναχικός θάνατος είναι, όχι σπάνια πλέον, η κατάληξη μιας μοναχικής και εγωιστικής ζωής, καθώς όλο και πιο πολλοί άνθρωποι ζουν μια τέτοια ζωή.

Εκατομμύρια άνθρωποι σ' όλο τον κόσμο βρίσκονται στην ίδια μοίρα. Η μοναξιά δεν είναι πλέον ο τραγικός «σύντροφος» μόνο των απογοητευμένων και ναυαγών του κόσμου τούτου, οι οποίοι με δυσκολία υπομένουν και υποφέρουν την ύπαρξή τους. Ακόμη και στον κύκλο των πολυδιαφημισμένων και κοινωνικά ανεβασμένων yuppies (ανώτερα διεθυντικά στελέχη επιχειρήσεων και οικονομικών οργανισμών) βιώνεται τραγικά η ίδια διαπίστωση: ο άνθρωπος ζει και αισθάνεται μόνος, αυτοαποκλεισμένος και αυτοπεριχαλασμένος από τους άλλους καθώς, στις μέρες μας, είναι όλο και πιο δύσκολη η σφυρηλάτηση γνήσιων ανθρωπιστικών δεσμών και σχέσεων. Ο μοντέρνος άνθρωπος των μεγαλουπόλεων, σε όλες τις ηλικίες, τα επαγγέλματα και τις κοινωνικές τάξεις, βυθίζεται όλο και πιο πολύ σε μια θεληματική απομόνωση και περιχαράκωση. «Οι μεγαλουπόλεις είναι γεμάτες από αποπροσανατολισμένους μοναχικούς ανθρώπους», ισχυρίζεται ο φιλόσοφος και κριτικός του πολιτισμού Peter Sloterdijk, «οι οποίοι, εκούσια ή ακούσια, δεν ανήκουν σε τίποτα και σε κανένα».

Σε μια δημοσκόπηση της IMAS του έτους 1991, 4% του πληθυσμού της Ανατολικής Γερμανίας και 2% της Δυτικής Γερμανίας βεβαίωναν ότι «τις τελευταίες 24 ώρες δεν είχαν κανένα άνθρωπο στον οποίο να μιλήσουν». Η αναγωγή του ποσοστού αυτού σε ολόκληρο τον πληθυσμό σημαίνει ότι 1.400.000 άνθρωποι, σε μία από τις πιο πυκνοκατοικημένες χώρες του κόσμου, τη Γερμανία, την προηγούμενη ημέρα δεν είχαν ανταλλάξει ούτε μία

λέξη με άλλον άνθρωπο. Στην ίδια επίσης δημοσκόπηση αναφέρεται ότι, ένας στους τέσσερις έως πέντε πολίτες δήλωσε ότι «θα έδινε οτιδήποτε για να εξασφαλίσει περισσότερη επικοινωνία με κάποιον συνάνθρωπο».

Στην έξαρση του φαινομένου αυτού της σύγχρονης εποχής συνέβαλαν αποφασιστικά τα ριζοσπαστικά μηνύματα της «πολιτιστικής» επανάστασης του Μάη του 68: η αυτοπραγμάτωση, η απελευθέρωση, η ισότητα των δύο φύλων και ο ελεύθερος έρωτας ήρθαν να καταλάβουν τη θέση των παραδοσιακών αξιών και ιδανικών. Ταυτόχρονα η ξέφρενη και μονομερούς οικονομική ανάπτυξη του δυτικού κόσμου άρχισε να διαβρώνει και να δυναμιτίζει τις παραδεδομένες αστικές κοινωνικές δομές. Ο σύγχρονος άνθρωπος παρασυρμένος από το ολοένα αυξανόμενο εγωκεντρικό πνεύμα της εποχής του απαιτούσε, για ικανοποίηση της φιλαντίας του, όλο και περισσότερο καταναλωτικά προϊόντα και αγαθά και έκανε τα πάντα για να τα αποκτήσει.

Το 1970 υπήρχαν στα πρώην ομοσπονδιακά κρατίδια 5.500.000 νοικοκυριά με ένα μόνο μέλος.

Το 1991 ο αριθμός αυτός εκτινάχτηκε στα 10 εκατομμύρια.

Σήμερα ένα στα τρία νοικοκυριά σ' όλη τη Γερμανία και ένα στα δύο στις μεγάλες πόλεις, όπως στο Μόναχο και Βερολίνο, είναι νοικοκυριά με ένα μόνο μέλος.

Ένας στους τρεις γάμους διαλύεται, ενώ σε μερικές μεγαλουπόλεις η κατάσταση είναι ακόμη τραγικότερη.

Μόνο στις πρώην ομοσπονδιακές χώρες ζουν σήμερα 1.800.000 ανύπαντροι γονείς.

Κάτι το εξωφρενικό και παράδοξο έρχεται σαν συνέπεια των παραπάνω: Όλο και περισσότεροι άνθρωποι μεταφέρονται και στοιβάζονται στα αστικά κέντρα, δηλ. σε πιο κλειστό και περιορισμένο χώρο διότι βρίσκουν κατάλληλες κοινωνικές συνθήκες για να ... απομονώνονται.

► Ο πολιτισμός του Εγώ, η ρίζα του ολέθρου.

Ο σύγχρονος τρόπος εργασίας και διαβίωσης ανταποκρίνεται σε μία εγωκεντρική καταναλωτική νοοτροπία αγοραπωλησίας απολαυστικών βιωμάτων και ηδονών.

Σήμερα μπορεί ο μοναχικός άνθρωπος να απολαμβάνει, σύμφωνα με τις ακόρεστες επιθυμίες του, τα τεχνολογικά κομψόρ και αγοραίες «ανθρώπινες υπηρεσίες». Για σύνθημά του έχει την αυτοπραγμάτωση, και για σκοπό του την «όμορφη παραδεισένια ζωή».

Μια εποχή κυριαρχίας «πολιτισμού» του Εγώ: Ο εγωκεντρικός μοναχικός τύπος θεοποιείται. Ο καθένας συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ατομική του ζωή, και δεν επιτρέπει σε κανένα άλλο να του υποδείξει, πώς αυτή οφείλει να είναι. Στην θέση των παραδοσιακών και μέχρι χθες κοινά αναγνωρισμένων σκοπών και στόχων ζωής, υπάρχει ένας άδειος χώρος, τον οποίον αναλαμβάνει ο καθένας από μόνος του να γεμίσει. «Σήμερα κάθε τι, το οποίο ισχύει ή μπορεί να ισχύει για δύο εκλαμβάνεται αμέσως ως λάθος(!). Ο καθένας έχει τη δική του αλήθεια(!). Τα πάντα κλονίζονται, τα πάντα αμφισβητούνται. Μόνο το εγώ μένει σταθερό(!). Όπως σε μια γιγαντιαία μηχανή με ανεξέλεγκτες φυγοκεντρικές δυνάμεις, έτσι και ο εκκοσμικευμένος άνθρωπος στα τέλη του εικοστού αιώνα αποκόπτεται και εκσφενδονίζεται μακριά απ' όλες τις σχέσεις του με το παρελθόν και τις κοινωνικές εξαρτήσεις του. Όλοι οι θεσμοί, οι παραδεδομένοι τρόποι συμπεριφοράς, οι κοινωνικές σχέσεις, οι σχέσεις των δύο φύλων και οι θρησκευτικές κοινότητες γκρεμίζονται και καταρρέουν αφήνοντας πίσω τους τον σύγχρονο άνθρωπο, σαν «Ροβινσώνα Κρούσο», πάνω στο ερημονήσι του εγώ του.

Ο άνθρωπος, σαν τύπος ατομισμού, δεν προβαλλόταν ποτέ τόσο σημαντικά όσο σήμερα και ταυτοχρόνως ποτέ άλλοτε δεν ήταν τόσο ασήμαντος και χωρίς αξία. Είμαστε μάρτυρες μιας γενικής υποβάθμισης και διάλυσης όλων των αξιών. Με πρώτη - πρώτη

την οικογένεια. Αντικρίζουμε μια πρωτόγνωρη «πολιτιστική φθορά και ένα μαρασμό του θεσμού του γάμου» ισχυρίζεται ο Axel Honneth και τονίζει: «η διάλυση των δομών της οικογένειας συμβαδίζει και συνάπτεται με την κόπωση των θεσμών και ιδρυμάτων διαπαιδαγώγησης των μελών της σύγχρονης κοινωνίας». Σαν συνέπεια έρχονται οι μοναχικοί και ασυντρόφευτοι οδοιπόροι της σύγχρονης εγωκεντρικής ζωής. Ο μοναχικός άνθρωπος του τέλους του εικοστού αιώνα κάθεται στο ιδιωτικό του διαμέρισμα, θωρακισμένος με όλα τα τεχνολογικά κομφορ και απασχολείται με τον ίδιο τον εαυτό του, με φόντο την εικόνα και τον θόρυβο της τηλεόρασης. Και πάλι τίποτε άλλο δεν τον συγκινεί όταν δουλεύει στο γραφείο του, ή όταν αφοσιώνεται στην καριέρα του, ή όταν δαπανά τον ελεύθερο χρόνο του στην εξασφάλιση κάλυψων και αγοραίων ικανοποιήσεων, παρά μονάχα ο εαυτός του. Ο εαυτός του είναι το κέντρο όλων των απασχολήσεων και των ενδιαφερόντων του.

Τα συνθήματα και οι «αξίες» του σημερινού ανθρώπου, που είναι η αυτονομία και η απελευθέρωση, σημαίνουν -στα πλαίσια του «πολιτισμού» του εγώ- επιδίωξη ατομιστικής ευτυχίας και εγωιστικής αντάρκειας, που προσπαθεί να τα κατακτήσει με τη συσσώρευση χρημάτων, την επαγγελματική ανέλιξη και τη συνεχή αναζήτηση νέων απολαύσεων και ηδονών. Ο σύγχρονος όμως «πολιτισμός» του Εγώ καταλήγει σε ένα αναπόφευκτο τραγικό αποτέλεσμα: τη μοναξιά. Αυτή φαίνεται να είναι η μοίρα αλλά και η καταδίκη του σημερινού ανθρώπου. Και τη μοναξιά αυτή δεν μπορεί -έστω και αν προσπαθεί με όλα τα τεχνολογικά επιτεύγματά του- ούτε να την αποφύγει ούτε να την υπερνικήσει.

► Η υποβάθμιση και παραθεώρηση του κοινοτικού πνεύματος και της κοινωνικής αντίληψης. Οι συνέπειες του φαινομένου.

«Ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός», όπως συγκεκριμένως ονομάζει την μοναξιά η ψυχοθεραπεύτρια Vera Pfeiler, είναι για τον σύγχρονο άνθρωπο ένα ταμπού, που φοβάται να το πλησιάσει. Στην άτεγκτη ερώτηση: - Είστε μόνος; Αναφέρει ο ψυχολόγος Eberhard Elbing, απαντά ο σύγχρονος «κουμπωμένος» άνθρωπος: «Και τι σας ενδιαφέρει εσάς;»

«Η μοναξιά», συνεχίζει ο Elbing, «είναι η κατάληξη της ανθρώπινης ευτέλειας, των πολλαπλών αδιεξόδων, της παραιτήσεως από τη ζωή, και η έκφραση των κοινωνικών και προσωπικών αποτυχιών». Η σύγχρονη θρησκεία του Εγώ και η κακώς νοούμενη αυτοπραγμάτωση έχουν όχι μόνο απομονώσει τους ανθρώπους μεταξύ τους, αλλά και τους έχουν οδηγήσει σε αποξένωση από όλες τις πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις τους.

Με τη συνεχή αυτοαπασχόλησή του ο άνθρωπος καταστρέφει σιγά-σιγά όχι μόνο την αξία και το ιδανικό της κοινοτικής και ομαδικής ζωής, αλλά και τις στοιχειώδεις ικανότητές του για την δημιουργία βαθύτερων διαπροσωπικών σχέσεων και δεσμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας στους τέσσερις κατοίκους των μεγάλων πόλεων είναι νευρωτικός και με κατεστραμμένες διαπροσωπικές σχέσεις.

Οι άμεσες και ανθρώπινες διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα στους συγγενείς και τους φίλους έχουν αντικατασταθεί από την «ψυχρή επικοινωνία» μέσω του... τηλεφώνου.

Τα κοσμικά πάρτι κυλάνε σε κλίμα ευπρεπούς και κόσμιας εχθρότητας(!).

Στην ατομοκρατούμενη και εκκεντρική κοινωνία μας δεν υπάρχει πλέον κανένας κώδικας κοινά αποδεκτών σκοπών και στόχων. Ο καθένας ενδιαφέρεται αποκλειστικά και μόνον για καλοπέραση και απόλαυση και έχει σαν σημείο αναφοράς μόνο τον εαυτό του.

Οι εγωκεντρικές αξιώσεις και απαιτήσεις έχουν διαποτίσει και αλλοτριώσει τόσο πολύ τον σύγχρονο άνθρωπο, ώστε οι ιδέες περί συντροφικότητας, φιλικότητας και βαθύτερων διαπροσωπικών σχέσεων να χλευάζονται σαν ρομαντική ουτοπία. Το πρόσωπο έχει αντικατασταθεί από το πράγμα. Όσο η «άψυχη ύλη» παίρνει τη μορφή καταναλωτικού

αγαθού και γίνεται ελκυστικότερη, τόσο και ανεβαίνει στη θέση του εμπιστότερου και χρησιμότερου συντρόφου του ανθρώπου.

► Τεχνολογικά και άλλα υποκατάστατα για την απουσία και τον αφανισμό των διαπροσωπικών σχέσεων.

Στις αγγελίες των εφημερίδων αποστέλλουν οι σύγχρονοι «υπεράνθρωποι» προκλητικές καταχωρήσεις για γνωριμία με άλλους ανθρώπους σαν την ακόλουθη: «ναρκισσιστές, ανοιχτοί σε όλα - πρότυπα και θαύματα εξυπνάδας, ελκυστικότητας, ιδιαιτερότητας, επαγγελματικής επιτυχίας και άφθαρτης φρεσκάδας - αναζητούν για συντροφιά - παρέα, αυτούς που σαν έσχατη υπαρξιακή επιβεβαίωση και κατάφαση της μονότονης ζωής τους έχουν, το να αφήνονται ολοκληρωτικά στις ανεξέλεγκτες επιθυμίες των άλλων». Σε ένα τέτοιο κλίμα ατομιστικής προβολής και ναρκισσιισμού, το άγχος του να γίνεται κανείς αποδεκτός, να μπορεί πάντοτε να ικανοποιεί και να έχει "πέραση", έχει αυξηθεί κατακόρυφα. Ο ασυνείδητος φόβος και η ενδόμυχη πληροφορία ότι ο άνθρωπος δεν παραμένει πάντα νέος και επιθυμητός και ως εκ τούτου κάποια μέρα, όταν θα πάψει να ικανοποιεί, θα εγκαταλειφθεί, είναι για πολλούς ο κύριος λόγος θεληματικής παραίτησης από την αναζήτηση σταθερών και μονίμων σχέσεων.

Χιλιάδες ανακοινώσεις για σύναψη σχέσεων γεμίζουν ασφυνκτικά τις στήλες των εφημερίδων (Σημ. Μετ. Εδώ βέβαια δεν πρόκειται για αναζήτηση μονίμων συντρόφων ζωής, αλλά για περιστασιακές γνωριμίες, υποκινούμενες μόνο από ένστικτα). Γραφεία συνοικεσίων και γνωριμιών σπάζουν ρεκόρ κύκλου εργασιών. Επαγγελματίες σύμβουλοι ευτυχίας έχουν γεμίσει την αγορά και κάνουν χρυσές δουλειές, καθώς υπόσχονται στον απηλιασμένο και απελπισμένο άνθρωπο, τέλειες λύσεις σε όλα τα προβλήματά του, συναισθηματικά, οικογενειακά κ.α.

Άλλοι αναζητούν την ιατρειά τους στα ψυχοφάρμακα και στις συχνές και τακτές επισκέψεις τους στους ψυχολόγους. Αν και ο αριθμός των επισκέψεων στους ψυχιάτρους αυξάνεται σταθερά, το αξιοπαρατήρητο είναι ότι και ο χρόνος αναμονής στις λίστες επισκεπτών των νευρολογικών κλινικών παρατείνεται για ολόκληρους μήνες, λόγω της εκρηκτικής ζήτησης. «Η ζήτηση και η ανάγκη για ψυχολογική παρακολούθηση και θεραπεία δεν έχει φθάσει ακόμα στο αποκορύφωμα. Θα δούμε μεγαλύτερη αύξηση στο μέλλον».

Η πρόοδος και η ανάπτυξη επίσης της τεχνολογίας επιτείνει την απομόνωση και συγχρόνως την υποθάλπει. Τη θέση των ομαδικών και κοινοτικών μορφών ζωής έχουν αντικαταστήσει οι τεχνικές επαφές και διασυνδέσεις.

Νέοι, που ζουν στις μεγάλες πόλεις, χάνουν την προσωπικότητά τους στις τεχνολογικές ντισκοτέκ, όπου χορεύουν ώρες ατελείωτες μόνοι, με παρέα τον εαυτό τους και μάλιστα ανεξάρτητα από το ρυθμό του τραγουδιού που ακούνε. Κάθε είδους επικοινωνία με οποιοδήποτε άλλον είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη.

Το τηλέφωνο, το φαξ, η τηλεόραση, το κομπιούτερ είναι τα απαραίτητα εξαρτήματα του μοναχικού δωματίου, απ' όπου ο απομονωμένος άνθρωπος επικοινωνεί με όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

Σήμερα προμηθεύεται ο άνθρωπος, σε εκτεταμένη μάλιστα κλίμακα, από το δείτνο μέχρι και τον ερωτικό του σύντροφο, από το ίδιο το δωμάτιό του με το πάτημα ενός κουμπιού. Δεν είναι απαραίτητο πια να κατεβεί στο δρόμο και ούτε να «υποβληθεί στον κόπο» να επικοινωνήσει με το συνάνθρωπό του. Η πληροφορική επικοινωνία, που εγκαινιάστηκε χάρη στην τεχνολογία, αντικαθιστά την ανθρώπινη επαφή ακόμα και στο χώρο του γραφείου: εργασία, αγορές, ακόμα και φιλίες και συντροφίες, όλα διεκπεραιώνονται μέσα από τον απροσπέλαστο πύργο του σπιτιού.

Η υψηλή τεχνολογία με τα αναρίθμητα προϊόντα της, αντικαθιστά την άμεση ανθρώπινη επικοινωνία και όταν συμβαίνει ο απάνθρωπος και σκληρός αυτός κόσμος να προκαλεί στον σημερινό κουρασμένο και απηλιασμένο άνθρωπο απογοήτευση, ε τότε, έχει και αυτός τη δυ-

νατότητα να σκορπίζεται μέσα στον εκθαμβωτικό παράδεισο της εικονικής πραγματικότητας (virtual reality) και εκεί μόνος με μόνη συντροφιά τον εαυτό του να βρίσκεται, για όσες ώρες θέλει, με την τεχνολογική αναπαράσταση της αγαπημένης του κινηματογραφικής σταρ.

Η υποβάθμιση της αξίας της κοινότητας και του κοινωνικού πνεύματος, η ατομιστική αντίληψη και η, συνεπεία αυτής, πολεμική περιχαράκωση έναντι του άλλου σαν εχθρού, και η διάλυση του θεσμού της οικογένειας, είναι για τον Ulrich Beck, «τα συμπτώματα μιας αβίωτης και εγωκεντρικής ζωής και τα αποτελέσματα μιας μακρόχρονης μύησης των μελών της σύγχρονης κοινωνίας μας στον ατομισμό».

► Τα συμπτώματα (περιληπτικά) και υπόδειξη για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Ο Schulze βλέπει ως μοναδική λύση στο πρόβλημα, την «εκ νέου ανακάλυψη της ιδέας της κοινότητας». Η επίμονη αναζήτηση πολλών ανθρώπων για ομαδικότητα και κοινοτική ζωή - από τις φοιτητικές ενώσεις έως τις παραθρησκευτικές οργανώσεις, από τις ομάδες ψυχολογικής υποστήριξης έως τα ανοιχτά τμήματα λαϊκής εκπαίδευσης- φανερώνουν με τον πιο έκδηλο τρόπο μια συγκεκριμένη έλλειψη και μια βαθιά αναζήτηση.

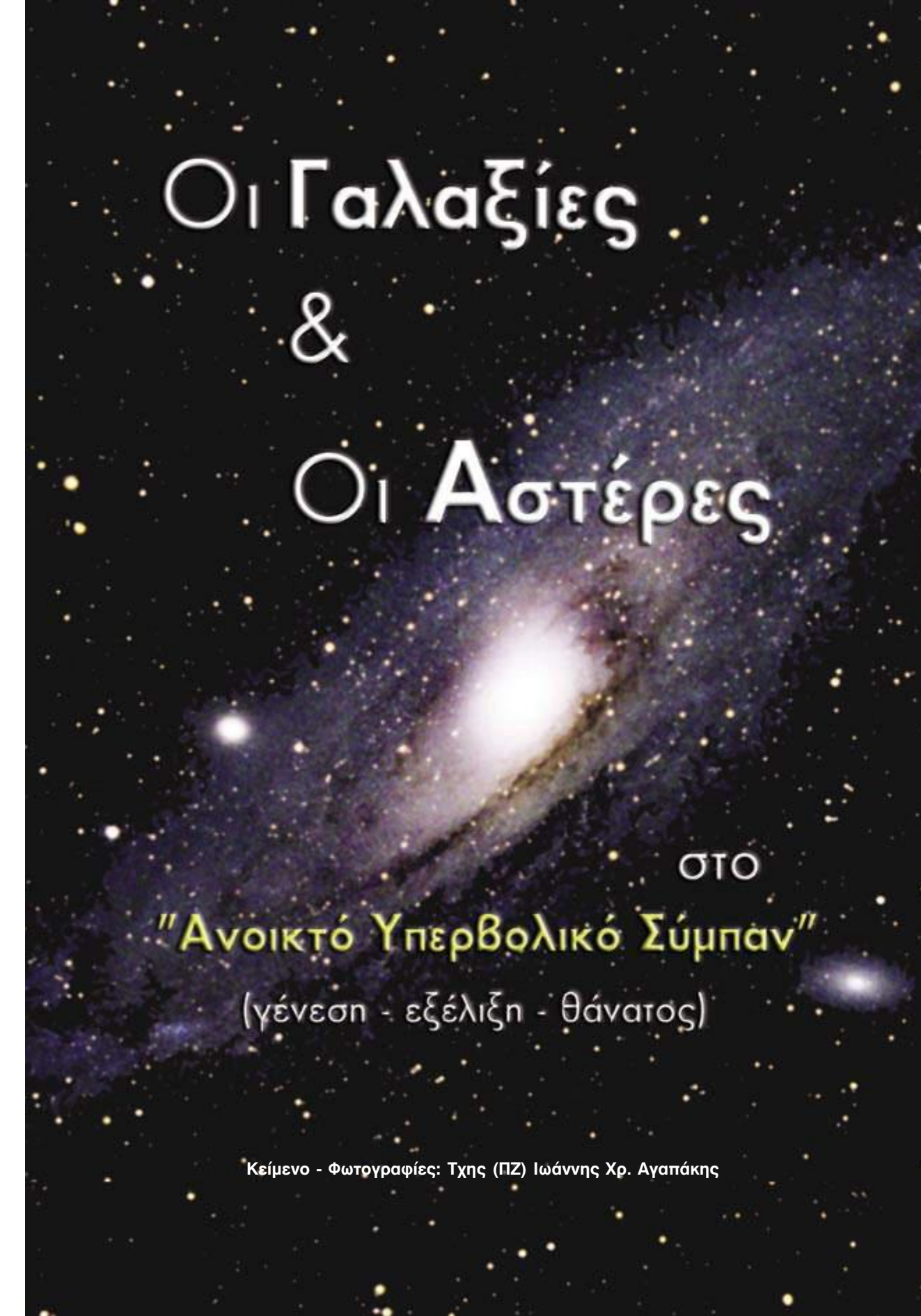
«Σε κάθε μας βήμα ερχόμαστε αντιμέτωποι με τη μοναξιά, είτε το θέλουμε είτε όχι», λέει ο Elbing. «Ερχόμαστε αντιμέτωποι με την άτεγκτη ερώτηση. Πώς μπορώ να επικοινωνήσω με τους άλλους ανθρώπους;». Την απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει να τη βρει ο καθένας μόνος του.

Καταλύοντας το όλο μελέτημα του γερμανού στοχαστή μπορούμε να προσθέσουμε και εμείς ότι στις μέρες μας ζούμε μια πραγματική επιδημία μοναξιάς. Και όσο ο σημερινός άνθρωπος δεν αποδέχεται ως οδηγιακή αλήθεια τα λόγια του Χριστού, τόσο θα πληρώνει το τίμημα του υπερφιάλου «πολιτισμού» του Εγώ με το απάνθρωπο κατάντημα της μοναξιάς.

Το σκίτσο αυτό φιλοεχνήθηκε από το περιοδικό «Focus» και προβλήθηκε στο εξώφυλλο του τεύχους - αφιέρωμα στο μεγάλο θέμα της μοναξιάς. Παρουσιάζει κάποιους χαρακτηριστικούς τύπους, ως εκπροσώπους των σημερινών ανθρώπων, οι οποίοι είναι τοποθετημένοι ο καθένας με τη θέση του στο δικό του ερμητικό χώρο,

στο κλουβί του. Στριμωγμένοι σωματικά, η έκφραση του προσώπου τους μαρτυρεί καθαρά ότι είναι και ψυχικά «στριμωγμένοι». Εξ αιτίας της ψυχολογικής τους κατάστασης εμφανίζονται μελαγχολικοί και απογοιτευμένοι. Είναι άνθρωποι χωρίς χαρά, χωρίς προοπτική, χωρίς ελπίδα. Και κυρίως μόνοι, εγκλωβισμένοι στην απονικτική φυλακή του ατομισμού...

Οι Γαλαξίες & Οι Αστέρες

ΣΤΟ
"Ανοικτό Υπερβολικό Σύμπαν"
(γένεση - εξέλιξη - θάνατος)

Κείμενο - Φωτογραφίες: Της (ΠΖ) Ιωάννης Χρ. Αγαπάκης

**Εν Αρχήν ην ο Λόγος
και ο Λόγος ην προς τον Θεόν
και Θεός ην ο Λόγος...**
«κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον»

Το ότι η αρχή των πάντων είναι ο Θεός δεν μπόρεσε κανείς ακόμη να το αποδείξει, αλλά το ίδιο βέβαιο είναι ότι κανείς δεν μπορεί (τουλάχιστον μέχρι σήμερα) να το απορρίψει.

Ακόμη και αν δεχθούμε ότι όλα αυτά που υπάρχουν έγιναν τυχαία, τότε πρέπει να δώσουμε απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα:

- τι υπήρχε πριν ξεκινήσει η «τυχαία» αυτή δημιουργία;
- ποιος δημιούργησε αυτό το «τι» που υπήρχε;
- ποιος άναψε το «φυτόλι» για να γίνει η Μεγάλη Έκρηξη που τελικά όλοι δεχόμαστε;

Μήπως στο Ευαγγέλιο πρέπει να επιστρέψουμε για την αναζήτηση απαντήσεων στα τρία τελευταία ερωτήματα;

Επειδή όμως ο Θεός, ως Θεός, δεν χρειάζεται απόδειξη, (αρκεί κανείς να κοιτάξει γύρω του και θα τον δει!), ας κοιτάξουμε λίγο τι κατάφερε να δημιουργήσει και μετά από ποιες διαδικασίες φθάσαμε στους γαλαξίες στους αστέρες και τα άλλα ουράνια σώματα του παρατηρούμε στον ουρανό σήμερα.

- *Εν Αρχήν εποίησεν ο Θεός τον ουρανόν και την γήν...*
- *Και είπεν ο Θεός γενηθήτω φως και εγένετο φως*

«Παλαιά Διαθήκη»

Εάν η Παλαιά Διαθήκη ξαναγραφόταν σήμερα, τα εδάφια αυτά θα διαφοροποιούνταν λίγο από την τότε γραφή τους, λόγω της εξέλιξης της επιστήμης σε Κοσμολογικά θέματα αφού την εποχή εκείνη οι άνθρωποι δεν θα καταλάβαιναν τίποτε, αν η Παλαιά Διαθήκη αναφερόταν σε Μεγάλη έκρηξη, γαλαξίες, αστέρες, χώρο και χρόνο.

Δημιουργία Γαλαξιών

Αφήνοντας λοιπόν ανοικτό το θέμα του Θεού και προχωρώντας μερικές εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια μετά από την Μεγάλη Εκρηξη, οπότε δημιουργήθηκε το Σύμπαν (περίπου 20 δισεκατομμύρια χρόνια από σήμερα) φθάνουμε στη στιγμή που το Σύμπαν αποτελείτο από ένα τεράστιο αραιό νέφος αερίου σε πολύ υψηλή θερμοκρασία. Είναι πιθανό το υδρογόνο να ήταν το μοναδικό στοιχείο του νέφους, με τη μορφή των βασικών σωματιδίων που το αποτελούν, τα πρωτόνια και τα ηλεκτρόνια. Τα υπόλοιπα στοιχεία δημιουργήθηκαν αργότερα.

Μεγάλη έκρηξη-εξέλιξη σύμπαντος

Πιστεύεται πως οι διάφορες περιοχές του νέφους αυτού ασκούσαν βαρυτική έλξη, η μια στην άλλη, και το αποτέλεσμα ήταν η συστολή του νέφους και η αύξηση της πυκνότητάς του.

Καθώς αυξανόταν η πυκνότητα, οι συγκρούσεις ανάμεσα στα πρωτόνια και τα ηλεκτρόνια και η επακόλουθη εκπομπή ακτινοβολίας γίνονταν όλο και πιο συχνά. Ενώ κρύωνε το νέφος, η εσωτερική πίεση του αερίου δεν ήταν σε θέση να αντισταθμίσει τη βαρυτική έλξη και η συστολή συνεχιζόταν με όλο και πιο γρήγορο ρυθμό.

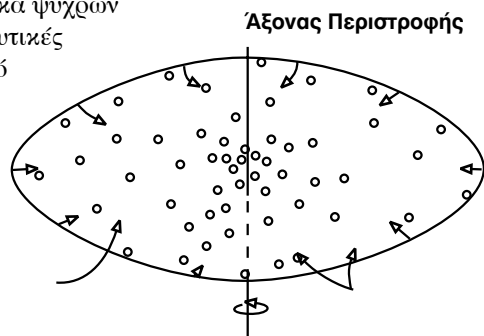
Μερικοί μαθηματικοί υπολογισμοί υποδηλώνουν πως σε μία τέτοια συμπίκνωση, το νέφος θα τεμαχιζόταν υποχρεωτικά σε άλλες μικρότερες μάζες, τους πρωτογαλαξίες, τους οποίους πολλοί αστρονόμοι θεωρούν σαν προγόνους των γαλαξιών.

Ο καθένας από αυτούς τους σχηματισμένους πρωτογαλαξίες, που συνέχιζαν τη συστολή τους κάτω από την επιρροή της ίδιας τους της βαρύτητας, τεμαχίστηκε σε ακόμα μικρότερες μάζες, που αργότερα αποτέλεσαν τα σφαιρικά αστρικά σμήνη. Πιστεύεται πως το τέταρτο επίπεδο τεμαχισμού των σφαιρικών σμηνών οδήγησε στο σχηματισμό των ξεχωριστών άστρων της πρώτης γενιάς, δηλαδή εκείνων που αποτελούνταν αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά από υδρογόνο (H_2).

Στη μακρινή εκείνη εποχή των τεμαχισμών, οι σχετικές ταχύτητες των ξεχωριστών ομάδων ήταν αρκετά υψηλές, και οι πρωτογαλαξίες θα πρέπει να είχαν περίπου σφαιρική μορφή.

Είναι εύκολο να καταλάβουμε γιατί οι αρχικοί γαλαξίες με το σφαιρικό ή ακανόνιστο σχήμα κατέληξαν να γίνουν δισκοειδείς: Οι συγκρούσεις των σωματιδίων του αερίου στον πρωτογαλαξία θέρμαιναν το νέφος. Τότε, το θερμό νέφος ακτινοβολούσε στο διάστημα, χάνοντας έτσι κινητική ενέργεια. Με άλλα λόγια το νέφος γινόταν όλο και πιο ψυχρό. Οι κινήσεις των σχετικά ψυχρών σωματιδίων κυριαρχούνταν τώρα από τις βαρυτικές δυνάμεις με αποτέλεσμα το πρωτογαλαξιακό νέφος να συμπυκνώνεται.

Εάν υποθέσουμε ότι ένας πρωτογαλαξίας περιστρεφόταν έστω και λίγο όταν άρχισε η συμπίκνωση, μπορούμε να δείξουμε με

Σχήμα 1. Σχηματική αναπαράσταση ενός γαλαξία στο στάδιο του σχηματισμού του. Καθώς το νέφος αερίου πέφτει προς τον πυρήνα, η ταχύτητα περιστροφής του αυξάνεται. Αποτέλεσμα η πλάτυνση του συστήματος στους πόλους.

Συστελλόμενο Νέφος-Αερίου Σφαιρικά Σμήνη

απλή Νευτώνεια Μηχανική ότι θα περιστρεφόταν πολύ γρηγορότερα καθώς προχωρούσε η συμπίκνωση παίρνοντας τελικά δισκοειδες σχήμα (βλ σχήμα 1).

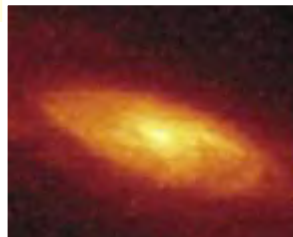
Υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες τέτοιων δισκοειδών επιπέδων περιστρεφόμενων συστημάτων (γαλαξίες).

► Σπειροειδείς (τύπου S)

- **Sa:** Σπειροειδείς με λαμπρούς πυρήνες και κλειστές σπείρες.
- **Sb:** Σπειροειδείς με κάπως αμυδρότερους πυρήνες και πιο ανοικτές σπείρες.
- **Sc:** Σπειροειδείς με μικρούς αμυδρούς πυρήνες, ανοικτές σπείρες και πιο ανοικτές σπείρες.

Σπειροειδής γαλαξίας

Τύπος Sa

Τύπος Sb

Τύπος Sc

► Ραβδωτοί Σπειροειδείς (τύπου SB)

- **SBa**: Σπειροειδείς με λαμπρούς πυρήνες και κλειστές σπείρες.
- **SBb**: Σπειροειδείς με κάπως αμυδρότερους πυρήνες και πιο ανοικτές σπείρες.
- **SBc**: Σπειροειδείς με μικρούς αμυδρούς πυρήνες, ανοικτές σπείρες και πιο ανοικτές σπείρες.

Σπειροειδής γαλαξίας NGC1365. Οι φωτεινοί του βραχίονες ξεκινούν από μία κεντρική ράβδο.

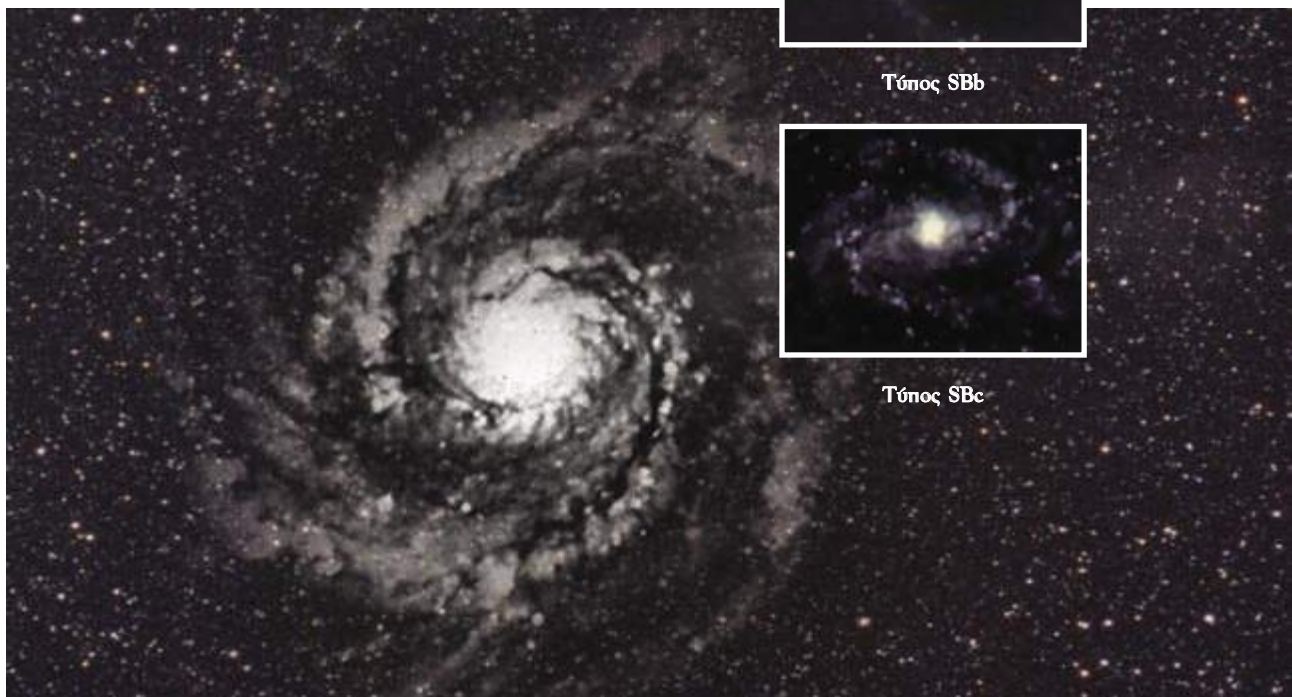
Τύπος SBa

Τύπος SBb

Τύπος SBc

► Ελλειπτικοί (τύπου E) E0, E1, ..., E7.

Οι ελλειπτικοί γαλαξίες διακρίνονται σε οκτώ τύπους, E0, E1, ..., E7, ανάλογα με τις διαστάσεις της μικρής και της μεγάλης διαμέτρου της έλλειψης.

NGC 205 ελλειψοειδής γαλαξίας συνοδός του M31 (Ανδρομέδα).

NGC 5128 ελλειπτικός γαλαξίας που καλύπτεται κατά ζώνες από υπολείμματα ενός άλλου αστρικού συστήματος (Α Κενταύρου).

Άλλη άποψη του NGC 5128 (Α Κενταύρου).

► Ανώμαλοι (τύπου Irr).

- Irr I: περιέχουν πολύ λίγη σκόνη και ευδιάκριτους αστέρες.
- Irr II: περιέχουν ζώνες σκόνης που εμποδίζουν την παρατήρηση μεμονωμένων αστέρων.

Ανώματος γαλαξίας (Νεφέλωμα).

Ανώμαλου τύπου γαλαξίας NGC 3293.

Ο γειτονικός με το δικό μας γαλαξίας M31 (Ανδρομέδα).

Τα χαρακτηριστικά ενός γαλαξία προσδιορίζονται από την αρχική του μάζα, τη σημερινή του ηλικία και την αρχική ταχύτητα περιστροφής του, δηλαδή την ταχύτητα περιστροφής του πρωτογαλαξία.

Περαιτέρω σχηματισμοί άστρων σε τέτοιους γαλαξίες θα γίνουν μόνο προς το μέρος του πυρήνα τους, όπου μπορεί να έχει συγκεντρωθεί το υπόλοιπο του διαστρικού αερίου. Μερικές φορές, ο σχηματισμός αστέρων μπορεί να σταματήσει εντελώς και τότε οι γαλαξίες χαρακτηρίζονται από λίγο αέριο, σκόνη και πολλούς αστέρες. Οι ελλειψοειδείς γαλαξίες δείχνουν τέτοιες ιδιότητες.

Αν ο πρωτογαλαξίας έχει μεγάλη μάζα και περιστρέφεται πολύ γρήγορα, υπάρχουν πιθανότητες να σχηματιστούν σπειροειδείς βραχίονες που οδηγούν στην εξέλιξη ενός σπειροειδούς γαλαξία σαν τον δικό μας.

Εξέλιξη γαλαξιών

Οι πρωτογαλαξίες είναι χαοτικοί σχηματισμοί αερίου και σκόνης που συστέλλονται στον διαγαλαξιακό χώρο. Καθώς περνάει ο καιρός, υπάρχει μεγάλη δραστηριότητα σχηματισμού άστρων και ο γαλαξίας αναγνωρίζεται σαν ακανόνιστος. Τότε ο γαλαξίας συστέλλεται προς το κεντρικό του επίπεδο και με διάφορες διαδικασίες, που ακόμα δεν καταλαβαίνουμε πολύ καλά, σχηματίζει ανοιχτούς ελεύθερους από τη μια μεριά βραχίονες, όπου είναι συγκεντρωμένη περισσότερη σκόνη και όπου κατά προτίμηση σχηματίζονται οι αστέρες. Ίσως μαγνητικά πεδία να ελέγχουν την κατασκευή των σπειροειδών βραχιόνων, αλλά οι λεπτομέρειες της διαδικασίας αυτής

Γαλαξίας NGC 4594 (M104) ή αλλιώς «Sombrero galaxy» ένα σπειροειδής τύπου Sa με πολύ σφικτιά δεμένες στον πυρήνα υς σπείρες του.

παραμένουν μέχρι τώρα σκοτεινές για μας. Καθώς οι διαδοχικές γενιές άστρων εξαντλούν το διαστρικό αέριο και τη σκόνη, η πυκνότητα του διαστρικού χώρου ελαττώνεται, ο αριθμός των εξελιγμένων αστερών αυξάνεται και οι σπειροειδείς βραχίονες τυλίγονται όλο και πιο σφιχτά κοντά στον πυρήνα του γαλαξία.

Κάποτε σχεδόν όλο το αέριο και η σκόνη καταλήγουν να χρησιμοποιηθούν για το σχηματισμό αστερών, οι σπειροειδείς βραχίονες έχουν τυλιχτεί ολοκληρωτικά στον πυρήνα και ο γαλαξίας χαρακτηρίζεται πια από γέρικα, εξελιγμένα άστρα. Έχει δημιουργηθεί πια ένας ελλειψοειδής γαλαξίας.

Δημιουργία και εξέλιξη αστερών

Ας εξετάσουμε τώρα πως σχηματίζονται οι αστέρες.

Στους γαλαξίες υπάρχουν μεγάλα σύννεφα μεσοαστρικής ύλης, με μάζες που κυμαίνονται από 100-1000 ηλιακές μάζες. Η μεσοαστρική ύλη είναι συγκεντρωμένη κυρίως στο γαλαξιακό επίπεδο και στις σπείρες των σπειροειδών γαλαξιών και έχει πολύ μικρή πυκνότητα, περίπου 1 πρωτόνιο ανά κυβικό εκατοστό.

Υποτίθεται πως, κάτω από ορισμένες ειδικές συνθήκες το νέφος αυτό αερίου και σκόνης αρχίζει να συμπυκνώνεται (ίσως αυτό να συμβαίνει χάρη στις δυνάμεις βαρύτητας που κάθε τμήμα του διαστρικού νέφους ασκεί σε όλα τα υπόλοιπα τμήματα του).

Οι αστέρες αρχίζουν να σχηματίζονται όταν στη μεσοαστρική ύλη δημιουργηθούν τυχαίες συμπυκνώσεις ύλης που, επειδή πλέον διαθέτουν βαρυντικό πεδίο ισχυρότερο από τη γύρω τους περιοχή, αρχίζουν να μεγαλώνουν, έλκοντας και άλλες ποσότητες ύλης. Κοντά στη συμπίκνωση, η ταχύτητα διαφυγής σύντομα μεγαλώνει, ενώ μακριά από αυ-

Η Μεσοαστρική ύλη Νεφελώματος από την οποία δημιουργούνται οι αστέρες.

Στις σπείρες σπειροειδών γαλαξιών δημιουργούνται οι συνθήκες για τη γένεση.

τήν παραμένει πολύ μικρή, μικρότερη από τις ταχύτητες που εύκολα αποκτούν τα μόρια του μεσοαστρικού αερίου κατά τις τυχαίες συγκρούσεις τους. Έτσι, πολύ σύντομα μια ποσότητα μάζας ξεχωρίζει από την υπόλοιπη μεσοαστρική ύλη. Η μάζα αυτή τελικά θα σχηματίσει τον αστέρα.

Η συστολή της μάζας συνεχίζεται. Θεωρώντας την προς στιγμινή σφαιρική και ομογενή, η μάζα αυτή έχει ολική δυναμική (βαρυτική) ενέργεια που συνεχώς αυξάνει κατά τη διάρκεια της συστολής.

Η σφαίρα δεν είναι ακόμη άστρο, αφού οι θερμοκρασίες στις κεντρικές του περιοχές δεν είναι αρκετά υψηλές για να προκληθούν θερμοπυρηνικές αντιδράσεις. Στις σχετικά χαμηλές αυτές θερμοκρασίες, οι πιέσεις του αερίου στο εσωτερικό της σφαίρας δεν είναι αρκετά μεγάλες για να αναχαιτίσουν τις ελκτικές δυνάμεις βαρύτητας. Άρα, η σφαίρα συνεχίζει να συστέλλεται. Πιστεύεται πως τα πρωτοάστρα, σ' αυτό το αδιαφανές απλωμένο στάδιο, μπορούν να παρατηρηθούν σαν μικρές, σκοτεινές κηλίδες. Υπάρχουν λόγοι να πιστεύουμε πως τα πρωτοάστρα σχηματίζονται κατά ομάδες. Αργότερα, αυτές οι ομάδες πρωτοαστρων εξελίσσονται σε συναθροίσεις άστρων ή σμήνη. Είναι πολύ πιθανό πως, σ' αυτό το αρχικό στάδιο εξέλιξης, γύρω από τα άστρα, σχηματίζονται ομάδες μικρότερων μαζών που, αργότερα, μεταμορφώνονται σε πλανήτες.

Καθώς συστέλλεται το πρωτοάστρο, η δυναμική βαρυτική του ενέργεια μετατρέπεται σε θερμότητα και φως. Χρειάζονται τεράστιες ποσότητες ενέργειας για να θερμομανθεί μια αστρική μάζα από θερμοκρασίες κοντά στο απόλυτο μηδέν μέχρι δεκάδες εκατομμύρια βαθμούς. Η υπόλοιπη δυναμική ενέργεια που ελευθερώνεται κατά τη συστολή εκπέμπεται στο γύρω διάστημα.

Καθώς περνάει ο χρόνος, το πρωτοάστρο συνεχίζει τη συστολή του. Οι διαστάσεις του μικραίνουν ενώ η θερμοκρασία τόσο στο εσωτερικό όσο και στην επιφάνεια μεγαλώνει. Αυτή η αρχική φάση συστολής του πρωτοαστρου γίνεται σχετικά γρήγορα για τα διαστημικά δεδομένα.

-Αν το αρχικό νέφος αερίου είχε μια πυκνότητα 10.000 ατόμων για κάθε κυβικό εκατοστό, ο χρόνος παρακμής θα ήταν περίπου 500.000 χρόνια.

-Αν η αρχική πυκνότητα είναι μεγαλύτερη ο χρόνος παρακμής είναι μικρότερος, αφού η ελκτική δύναμη της βαρύτητας που οδηγεί στην παρακμή γίνεται μεγαλύτερη με τη μεγαλύτερη πυκνότητα.

Σ' αυτό το σημείο, η εσωτερική θερμοκρασία του πρωτοαστρου φτάνει τους 100.000 βαθμούς Kelvin. Επειδή η θερμοκρασία δεν είναι αρκετή για να προκληθούν θερμοπυρηνικές αντιδράσεις, δεν έχει σχηματιστεί ακόμη άστρο. Αυτή όμως η θερμοκρασία είναι αρκετή για να ιονίσει το υδρογόνο (H_2) και το ήλιο (He) που αποτελούν τα κύρια συστατικά στοιχεία του πρωτοαστρου. Αυτό σημαίνει πως αυτή η θερμοκρασία είναι αρκετή ώστε τα άτομα υδρογόνου και ηλίου να χάνουν ηλεκτρόνια με τις βίαιες συγκρούσεις τους. Αυτά τα ιονισμένα άτομα απορροφούν πιο αποτελεσματικά την ακτινοβολία που προέρχεται απ' το εσωτερικό του πρωτοαστρου, παρά τα ουδέτερα εκείνα άτομα που έχουν συμπληρωμένο αριθμό ηλεκτρονίων. Έτσι η ακτινοβολία που πριν απελευθερωνόταν στο διάστημα τώρα παγιδεύεται στο εσωτερικό και κάνει το πρωτοάστρο να θερμαίνεται παραπάνω.

Όταν η εσωτερική θερμοκρασία φτάσει τους 500.000 βαθμούς Kelvin, αρχίζουν οι πρώτες θερμοπυρηνικές αντιδράσεις. Πρώτα καίγονται το δευτέριο (D^2) και τα ελαφρά στοιχεία, λίθιο (Li), βηρύλιο (Be) και βόριο (B) τα οποία όμως πολύ σύντομα εξαντλούνται, γιατί αποτελούν ένα πολύ μικρό ποσοστό της αρχικής ύλης. Η συρρίκνωση συνεχίζεται και η θερμοκρασία συνεχώς αυξάνει. Όταν η κεντρική θερμοκρασία φτάσει τα 10 εκατομμύρια βαθμούς Kelvin αρχίζει η καύση του άφθονου υδρογόνου, που μετατρέπεται

σε ήλιο μέσω θερμοπυρηνικών αντιδράσεων.

Έτσι λοιπόν φθάνουμε στο σημείο που η πίεση στο εσωτερικό ισορροπεί ακριβώς την ελκτική δύναμη της βαρύτητας και ολόκληρη η σφαίρα αερίου παύει να συστέλλεται. Το πρωτοάστρο έχει γίνει άστρο.

Στο άστρο επικρατεί τώρα κατάσταση θερμοδυναμικής και υδροστατικής ισορροπίας, (1^η φάση). Στο στάδιο αυτό βρίσκεται η πλειονότητα των άστρων που παρατηρούμε.

Κατά την περίοδο αυτή της υδροστατικής και θερμοδυναμικής ισορροπίας λέμε ότι το άστρο βρίσκεται στην κύρια ακολουθία.

Το χρονικό διάστημα από την αρχική συμπίκνωση της μεσοαστρικής ύλης μέχρι το σχηματισμό του αστέρα και τη σταθεροποίησή του στο στάδιο της κύριας ακολουθίας είναι πάρα πολύ σύντομο.

Υπολογίζεται μόλις σε δυο εκατομμύρια χρόνια για τον Ήλιο, λιγότερο για τα μεγαλύτερα άστρα και μερικές δεκάδες εκατομμύρια χρόνια για τα μικρότερα από τον Ήλιο άστρα.

Αφού υπάρχει μια ορισμένη ποσότητα υδρογόνου στον πυρήνα του άστρου, αργά ή γρήγορα, τα πυρηνικά καύσιμα κάποτε θα εξαντληθούν, ανάλογα με τη μάζα του αστέρα.

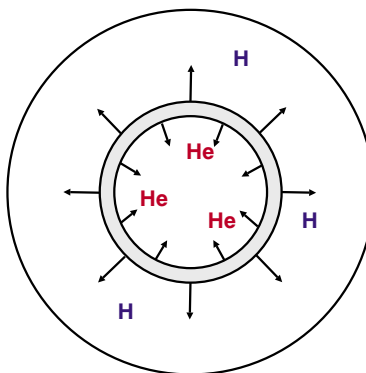
Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους τα αστέρια το περνούν στο στάδιο της κύριας ακολουθίας. Θεωρείται η περίοδος της ωριμότητας τους, επειδή χαρακτηρίζεται από σταθερότητα (2^η φάση).

Συνεχίζοντας την εξέλιξη του ο αστέρας φθάνει να κάψει το 10 % του υδρογόνου του μετατρέποντας το σε ήλιο στο εσωτερικό του. Εκεί λοιπόν σχηματίζεται ένας σημαντικά μεγάλος πυρήνας ηλίου (με διαστάσεις μισή περίπου αστρική ακτίνα), ενώ το υδρογόνο εξακολουθεί να καίγεται στους αμέσως υπερκείμενους φλοιούς (Σχήμα 2). Στον πυρήνα δεν γίνονται πια θερμοπυρηνικές αντιδράσεις, γιατί η καύση του ηλίου απαιτεί θερμοκρασίες τουλάχιστον 100 εκατομμυρίων βαθμών.

Ο πυρήνας ηλίου αρχίζει να συστέλλεται εξαιτίας της βαρύτητας, θερμαίνεται, ακτινοβολεί και θερμαίνει τα προσκείμενα στρώματα υδρογόνου. Το υδρογόνο των ανώτερων στρωμάτων όμως συνεχίζει τις θερμοπυρηνικές αντιδράσεις και έτσι το περίβλημα διαστέλλεται, σε αντίθεση με τον πυρήνα Ηλίου (He) ο οποίος συνεχίζει να συστέλλεται. Η συρρίκνωση του κεντρικού πυρήνα ηλίου, λόγω της βαρύτητας, έχει ως αποτέλεσμα η θερμοκρασία του να φθάσει σύντομα στα 100 εκατομμύρια βαθμούς.

Τότε αρχίζουν για πρώτη φορά οι θερμοπυρηνικές αντιδράσεις του ηλίου, που καίγεται προς άνθρακα (C). Ο αστέρας αρχίζει να παράγει ενέργεια με πολύ ταχύτερο ρυθμό, το εσωτερικό του θερμαίνεται, η πίεση αυξάνει, η υδροστατική ισορροπία σταματά να υφίσταται και ο αστέρας διαστέλλεται. Η έντονη αυτή καύση του He του πυρήνα ονομάζεται «Λάμψη Ηλίου» και το άστρο στο στάδιο αυτό ονομάζεται ερυθρός γίγαντας (3^η φάση).

Στο στάδιο των ερυθρών γιγάντων δεν είναι δυνατόν οι αστέρες να μείνουν πολύ, επειδή ακριβώς δαπανούν ενέργεια με τόσο ταχύ ρυθμό. Η προηγούμενη ιστορία επαναλαμβάνεται μερικές φορές. Τώρα λοιπόν έχουμε την έντονη καύση του άνθρακα. Κατ' αντιστοιχία με τον πυρήνα ηλίου της προηγούμενης φάσεως, σχηματίζεται ένας κεντρικός πυρήνας από την καύση του άνθρακα. Αυτός ο πυρήνας δεν μπορεί να καεί στις επικρατούσες θερμοκρασίες (100 εκατομμύρια βαθμοί). Η βαρύτητα έχει ξανά τον λόγο. Ο πυρήνας συστέλλεται

Σχήμα 2.
Σχηματισμός πυρήνα He στο εσωτερικό κατά την καύση του 10% του H₂. Στους αμέσως υπερκείμενους φλοιούς συνεχίζεται η καύση H.

και η θερμοκρασία ανεβαίνει φθάνοντας σε επίπεδα που επιτρέπουν τις θερμοπυρηνικές αντιδράσεις των πυρήνων άνθρακα, όποτε ο πυρήνας σταθεροποιείται έως ότου εξαντληθεί ο άνθρακας. Η καύση αυτή του άνθρακα ονομάζεται «Λάμψη Άνθρακα».

Το ίδιο συμβαίνει ακολούθως και για τα άλλα παράγωγα των καύσεων. Έτσι λοιπόν το ήλιο ήταν προϊόν της καύσης (σταχτή) του υδρογόνου, ο άνθρακας η στάχτη του ηλίου κ.ο.κ. Οι καύσεις σταματούν με την παραγωγή σιδήρου (Fe), που είναι ο σταθερότερος γνωστός πυρήνας. Ο σχηματισμός βαρύτερων πυρήνων είναι ενδόθερμη αντίδραση που δεν συμφέρει, ενεργειακά, τον αστέρα να την πραγματοποιήσει, αφού αντί να κερδίσει, θα πληρώσει σε ενέργεια.

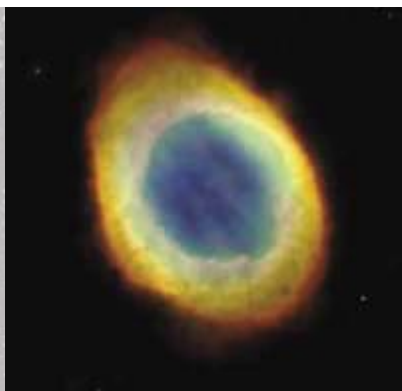
Απ' αυτά συνάγεται το γεγονός, ότι τα αστέρια στην απεγνωσμένη προσπάθεια τους να εξουδετερώσουν την βαρύτητα, καίνε διαδοχικά τη στάχτη των προηγούμενων θερμοπυρηνικών αντιδράσεων. Στις διαδοχικές αυτές καύσεις παράγονται τα πιο βαριά στοιχεία που ευθύνονται για την εμφάνιση της ζωής!

Η μοίρα τους όμως είναι τα καύσιμα τους να εξαντληθούν. Η περίοδος που οι αστέρες γίνονται ερυθροί γίγαντες είναι η περίοδος της ζωής τους που κάνουν «τις τρέλες» τους, ξοδεύοντας ενέργεια αλόγιστα. Αλλά, όπως και για τους ανθρώπους, οι τρέλες δεν μπορούν να κρατήσουν για πολύ. Η μόνη διαφορά είναι ότι τα αστέρια περνούν το στάδιο της «εφηβείας» μετά από την ωριμότητά τους (Κύρια Ακολουθία), λίγο πριν το τέλος της ζωής τους.

Δυστυχώς για τα αστέρια, οι θερμοπυρηνικές αντιδράσεις σταματούν οριστικά με το σχηματισμό του σιδήρου, όπως ήδη έχει αναφερθεί. Με την εξάντληση όλων των διαθέσιμων πηγών ενέργειας, ο αστέρας αντιμετωπίζει ενεργειακή κρίση! Στο εσωτερικό του η θερμοκρασία και η πίεση πέφτουν και η βαρύτητα πάλι νικά!

Άμεσες οπτικές παρατηρήσεις και θεωρητικοί υπολογισμοί υποδηλώνουν πως στο επόμενο στάδιο του κύκλου ζωής του άστρου, ένα σημαντικό ποσοστό της μάζας του μπορεί να διασπαστεί με έκρηξη. Τα εξωτερικά στρώματα μπορεί να αποχωριστούν απ' το καθαυτό άστρο και να συνεχίσουν να απομακρύνονται, μέχρι που να σχηματίσουν έναν πλανη-
τού φαίνεται στην
ακτινοβολία του

Νεφέλωμα M57.
Βρίσκεται 2000 έτη
φωτός μακριά μας,
προς τον αστερισμό
της Λύρας. Δημιουργήθηκε από την
έκρηξη του αστέρα
που φαίνεται αμυδρά
στο κέντρο (HST
Οκτ.1998).

εικόνα. Η έντονη υπεριώδης
κεντρικού άστρου, του «πυρή-
να» του πλανητικού νεφελο-
ειδή, θα ionίσει τα ουδέτερα
άτομα του νεφελοειδούς και
θα τα κάνει να φωσφορίζουν.
Μετά από μερικές δεκάδες χι-
λιάδες χρόνια, ο νεφελοειδής
θα διαλυθεί και θα μείνει μό-
νο το μικρό, θερμό και πυκνό
κεντρικό άστρο (4^η φάση).

Ο αστέρας αρχίζει να
πεθαίνει και συρρικνώνεται

εξαιτίας του βάρους των υπερκείμενων φλοιών. Τώρα πια δεν παράγει ενέργεια, παρά ταύτα έχει βαρύτητα. Η βαρύτητα αυτή είναι ανάλογη με την μάζα που έχει απομείνει στον αστέρα και ανάλογα με την μάζα του η τελική κατάρρευση και ο θάνατος του θα το φέρει σε μία από τις τρεις ακόλουθες καταστάσεις που ονομάζονται «Τελικές καταστάσεις αστέρων». Αυτές είναι:

- Λευκός νάνος (white dwarf)
- Αστέρας νετρονίων (neutron star)
- Μελανή οπή (black hole)

► Λευκοί νάνοι

Αν η εναπομείνασα μάζα του αστέρα είναι μικρότερη από $1,4 M_{\odot}$ (όριο Chandrasekhar), όπου $M_{\odot}$ είναι μια ηλιακή μάζα, η πυκνότητα του φθάνει στα 1.000.000 γραμμάρια ανά κυβικό εκατοστό. Στις πυκνότητες αυτές, η ύλη είναι απόλυτα ιονισμένη και ο αστέρας αποτελείται από πυρήνες και ελεύθερα ηλεκτρόνια.

Όπως είναι γνωστό από τη κβάντομηχανική, δυο ελεύθερα ηλεκτρόνια δε μπορούν να βρίσκονται στην ίδια ενεργειακή θέση. Αυτό είναι γνωστό ως απαγορευτική αρχή του Pauli. Συνεπώς, κι όταν ακόμη ο αστέρας έχει εξαντλήσει κάθε δυνατότητα παραγωγής ενέργειας, διαθέτει την πίεση των ηλεκτρονίων λόγω της απαγορευτικής αρχής του Pauli - η οποία, ως μη θερμική, είναι «δωρεάν» - για να αντισταθμίσει τη βαρύτητα.

Επειδή συνεχώς ακτινοβολεί ο αστέρας χωρίς να αναπληρώνει την ενέργεια που χάνει, η επιφανειακή του θερμοκρασία βαθμιαία ελαττώνεται - οι διαστάσεις του παραμένουν σταθερές περίπου ίσες ή και μικρότερες απ' αυτές της Γης - το φως του γίνεται όλο και πιο αδύναμο μέχρι που εξαφανίζεται.

Το άστρο έχει πεθάνει! (Σκοτεινός νάνος)

► Αστέρες νετρονίων

Αν τώρα η εναπομείνασα μάζα του αστέρα είναι μεγαλύτερη του $1,4 M_{\odot}$, αλλά μικρότερη των $2,5 M_{\odot}$, τότε ο αστέρας αυτός δεν θα ησυχάσει πεθαίνοντας σαν λευκός νάνος.

Για τους αστέρες αυτούς, που έχουν ήδη εξαντλήσει τα πυρηνικά τους καύσιμα, η συρρίκνωση λόγω βαρύτητας συνεχίζεται πέρα κι από τις πυκνότητες των λευκών νάνων, μέχρις ότου οι πυρήνες των ατόμων αρχίσουν να εφάπτονται μεταξύ τους. Σ' αυτή την κατάσταση της ύλης δεν έχει μείνει πρακτικά χώρος για ελεύθερα ηλεκτρόνια, τα οποία και ωθούνται μέσα στους πυρήνες, όπου και αντιδρούν με τα πρωτόνια και σχηματίζουν νετρόνια και νετρίνα. Τα νετρίνα επειδή αντιδρούν μόνο με ασθενείς αλληλεπιδράσεις, διαφεύγουν από τον αστέρα, η μάζα του οποίου αποτελείται πλέον κυρίως από νετρόνια, απ' όπου προέρχεται και η ονομασία των αστέρων αυτών. Στην επιφάνεια, φυσικά, του αστέρα περιμένουμε την ύπαρξη και φορτισμένων σωματιδίων.

Τα νετρόνια, όπως και τα ελεύθερα ηλεκτρόνια, ασκούν πίεση εξαιτίας της απαγορευτικής αρχής του Pauli. Η πίεση αυτή των εκφυλισμένων νετρονίων συγκρατεί τον αστέρα νετρονίων από περαιτέρω βαρυτική κατάρρευση. Η αντίστοιχη θεωρία είναι ακριβώς η ίδια με τη θεωρία που αναπτύχθηκε για τους λευκούς νάνους, με μοναδική διαφορά ότι τώρα η χαρακτηριστική τιμή ολικής μάζας, η αντίστοιχη προς το όριο Chandrasekhar, είναι για τους αστέρες νετρονίων περίπου $2,5 M_{\odot}$.

► Υπερκαινοφανείς (Supernova)

Αν η εναπομείνασα μάζα του αστέρα είναι μεγαλύτερη των $2,5 M_{\odot}$ και μικρότερη των $7 M_{\odot}$, τότε κατά τη διάρκεια της καύσης του άνθρακα μπορεί στον κεντρικό πυρήνα να συντελεστεί έκρηξη. Η έκρηξη αυτή ονομάζεται Supernova. Είναι τόσο μεγάλη σε ισχύ και ένταση που μόνο η Μεγάλη Έκρηξη (Big Bang) ήταν μεγαλύτερη της. Η λα-

Φωτογραφία του διπλού συστήματος Σείριος Α-Β. Ο λευκός νάνος Σείριος Β είναι ο αμυδρός αστέρας που δείχνει το βέλος.

Στο κάτω αριστερά μέρος του γαλαξία NGC 4526 διακρίνεται έντονα η Supernova 1994 D.

μπρόττητα του αστέρα κατά την έκρηξη Supernova αυξάνει μέσα σε λίγες ώρες ή λίγες ημέρες κατά 100 εκατομμύρια έως και 100 δισεκατομμύρια φορές και μετά φθίνει βαθμιαία, με χρόνο ημίσειας ζωής της τάξεως των 100 ημερών περίπου. Η συνολική ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία που εκπέμπεται κατά τη διάρκεια του σύντομου σχετικά αυτού φαινομένου είναι συγκρίσιμη με όση εκπέμπει ο Ήλιος σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του στην κύρια ακολουθία (10 δισεκατομμύρια έτη)!

Αν μετά την έκρηξη απέμεινε στον αστέρα μάζα μεταξύ $1.4 M_{\odot}$ και $2,5 M_{\odot}$, τότε αυτός πεθαίνει ήσυχα ως αστέρας νετρονίων.

Αν η μάζα της έκρηξης είναι μικρότερη των $1,4 M_{\odot}$, τότε σβήνει ως λευκός νάνος.

Για μεγαλύτερα αστέρια που η εναπομείνασα μάζα είναι της τάξεως των $8-20 M_{\odot}$, η προηγούμενη έκρηξη δεν θα αρκούσε να διασπάσει όλο το αστέρι. Για τα μεγάλα, λοιπόν, αστέρια η καύση συνεχίζεται κανονικά, μέχρις ότου σχηματιστεί στο κέντρο ένας αρκετά μεγάλος πυρήνας σιδήρου μεγαλύτερος από το όριο Chandrasekhar. Τότε, αν και τα εξωτερικά στρώματα του αστέρα εξακολουθούν να βρίσκονται σε θερμοδυναμική και υδροστατική ισορροπία, καίγοντας ελαφρύτερα στοιχεία, ο πυρήνας σιδήρου καταρρέει βαρυτικά, γιατί δεν μπορεί να εξισορροπήσει τη βαρύτητα του με την πίεση των ηλεκτρονίων και νετρονίων.

Όταν η πυκνότητα του κεντρικού πυρήνα φτάσει τα 400 εκατομμύρια κιλά ανά κυβικό εκατοστό, η ύλη γίνεται αρκετά αδιαφανής ακόμη και στα νετρίνα, τα οποία προσωρινά παγιδεύονται στον πυρήνα. Τα νετρίνα, όμως, έβγαζαν προς τα έξω το μεγαλύτερο ποσό της ενέργειας του αστέρα. Με τη σημαντική επιβράδυνση του μηχανισμού διάχυσης της ενέργειας (μετά από αρκετή ταλαιπωρία, κυρίως απορροφήσεις και επανεκπομπές, τα νετρίνα καταφέρνουν τελικά να διαφύγουν), η συσσωρευμένη ενέργεια στον πυρήνα δημιουργεί ένα κύμα σοκ (shock wave), που κινείται προς τα έξω με 30.000 χιλιόμετρα ανά δευτερόλεπτο και δημιουργεί την έκρηξη. Με την πρόσληψη ενέργειας από το σοκ είναι πλέον δυνατή η πραγματοποίηση και ενδόθερμων πυρηνικών αντιδράσεων. Σ' αυτές τις αντιδράσεις σχηματίζονται τα βαρύτερα του σιδήρου στοιχεία που παρατηρούμε στο σύμπαν.

Μελανές οπές

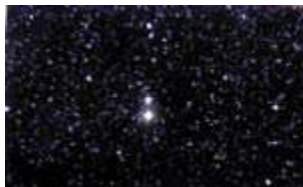

Τέλος αν η μάζα του αστέρα είναι αρκετά μεγάλη ώστε μετά από έκρηξη Supernova να απομείνει με μάζα μεγαλύτερη από $2,5 M_{\odot}$, τότε δεν υπάρχει κανένας μηχανισμός (αντίστοιχος της πίεσης ηλεκτρονίων και νετρονίων, των λευκών νάνων και αστέρων νετρονίων) ικανός να εξισορροπήσει τη βαρύτητα και να σταματήσει τον αστέρα από την τελική κατάρρευση. Η πυκνότητα αυξάνει δραματικά και οι διαστάσεις αντίστοιχα μικραίνουν.

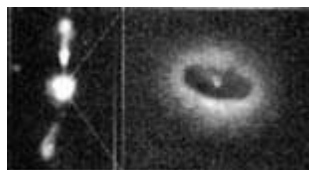
Είναι δυνατό να αποδείξουμε ότι για να διαφύγει ένα σώμα από τον αστέρα αυτό πρέπει να αναπτύξει ταχύτητα μεγαλύτερη της ταχύτητας του φωτός.

Εφόσον μάλιστα η ταχύτητα του φωτός αποτελεί το ανώτατο όριο των ταχυτήτων που μπορούν να υπάρξουν, τίποτε δεν μπορεί να διαφύγει από το άστρο αυτό. Οι Μελανές οπές δεν φαίνονται διότι δεν αφήνουν καμιά πληροφορία, ούτε καν φως να διαφύγει απ' αυτές προς εμάς ώστε να τις εντοπίσουμε. Σε μακρινές αποστάσεις μόνο το βαρυτικό της πεδίο προδίδει την παρουσία της.

Ο Κύκνος Χ-1 (το λαμπρότερο αντικείμενο) πιστεύεται ότι αποτελείται από ζεύγος μίας μελανής οπής και ενός συννηθισμένου αστέρα το ένα γύρω από το άλλο.

Ένα χαρακτηριστικό μέγεθος των μελανών οπών είναι η λεγόμενη ακτίνα Schwarzschild. Είναι η ελάχιστη απόσταση από τη μελανή οπή από την οποία το φως μπορεί να διαφύγει της μελανής οπής. Η ακτίνα Schwarzschild δεν είναι ίδια για όλες τις μελανές οπές, αλλά αντιστοιχεί ανάλογα με τη μάζα της.

Στον γαλαξία NGC 4261 παρατηρήθηκε το 1993 ένας σκοτεινός δίσκος. Κάθετα προς το επίπεδο του δίσκου υπάρχουν δύο πίδακες ύλης. Εικάζεται ότι το φαινόμενο αυτό οφείλεται στην ύπαρξη μιας μελανής οπής στο κέντρο του γαλαξία.

Έτσι, αν θα μπορούσε ο Ήλιος να γίνει Μελανή οπή, τότε η ακτίνα Schwarzschild του θα ήταν 3 χιλιόμετρα, ενώ η αντίστοιχη

ακτίνα μιας μελανής οπής με μάζα ίση με αυτή της Γης θα ήταν 1 εκατοστό.

Οι μελανές οπές δεν είναι τα άκρως επικίνδυνα ουράνια σώματα που «κατατρώνουν» ό,τι υπάρχει γύρω τους. Είναι οι πιο «δυστυχισμένοι» αστέρες, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να αποφύγουν την βαρυτική τους κατάρρευση. Είναι επικίνδυνες μόνο για τους πολύ «περίεργους» που τις πλησιάζουν σε αποστάσεις μερικών ακτινών Schwarzschild και θανατηφόρες γι' αυτούς που περνούν και την ακτίνα Schwarzschild.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα αστέρια οφείλουν τη γένεση και τη ζωή τους στην βαρύτητα, αλλά, τι τραγικό(!), είναι καταδικασμένα από τον ίδιο τους τον ευεργέτη (τη βαρύτητα) να πεθάνουν εκτοξεύοντας, ίσως, την ύλη τους στο διάστημα με την ελπίδα κάποτε να ξαναγεννηθούν (να αναστηθούν) συντηρώντας έτσι την ζωή, το Μέλλον!

*...προσδοκώ Ανάσταση νεκρών
και ζωήν του μέλλοντος αιώνος Αμήν.
«Σύμβολο της Πίστεως»*

Να λοιπόν που στο τέλος, όπως και στην αρχή του πονήματος τούτου, φαίνεται ότι ίσως πρέπει να ψάξουμε στον Χριστιανισμό για απαντήσεις, για τις οποίες αλλιώς δεν θα ήταν αρκετός ο χρόνος της ζωής, ούτε και αυτού του ίδιου του Σύμπαντος για να τις βρούμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ «Παλαιά Διαθήκη».
- ☞ «Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο».
- ☞ Βασίλη Ξανθόπουλου: «Περί Αστέρων και Συμπάντων».
- ☞ Stephen Hawking: «Το χρονικό του Χρόνου».
- ☞ Carl Sagan - I.S. Sklovski: «Το Σύμπαν».
- ☞ Βάρβογλη - Σπύρου - Μπαρμπάνη: «Προβλήματα Αστρονομίας».
- ☞ Νικολάου Σπύρου: «Εισαγωγή στη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας».
- ☞ Νικολάου Σπύρου: «Αρχές αστρικής εξέλιξης».

ΤΟ ΙΝΤΕΡΝΕΤ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Κείμενο: Σταύρος Αποστολάκης-
Κωνσταντίνος Μορφάκης

Εικονογράφηση: Στρατιωτική Επιθεώρηση

Το Internet -ένα παγκόσμιο δίκτυο υπολογιστών με κυβερνητικά sites, βιβλιοθήκες και πανεπιστήμια από όλο τον κόσμο- μπορεί να είναι ένα πολύτιμο εργαλείο έρευνας για στρατιωτικά θέματα. Ο χρήστης του Internet μπορεί να «επισκεφτεί» μακρινά μουσεία και στρατιωτικές ακαδημίες, να συμμετέχει σε ηλεκτρονικές συζητήσεις επίκαιρων θεμάτων του ενδιαφέροντος του, να ψάξει το βιβλιογραφικό κατάλογο εκατοντάδων βιβλιοθηκών από όλο το κόσμο και να ανακτήσει, «σώσει», ανακοινώσεις του ημερήσιου και περιοδικού τύπου, φωτογραφίες και ηχητικά ντοκουμέντα. Υπάρχουν virtual libraries και online reading rooms διαθέσιμα εικοσιτέσσερις ώρες την ημέρα στο Internet, όπου συνδεδεμένος με αυτά ο χρήστης μπορεί να διαβάσει και να σώσει τμήματα από λεξικά, εγκυκλοπαίδειες, ομιλίες, κλασικά βιβλία και άλλες πληροφορίες. Ο χρήστης του Internet επίσης μπορεί να αποκτήσει το πλήρες κείμενο ιστορικών ντοκουμέντων, όπως η Magna Carta, το Mayflower Compact, τις τοπικές Military Instructions του 1636, τη U.S. Constitution, το German and Japanese surrender documents of 1945, τη Tonkin Gulf Resolution of 1964 και πολλά άλλα.

Γι' αυτούς που δεν έχουν ακόμα πρόσβαση στο Internet, υπάρχουν πολλές επιλογές για να μπορέσουν να συνδεθούν. Οι φοιτητές σε σχολές πολλών πανεπιστημίων έχουν «δωρεάν» δικαιώματα πρόσβασης, καθώς προγράμματα για δωρεάν πρόσβαση χρηματοδοτούνται από τον υπηρεσιακό προϋπολογισμό των πανεπιστημίων. Πολλοί κυβερνητικοί υπάλληλοι ακόμα έχουν δωρεάν πρόσβαση στο Internet μέσω των γραφείων τους. Για όσους δεν μπορούν να ενταχθούν σε αυτές τις κατηγορίες, υπάρχουν ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες προσφέρουν πρόσβαση στο Internet με κάποιο αντίτιμο (Internet Cafe). Προς την εξεύρεση μιας ιδιωτικής επιχείρησης παροχής υπηρεσιών Internet, μπορείτε να ξεφυλλίσετε τα περιεχόμενα ενός περιοδικού πληροφορικής όπως το BYTE, το Internet World, το PC Magazine, ή να έρθετε σε επαφή με τοπικά computing center.

Μια από τις πιο συναρπαστικές εξελίξεις της πρόσβασης στο Internet είναι το World Wide Web (www), που επιτρέπει στους χρήστες να σώζουν ηχητικά ντοκουμέντα και video τόσο καλά όσο ένα κείμενο. Με το κατάλληλο εξοπλισμό και συνδέσεις, ο χρήστης του www μπορεί να δει graphics files (όπως φωτογραφίες και πίνακες ζωγραφικής από μουσεία) και να ακούσει μουσική ή ομιλίες καθώς και να τα σώσει σε ηλεκτρονική μορφή.

Το άρθρο αυτό εξερευνά τις παρακάτω επιλογές για το ενδιαφέρον των φοιτητών και άλλων ερευνητών για πληροφορίες σχετικά με θέματα στρατιωτικής ιστορίας:

✧ «Επίσκεψη» σε military sites στο Internet, όπως του NATO (North Atlantic Treaty Organization) ή της U.S. Military Academy και του Virginia Military Institute.

✧ Χρήση των εργαλείων αναζήτησης για την εύρεση ειδικών πληροφοριών.

✧ Η ανάκτηση και το σώσιμο ιστορικών ντοκουμέντων από αρχειακά κείμενα.

✧ Η αναγνώριση χρησίων εκδόσεων και δημοσιεύσεων από την αναζήτηση μέσα από βιβλιογραφικούς καταλόγους (library catalogs).

✧ Η ανάγνωση ή συμμετοχή σε μια ηλεκτρονική ομάδα συζητήσεων-διαλέξεων για ένα σχετικό επίκαιρο αφιέρωμα, όπως η ιστορία του World War II.

✧ Αυτόματη λήψη ειδήσεων και ανακοινώσεων για ειδικά θέματα όπως ιστορία και πληροφορική.

✧ Η διατήρηση συνεχούς ενημέρωσης από τις ανασκοπήσεις των τίτλων περιεχομένων από επαγγελματικά και σχολικά περιοδικά που αυτά είναι δημοσιευμένα.

Military Sites Στο Internet

Στο Internet υπάρχουν διάφοροι gophers που εστιάζουν σε βασικές στρατιωτικές τοποθεσίες: οι περισσότερες είναι τοπικές στρατιωτικές ακαδημίες (military academies). Σε αυτές περιλαμβάνονται η Australian Defence Force Academy (Canberra, Australia), η Citadel (Charleston, South Carolina), το NATO, η U.S. Military Academy, και το Virginia Military Institute (Lexington, Virginia). Επίσης εισάγοντας λέξεις-κλειδιά στο κουτί αναζήτησης διαφόρων μηχανών αναζήτησης (όπως οι AltaVista, Excite, Infoseek Guide, Lycos και Yahoo) μπορούμε να επισκεφτούμε εκατοντάδες sites τα οποία θα σχετίζονται με την λέξη-κλειδί που χρησιμοποιούμε. Παρακάτω αναφέρουμε ενδεικτικά μερικές χρήσιμες ιστοσελίδες για έρευνα ή ενημέρωση για θέματα στρατιωτικής ιστορίας οι οποίες εμφανίζονται χρησιμοποιώντας τον όρο «military history» στο κουτί αναζήτησης του Yahoo:

- <http://www.military.com/Page/0,12170,1-OO-0,00.htm>
- <http://www.topsitelists.com/area51/sky/topsites.html>
- <http://www.ukans.edu/history/VL/topical/military.html>
- <http://itwebmaster.iit.edu/vlnavmar/related.htm>
- <http://carlisle-www.army.mil/usamhi/>
- <http://www.vmi.edu>

Χρήση εργαλείων έρευνας στο Internet (VERONICA, JUGHEAD, ARCHIE)

Καθένας μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα εργαλείο που προσφέρει το Internet και το οποίο ονομάζεται VERONICA (Very Easy Rodent-Oriented Net-wide Index to Computerized Archives) για να ψάξει σε εκατοντάδες gophers για menu items σχετικά με συγγενικούς όρους με τους όρους «military» ή «military history». Το Veronica κυριολεκτικά ερευνά τίτλους από κάθε menu item gopher στο Internet. Αν η έρευνα βρει πολλά που να ταιριάζουν με τους προς αναζήτηση όρους, ο χρήστης μπορεί αμέσως να συνδεθεί με ένα σχετικό πλήθος από επιλογές από τη λίστα του Veronica search results.

Δuo σχετικά εργαλεία είναι το JUGHEAD και το ARCHIE. Το Jughead, που είναι διαθέσιμο σε gopher sites, επιτρέπει στους χρήστες να ερευνήσουν όλα τα menu items από single site. Για παράδειγμα, ένα Jughead που έψαχνε για την λέξη «military» στο Oxford University gopher βρήκε πέντε φακέλους με τις συχνότερες ερωτήσεις για την αεροπορία ναυτικού.

Το Archie ερευνά αρχεία σε ανώνυμα ftp (file transfer protocol) sites παγκοσμίως. Ένα ανώνυμο ftp site είναι ένα πλήθος υπολογιστών που επιτρέπει σε μακρινούς χρήστες την πρόσβαση και τη ανάκτηση public files. Συγκεκριμένα στέλνοντας από τον

υπολογιστή αίτηση για ένα συγκεκριμένο αρχείο και δίνοντας την ακριβή διεύθυνση που πρέπει να σταλεί το αρχείο, ο υπολογιστής αναζητά τους φακέλους και τους στέλνει στους αιτούντες με ηλεκτρονικό mail.

Ανάκτηση Ιστορικών Ντοκουμέντων από Αρχειακά Κείμενα

Υπάρχουν διάφορες συλλογές ιστορικών ντοκουμέντων διαθέσιμες στο Internet. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι χρήστες μπορούν να κατεβάσουν το πλήρες κείμενο ενός ντοκουμέντου στο σκληρό δίσκο (hard drives), ώστε να μπορέσουν να δουν το κείμενο με την άνεσή τους ή μπορούν να το τυπώσουν επί τόπου. Για την εξερεύνηση τριών παραδειγμάτων από document archives, προτείνουμε να συνδεθείτε με τη Βιβλιοθήκη του Michigan Libraries gopher, και έπειτα επιλέξτε «Humanities Resources» και μετά «History». Μπορείτε μετά να επιλέξετε από τα ακόλουθα:

- Historical Documents and Treaties.
- Historical Documents Collection from Queens Public Library.
- Historical Texts Archives at Mississippi State University.

Μεταξύ των κατηγοριών που μπορείτε να επιλέξετε είναι από τον 19^ο αιώνα, τον 20^ο αιώνα, Αφροαμερικάνικη ιστορία, ο Πόλεμος του Κόλπου, Επανάσταση, Βιετνάμ, 1^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος, 2^{ος} Παγκόσμιος Πόλεμος, Αποικισμός, Κοινοπολιτεία, Θεσμοί, Βιβλιογραφίες, και Ανασκοπήσεις.

Ψάχνοντας Online Καταλόγους Βιβλιοθηκών

Μία από τις λιγότερο δημοφιλείς χρήσεις του Internet που μπορεί να είναι πολύ εποικοδομητική για τον σοβαρό ερευνητή, είναι η έρευνα των βιβλιοθηκών από απόσταση. Παρόλο που δεν μπορεί κανείς να κατεβάσει ολόκληρο το κείμενο από την ηλεκτρονική βιβλιοθήκη, μία λέξη κλειδί ή αναζήτηση με θέμα μπορεί να οδηγήσει σε μία πηγή που αυτός που ψάχνει δεν είχε υπόψη του. Μπορεί μετά να αγοράσει ή να δανειστεί το βιβλίο. Μεταξύ των καλύτερων βιβλιοθηκών για στρατιωτικούς για να ψάξει κανείς είναι 1) οι στρατιωτικές σχολές (π.χ. η U.S. Military Academy), 2) οι βιβλιοθήκες πανεπιστημίων με μεγάλο στρατιωτικό παρελθόν (π.χ. University of Michigan), και 3) όσες έχουν σχέση με μεγάλες βιβλιοθήκες (π.χ., το Harvard ή η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου).

Μετά την εξέταση του καταλόγου μίας βιβλιοθήκης, μια χρήσιμη προσέγγιση είναι να ψάξουμε για ένα σχετικά γνωστό τίτλο, τις περιγραφές που δίνονται, και μετά να κάνουμε μία δεύτερη έρευνα με μία ή περισσότερες περιγραφές. Επίσης μπορούμε να ψάξουμε με το όνομα του συγγραφέα που έγγραψε για το αντικείμενο, σε περίπτωση που έχει εκδώσει κάτι ενδιαφέρον.

Μέλος του USENET Group

Τα USENET groups είναι ομάδες ηλεκτρονικής συζήτησης που επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα θέματα. Οι συμμετέχοντες θέτουν ερωτήματα και δίνουν απαντήσεις, διαφωνούν και συζητούν, ή απλώς διαβάζουν τις απόψεις των άλλων. Τα Campus-Wide Information Systems (CWIS) έχουν επίσης υπηρεσίες για ειδήσεις. Εναλλακτικά, καθένας έχει πρόσβαση σε gopher network και μπορεί να συνδεθεί με διάφορα άλλα gopher sites, επιλέγοντας από το μενού NEWS. Για να πάρετε μία γεύση από το τι προσφέρει το USENET επισκεφτείτε την σελίδα <http://www.fas.org/pub/gen/mswg/usenet/>. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία USENET groups, όμως χρειάζεται προσοχή καθώς η ποιότητα της προσφοράς ποικίλει κατά πολύ. Κάποια πολύ ενδιαφέροντα που μπορούν να βρουν οι ερευνητές στρατιωτικής ιστορίας είναι:

- ❖ sci.military, sci.crypt, sci.crypt.research
- ❖ rec.aviation.military, soc.politics,
- ❖ soc.history.war.misc
- ❖ soc.history.war.world-war-ii,
- ❖ soc.veterans,
- ❖ alt.war.civil.usa

Το LISTSERV

Τα LISTSERVs είναι παρόμοια με τα USENET groups. Καθένα επικεντρώνει σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Με το LISTSERV, ωστόσο, οι χρήστες βάζουν το e-mail στη λίστα, και αντόματα λαμβάνουν ένα αντίγραφο από κάθε μήνυμα που εμφανίζεται στο LISTSERV. Κάποια LISTSERVs, στα οποία μπορεί να βρείτε κάτι σημαντικό είναι τα ακόλουθα:

- ❖ AEROSP-L Aeronautics and Aerospace History
- ❖ CONSIM-L Conflict Simulation Games
- ❖ DISARM-L Disarmament Discussion List
- ❖ H-WAR Military History
- ❖ MARINE-L Marine Studies/Shipboard Education Discussion
- ❖ MILHST-L Military History
- ❖ WWII-L World War II
- ❖ VWAR-L Vietnam War

Ενημέρωση για άρθρα που δημοσιεύονται σε σοβαρά περιοδικά

Μία από τις πιο σημαντικές χρήσεις του Internet είναι η ηλεκτρονική διάδοση των εκδόσεων. Πολλά πανεπιστημιακά gophers επιτρέπουν στους χρήστες να ξεφυλλίζουν τις λίστες περιεχομένων σοβαρών περιοδικών. Συχνά υπάρχουν μικρές περιλήψεις των άρθρων. Για να βρείτε αυτή την υπηρεσία, επισκεφτείτε το τμήμα «Electronic Newsstand» ή «Electronic Reading Room» των οικείων site. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα site όπου παρέχεται η υπηρεσία «Electronic Reading Room»:

- <http://www.libraries.army.mil/readroom.htm>
- <http://boards.law.af.mil/>
- <http://www.defenselink.mil/pubs/foi/err.html>

Επίσης υπάρχουν ιδιωτικές επιχειρήσεις που κατεβάζουν επί πληρωμή κείμενα άρθρων και τα στέλνουν με fax ή e-mail. Μία τέτοια υπηρεσία, η Uncover, κατεβάζει ολόκληρο το κείμενο συγκεκριμένων άρθρων για € 9.00 το άρθρο. Τα άρθρα στέλνεται με fax στον χρήστη μέσα σε λίγες ώρες, πράγμα που κάνει το Uncover γρηγορότερο από κάθε άλλο μέσο.

Επίλογος

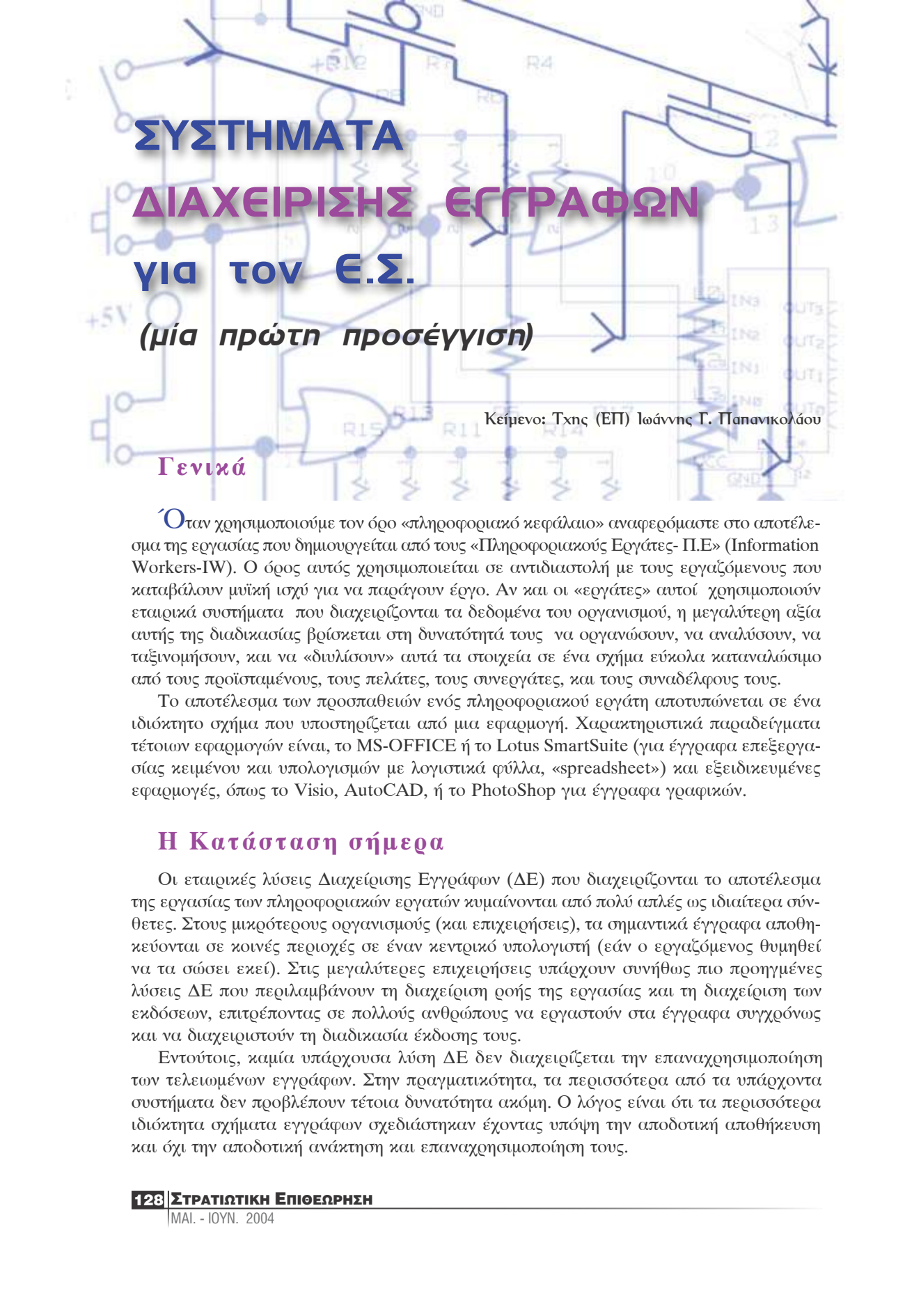
Το άρθρο ασχολείται με συντομία με κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους οι ερευνητές μπορούν να χρησιμοποιήσουν το Internet για έρευνα και ενημέρωση. Μία άλλη πολύ χρήσιμη πηγή είναι το mail. Το E-mail βοηθά τους ανθρώπους ανά τον κόσμο να έρχονται σε επαφή πολύ πιο γρήγορα και φθηνότερα από ότι με το τηλέφωνο ή το ταχυδρομείο (οι υπηρεσίες αυτές είναι γνωστές ως «snail mail» ή «paper mail» από τους Internauts). Επισυνάπτοντας ένα κείμενο σε ένα e-mail, οι χρήστες μπορούν να ανταλλάξουν κείμενα μέσα σε λίγα λεπτά. Θεωρητικά, δύο ή περισσότεροι άνθρωποι μπορούν να συνεργασθούν και να γράψουν ένα βιβλίο ή ένα άρθρο μέσω e-mail χωρίς ποτέ να συναντηθούν. Το μοναδικό πρόβλημα είναι να εξασφαλισθεί η ασφάλεια της πνευματικής τους ιδιοκτησίας, αφού κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί για αυτήν.

Προτεινόμενα Βιβλία για παραπέρα μελέτη

Brendan P. Kehoe, Zen and the Art of the Internet: A Beginner's Guide to the Internet, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1993, 112 σελίδες.

Ed Krol, The Whole Internet User's Guide and Catalog, Sebastopol, Calif.: O'Reilly and Associates, 1992, 376 σελίδες.

Dennis A. Trinkle - Scott A. Merriman, The World History Highway: A Guide to Internet Resources, 2002, 520 σελίδες.

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ για τον Ε.Σ. (μία πρώτη προσέγγιση)

Κείμενο: Τχης (ΕΠ) Ιωάννης Γ. Παπανικολάου

Γενικά

Όταν χρησιμοποιούμε τον όρο «πληροφοριακό κεφάλαιο» αναφερόμαστε στο αποτέλεσμα της εργασίας που δημιουργείται από τους «Πληροφοριακούς Εργάτες- Π.Ε» (Information Workers-IW). Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή με τους εργαζόμενους που καταβάλουν μυϊκή ισχύ για να παράγουν έργο. Αν και οι «εργάτες» αυτοί χρησιμοποιούν εταιρικά συστήματα που διαχειρίζονται τα δεδομένα του οργανισμού, η μεγαλύτερη αξία αυτής της διαδικασίας βρίσκεται στη δυνατότητά τους να οργανώσουν, να αναλύσουν, να ταξινομήσουν, και να «δυλίσουν» αυτά τα στοιχεία σε ένα σχήμα εύκολα καταναλώσιμο από τους προϊσταμένους, τους πελάτες, τους συνεργάτες, και τους συναδέλφους τους.

Το αποτέλεσμα των προσπαθειών ενός πληροφοριακού εργάτη αποτυπώνεται σε ένα ιδιόκτητο σχήμα που υποστηρίζεται από μια εφαρμογή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων εφαρμογών είναι, το MS-OFFICE ή το Lotus SmartSuite (για έγγραφα επεξεργασίας κειμένου και υπολογισμών με λογιστικά φύλλα, «spreadsheet») και εξειδικευμένες εφαρμογές, όπως το Visio, AutoCAD, ή το PhotoShop για έγγραφα γραφικών.

Η Κατάσταση σήμερα

Οι εταιρικές λύσεις Διαχείρισης Εγγράφων (ΔΕ) που διαχειρίζονται το αποτέλεσμα της εργασίας των πληροφοριακών εργατών κυμαίνονται από πολύ απλές ως ιδιαίτερα σύνθετες. Στους μικρότερους οργανισμούς (και επιχειρήσεις), τα σημαντικά έγγραφα αποθηκεύονται σε κοινές περιοχές σε έναν κεντρικό υπολογιστή (εάν ο εργαζόμενος θυμηθεί να τα σώσει εκεί). Στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις υπάρχουν συνήθως πιο προηγμένες λύσεις ΔΕ που περιλαμβάνουν τη διαχείριση ροής της εργασίας και τη διαχείριση των εκδόσεων, επιτρέποντας σε πολλούς ανθρώπους να εργαστούν στα έγγραφα συγχρόνως και να διαχειριστούν τη διαδικασία έκδοσης τους.

Εντούτοις, καμία υπάρχουσα λύση ΔΕ δεν διαχειρίζεται την επαναχρησιμοποίηση των τελειωμένων εγγράφων. Στην πραγματικότητα, τα περισσότερα από τα υπάρχοντα συστήματα δεν προβλέπουν τέτοια δυνατότητα ακόμη. Ο λόγος είναι ότι τα περισσότερα ιδιόκτητα σχήματα εγγράφων σχεδιάστηκαν έχοντας υπόψη την αποδοτική αποθήκευση και όχι την αποδοτική ανάκτηση και επαναχρησιμοποίησή τους.

Αυτό που τα υπάρχοντα συστήματα ΔΕ μπορούν να κάνουν καλύτερα σήμερα, είναι να βοηθήσουν τους χρήστες να βρίσκουν έγγραφα βασισμένα σε σχέσεις του περιεχομένου. Οι σχέσεις αυτές παράγονται, είτε με την επικόλληση λέξης κλειδιού, είτε με φίλτρα που επιτρέπουν στο σύστημα να συντάξει ένα ευρετήριο περιεχομένου κατά την διαδικασία της αποθήκευσης.

Η αξία των εγγράφων (πάγιο εταιρικό ενεργητικό)

Διαχρονικές μελέτες έχουν δείξει ότι τουλάχιστον 25 τοις εκατό όλου του διευθυντικού ή επαγγελματικού χρόνου ξοδεύεται στην ανάκτηση εγγράφων. Η λειτουργία ελέγχου εγγράφων υπάρχει όχι μόνο για τον ιδιοκτήτη των εγγράφων, αλλά και για τους χρήστες των εγγράφων.

Μέχρι σήμερα, έχει δοθεί πολύ λίγη προσοχή στην αξία των εγγράφων, τόσο όσον αφορά την άμεση απόδοση των χρηστών τους, όσο και στους ανθρώπους στον οποίοι την εργασία έχουν επιπτώσεις. Κύριο αίτιο αυτής είναι η μη ύπαρξη καθιερωμένου τρόπου προσδιορισμού της αξίας της χρονικής απόκρισης ή της ακριβείας και της εγκυρότητάς τους. Παράλληλα, ο αυξανόμενος όγκος των εγγράφων που πρέπει κάθε εργαζόμενος να μελετήσει, κάνει δύσκολο τον έλεγχο της αξιοπιστίας και της πηγής, του χρόνου έκδοσης, της ύπαρξης νεότερων εκδόσεων για το ίδιο θέμα και μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες αποφάσεις.

Μπορούμε να προσπαθήσουμε να μικρύνουμε το διάστημα και να ελαχιστοποιήσουμε το χρόνο που απαιτεί η εργασία της τήρησης των εγγράφων, αλλά η απόδοση των εργαζομένων θα βελτιωθεί σημαντικά μόνο εάν σκεφτούμε και αντιμετωπίσουμε τα έγγραφα ως πάγιο εταιρικό ενεργητικό.

Υποκειμενική και πολλαπλασιαστική αξία των πληροφοριών

Κατά την εξέταση της αυτοματοποίησης, αγνοούμε συχνά τη δύναμή της πληροφορίας, ως συσκευή επικοινωνίας, μεταξύ του προσώπου που τη δημιουργήσε και των μελλοντικών χρηστών των στοιχείων που περιέχει. Πολλοί άνθρωποι που εργάζονται σε γραφεία, φοβούνται την πρόοδο της τεχνολογίας πληροφοριών στην εργασία τους, επειδή θεωρείται συχνά ως μυστήριο και απειλή. Επίσης, θεωρείται ότι οδηγεί σε βαρετές εργασίες μετά την εισαγωγή της. Αυτή η τοποθέτηση προέρχεται από την παρανόηση της φύσης των πληροφοριών, η οποία δεν είναι πραγματικά γνωστή τόσο από τους μηχανικούς, όσο και τους χρήστες των συστημάτων.

Οι πληροφορίες μπορούν να οριστούν ως τα ερεθίσματα που είναι ικανά να αλλάξουν τις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις αξιολογήσεις ενός ατόμου κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης.

Ένα Σύστημα Διαχείρισης Εγγράφων (ΣΔΕ) είναι ένα πληροφοριακό σύστημα, και παρέχει υπηρεσίες πληροφοριών. Η αξία όμως των πληροφοριών πρέπει να καθοριστεί από τους χρήστες της. Οι πληροφορίες δεν είναι ένα καταναλωτικό αγαθό σαν αυτά που όλοι γνωρίζουμε και η χρήση τους είναι διαφορετική από τη χρησιμοποίηση των υλικών αντικειμένων.

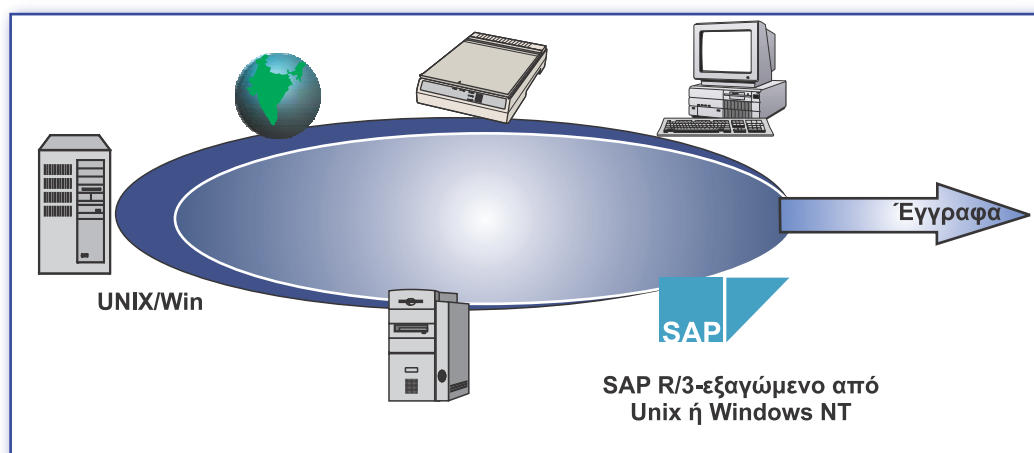
Η χρήση των καθημερινών αντικειμένων μειώνει την αξία τους, ενώ οι πληροφορίες κερδίζουν σε αξία όταν παρακολουθούνται, ανταλλάσσονται ή διανέμονται. Όσο περισσότεροι άνθρωποι μοιράζονται τις πληροφορίες, τόσο μεγαλύτερη η αξία τους.

Αυτές οι θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ των πληροφοριών και των υλικών αγαθών μας δημιουργούν την αίσθηση ότι απαιτούνται διαφορετικές αρχές για τη δημιουργία, τη μέτρηση και την αξιολόγηση των ΣΔΕ. Εάν αυτές οι διαφορές δεν γίνουν κατανοητές, θα παρουσιαστούν προβλήματα κατά την απόφαση του πόσο καλύτερα μπορούν να χρησιμοποιηθούν πληροφορίες βασισμένες σε υπολογιστή. Ένα κρίσιμο συστατικό της επιτυχημένης δημιουργίας και χρήσης ενός ΣΔΕ είναι η δυνατότητα να αποφασίζει «τι να κάνει». Αυτό είναι πολύ σημαντικότερο από το «πώς να το κάνει».

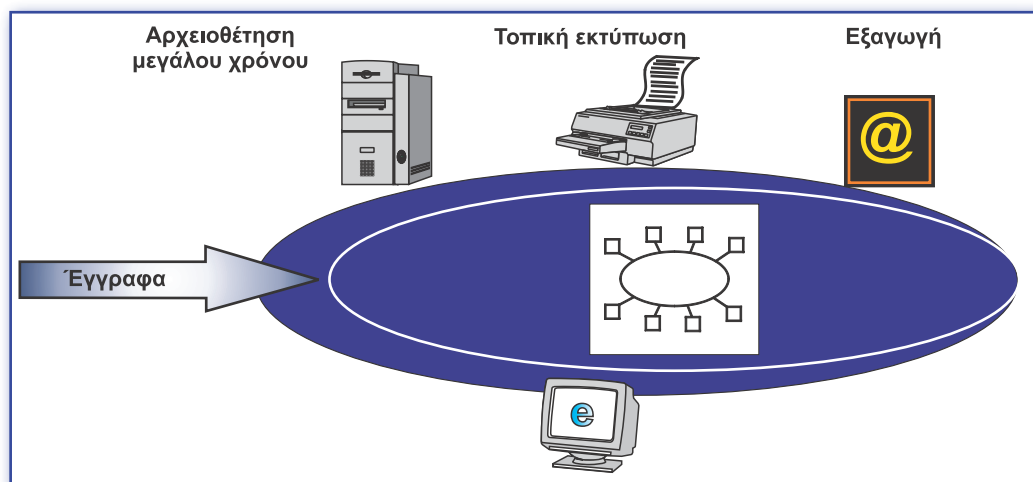
Ηλεκτρονική Διαχείριση Περιεχομένου-ΗΔΠ (Content Management System-CMS)

Αρχικά η διαχείριση περιεχομένου αναφερόταν στην παροχή εργαλείων για τη διαχείριση, δημιουργία, αποθήκευση, έκδοση και δημοσίευση των πληροφοριών σε ένα επιχειρησιακό συνεργατικό περιβάλλον. Όμως η χρήση οποιουδήποτε προγράμματος έκδοσης εγγράφων, αυξάνει το μέγεθος και την πολυπλοκότητα του όλου εγχειρήματος. Οι διαδικασίες πρέπει να είναι πλήρως καθιερωμένες και ξεκαθαρισμένες, για να εξασφαλιστεί ότι το όλο εγχείρημα θα εκτελείται ομαλά. Μια τέτοια διαδικασία έχει νόημα να γίνει προσπάθεια να αυτοματοποιηθεί, εφ' όσον το λογισμικό υλοποίησης ευθυγραμμίζεται με τις επιχειρησιακές απαιτήσεις του οργανισμού.

Έγγραφα από διαφορετικές πηγές...

Κεντρικά διοικούμενες και επεξεργασμένες πληροφορίες

Σχηματική Αναπαράσταση ενός ΣΔΕ

Κατηγορίες Ηλεκτρονικής Διαχείρισης Περιεχομένου

⇒ Σύστημα διαχείρισης εγγράφων-ΣΔΕ (Document Management System).

Βελτιστοποιεί τη χρήση των εγγράφων μέσα σε ένα οργανισμό ανεξάρτητα του μέσου έκδοσης. Παρέχει μια αποθήκη εγγράφων που συνδέεται γερά με meta-δεδομένα για να περιγράφει το περιεχόμενο που περιέχει.

Το σύστημα ακολουθεί την εκδοτική ιστορία κάθε εγγράφου και των σχέσεών του με άλλα έγγραφα. Υπάρχουν ποικίλες μέθοδοι αναζήτησης και πλοήγησης που κάνουν την ανάκτηση του εγγράφου εύκολη.

Ιδιαίτερα δομημένο και τυποποιημένο περιεχόμενο, όπως η τεκμηρίωση για φαρμακευτικά είδη, διαχειρίζεται με ΣΔΕ.

⇒ Διαχείριση Ψηφιακών Παγίων-ΔΨΠ (Digital asset management-DAM).

Αν και παρόμοιο με τη διαχείριση εγγράφων, το DAM λειτουργεί με δυαδικά αρχεία, παρόιχα αρχεία κειμένων, συχνότερα δε, με αρχεία πολυμέσων.

Τα META δεδομένα χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν το περιεχόμενο κάθε αρχείου και να οργανώσουν την αποθήκη, αλλά το DAM δίνει πρόσθετη έμφαση στο χειρισμό για τη μετατροπή αρχείων (π.χ. μετατροπή αρχείων GIF σε JPEG). Ενδεικτικά αναφέρεται η εταιρεία COCA-COLA, η οποία χρησιμοποιεί DAM για να διαχειριστεί τα υλικά των διαφημίσεων της.

⇒ Συστήματα Διαχείρισης Περιεχομένου Διαδικτύου(Web content management -WCM).

Προσθέτει ένα επιπλέον στρώμα στη διαχείριση εγγράφων και άλλων αρχείων και επιτρέπει να δημοσιεύεται το περιεχόμενο, τόσο στα intranets, όσο και σε δημόσιες περιοχές. Εκτός από τη διατήρηση του ίδιου του περιεχομένου, τα συστήματα WCM συνδυάζουν το περιεχόμενο με Online διαδικασίες, όπως εφαρμογές ηλεκτρονικού εμπορίου και αυτοματοποιημένη συνεργασία μεταξύ εταιρικών συνεργατών.

⇒ Διαχείριση Περιεχομένων Εκμάθησης (Learning content management (LCM).

Αυτό το υποσύνολο του WCM είναι ξεχωριστό για ένα λόγο, τη δυνατότητά του να δομεί σε απευθείας σύνδεση, περιεχόμενο ώστε να συμμορφώνεται με πρότυπα Online εκπαίδευσης, όπως τα SCORM και AICC. Αυτό επιτρέπει στο ένα κομμάτι του Online περιεχομένου να αλληλεπιδρά με το περιεχόμενο από άλλες πηγές, μέσω άλλων συστημάτων διαχείρισης εκμάθησης τα οποία και αυτά συμμορφώνονται με τα προαναφερθέντα πρότυπα.

Σύστημα Διαχείρισης Εγγράφων-ΣΔΕ (Document Management System -DMS).

Κατά μία γενική έννοια, σαν Σύστημα Διαχείρισης εγγράφων θεωρείται αυτό το οποίο παρέχει οποιαδήποτε από τις τέσσερις λειτουργίες:

- Απεικόνιση εγγράφων, όπως η αρχειοθέτηση μέσω ψηφιοποίησης (σκαναρίσματος).
- Επεξεργασία φορμών, η οποία συνεπάγεται ψηφιοποίηση μιας εικόνας, την οπτική αναγνώριση των χαρακτήρων και την εξαγωγή κειμένου και άλλων πληροφοριών και την εισαγωγή σε βάσεις δεδομένων.

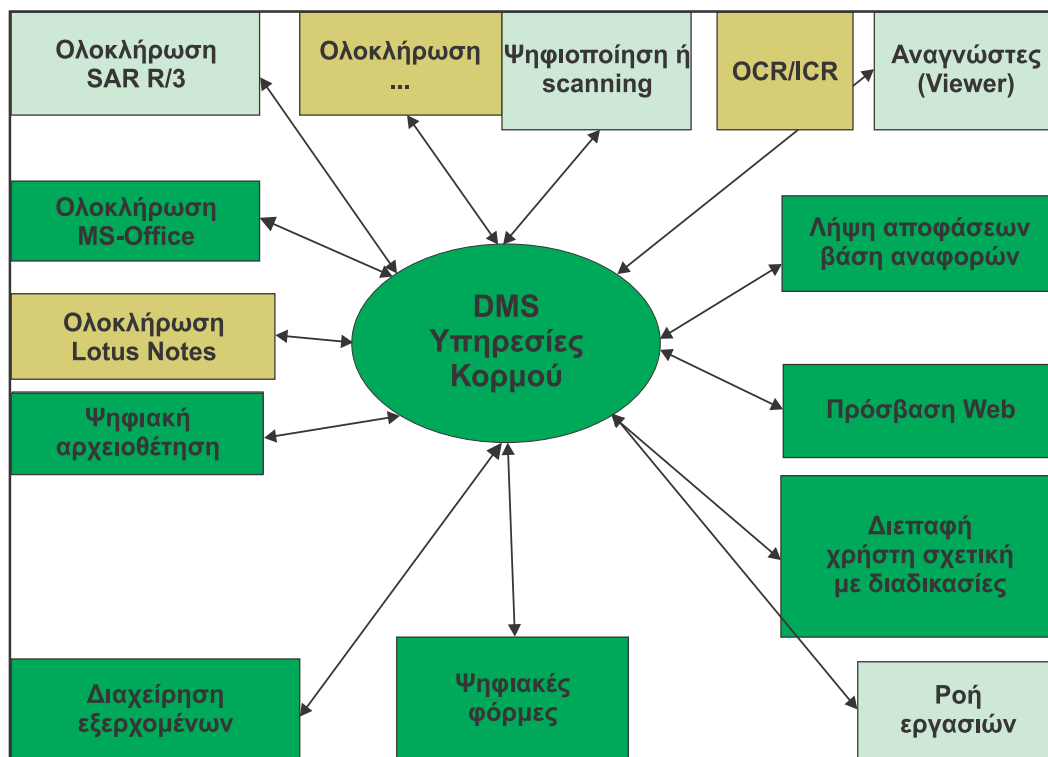
- Διαχείριση εγγράφων αρχείων υπολογιστών.
- Ροή εργασιών, που περιλαμβάνει διακίνηση πληροφοριών, (ψηφιοποιημένων έγγραφων), από υπολογιστή σε υπολογιστή για την αποφυγή της επανεισισαγωγής των στοιχείων ή της μείωσης του όγκου χαρτιού που διακινείται.

Η διαχείριση αρχείων εξυπηρετεί ιδιαίτερα τους οργανισμούς, καθώς διευκολύνει την κατηγοριοποίηση και διάθεση των αρχείων που χρησιμοποιούν στις καθημερινές τους δραστηριότητες. Πρόκειται δηλαδή για μια «βιβλιοθήκη», όπου ο οργανισμός κρατά όλα τα αρχεία που επιθυμεί και τα διαθέτει για να αποτελέσουν πηγή για άλλους εργαζομένους.

Τα αρχεία που περιέχονται στο ΣΔΕ μπορούν να χωριστούν σε ομάδες ή κατηγορίες, κάνοντας έτσι την εύρεση τους πιο εύκολη. Τις περισσότερες φορές υλοποιείται και μία μηχανή αναζήτησης σε αρχεία με λέξεις κλειδιά.

Ένα ΣΔΕ μπορεί να παρέχει εξαιρετικά χρήσιμες διοικητικές πληροφορίες όπως:

- ποίος κρατά ή καθυστερεί ένα έγγραφο,
- το φόρτο εργασίας και την αποδοτικότητα του προσωπικού,
- την έκταση της μεταβίβασης της εξουσίας,
- τις δυσχέρειες των διαδικασιών (bottleneck),
- τις σημαντικότερες ανησυχίες των υπηρεσιών του οργανισμού (από τη σύνοψη των κωδικών ή των λέξεων κλειδιών που χρησιμοποιούνται).

Εποπτική εικόνα ενός ΣΔΕ

Λειτουργικές απαιτήσεις ενός ΣΔΕ

Ένα σύστημα ΣΔΕ, θα πρέπει να ικανοποιεί κάποιες απαιτήσεις, πέρα από την ηλεκτρονική μεταβίβαση εγγράφων και αρχειοθέτηση. Η ικανοποίηση μόνο αυτών των απαιτήσεων, το καθιστά ένα Σύστημα Διακίνησης Αλληλογραφίας παρόμοιο με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (email). Ένα τέτοιο σύστημα δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί στην επόμενη μεγάλη πρόκληση που έχει ήδη αρχίσει να διαφαίνεται και είναι η Διαχείριση της Γνώσης (Knowledge Management).

Πιο κάτω καταγράφονται κάποιες δυνατότητες, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη από ένα οργανισμό κατά την επιλογή ενός Συστήματος Διαχείρισης Εγγράφων.

Η ικανοποίηση όλων αυτών από ένα σύστημα, ίσως να μην είναι οικονομικά εφικτή και να πρέπει να αποδοθεί βαρύτητα σε κάθε μια από τις δυνατότητες.

Λειτουργίες

- Εισαγωγή εγγράφων από σαρωτές (scanners), επεξεργαστές κειμένου, OCR, email.
- Ταξινόμηση, ως προς οποιοδήποτε από τα στοιχεία του εγγράφου.
- Συμπίεση (compression) των εικόνων και των εγγράφων για αποτελεσματική διαχείριση των μέσων αποθήκευσης.
- Παρακολούθηση της ροής των εγγράφων.
- Γραφική Διεπαφή χρήστη (Graphical User Interface) φιλικό στο χρήστη και προσαρμοσμένη σε αυτά του οργανισμού (εάν υπάρχουν εξειδικευμένα).
- Τρέχουσα (on-line) βοήθεια στα ελληνικά.
- Εκτύπωση Βιβλίου Πρωτοκόλλου & Βιβλίου Διεκπεραίωσης.
- Συσχέτιση εισερχομένων/εξερχομένων εγγράφων.
- Χρέωση εισερχομένων εγγράφων.
- Σύνδεση με σύστημα ηλεκτρονικής διακίνησης εγγράφων.
- Διαχείριση Σταθερών Επιλογών.
- Χειρισμός εγγράφων και σχετικών στοιχείων META (σε σχεσιακά DB).
- Δομή της αποθήκης εγγράφων (δομή φακέλων) που καθορίζεται σύμφωνα με τις συγκεκριμένες επιχειρησιακές ανάγκες.
- Ελεύθερος καθορισμός ιδιοτήτων εγγράφων.
- Υποστήριξη σχολιασμών για όλους τους τύπους εγγράφων.
- Τήρηση εκδόσεων των εγγράφων.
- Να αποτελεί εξελικτική επιχειρηματική λύση (ανοικτή για μελλοντική επέκταση).

Αναζήτηση

- Με οποιοδήποτε λέξεις ή εκφράσεις (full text retrieval).
- Με όλες τις δυνατές καταλήξεις και συνώνυμα.
- Με συνδυασμό σε όλα τα στοιχεία του εγγράφου όπως:
 - ✓ Ημερομηνία πρωτοκόλλου,
 - ✓ Αριθμό πρωτοκόλλου,
 - ✓ αποστολέας,
 - ✓ αποδέκτης,
 - ✓ κατηγορία,
 - ✓ θέμα, λέξεις ή φράσεις.

Ανάκτηση

- Ανάκτηση των εγγράφων που το περιεχόμενό τους είναι σχετικό με την έκφραση αναζήτησης.
- Αυτόματο «φώτισμα» των λέξεων των κειμένων.

Εμφάνιση Πληροφοριών

- Αναγνώστες (Viewers) για διαφορετικούς τύπους αρχείων.
- Ταξινόμηση ως προς κάποια στοιχεία, π.χ. κατηγορία, αριθμός πρωτοκόλλου, ημερομηνία, εκδότης κλπ.
- Εμφάνιση των εγγράφων, είτε ολόκληρων, είτε σε μορφή λίστας.
- Επιλογή καταλόγων εμφάνισης.
- Εμφάνιση σε λίστα των κυριότερων στοιχείων των εγγράφων.
- Επιλογές τροποποίησης, εμφάνισης των εγγράφων από τις λίστες.
- Ταξινόμηση αύξουσα/φθίνουσα ως προς οποιαδήποτε πεδία, όπως: ημερομηνία πρωτοκόλλου, αποστολέα, φάκελος, θέμα, καθώς και σύνθετες ταξινομήσεις, αριθμού πρωτοκόλλου και κατηγορίας.
- Επιλογή καταλόγων εμφάνισης.
- Εκτύπωση Βιβλίου Πρωτοκόλλου.
- Εκτύπωση Βιβλίου Διεκπεραίωσης.

Ενημέρωση

- Εισαγωγή και Τροποποίηση δεδομένων με ειδικά σχεδιασμένες φόρμες για ταχύτερη καταχώρηση και αποφυγή λαθών στην πληκτρολόγηση.
- Εισαγωγή δεδομένων αυτόματα από αρχεία κειμένου που είναι δημιουργημένα από επεξεργαστές κειμένων, από scanner, από e-mail ή Fax. Μετά την εισαγωγή του εγγράφου να δημιουργούνται αυτόματα οι δείκτες των λέξεων του κειμένου.
- Συσχέτιση εισερχομένων/εξερχομένων.
- Αυτόματη απόδοση αριθμού πρωτοκόλλου για κάθε εισερχόμενο και εξερχόμενο έγγραφο.
- Χρέωση/Κοινοποίηση Εγγράφων.
- Διαχείριση φακέλων και υποφακέλων.
- Διαχείριση εσωτερικών σημειωμάτων.
- Ελεύτερος καθορισμός πρόσθετων ιδιοτήτων εγγράφων.

Ροή Εγγράφων

- Έγγραφο - κεντρική ροή της δουλειάς.
- Αποστολή σε χρήση, τμήμα, ομάδα χρηστών, διεύθυνση.
- Δυνατότητα παρακολούθησης και καταγραφής ενεργειών, όπου περιγράφεται κάθε βήμα, η απόφαση που ελήφθη, όνομα, ημερομηνία κλπ.
- Επιλογή ενέργειας από λίστα, δυνατότητα δημιουργίας παράλληλων βημάτων ενέργειας και επιστροφή σε προηγούμενο βήμα.
- Δυνατότητα σύνδεσης με υποσύστημα ψηφιακής υπογραφής.

Ασφάλεια και έλεγχος των δεδομένων

- Ασφάλεια του συστήματος σε διαφορετικά επίπεδα πρόσβασης, ανά χρήστη ή ομάδα χρηστών.
- Πρόσβαση μόνο σε εξουσιοδοτημένους χρήστες.

- Συνεργασία με προγράμματα κρυπτογράφησης.
- Αποτροπή ταυτόχρονης τροποποίησης της ίδιας εγγραφής από δύο χρήστες.
- Αποτροπή ενημέρωσης αρχείου από μη εξουσιοδοτημένους χρήστες.
- Εκμετάλλευση των μηχανισμών ασφαλείας και αυθεντικοποίησης:
 - ✓ του λειτουργικού συστήματος,
 - ✓ του διακομιστή web (αν αποτελεί μέρος της προτεινόμενης λύσης),
 - ✓ της Σχεσιακής Βάσης Δεδομένων.
- Δικαιώματα πρόσβασης σε διάφορα επίπεδα ενεργειών ανάλογα με τους χρήστες και τους ρόλους που τους έχουν ανατεθεί.

Πιο συγκεκριμένα να υποστηρίζονται τα εξής (ανά εφαρμογή, ανά διεύθυνση, ανά τμήμα ή γενικά):

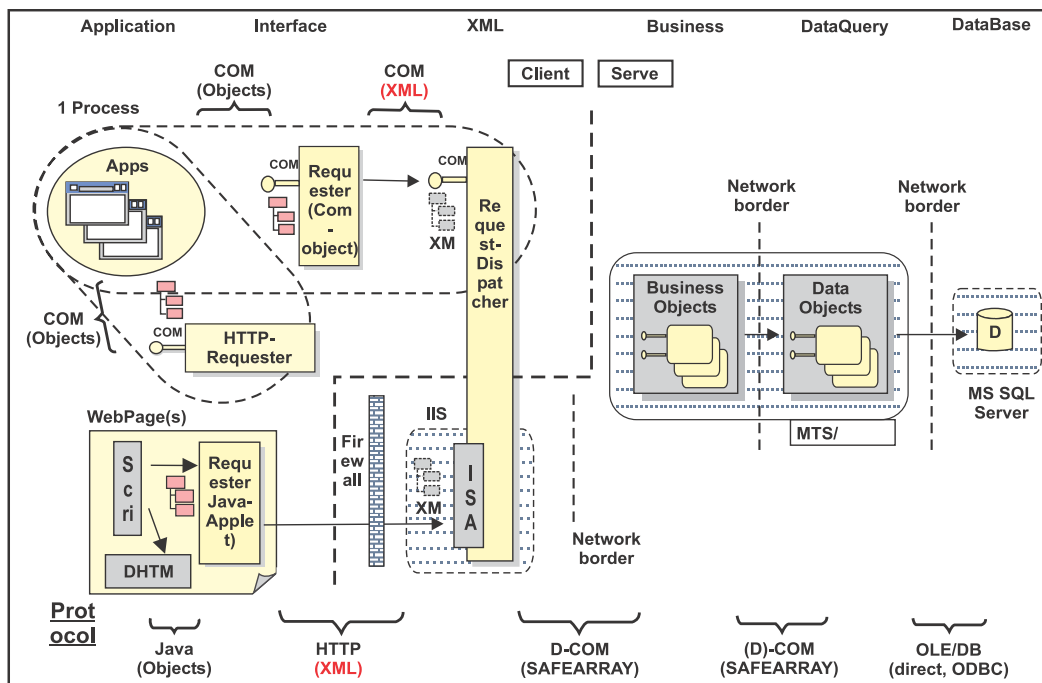
- ✓ ανάγνωση - εισαγωγή - τροποποίηση - διαγραφή,
- ✓ διαχείριση συστήματος (καθορισμός παραμέτρων, χρηστών, δικαιωμάτων πρόσβασης).

Τροποποίηση

- Είναι επιθυμητή η δυνατότητα τροποποίησης του προγράμματος, ώστε να ταιριάζει με τις ανάγκες του οργανισμού και στα υπάρχοντα συστήματα πληροφορικής.

Τεχνικά Στοιχεία

- Να τρέχει σε λειτουργικό σύστημα WINDOWS 2000 και νεότερο.
- Να χρησιμοποιεί Σχεσιακή Βάση Δεδομένων (κατά προτίμηση ORACLE9i Server, για συμβατότητα με άλλες υπάρχουσες εφαρμογές του οργανισμού).
- Υποστήριξη διακομιστών web όπως Apache, Oracle iAs, Microsoft IIS, Netscape.

Ενδεικτική αρχιτεκτονική υλοποίησης ενός ΣΔΕ

- Υποστήριξη σελιδομετρητών (web browsers) όπως, Microsoft Internet Explorer και Netscape Navigator.

Οικονομική Διάσταση ΣΔΕ

Κατά την εξέταση μιας επένδυσης ΣΔΕ, υπάρχει μια τάση, (όπως με άλλες αποφάσεις επένδυσης), να υπογραμμιστεί η σχέση μεταξύ του κόστους του αρχικού κεφαλαίου του προγράμματος και της καθαρής λειτουργικής αποταμίευσής του. Αυτό μεταφράζεται σε μετατόπιση δαπανών- ένα ΣΔΕ που θα κάνει την ίδια εργασία φθηνότερα, καλύτερα και γρηγορότερα. Αυτό υπονοεί ότι ένα ΣΔΕ είναι μια παραγωγική μονάδα σαν όλες τις άλλες που μπορεί να τυποποιηθεί. Όσα από τα ανώτερα διοικητικά στελέχη, δίνουν έμφαση στο βραχυπρόθεσμο οικονομικό αντίκτυπο, δεν θα συμφωνήσουν με ένα σύστημα που είναι αρκετά εύκαμπτο (και άρα πιο ακριβό) για να προσαρμοστεί σε μελλοντικές αλλαγές.

Αξιολόγηση

Πολλά ΣΔΕ μετά την υλοποίησή τους γίνονται αντιληπτά ως προβληματικά. Μερικά από αυτά μπορούν να υλοποιηθούν γρήγορα, αλλά δεν γίνονται εύκολα αποδεκτά από το προσωπικό. Μπορούν να είναι αποδοτικά, αλλά ιδιαίτερα ατελέσφορα και έτσι ελάχιστης αξίας.

Αλλά μπορούν να εφαρμοστούν μόνο μετά από την υπερνίκηση πολλών δυσκολιών, αλλά οι χρήστες τα θεωρούν καλές λύσεις.

Πέρα από τις τεχνικές αξιολόγησης, την τελική επιβράβευση ή καταδίκη ενός ΣΔΕ, την δίνουν οι ίδιοι οι χρήστες του. Οι τελικοί χρήστες χρησιμοποιούν το ΣΔΕ για να βελτιώσουν την ποιότητα της εργασίας τους. Δεν νοιάζονται πώς ή που αποθηκεύονται οι πληροφορίες, εάν είναι σε ψηφιακή αποθήκευση ή σε σκληρά μέσα (μικροφίλμ, οπτικοί δίσκοι, έγγραφα). Οι χρήστες είναι ευαίσθητοι μόνο στη γενική αίσθηση του ΣΔΕ, δηλαδή εάν παίρνουν ακριβώς ότι θέλουν μετά από ένα αποδεκτό χρονικό διάστημα.

Μέθοδοι αξιολόγησης ενός ΣΔΕ

Για την αξιολόγηση ενός ΣΔΕ, υπάρχουν τρεις μέθοδοι που συνήθως χρησιμοποιούνται:

Συ Παραγωγικότητα της διαδικασίας.

Αυτή αξιολογείται με τον υπολογισμό της αναλογίας αυτού που παράγεται από το σύστημα (παραγωγή), προς αυτό που το σύστημα καταναλώνει στην παραγωγή του (πόροι που εισάγονται).

Συ Οριακή παραγωγικότητα.

Η οριακή παραγωγικότητα είναι η αναλογία της πραγματικής παραγωγής, προς τη μέγιστη παραγωγή, που το σύστημα θα μπορούσε να παράγει με τους δεδομένους τρέχοντες πόρους, την εργασία, τις προμήθειες, τη γνώση, κ.λπ.

Συ Συστημική παραγωγικότητα.

Η παραγωγικότητα της διαδικασίας και η οριακή παραγωγικότητα παίρνουν το υπάρχον σύστημα ως δεδομένο. Είναι μετρήσεις του πόσο καλά το σύστημα δουλεύει με τους διαθέσιμους πόρους.

Η συστημική παραγωγικότητα είναι ένας δείκτης της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας του ΣΔΕ. Εξετάζει το σχέδιο λειτουργίας του ίδιου του συστήματος. Η βάση πληροφοριών για αυτήν την προσέγγιση είναι ο στρατηγικός προγραμματισμός.

Η συστημική παραγωγικότητα υπολογίζεται ως η αναλογία της πραγματικής παραγωγής, προς τη μέγιστη παραγωγή που θα μπορούσε να παραχθεί από ένα οποιοδήποτε σύστημα της ίδιας λειτουργικής κατηγορίας. Η ανάλυση της συστημικής παραγωγικότητας ενός ΣΔΕ, μπορεί να οδηγήσει στον επανασχεδιασμό του, στην πρόταση για χρήση ενός άλλου συστήματος ή ακόμα και να οδηγήσει ένα αυτοματοποιημένο ΣΔΕ πάλι πίσω σε ένα χειρωνακτικό σύστημα.

Υλοποίηση ενός ΣΔΕ

Όπως και με την εισαγωγή κάθε νέου πληροφοριακού συστήματος, έτσι και με την εισαγωγή ενός ΣΔΕ σε ένα οργανισμό, αυτό θα είναι περισσότερο αποδοτικό εάν συνοδεύεται και από μία Αναδιοργάνωση των Επιχειρησιακών Διαδικασιών, ειδικά αυτών που συνδέονται με την παραγωγή και διακίνηση των εγγράφων. Ειδικά σε μεγάλους οργανισμούς (π.χ οι Κυβερνητικοί), οι οποίοι από τη φύση τους είναι γραφειοκρατικοί, η εισαγωγή ενός τέτοιου πληροφοριακού συστήματος θα πρέπει να υλοποιηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε αφενός να εξασφαλίζονται οι απολύτως απαραίτητες διαδικασίες, αφετέρου να μην περιορίζονται οι δυνατότητες του συστήματος από διαδικασίες οι οποίες ίσχυαν κατά την υλοποίηση προηγούμενων (βλ. χειρογραφικών) συστημάτων.

Κατά την εξέταση ενός προς υλοποίηση ΣΔΕ, η ηγεσία ενός οργανισμού και κυρίως ο Διευθυντής Πληροφορικής (Chief Information Officer - CIO) πρέπει να εξετάσει τρεις τομείς:

➤ *Την αποτελεσματικότητα της δαπάνης*

Πρέπει να γίνει αξιολόγηση της επιστροφής επί της επένδυσης (Return-On Investment-ROI) για αυτό το είδος της εφαρμογής.

➤ *Τον Αντίκτυπο της αλλαγής*

Ποιος είναι ο αντίκτυπος της εφαρμογής ενός νέου συστήματος στον οργανισμό; Τι σημαίνει αυτό για το προσωπικό, σε όρους επιπλέον κατάρτισης, επιπέδου ικανοτήτων, και αναταξινόμησης των εργασιών; Με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, για παράδειγμα, κάθε πρόσωπο καθορίζει εάν το ηλεκτρονικό μήνυμα πρέπει να διατηρηθεί ως εταιρικό αρχείο, και σε αυτή την περίπτωση, ποια είναι η ταξινόμηση του.

Άλλο ένα που ο Διευθυντής Πληροφορικής (CIO) πρέπει επίσης να αξιολογήσει, είναι εάν μια τέτοια αλλαγή, θα αύξανε αισθητά το φόρτο εργασίας των εργαζομένων. Μια τέτοια αύξηση μπορεί να έχει πολύ αρνητικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά των εργαζομένων. Εάν τους επιβληθεί πρόσθετη εργασία, χωρίς αυτοί να γνωρίζουν ή να βλέπουν την αξία μέσα σε αυτό που κάνουν, είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα παρατηρηθούν συμπεριφορές οι οποίες θα είναι από αδιάφορες, έως υπονομευτικές.

Στη συνέχεια, ο CIO πρέπει να μελετήσει τους τρόπους μετάβασης του οργανισμού του, από ένα περιβάλλον που κυριαρχούσε το χαρτί, σε ένα πλήρως ηλεκτρονικό σύστημα. Οι δυνατές στρατηγικές μετάβασης σε αυτή την περίπτωση είναι συνήθως δυο:

- Άμεση και για ολόκληρο τον οργανισμό.
- Σταδιακή μετάπτωση τμημάτων διαφορετικών υπηρεσιών του οργανισμού, (ώστε να μη παρακωλυθεί η καθημερινή εργασία σε ολόκληρο τον οργανισμό).

☞ Συμβατότητα

Οι περισσότεροι οργανισμοί έχουν σήμερα μια υποδομή υπολογιστικού περιβάλλοντος και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Γι' αυτό πρέπει να λάβουν υπόψη την ολοκλήρωση που απαιτείται με τις ανόμοιες πλατφόρμες.

Η συμβατότητα με άλλα μεγάλα συστήματα, όπως τα συστήματα ERP και CRM, καθώς και η διαχείριση αλυσίδων ανεφοδιασμού είναι επίσης σημαντική. Αυτές είναι περιοχές, όπου τα έγγραφα που ρυθμίζονται από ένα ΣΔΕ, πρέπει να είναι διαθέσιμα και να παρουσιάζονται στους χρήστες μέσω μιας ομοιόμορφης διεπαφής ERP σε όλο το εύρος αλυσίδα του ανεφοδιασμού.

Η εταιρεία μελετών Gartner συστήνει τέσσερις ενέργειες που διευκολύνουν την ευρεία και ορθή υιοθέτηση ενός ΣΔΕ:

- **Οργανωτική επιτροπή**

Ο οργανισμός πρέπει να καθιερώσει μια οργανωτική επιτροπή, μια ομάδα πληροφορικών και μη-πληροφορικών που θα διαμορφώσουν τα θέματα ΣΔΕ και θα καθιερώσουν τις βασικές ανάγκες μιας αρχιτεκτονικής ΣΔΕ.

- **Προσοχή ηγεσίας οργανισμού**

Ο οργανισμός πρέπει να επιδιώξει την προσοχή της ανώτερης διοίκησης.

Οι πρωτοβουλίες των απλών χρηστών παρέχουν το σπινθήρα, αλλά θα πρέπει να συνοδεύονται από κατάλληλη προβολή για να κερδίσουν την προσοχή και την αφοσίωση των διευθυντικών στελεχών.

- **Όραμα για το ΣΔΕ**

Η οργανωτική επιτροπή πρέπει να σχεδιάσει το όραμά της αρχιτεκτονικής ΣΔΕ. Θα πρέπει να αναφέρεται ο τρόπος λειτουργίας του οργανισμού μετά την υλοποίηση του προγράμματος και τα οφέλη που θα προκύψουν, τόσο για τον ίδιο τον οργανισμό, όσο και για τους χρήστες. Επίσης μπορεί να περιληφθεί ένας κατάλογος του βασικού εξοπλισμού, του λογισμικού και των τμημάτων υπηρεσιών της αρχιτεκτονικής.

- **Παρακολούθηση**

Ο οργανισμός πρέπει να παρακολουθήσει την πρόοδο προς την εφαρμογή αυτού του οράματος, με τη χρησιμοποίηση ενός πίνακα ελέγχου στρατηγικής της αρχιτεκτονικής ΣΔΕ.

Σύγχρονες Λύσεις ΣΔΕ

Ενδεικτικά αναφέρονται μερικές λύσεις που ήδη έχουν υλοποιηθεί και προσφέρονται από διάφορες ελληνικές και ξένες εταιρείες.

1. ShareBiz ([HTTP://www.GR/sharebiz.asp](http://www.GR/sharebiz.asp))
2. APXEION - ΙΣΤΟΣ ([HTTP://www.hypersystems.GR/](http://www.hypersystems.GR/))
3. MS - SharePoint ([HTTP://www.microsoft.com/sharepoint](http://www.microsoft.com/sharepoint))
4. ViViDoc
5. Πάπυρος

Επίλογος

Έγινε μία προσπάθεια να παρουσιαστούν όλες οι πλευρές ενός Συστήματος Διαχείρισης (και όχι Διακινήσεως) Εγγράφων.

Ένα τέτοιο σύστημα αποτελεί επιτακτική ανάγκη για όλους τους οργανισμούς στον 21^ο αιώνα, οι οποίοι παράγουν και διαχειρίζονται γνώση. Ένας τέτοιος οργανισμός είναι και ο Ελληνικός Στρατός στον καιρό της ειρήνης.

Η μετάπτωση όμως από ένα σύστημα διαχείρισης χειρογραφικό, σε ένα πλήρως ηλεκτρονικό, πρέπει να σχεδιαστεί σωστά από την αρχή, για να αποφευχθούν οι παλινδρομήσεις και να μειωθεί ο αντίκτυπος της αλλαγής στους χρήστες. Επίσης πρέπει να συνοδεύεται από αναθεώρηση (ακόμα και κατάργηση) των διαδικασιών που ίσχυαν με προηγούμενα συστήματα, χωρίς όμως να γίνεται έκπτωση σε βασικές διαδικασίες που εξασφάλιζαν ασφάλεια και εγκυρότητα κατά τη διαχείριση των εγγράφων με άλλες παλαιότερες μεθόδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✎ Turban, McLean, Wetherbe, «Information Technology for Management-2nd Ed».
- ✎ Laudon Kenneth & Jane, «Management Information Systems-5th Ed».
- ✎ Burnes Bernard, «Managing Change-3rd Ed».
- ✎ Koulopoulos, Frappaolo, «Things to know about Knowledge Management».
- ✎ Wen, Yen ,Lin, «Intranet Document Management Systems», Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy-No 8,1998, MCB university Press.
- ✎ Targhn, Liu, «Creating a Document Management System», Industrial Management and Data Systems, vol 94, No 9,1994.
- ✎ DoD Directive 5015.2, «Records Management Program», 2000.
- ✎ Ministry of Public Works and Government Services Canada 2000, «Capture Your Collections: A Guide for Managers Planning and Implementing Digitization Projects»,2000.